

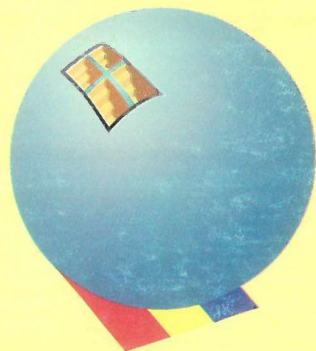
glasul
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

3-4 / 2003

An. X. Nr. 39-40

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

GLASUL BUCOVINEI

*

THE VOICE OF BUKOVINA

The Romanian Cultural Institute

THE VOICE OF BUKOVINA
A HISTORY AND CULTURE QUARTERLY

CERNOWITZ – BUCHAREST

2003, No. 3-4
Year. X. No. 39-40

Editor-in-chief: ALEXANDRINA CERNOV
Honorary Member of the Romanian Academy

ADVISORY BOARD: Prof. Dr. Mircea Anghelescu (Bucharest), Acad. Radu Grigorovici (Bucharest), Stefan Hostiuc (Cernowitz), Prof. Dr. Mihai Iacobescu (Suceava), Prof. Dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie Suceveanu (Chișinău), Constantin Ungureanu (Chișinău), Acad. Dimitrie Vatamaniuc (Bucharest).

EDITORIAL BOARD: Prof. Dr. Alexandrina Cernov, Honorary Member of the Romanian Academy, Prof. Dr. Ilie Luceac, Vasile Tărățeanu.

Institutul Cultural Român

GLASUL BUCOVINEI
REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

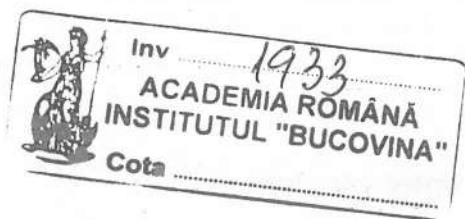

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2003, Nr. 3-4
Anul X. Nr. 39-40

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

Membru de onoare al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. univ. dr. Mircea Anghelescu (București),
acad. Radu Grigorovici (București), Ștefan Hostiuc (Cernăuți),
prof. univ. dr. Mihai Iacobescu (Suceava), prof. univ. dr. Ion
Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie Suceveanu (Chișinău), Constantin
Ungureanu (Chișinău), acad. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDACȚIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei
Române, prof. dr. Ilie Luceac, Vasile Tărățeanu.

CONTENTS

BUKOVINA — HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES

- Constantin Ungureanu**, *The Population of Bukovina under Austrian Rule (1774–1918)* 7
- Ion Popescu**, *The Romanians – the Third Largest Ethnic Group in Ukraine. The Cernowitz Region (Northern Bukovina, Northern Bessarabia and the Herța Land) – a Socio-linguistic Survey* 22
- Ștefan Purici**, *Romanian-Ukrainian Relations in Contemporary Times* 32
- Eugen Patraș**, *Protecting the National Minorities' Rights in the Context of the Relations between Ukraine, Romania and the Republic of Moldova* 41

THE CIPRIAN PORUMBESCU YEAR

- Ilie Luceac**, *Ciprian Porumbescu – a Forerunner of Romanian Operetta* . . . 49
- Vasile Vasile**, *Vasile Alecsandri and Ciprian Porumbescu // Ciprian Porumbescu and Carol Miculi* 64

LITERARY THEORY, CRITICISM AND HISTORY

- Mircea A. Diaconu**, *Traian Chelariu – An Attempted Act of Literary Justice // Among Traian Chelariu's "Memoires" – RESTITUTION* 71
- Ion Filipciuc**, *A) Vasile Posteuță – Two Letters and a Testimony* 94
- B) On Vasile Posteuță and I.E. Torouțiu* 101
- Ion Filipciuc**, *I.E. Torouțiu and His Projects* 109
- Cecilia Popescu Latiș**, *Converted Inscriptions* 114

POETRY

- Emilian Marcu**, *Poems* 119

BOOKS, REVIEWS, CONFERENCES

- Alexandrina Cernov**, *The Romanian Book Salon in Cernowitz* 132
- Ilie Luceac**, *The 12th Congress of Genealogy and Heraldry in Iași* 146

SUMAR

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Constantin Ungureanu**, *Populația Bucovinei în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)* 7
- ✕ **Ion Popescu**, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți (nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța) – monitorizare sociolingvistică* 22
- ^ **Ștefan Purici**, *Relații româno-ucrainene în epoca contemporană* 32
- ✕ **Eugen Patraș**, *Problema protecției drepturilor minorităților naționale în contextul relațiilor reciproce dintre Ucraina, România și Republica Moldova* 41

ANUL CIPRIAN PORUMBESCU

- Ilie Luceac**, *Ciprian Porumbescu – un precursor al operetei românești* 49
- Vasile Vasile**, *Vasile Alecsandri și Ciprian Porumbescu; Ciprian Porumbescu și Carol Miculi* 64

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Mircea A. Diaconu**, *Traian Chelariu, în căutarea unui gest de justiție literară: Printre „Memoriile” lui Traian Chelariu – RESTITUIRI* 71
- Ion Filipciuc**, *Vasile Posteuca, două scrisori, o mărturie* 94
- Ion Filipciuc**, *Vasile Posteuca și despre I. E. Torouțiu* 101
- Ion Filipciuc**, *I. E. Torouțiu și proiectele sale* 109
- Cecilia Popescu Latiș**, *Inscripții convertite* 114

POEZIE

- Emilian Marcu**, *Versuri* 119

CĂRȚI. REVISTE. CONFERINȚE

- ✕ **Alexandrina Cernov**, *Salomul internațional de carte românească de la Cernăuți* 132
- Ilie Luceac**, *Al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică de la Iași* 146

POPULAȚIA BUCOVINEI ÎN PERIOADA STAPÂNIRII AUSTRIECE (1774–1918)

Constantin Ungureanu

Chișinău

Anul 1774 a constituit un moment de cotitură pentru dezvoltarea ulterioară a nord-estului Moldovei. Sub stăpânirea austriacă Bucovina a cunoscut o evoluție etno-demografică total diferită față de restul Moldovei, rămasă sub suzeranitate otomană. Numărul locuitorilor Bucovinei la începutul dominației habsburgice a fost evaluat în mod diferit de către cercetători, dar analiza comparativă a diverselor informații privitoare la numărul populației Bucovinei ne permit să susținem că, la momentul anexării, populația acestui ținut se încadra în limitele cuprinse între 67 mii – 73 mii de persoane.

Și mai dificil este de apreciat componența etnică a Bucovinei în momentul anexării ei la 1774. Până la mijlocul secolului al XIX-lea nu s-a efectuat nici un recensământ care să consemneze și structura etnică a populației Bucovinei. Românii și marea majoritate a ucrainenilor erau de religie ortodoxă, iar în multe localități populația era mixtă. Totuși majoritatea istoricilor austrieци din secolului al XIX-lea, pornind de la observațiile făcute pe teren și de la unele evaluări statistice, au constatat că inițial românii erau majoritari în Bucovina.

Astfel, maiorul Mieg, care a participat la delimitarea frontierei între Austria și Moldova, afirma că „populația constă din «valahi neuniți», ceva mai puțini unguri, rusnaci, printre care se află o mare parte dintre imigranții din Polonia, Maramureș și Transilvania...¹. J.V.Goehlert la rândul său consemna: „Populația de bază era la început românească, totuși curând după ocuparea ținutului, acesta devenea arena de atracție pentru aproape toate popoarele austriece...².”

Istoricul austriac J. Polek, autorul mai multor studii despre Bucovina, susținea: „la anexare populația Bucovinei consta aproximativ din 11–12 mii familii sau 60–70 mii locuitori. Majoritatea locuitorilor aparțineau naționalității române, care era răspândită pe întreg teritoriul. Numai în ținutul Câmpulung-Rusesc (în zona Putila și Vijnița) populația era aproape exclusiv de origine ruteană...³.”

Iar E. Turczynski scria că „la începutul stăpânirii austriece rezulta aproximativ următorul tablou al structurii etnice a populației: cea mai mare parte a nord-vestului muntos era colonizată de neamul rutean muntos al hușanilor. O parte din câmpia dintre Prut și Nistru în nord era locuită preponderent de ruteni. În zona de deal a Carpaților, precum și în câmpiile fertile din est și sud-est, unde primii voievozi moldoveni au avut sediile lor de reședință, locuiau românii, atunci numiți moldoveni⁴.”

Cu informație mai concretă privind raportul dintre români și ruteni vine istoricul austriac V.F.Klun, care în 1876 scria următoarele: „La ocuparea ținutului

de către Austria, cu o sută de ani în urmă, erau în Bucovina circa 50 mii de români și circa 20 mii de ruteni. Scutirea pe 50 de ani de recrutare și colonizarea oficială au contribuit la migrarea rutenilor din Galiția și Maramureș, a lipovenilor, a armenilor, evreilor, maghiarilor și nemților în ținut. Treptat dispărea această preponderență a românilor în favoarea rutenilor...⁵. Iar secretarul Camerei de Comerț și Industrie din Bucovina, Andreas Mikulicz, constata la 1875 că „La momentul unirii cu Austria se numărau în Bucovina 75 000 locuitori, care constituiau 12 500 familii și locuiau în 3 orașe și 229 de sate, în circa 12 000 case. Populația de bază a ținutului o constituiau 55 000 români și 12 000 ruteni...⁶.

Publicarea recensămintelor rusești din anii 1772–1773 și 1774⁷ a permis realizarea unor noi investigații în acest domeniu și prezentarea mai obiectivă a structurii etnice a populației Bucovinei la momentul anexării. Prin folosirea metodei antroponimice s-au obținut trei estimări diferite despre populația Bucovinei de atunci, care însă nu se deosebește esențial⁸. Deși această metodă conține unele erori cantitative și are un caracter aproximativ, totuși recensămintele rusești demonstrează predominarea românilor în Bucovina la momentul anexării ei de către Austria. Așadar, în anul 1774 românii constituiau cca 60% din totalul populației și erau răspândiți pe suprafața întregii Bucovine. Rutenii locuiau preponderent în zona dintre Prut și Nistru și în unele sate de pe valea Ceremușului, iar hușanii locuiau compact în ținutul Câmpulung-Rusesc. Evreii formau trei comunități însemnate la Cernăuți, Suceava și Vijnița, majoritatea țiganilor locuiau în sudul Bucovinei pe lângă mănăstiri, iar la Suceava de mai multe secole exista o comunitate armeană.

Noua administrație militară austriacă a contribuit la stabilirea în Bucovina a unui număr mare de imigranți din provinciile învecinate. Până în 1779 cele mai însemnate imigrări s-au produs din Galiția. Administrația militară era cointeresată nemijlocit în popularea Bucovinei pentru a obține profit maxim în urma străngerii impozitelor. Dar nu era în interesul Imperiului ca creșterea numărului populației Bucovinei să se efectueze în detrimentul altei provincii austriece, adică pe seama Galiției. Din aceste considerente au fost emise mai multe proclamații împărătești, prin care se încerca stoparea imigrării masive a țăranilor galițieni în Bucovina⁹. Astfel, după anul 1779 s-a limitat simțitor posibilitatea refugierii rutenilor în Bucovina, iar sporul populației Bucovinei s-a datorat în principal imigranților din Moldova.

În urma imigrărilor din perioada administrației militare dar și prin creștere naturală, numărul populației Bucovinei s-a ridicat către începutul anului 1786 la 29 102 familii sau 135 494 persoane¹⁰. Astfel, în timp de numai 12 ani populația noii provincii austriece s-a dublat. Procesele migraționiste aveau loc de la sine, având în principal un substrat economic și social, fiind favorizate de libertatea religioasă și de scutirea de la serviciul militar a locuitorilor din provincie. Sporul de populație a fost mai însemnat în fostul ocol Berhomet (circa 177,5%) și în zona dintre Prut și Nistru (circa 131,8%) și mai puțin însemnat în zonele muntoase din Câmpulung-Moldovenesc (cca 32,6%) și Câmpulung-Rusesc (cca 56%)¹¹.

Spre sfârșitul administrației militare, s-a constatat o încetinire a ritmului creșterii populației Bucovinei în mare parte din cauza numărului mare de locuitori care în anii 1785–1786 au emigrat în Moldova. Lichidarea autonomiei Bucovinei și „înglobarea” acesteia în anul 1786 în administrația Galiției ca al 19-lea cerc administrativ a fost una din cauzele principale a intensificării emigrării țăranilor bucovineni în Moldova. Aceste procese au continuat mai ales în primele trei decenii de administrație galițiană. Concomitent cu exodul românilor din ținut având loc o infiltrare continuă a refugiaților ruteni din Galiția, în special în partea nordică a Bucovinei. Dacă în perioada administrației militare s-a limitat posibilitatea imigrării rutenilor

în Bucovina, acum ei puteau mult mai ușor să se stabilească în acest ținut, Galiția și Bucovina constituind o provincie unică.

Exodul populației din Bucovina a culminat între anii 1814–1816, când numărul locuitorilor s-a micșorat cu 28 453 persoane sau cu 12,4% (de la 229 195 persoane în 1814 la 200 742 în 1816¹²). Aceste emigrări au afectat cel mai puternic districtele Cuciurul Mare, Berhomet și Siret din centrul Bucovinei, în care atunci deja exista o importantă minoritate ruteană, precum și sud-estul Bucovinei, locuită compact de români. Totodată, zona dintre Prut și Nistru, din valea Ceremușului și din munții Putilei, unde rutenii și huțanii deja erau în majoritate, a fost afectată cel mai puțin de aceste procese¹³. Încercările de catolicizare a populației și de efectuare a unor recrutări în armată, precum și nenumăratele abuzuri ale arendașilor și funcționarilor locali au fost câteva din cauzele care au provocat emigrările masive din anii 1814–1816. Fără îndoială, emigrația masivă a populației din acești ani a contribuit la diminuarea numărului românilor în favoarea rutenilor, fiindcă cea mai bruscă micșorare a populației s-a produs în localitățile cu populație mixtă din nordul și centrul Bucovinei, care ulterior s-au ucrainizat.

A urmat apoi o perioadă de creștere rapidă a numărului populației, datorită și numărului mare de imigranți, care se reîntorceau înapoi din Moldova în Bucovina. Treptat amploarea proceselor migraționiste s-a diminuat simțitor, iar populația Bucovinei a crescut doar pe cale naturală, fiind influențată în special de epidemiile de holeră, cum au fost cele din anii 1831 și 1848.

Încă în perioada administrației militare a început colonizarea Bucovinei cu etnici străini. În timpul guvernării lui Spleny (1774–1778) au fost întemeiate două colonii maghiare și două cu lipoveni, dar administrația militară nu s-a implicat în formarea acestor colonii și nici nu se cunoaște cu certitudine anul constituirii lor. Colonizarea organizată a Bucovinei a început în vremea guvernării generalului Enzenberg, mai ales după prima vizită din anul 1783 a împăratului Joseph al II-lea în Bucovina. Astfel, în anii 1784–1786 au fost întemeiate, cu susținerea și contribuția nemijlocită a administrației austriece, alte trei colonii maghiare, una cu lipoveni și una cu mineri germani. În același timp, administrația lui Enzenberg a luat măsuri severe față de evrei, majoritatea fiind obligați să părăsească Bucovina.

În perioada administrației galițiene (1786–1849) procesul de colonizare a Bucovinei a căpătat o amploare mai mare decât în perioada anterioară, dar colonii separate au întemeiat numai imigranții germani și slovaci. Reprezentanții celorlalte etnii sau se stabileau în coloniile deja existente, cum e cazul maghiarilor și lipovenilor, sau imigrau în Bucovina și se așezau în localitățile mai importante, însă nu formau colonii aparte (evreii, polonezii, armenii). Acest specific al dinamicii colonizării Bucovinei se explică în principal prin îndeletnicirile coloniștilor. Germanii, slovacii, maghiarii și lipovenii au întemeiat colonii separate, deoarece principala ocupație a acestora era agricultura. La rândul lor evreii, polonezii și armenii, care imigrau treptat și pe neobservate în Bucovina, se stabileau cu preponderență în centrele urbane, unde se ocupau cu comerțul și diferite meșteșuguri sau dețineau diferite posturi în administrație și arendau un număr mare de moșii.

Ca rezultat al emigrărilor semnificative a românilor bucovineni, mai ales până în anul 1816, al imigrării rutenilor și evreilor din Galiția, precum și al colonizării Bucovinei, în principal cu germani, s-a produs în vremea administrației galițiene o modificare esențială a structurii etnice a populației provinciei. Până la mijlocul secolului al XIX-lea însă nu s-au publicat date statistice oficiale și nu s-au efectuat recensăminte oficiale privind structura etnică a populației Bucovinei. Totuși, majoritatea surselor originale de atunci au constatat că românii încă constituiau populația de bază în această provincie.

Astfel, A. Ficker scria în 1875: „Românii, a căror limbă încă în ultimele două decenii ale secolului trecut domina aproape exclusiv în Bucovina, au fost strâmtorați treptat din cauza înaintării rapide a rutenilor din nordul și vestul ținutului spre sudul și estul acestuia, astfel că mulți români, îndeosebi în zona dintre Nistru și Prut, treptat au fost asimilați de către ruteni”¹⁴.

Ioan Budai-Deleanu care, în calitate sa de consilier și traducător pe lângă Guberniul din Lemberg, a scris în anul 1803 *Scurte observații asupra Bucovinei*, constata: „Cu toate că numărul moldovenilor a scăzut mult după revendicare, pentru că mulți dintre ei, credincioși vechilor obiceiuri, au trecut în Principatul Moldovei, totuși putem să-i privim pe ei ca populație de căpetenie în această provincie... Dar de când se află sub administrație romano-imperială, mulți au emigrat, și în felul acesta acum rusnacii imigrați din Galiția le țin aproape în cantitate”¹⁵.

M. Stöger, care din 1827 a lucrat ca profesor de statistică la Școala superioară din Lemberg, scria despre Bucovina: „Aici moldoveanul este indigen, deopotrivă nobilimea și oamenii de la țară. Această populație dunăreană își are aici la Prut și Ceremuș granița sa de nord; este separată pronunțat față de vecinul slav de la nord prin apartenența la religia ortodoxă și prin limba valahă, care pe parcursul raporturilor permanente cu vecinii de nord a preluat de asemenea multe cuvinte slave, precum acest ținut a preluat mulți imigranți ruteni...”¹⁶

Date mai concrete despre numărul românilor și rutenilor din Bucovina oferea Ion Nistor, care afirma că în 1848 locuiau în Bucovina 209 293 de români și 108 907 de ruteni. Referindu-se la informațiile lui Alecu Hurmuzaki, Ion Nistor susținea că, în 1848, în 183 de localități cu populație majoritar românească locuiau 190 077 de români, iar în 87 de sate rutene locuiau 90 692 de ruteni. În 35 de sate cu populație mixtă locuiau 19 216 de români și 18 215 de ruteni¹⁷. Această informație însă nu precizează care sate erau considerate românești, care erau rutene și care aveau o populație mixtă.

Primele date statistice oficiale despre etniile din provinciile Monarhiei austriece au fost publicate la mijlocul secolului al XIX-lea, cele mai veridice pentru Bucovina fiind evaluările statistice ale lui Karl Czoernig, care a publicat lucrarea sa etnografică în calitate de editor al direcției statistice administrative din Viena. Datele sale statistice sunt valabile pentru anul 1850, pe baza acestui studiu fiind întocmită și o hartă etnografică detaliată a Monarhiei habsburgice.

Potrivit datelor statistice ale lui K. Czoernig, în anul 1850 locuiau în Bucovina 380 826 de persoane: 184 718 (48,5%) români, 142 682 (37,5%) ruteni și hutați, 25 592 (6,7%) germani, 11 856 (3,1%) evrei, 5 586 maghiari, 4 008 polonezi, 2 300 lipoveni, 2 240 armeni și 1 844 slovaci¹⁸.

Aceste informații coincid cu datele care erau editate anual de către direcția statisticii administrative, precum și cu cele publicate de concepistul ministerial la serviciul direcției statisticii administrative F. Schmitt¹⁹.

Astfel, la mijlocul secolului al XIX-lea, românii constituiau majoritatea relativă a populației Bucovinei, mai multe sate mari de lângă Cernăuți și Storojineț, ca Cucurul Mare, Mihalcea, Toporăuți, Rarancea, Sl. Rarancei, Cernauca, Lehăcenii Tăutului, Banila Moldovenească, fiind încă considerate ca având o populație majoritar românească. La fel în mai multe sate cu populație mixtă ca Broscăuți, Camena, Panca, iar din zona mixtă de la Vaslăuți, Verbăuți și Dobronăuți, o parte însemnată din populație încă era românească. Remarcăm, totuși, faptul că o parte din locuitorii Bucovinei, conștienți de originea lor românească, nu mai cunoșteau sau nu mai aveau unde să se folosească de limba maternă și vorbeau limba ucraineană.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu au mai fost înființate noi colonii în Bucovina, cu excepția câtorva colonii mici germane pe unele moșii private, în

schimb nu au conținut să vină în Bucovina noi imigranți. Modernizarea și diversificarea economiei, dezvoltarea industriei și a comerțului, dezvoltarea localităților urbane, a sistemului de învățământ, ridicarea nivelului de cultură a maselor populare, toți acești factori au făcut ca populația să devină mult mai mobilă și au facilitat așezarea de noi imigranți în Bucovina. Ca și până la 1850, Galiția a fost principala provincie de unde proveneau imigranții veniți în Bucovina, în principal evrei, ucraineni și polonezi.

Dacă în intervalul 1851–1857 rata anuală de creștere a populației a constituit 2,85%, în următorii 12 ani (1858–1869) aceasta a fost de numai 1% anual²⁰. Această diminuare se explică în principal prin epidemia de holeră din 1866, care a afectat catastrofal Bucovina. Atunci au murit în Bucovina 40 907 de persoane față de numai 16 909 nașteri²¹. Numai din cauza epidemiei a decedat în acest an 21 423 de persoane în Bucovina (1 caz la 23 de locuitori).

În următorii 11 ani populația efectivă a Bucovinei s-a mărit cu 59 707 de persoane, ajungând la 571 671 în 1880. În același timp, sporul natural al populației din perioada respectivă a consemnat cca 48 mii persoane, înregistrându-se o diferență de aproape 12 mii de persoane, care evident s-a datorat imigranților care în acest timp au venit în Bucovina²².

În anii 1877 și 1878 Bucovina a fost afectată de o nouă epidemie de holeră, care deși nu a fost așa de dezastruoasă ca cea din 1866, totuși a influențat asupra numărului populației. Din cauza epidemiei în 1877 au murit în Bucovina 10 139 de persoane (37,5% din totalul de 27 036 de persoane decedate), iar în 1878 – 1 221 de persoane (43,2% din total). Epidemia a continuat cu o intensitate mai mică și în 1879, când din această cauză au murit 5 679 persoane²³.

În următoarele trei decenii Bucovina nu a mai suferit atât de mult din cauza epidemiilor, iar creșterea populației s-a datorat mai mult sporului natural. Totodată s-a consemnat o tendință tot mai accelerată de emigrare a populației din Bucovina. Între anii 1891–1900 au emigrat din Bucovina 13 644 de persoane, iar în perioada 1901–1910 – 35 194 de persoane mai mult decât s-au așezat în Bucovina.²⁴ Concomitent cu emigrarea populației din Bucovina nu au încetat să se stabilească noi străini, în special din Galiția în Bucovina. Numărul străinilor a ajuns în 1910 la 51 129 de persoane, dintre care 38 889 din Galiția, 2 008 din alte landuri austriece și 2 832 din alte țări²⁵.

Din Bucovina au emigrat în principal ucraineni, germani și evrei, numărul românilor emigranți fiind mai puțin numeros. Emigrarea românilor din Austro-Ungaria a început relativ mai târziu și nu a fost atât de masivă comparativ cu alte naționalități din imperiu. Majoritatea românilor care au plecat peste ocean erau din Transilvania, Banat și Ungaria. Cauza principală a emigrărilor era starea de sărăcie a țăranilor (lipsa de pământ). În condițiile în care Bucovina era industrializată, 75% dintre proprietari aveau mai puțin de 2 ha de pământ, iar 15% aveau între 2 și 5 ha. În același timp, mai puțin de 0,5% dintre proprietari aveau moșii mai mari de 100 ha și cuprindeau peste 60% din suprafața provinciei²⁶.

Așadar, populația Bucovinei a continuat să crească rapid și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atât datorită nivelului înalt de natalitate, cât și din cauza proceselor migraționiste. Timp de șase decenii populația Bucovinei a crescut de 2,1 ori (de la 380 826 în 1850 la 800 195 în 1910). În același interval numărul străinilor din Bucovina a crescut de la 6 310 în 1850 la 51 129 în 1910, inclusiv al celor din Galiția: de la 13 617 în 1857 la 38 889 în 1910²⁷. Creșterea populației Bucovinei a fost cea mai mare comparativ cu alte provincii austriece. Numai în Austria Inferioară s-a înregistrat o creștere comparabilă cu cea a Bucovinei: de 2,12 ori – dar aceasta s-a datorat în principal extinderii rapide a orașului Viena.

Și mai rapid a crescut în această perioadă populația localităților urbane, care au devenit centre de atracție pentru o parte din populația rurală a Bucovinei, dar mai ales pentru imigranții evrei, polonezi, ruteni, germani din afara Bucovinei. Totodată s-a mărit și numărul localităților, care pe parcurs au obținut statutul de orașe sau târguri. În 1857 erau în Bucovina 4 orașe, 6 târguri și 326 de sate, iar următorul recensământ din 1869 – deja 7 orașe, 8 târguri și 334 sate.

În 1900 erau în Bucovina 8 orașe (Cernăuți, Rădăuți, Suceava, Siret, Storoi-
neț, Câmpulung, Gura Humorului și Vijnița) și 5 târguri (Sadagura, Boian, Coțmani,
Văscăuți și Vatra Dornei). Din totalul populației, 75,95 % locuiau atunci la sate,
20,25% în orașe și târguri și 3,8% pe domenii²⁸. În 1910, în cele 10 orașe și 6 târ-
guri din Bucovina, locuiau peste 190 mii de locuitori, care constituiau cca 24% din
totalul populației. Din totalul locuitorilor localităților urbane 90 681 (47,7%) se
foloseau în conversație de limba germană, 43 637 (22,9%) de limba română,
34 159 (17,9%) de limba ucraineană și 21 050 (11,1%) de limba polonă, iar după
confesiuni 64 828 (33,5%) erau ortodocși, 62 282 (32,2%) mozaici, 44 911 (23,2%)
romano-catolici, 14 713 (7,6%) greco-catolici, 5 785 (3%) luterani etc.²⁹. Cele mai
urbanizate națiuni erau evreii, polonezii și etnicii germani: 60,5% din evrei, 58,1%
din polonezi și 41,9% din etnicii germani locuiau în orașe și târguri. La români și
ucraineni această pondere era de 16,0% și, respectiv, 11,2% iar 99,1% din maghiari
și 92,5% din lipoveni locuiau la sate³⁰.

În perioada 1850–1910 cel mai rapid a crescut populația orașelor Cernăuți,
Storoiineț și Gura Humorului. Dimpotrivă orașele Vijnița, Siret, Câmpulung și Su-
ceava s-au dezvoltat mult mai lent, fiindcă încă la mijlocul secolului al XIX-lea erau
suprapopulate de evrei, ceea ce a provocat chiar plecarea unei părți a evreilor.
Așezarea geografică nefavorabilă a Sucevei chiar la hotarul cu Vechiul Regat a con-
stituit un obstacol pentru dezvoltarea urbană a orașului. Imigranții preferau să se
stabilească în capitala Bucovinei sau în orașele în plină dezvoltare ca Rădăuți sau
Storoiineț.

Devenind capitala unei provincii autonome, Cernăuțiul a cunoscut o mărire
demografică spectaculoasă în această perioadă. Populația orașului Cernăuți a cres-
cut pe parcursul a 6 decenii de 4,25 ori (de la 20 476 de persoane în 1850 la
87 128 de persoane în 1910). Cernăuțiul a devenit principalul centru de atracție
mai ales pentru imigranții evrei, polonezi și ruteni din Galiția, transformându-se
treptat într-o urbe multietică și multiconfesională. În 1910 locuiau la Cernăuți
32,8% mozaici, 29,9% romano-catolici, 23,7% ortodocși, 11% greco-catolici, și 4,9%
luterani, iar după limba de conversație 48,4% vorbeau germana, 17,8% ucraineana,
17,4% polona și 15,7% româna³¹.

Un ritm de creștere și mai mare a populației a avut în această perioadă și
orașul Storoiineț, care s-a mărit de 5,07 ori (de la 2 041 de persoane în 1850 la
10 353 în 1910). Creșterea spectaculoasă a Storoiinețului s-a datorat numărului
mare de imigranți care s-au stabilit aici și au modificat radical structura etnică și
confesională a localității. În 1910 din cei 10 266 de cetățeni austrieci ai Storoiinețu-
lui 4 203 (40,9%) erau vorbitori de germană, dintre care cca 3 400 de evrei, 3 039
(29,6%) români, 1 905 (18,5%) ucraineni și 1 116 (10,9%) polonezi³².

Modernizarea economiei Bucovinei și creșterea ponderii populației urbane
a contribuit la modificarea structurii sociale a populației și a înțeleptnicilor locuitor-
ilor. Potrivit datelor statistice din 1890 din cei 350 960 de lucrători, 291 339 (83%)
lucrau în agricultură și silvicultură, 25 943 de persoane (7,4%) – în industrie,
15 457 de persoane (4,4%) se ocupau cu comerțul sau lucrau în transport și 18 167 de
persoane (5,2%) activau în diferite servicii sau erau liberi profesioniști³³. Până în
1910 ponderea lucrătorilor din agricultură și silvicultură s-a redus la 71%, în schimb

10% lucrau în industrie și meșteșugărit, 10% în comerț și transport, iar 9% în servicii oficiale sau profesii libere⁵⁴.

Majoritatea românilor și ucrainenilor lucrau în agricultură, în timp ce celelalte etnii își desfășurau activitatea în alte ramuri ale economiei. Astfel, 89% din români lucrau în agricultură, 3% – în industrie și meșteșugărit, 2% – în comerț și transport și 6% – în diferite servicii. Activitatea profesională a ucrainenilor era similară cu a românilor și constituia respectiv 88%, 4%, 3%, și 5%. În schimb numai 24% dintre evrei și etnicii germani lucrau în agricultură și silvicultură, 27% în industrie și meșteșugărit, 30% în comerț și transport și 19% în servicii oficiale sau profesii libere. Aproximativ aceeași structură profesională o aveau și polonezii – 31%, 33%, 16% și 20%, iar la alte etnii (maghiari, lipoveni, cehi, slovaci) această pondere constituia, respectiv, 65%, 14%, 9% și 12%⁵⁵.

În perioada 1850–1869 numărul germanilor a crescut de 1,6 ori (de la 25 592 la 41 065 de persoane). În continuare, numărul lor nu s-a modificat în mod semnificativ, creșterea datorându-se în principal sporului natural. Lipsa de pământ constituia principala problemă cu care se confruntau mai ales țărani din coloniile șvabe. Din această cauză mulți etnici germani din Bucovina au emigrat la sfârșitul stăpânirii austriece în SUA în speranța de a găsi un loc mai bun de viață.

Începând cu anul 1880 recensămintele oficiale austriece au început să înregistreze populația după criteriul limbii de conversație. Deoarece practic toți evreii din Bucovina erau considerați vorbitori de limbă germană, este mai dificil de stabilit cu exactitate numărul etnicilor germani din acea perioadă. În 1900 din 159 486 vorbitori de limba germană 91 907 erau mozaici, 47 113 catolici, 18 000 evanghelici, 2 334 ortodocși și 132 de alte confesiuni⁵⁶, iar în 1910 din 168 779 vorbitori de limba germană 95 706 erau evrei, iar restul de 73 673 erau etnici germani⁵⁷. Populația germană era mai numeroasă în partea centrală și de sud a Bucovinei, unde românii constituiau majoritatea populației. În zonele populate compact de către ucrainenii minoritatea germană era neînsemnată.

Germanii au jucat un rol important în viața economico-socială, politică și culturală a Bucovinei, constituind un factor stabilizator în această provincie multi-etnică. Prin locul și rolul lor în administrația ducatului, coloniștii germani au reușit să transforme parțial, mai ales localitățile urbane, în „insule de cultură occidentală”. Limba germană devenise dominantă în Bucovina, un argument grăitor în această privință constituindu-l faptul că aproape toți evreii de aici se considerau vorbitori de limbă germană.

În perioada autonomiei provinciale, cea mai spectaculoasă creștere de populație s-a înregistrat la evreii din Bucovina (de la 11 856 de persoane în 1850 la 102 919 în 1910). Cea mai bruscă creștere s-a produs în perioada 1850–1880, când în timp de numai trei decenii ponderea populației evreiești s-a mărit de la 3,85% la 11,8%. În acest timp populația totală s-a mărit cu 50%, iar numărul evreilor cu – 360% (vezi tabelul nr. 1).

După anul 1880, toți evreii din Bucovina au fost trecuți la limba germană de comunicare. Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea limba germană a început să câștige teren în toate domeniile vieții publice evreiești din Bucovina. Evreii au jucat un rol important în transformarea centrelor urbane în adevărate oaze de limbă și cultură germană. Dar, deși evreii au constituit un factor central al germanizării, ei se identificau nu cu naționalitatea austro-germană, ci mai degrabă cu cultura germană de valoare occidentală și chiar universală.

Evreii au jucat un rol foarte mare în viața economică a Bucovinei. Majoritatea negustorilor, meseriașilor, bancherilor, patronilor erau evrei. Treptat ei s-au infiltrat și în funcțiile cele mai mari ale administrației sau au devenit mari proprietari

de pământ. Ei constituiau o pondere însemnată în profesiile libere ca avocați sau medici privați.

La sfârșitul stăpânirii austriece s-a mărit foarte mult și numărul polonezilor sau al vorbitorilor de polonă din Bucovina. Dacă în anul 1850 erau numai 4 008 de polonezi, în 1910 s-au declarat vorbitori de limba polonă 36 217 de persoane sau 4,5% din totalul populației. În Bucovina practic toți armenii catolici se identificau cu limba polonă, fiind treptat polonizați. Au fost polonizate, de asemenea, și coloniile rurale, populate inițial de slovaci.

Majoritatea polonezilor locuiau dispersat în diferite localități ale Bucovinei. Numai în fostele colonii slovace ei constituiau peste 35% din populație. Ponderea polonezilor era mai însemnată în zona Sadagurei cu satele Jucica Nouă, Jucica Veche, Rohozna, Rarancea, Cernauca, Șerăuți și în zona orașului Storojineț cu satele Banila Moldovenească, Huta Veche, Cireș, Panca, Davideni, Jadov, Pătrăuți. În 1910 la Cernăuți locuiau 14 893 de persoane sau 41% din totalul polonezilor din Bucovina, ei având o pondere mai însemnată în suburbiile Caliceanca (32%) și Clucica (21,5%)³⁸.

Limba polonă a jucat un rol important mai ales până la mijlocul secolului al XIX-lea. Crearea administrației ducatului, care se subordona acum direct Vienei și utiliza germana ca limbă oficială, a însemnat sfârșitul dominației limbii polone în administrație. Mulți polonezi din Bucovina și mai ales din Cernăuți se ocupau cu diferite meșteșuguri și cu comerțul, cei mai bogați devenind și mari proprietari de pământ.

Armenii din Bucovina, de ambele confesiuni, deși constituiau un procent neînsemnat din populație, s-au remarcat ca buni comercianți, dar mai ales ca mari proprietari de pământ. Până la mijlocul secolului al XIX-lea au venit mulți armeni catolici bogați din Galiția, care s-au stabilit în principal la Cernăuți și Siret. Mulți dintre ei au arendat moșiile boierilor moldoveni și a mănăstirilor, devenind ulterior proprietarii acestor moșii. Armenii din Bucovina au jucat un rol însemnat în viața social-economică și politică a provinciei, mulți ajungând deputați în Dieta Bucovinei și în Parlamentul imperial. În anul 1875, de exemplu, din cei 114 mari proprietari din Bucovina, care aveau dreptul să aleagă deputați în Dietă, 42 erau români, 38 armeni catolici și polonezi, 14 evrei, 12 armeni gregoriani, 4 germani, un maghiar și un italian³⁹.

Numărul armenilor a atins cifra maximă la mijlocul secolului al XIX-lea, dar ulterior s-a redus simțitor, ajungând în 1910 la numai 998 de persoane (657 catolici și 341 orientali). Cei mai mulți armeni catolici locuiau la Cernăuți, iar la Suceava erau concentrați majoritatea armenilor gregoriani. Armenii catolici din nordul Bucovinei se identificau încă la mijlocul secolului al XIX-lea cu limba și cultura polonă, fiind treptat polonizați. Armenii gregoriani din sud se identificau cu religia ortodoxă și cu cultura populației majoritare românești, fiind în mare parte români-zați.

Coloniștii maghiari și lipoveni din Bucovina s-au caracterizat ca cele mai izolate comunități etnice din Bucovina, ei nu s-au încadrat activ în viața social-politică și culturală a provinciei. Maghiarii și lipovenii locuiau aproape exclusiv în coloniile de origine și numai foarte puțini s-au stabilit în alte sate sau în unele centre urbane mai importante. Numărul maghiarilor și lipovenilor a crescut în această perioadă exclusiv pe cale naturală, înregistrându-se chiar unele intervale de diminuare a numărului lor. Începând cu anul 1880 lipovenii, deși vorbeau în rusă, au fost înregistrați ca vorbitori de limbă ucraineană.

Marea problemă cu care s-au confruntat coloniștii maghiari și lipoveni era lipsa acută de pământ. Din această cauză au existat perioade când un număr mare

de maghiari și lipoveni au emigrat în țările lor de origine – Ungaria și Rusia. Aceste emigrări au diminuat ponderea maghiarilor din cele 5 colonii, astfel că în 1910 numai în 3 localități ei constituiau peste 90% din populație⁴⁰. Maghiarii din Bucovina erau aproape exclusiv de confesiune romano-catolică, și numai la Andreasfalva erau în 1910 și 347 de maghiari protestanți calviniști⁴¹. Coloniștii maghiari și lipoveni din Bucovina s-au remarcat mai ales ca buni agricultori, ei ocupându-se în general cu legumicultura și pomicultura.

Așadar, în decursul anilor 1850–1910, cea mai spectaculoasă creștere s-a produs la evrei și la vorbitorii de limbă polonă, care în 1910 constituiau 12,8% și respectiv 4,5% din totalul populației. Numărul etnicilor germani a crescut în această perioadă de cca 2,9 ori, creșterea numerică la maghiari și lipoveni a fost sub media creșterii totale a populației, numărul armenilor s-a redus simțitor la cifre absolute, iar coloniștii slovaci s-au polonizat.

Nici creșterea numerică a românilor și ucrainenilor din Bucovina din această perioadă nu a fost uniformă, iar datele statistice pentru anii 1857 și 1869 sunt foarte diferite și chiar contradictorii. Pentru anii 1857 și 1869 cele mai detaliate sunt datele statistice, publicate de Camera de Comerț și Industrie din Cernăuți. Această instituție avea un caracter oficial și nu avea nici un interes să publice date statistice eronate, favorabile sau nefavorabile unei anumite etnii. Potrivit acestor date statistice, în 1857 din cele 456 920 de persoane prezente în Bucovina 202 655 de persoane (44,4%) erau români și 170 983 de persoane (37,4%) erau ruteni, iar în 1869, din totalul populației de 511 964 de persoane 209 116 (40,8%) erau români și 191 195 (37,5%) ruteni⁴².

Așadar, ponderea românilor din Bucovina s-a diminuat de la 48,5% în 1850 la 40,8% în 1869, în timp ce ponderea rutenilor s-a menținut la un nivel constant de cca 37,4% (vezi tabelul nr.1). Diminuarea populației românești a fost cea mai însemnată în orașul Cernăuți și în districtele cu populație mixtă Cernăuți (rural), Siret și Storojineț din centrul Bucovinei; în districtele Coțmani și Vijnița minoritatea românească fusese aproape în întregime asimilată.

Cauza principală a acestei diminuări o constituie procesele migraționiste din perioada respectivă. După datele oficiale numărul străinilor din Bucovina a crescut de la 6 310 în 1850 la 20 036 în 1869, inclusiv al imigranților din Galiția, de la 13 617 în 1857 la 17 461 în 1869⁴³. În realitate, numărul imigranților din Bucovina era mult mai mare, fiindcă numai în intervalul 1851–1857 creșterea reală a populației a fost cu peste 36 mii de persoane mai mare decât sporul natural al populației în perioada respectivă.

Începând cu anul 1880 recensămintele austriece s-au efectuat după criteriul limbii de conversație a locuitorilor, care nu era varianta cea mai reușită de apreciere a etniei populației, fiindcă un minoritar dintr-o localitate cu populație mixtă riscă să fie trecut în recensământ drept vorbitor al etniei majoritare din localitatea respectivă. În Bucovina, marea majoritate a evreilor erau considerați vorbitori de limba germană; toți lipovenii, deși vorbeau rusește, erau trecuți la limba de conversație ruteană; armenii catolici, în marea lor majoritate se considerau vorbitori de limba polonă, iar armenii orientali, care locuiau cu preponderență în sudul Bucovinei, se înscriau la limba de conversație română. De asemenea, țăranii slovaci erau trecuți cu toții la limba de conversație polonă.

În urma recensământului din 1880 au fost înregistrați în Bucovina 239 690 (42,1%) vorbitori de limbă ruteană, 190 005 (33,4%) de română, 108 820 (19,1%) de germană, 18 251 (3,2%) de polonă, 9 887 (1,7%) de maghiară și 1 800 de alte limbi. La următoarele două recensăminte din anii 1890 și 1900 nu s-au înregistrat mari schimbări în privința repartiției procentuale a principalelor naționalități din Bucovina.

vina (vezi tabelul nr. 2). Recensământul din 1880 a constatat o modificare bruscă, mai ales la românii și rutenii din Bucovina. Sate întregi, mai ales din apropierea Cernăuțului, Storjinețului și Siretului, care la 1869 erau considerate ca fiind populate în majoritate de români, în 1880 au fost apreciate drept sate ucrainene.

La începutul secolului al XX a fost modificată legea electorală privind alegerile pentru Dietă și pentru Parlamentul de la Viena. S-a introdus votul direct și secret și au fost înființate curii electorale pe principii etnice. Aceasta a făcut să crească importanța politică a structurii etnice a provinciei, fiindcă de rezultatele recensămintelor depindea dacă o anumită localitate va fi atribuită unei curii electorale românești sau ucrainene. Elitele politice și culturale românești au efectuat în preajma recensământului din 1910 o amplă campanie de explicare în zona rurală, pentru a-i convinge pe țăranii români din satele cu populație mixtă să se înscrie drept vorbitori de limba română. Rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate, în multe sate din nordul Bucovinei, unde se părea că procesul de asimilare etnică devenise ireversibil, producându-se o adevărată redeșteptare națională. În mai multe astfel de sate au fost deschise școli particulare românești, iar mulți români s-au înscris în recensământ ca vorbitori de limba română.

Astfel, la recensământul din 1910 au fost înregistrați 273 216 (34,4%) vorbitori de limba română față de 305 222 (38,4%) vorbitori de limba ruteană. Comparativ cu recensământul anterior sporul absolut al populației românești a fost de 44 198 de persoane față de numai 7 424 al populației ucrainene. Explicația principală a acestui fenomen constă în faptul că un număr mare de români, care în 1900 s-au înscris la limba de conversație ucraineană, acum s-au înscris la limba de conversație română.

În rezultatul recensământului din 1910 cea mai însemnată modificare a raportului dintre români și ucraineni s-a produs în districtele politice Cernăuți (rural), Siret, Storjineț și Suceava. Cele mai senzaționale modificări comparativ cu anul 1900 s-au produs în satele Cuciurul Mare, Mihalcea, Ceahor, Corovia, Molodia, Chicerca, Corcești, Davideni, Panca (districtul Storjineț), Tărășeni, Stârcea, Hliboca, Chindești (districtul Siret); Călinești Cuparencu, Călinești Ienachi, Danila, Hatna, Iacobești, Ipotești, Mărăței, Mitocul Dragomirnei, Pătrăuți (districtul Suceava) etc.⁴¹.

Totuși, chiar potrivit recensământului din 1900 populația românească din multe sate din nordul Bucovinei era mai mică comparativ cu anul 1880. Astfel, în timp de trei decenii ponderea populației românești s-a diminuat la Banila Moldovenească, Căbești, Comarești, Corcești, Davideni, Huta Nouă, Jadova, Panca, Tărășeni, Volcineț, în orașul Storjineț etc. În toate aceste localități a crescut rapid în perioada respectivă ponderea populației ucrainene⁴⁵. Majoritatea acestor sate se aflau în vecinătatea orașului Storjineț, care prin creșterea sa numerică rapidă de la sfârșitul stăpânirii austriece a atras mulți emigranți și în satele apropiate.

Există și alte modalități de apreciere indirectă a ponderii românilor și ucrainenilor din Bucovina la începutul secolului al XX-lea. Un astfel de criteriu ar putea fi evaluarea numărului elevilor de la școlile primare din Bucovina după limba de instruire. În ultimii ani de stăpânire austriacă societățile culturale românești au reușit să deschidă mai multe școli particulare românești în sate cu populație mixtă, s-a mărit rapid și numărul școlilor primare oficiale cu limba română de predare. Creșterea numărului școlilor particulare românești s-a reflectat și asupra contingentului de elevi români. Astfel, în 1913 în școlile primare din Bucovina învățau 117 316 de elevi, dintre care 44 288 în școlile românești și 40 608 în cele ucrainene⁴⁶. În unele sate ca Carapciu pe Ceremuș, Costești, Comarești, numărul elevilor de la școlile particulare românești era în 1913 mai mare decât numărul de români înregistrați în aceste sate la recensământul din 1910.

Rezultatele ultimelor alegeri parlamentare din Bucovina, desfășurate pe baza împărțirii alegerilor în curii electorale naționale, pot servi de asemenea pentru o evaluare mai obiectivă a structurii etnice a populației Bucovinei de atunci. Atunci s-a introdus votul universal, direct și secret, la care aveau dreptul să participe bărbații care au împlinit 24 de ani. Pentru completarea listelor alegătorilor, locuitorii trebuiau să se decidă din care curie națională vor face parte: germană, română, ucraineană sau polonă. Evreii au fost înscrși în listele alegătorilor germani, maghiarii – în curiile românești, iar lipovenii – în circumscripțiile ucrainene.

La 23 octombrie 1910 au fost publicate în ziarul „Czernowitzer Zeitung” listele complete ale alegătorilor din toate localitățile pentru preconizatele alegeri locale și parlamentare. Au fost înregistrați în total 180 414 alegători, dintre care 66 569 (36,9%) în listele românești, 64 673 (35,8%) în cele ucrainene, 39 492 (21,9%) în listele germane și 9 680 (5,4%) în cele polone⁴⁷. Așadar, numărul alegătorilor români și ucraineni era în 1910 aproximativ egal, dacă ținem cont că în listele românești au fost înscrși și cca 2 000 de alegători maghiari. Comparativ cu rezultatele recensământului din 1910, cele mai mari deosebiri s-au înregistrat în districtele judecătorești Cernăuți (rural), Siret, Stănești și Vașcăuți. În ultimele două districte chiar au fost înregistrați mai mulți alegători români, decât vorbitori de limbă română la recensământul oficial. În districtul judecătorec Cernăuți (rural), recensământul din 1910 a înregistrat 18 060 (40,9%) vorbitori de română față de 22 351 (50,6%) vorbitori de ucraineană, iar în listele cetățenilor cu drept de vot s-au înscris 7 061 (64,3%) români față de numai 3 133 (28,5%) ucraineni⁴⁸. Cele mai mari deosebiri s-au înregistrat în satele cu populație mixtă, situate în partea de sud-vest a orașului Cernăuți. În unele sate precum Camena, Chicera, Lucovița, Căbești, Costești, Vilaucea, Carapciu pe Ceremuș, Voloca pe Ceremuș, Călinești Cuparencu, Călinești Ienachi s-au înregistrat chiar mai mulți alegători români, decât vorbitori de limba română la recensământul din același an⁴⁹.

Desigur, poate fi contestată exactitatea listelor cetățenilor cu drept de vot, dar rezultatele alegerilor parlamentare confirmă veridicitatea distribuirii alegătorilor pe criterii etnice. Astfel, la alegerile parlamentare din 1907 în Bucovina au fost exprimate 15 654 de voturi pentru partidele sau candidații germani, 55 957 de voturi pentru candidații partidelor românești și 43 974 de voturi pentru candidații partidelor ucrainene⁵⁰. O situație interesantă s-a consemnat în cercul electoral nr. 6 Cernăuți – Storojineț – Siret, care cuprindea localitățile cu populație majoritară ucraineană (după recensământul oficial) din aceste districte. Recensământul din 1910 a înregistrat în aceste localități 60 812 de persoane, dintre care 44 609 (73,3%) vorbitori de limba ucraineană și 9 246 (15,2%) vorbitori de limba română⁵¹. În același an în listele cetățenilor cu drept de vot au fost înscrise 14 102 de persoane din aceste sate, dintre care 7 894 (56%) ucraineni față de 4 828 (34,2%) români⁵². La alegerile parlamentare din 13 iunie 1911 în acest cerc electoral a fost ales deputat ucraineanul Spenul cu 5 398 de voturi (63,3% din total) față de 3 131 (36,7%) voturi acordate contracandidatului său, românul Mintencu⁵³. Rezultatele alegerilor din acest cerc electoral cu populație mixtă ne demonstrează că listele cetățenilor cu drept de vot, întocmite pe criterii etnice, oglindeau mult mai obiectiv structura etnică a populației Bucovinei la sfârșitul stăpânirii austriece.

Așadar, pe parcursul a 144 de ani de stăpânire austriacă Bucovina a fost transformată într-o provincie multiethnică și multiconfesională, românii devenind minoritari în această provincie. Recensămintele austriece între anii 1880–1910, efectuate după criteriul limbii de conversație, nu au reușit să oglindească obiectiv situația etnică din Bucovina și mai ales raportul dintre cele două etnii principale ale provinciei. Informațiile statistice austriece despre numărul elevilor școlarizați, liste-

le alegătorilor, întocmite pe principii etnice, și rezultatele ultimelor alegeri parlamentare din Bucovina ne demonstrează că recensămintele austriece erau inexacte, iar românii din Bucovina erau la sfârșitul stăpânirii austriece numeric cel puțin tot atât de mulți ca și ucrainenii. Chiar dacă o parte dintre românii din localitățile cu populație mixtă nu mai cunoșteau suficient de bine limba maternă și se foloseau în conversație mai mult de limba ucraineană, totuși ei încă erau conștienți de trecutul lor românesc, iar rezultatele alegerilor parlamentare și preferințele părinților de a da copiii la învățătură în școli românești au demonstrat foarte clar acest lucru.

Tabelul nr. 1. Evoluția componenței naționale a populației Bucovinei în perioada 1774–1869.

Naționalitatea	Anul			
	1774	1850	1857	1869
Români	40 924 59,6%	184 718 48,5%	202 655 44,3%	209 116 40,8%
Ruteni și huțani	22 810* 33,2%	142 682 37,5%	170 983 37,4%	191 195 37,3%
Germani	110 0,16%	25 592 6,7%	35 934 7,9%	41 065 8%
Evrei	2 375 3,5%	11 856 3,1%	29 187 6,4%	47 754 9,5%
Maghiari		5 586 1,5%	7 282 1,6%	8 586 1,7%
Polonezi		4 008 1,05%		6 719 1,3%
Lipoveni		2 300 0,6%	3 055 0,7%	3 043 0,6%
Cehi și slovaci		1 844 0,5%	1 120** 0,2%	2 650 0,5%
Armeni	275 0,4%	2 240 0,6%	2 315 0,5%	1 710 0,3%
Alții	2 210		4 389*** 0,9%	126
Total	68 704	380 826	456 920	511 964

Surse: 1774 – date întocmite pe temeiul analizei antroponimice a recensământului rusesc; 1850 – K. Czoering, *Ethnographie...*, p. 74–80; Tafeln zur Statistik des österreichischen Monarchie für die Jahre 1849–1851, I Theil, I Heft, p. 6; F. Schmitt, *Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, p. 46; 1857 – *Hauptbericht der Handels- und Gewerbekammer...*, p. 104–105; 1869 – *Hauptbericht der Statistik...*, p. 65–67.

*Inclusiv 1 405 ruși, majoritatea covârșitoare probabil erau ruteni.

**Numai slovacii din coloniile Solonețul Nou, Pleș și Poiana Micului.

***Majoritatea covârșitoare – polonezii și slovacii, care locuiau dispersat.

**Tabelul nr. 2. Populația Bucovinei după limba de comunicare
în perioada 1880–1910.**

Anul	Limba de comunicare							Total
	Română	Ucraineană	Germană	Polonă	Maghiară	Cehă	Altele	
1880	190 005 33,4%	239 690 42,1%	108 820 19,1%	18 251 3,2%	9 887 1,7%	1 738 0,3%	62	568 453 100%
1890	208 217 32,4%	268 371 41,8%	133 565 20,8%	23 604 3,7%	8 139 1,3%	536 0,1%	47	642 479 100%
1900	229 018 31,6%	297 798 41,1%	159 486 22,0%	26 857 3,7%	9 516 1,3%	596 0,1%	233	723 504 100%
1910	273 216 34,4%	305 222 38,4%	168 779 821,2%	36 217 4,5%	10 389 1,3%	1 005 0,1%	117	794 945 100%

Surse: 1880 – *Spezial Orts-Repertorium der Bukowina*, XIII Bd., Wien 1885, p. 1–26; 1890 – *Spezial-Ortsrepertorien der im österreichischen Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder...*, Bd. 13 Bukowina, Wien, 1894, p. 1–42; 1900 – *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder...*, Bd. 13 Bukowina, Wien, 1907, p. 2–101; 1910 – *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogtume Bukowina*, în *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina*, XVII Heft, Czernowitz, 1913, p. 54–95; 1880–1910 – L. Waber, *Die zahlenmäßige Entwicklung der Völker Österreichs 1846-1910*, în SM, 41 Jg., p. 706–707.

NOTE

- 1 J. Polek, *Major Friedrich von Mieg, Topographische Beschreibung der Bukowina*, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum* (în continuare – *JBLM*), Czernowitz, 5/1897, p. 11–12.
- 2 J. V. Goehert, *Die Bukowina*, în *Mitteilungen der k. k. geographisches Gesellschaft*, Wien, 18/1875, p. 114.
- 3 J. Polek, *Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im Jahre 1786*, în *JBLM*, 8/1900, p. 53–54.
- 4 E. Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993, p. 29–30.
- 5 V. F. Klun, *Statistik von Oesterreich-Ungarn*, Wien, 1876, p. 333.
- 6 Andreas Mikulicz, *Kulturzustände im Herzogthume Bukowina (1775–1875)*, Czernowitz, 1878.
- 7 *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, II, Chișinău, 1975.
- 8 P. Țugui, *Populația Bucovinei între 1772–1774*, în „Academica”, București, 1992, nr. 4 (16, p. 4–5); Ion Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în 3 din 7 cazuri*, în „Glasul Bucovinei” (în continuare – GB), Cernăuți – București, 2/1994, p. 17; C. Ungureanu, *Populația Bucovinei în preajma anexării ei de către Austria*, în „Țara Fagilor”, Cernăuți – Târgu-Mureș, p. 12.
- 9 R. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, 1902, p. 114.
- 10 E. Humuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VII, p. 454; I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina, Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 94.
- 11 C. Ungureanu, *Procese migraționiste în Bucovina în perioada administrației militare*, în GB, 3/1997, p. 13.

- 12 VBÖK, Wien, 1817, nr. 65, p. 257; Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți, fond I, inv. 4, dosar 656.
- 13 C. Ungureanu, *Exodul populației din Bucovina între anii 1814–1816*, în GB, 4/ 1998, p. 12–30.
- 14 A. Ficker, *Hundert Jahre (1775–1875)*, în *Statistische Monatschrift* (în continuare – SM), Wien, 1/1875, p. 406.
- 15 R. Grigorovici, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, București, 1998, p. 381.
- 16 M. F. Stöger, *National Verschiedenheiten in Galizien*, în *Oesterreichisches Archiv für Geschichte*, Wien, 1832, nr. 69.
- 17 Ion Nistor, *Der nationale Kampf in der Bukowina*, București, 1918, p. 190; idem, *Românii și rutenii...*, p. 147.
- 18 K. Czoernig, *Ebnographie der oesterreichen Monarchie*, Wien, 1857, vol. I., p. 46.
- 19 *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie für die Jahre 1849–1851*, I Theil, I Heft, p. 6; F. Schmitt, *Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Wien, 1857, vol. I, p. 4–80.
- 20 H. J. Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung 1775–1875*, Lemberg 1876, p. 69.
- 21 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, 2003, p. 249.
- 22 *Ibidem*, p. 250.
- 23 Schimmer, *Bewegung der Bevölkerung...*, în SM, 6 Jg, Wien, 1880, p. 317.
- 24 Dr. Karl R. Englisch, *Die österreichische Auswanderungsstatistik*, în SM, ed. nouă, vol. 18, Brünn, 1913, p. 154.
- 25 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 257.
- 26 H. Chmelar, *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung*, Wien, 1974, p. 105.
- 27 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 250.
- 28 R. Grigorovici, *Trei lumi paralele*, în „Analele Bucovinei”, an. III, 1/1996, p. 92.
- 29 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 255.
- 30 *Ibidem*, p. 263.
- 31 *Ibidem*, p. 256.
- 32 *Die Ergebnisse der Volkszählung...*, p. 80–81.
- 33 *Die Bevölkerung der Bukowina nach dem Berufe*, în MSLHB, vol. 3, 1896, p. 9.
- 34 *Bucovina. Ictoricinîi narîs*, p. 84.
- 35 *Ibidem*, p. 84.
- 36 A. Zachar, *Die Ergebnisse der Volks – und Viehzählung vom 31. Dezember 1900*, în MSLHB, vol. 11, 1907, p. 76–77.
- 37 *Büchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, 1961, p. 78.
- 38 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 261.
- 39 H. J. Bidermann, *Die Bukowina...*, p. 48.
- 40 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 261.
- 41 *Die Ergebnisse der Volkszählung...*, p. 72.
- 42 *Hauptbericht der Handels – und Gewerbekammer für das Herzogthum Bukowina...*, Czernowitz, 1862, p. 104–105; *Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862–1871*, Lemberg, 1872, p. 65.
- 43 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 250.
- 44 *Ibidem*, p. 254.
- 45 *Ibidem*, p. 263.
- 46 *Ibidem*, p. 264.
- 47 Arhivele Naționale București, fond Iancu Flondor, inv. 945, dosar 2, f. 150–156.

- 48 C. Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 258.
 49 *Ibidem*, p. 259.
 50 Fritz Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches andbuch 1907-1913*, p. 16-19.
 51 *Die Ergebnisse der Volkszählung...*, în *MSLHB*; XVII Heft, p. 59, 77, 79, 81.
 52 Arhivele Naționale București, fond *Iancu Flondor*, inv. 945, dosar 2, f. 150-151, 153-154.
 53 „Gazeta mazililor și răzeșilor bucovineni”, Cernăuți, an. I, nr. 14, 7 iulie 1911, p. 152.

SUMMARY

The author revises the history of the demographic evolution in Bukovina, starting from new and less known archive documents on the Romanian and Ukrainian historiography and from notes made by foreign travelers.

Under the Austrian rule, Bukovina underwent an ethnic-demographic evolution completely different from that of the other Moldovan regions that still were under Ottoman rule. At the beginning of the Habsburg domination, more precisely at the moment of the annexation, the number of the people living in Bukovina was between 67-73 thousands, an average between various assessments made by several researchers.

Until the middle of the 19th century, no census was made regarding the ethnic structure of the Bukovinean population. The Romanians and most Ukrainians were orthodox and in many localities the population was mixed ethnically. Nevertheless, most 19th century Austrian historians who visited the province or used statistics evaluations, concluded that initially Romanians formed the majority.

During the 144 years of Austrian rule, Bukovina changed into a multi-ethnic and multi-confessional province, the Romanians becoming a minority population. The Austrian censuses of 1880-1910, according to the language used in conversations, failed to offer an objective view of the ethnic situation in Bukovina, and especially of the relation between the two main ethnic groups. The Austrian statistics regarding the number of pupils, the voters' lists (drawn up on ethnical criteria and the results of the last parliamentary elections in Bukovina demonstrate that the Austrian censuses were inaccurate and that the Romanian population equaled in number the Ukrainian one at the end of the Austrian rule. Even if part of the Romanian living in mixed-ethnic localities did no longer know well enough their mother tongue and used mainly the Ukrainian language in their daily conversation, they were still conscious of their Romanian past, a fact proved by the results of the parliamentary elections and the choice of the parents to send their children to Romanian schools.

ROMÂNII – A TREIA ETNIE DIN UCRAINA*.
REGIUNEA CERNĂUȚI
(Nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța)
(monitorizare sociolingvistică)

Ion Popescu

Kiev – Cernăuți

„Uitați” mult timp de Țară, împrăștiați prin pustiile Siberiei, Kazahstanului și Kareliei, bravii nepoți ai străjerilor de hotare ai lui Ștefan cel Mare și Sfânt au lăsat rădăcini adânci și au semănat semințe bune în pământul limbii române, scăldat din plin în sângele și sudoarea neamului, – semințe care odată cu primele raze ale libertății au încolțit, au împrăștiat negura neștiinței și fricii, au dat un imbold regăsirii tradițiilor strămoșești.

Încă până la căderea regimului comunist în Patria-Istorică, în condițiile statului totalitar sovietic, în mai 1989, la Cernăuți sunt reluate tradițiile *Societății pentru Cultura și Literatura română în Bucovina*, înființată în 1862, constituindu-se *Societatea pentru cultură românească* (pe atunci moldo-română) din regiunea Cernăuți „Mihai Eminescu” (președinte-fondator prof. univ. dr. Grigore Bostan, membru de onoare al Academiei Române, președinte executiv Arcadie Opaț). Abia peste un an apare organul *Societății* – ziarul „Plai Românesc” (redactor-șef – poetul Vasile Tărățeanu, azi director la ziarul independent „Arcașul”).

În 1990 sunt înființate și alte societăți românești: *Societatea cultural-bisericească „Mitropolitul Silvestru”* (președinte – părintele Mihai Ivasiuc), *Asociația Științifico-Pedagogică Republicană „Aron Pumnul”* (președinte – dr. docent Aurel Constantinovici), *Societatea foștilor deportați „Golgota”* (președinte – arhivistul Petre Grior, director adjunct al Arhivelor Naționale din Cernăuți), *Societatea doamnelor române creștine și democratice* (președintă – Victoria Ivasiuc), *Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina* (președinte – medicul Constantin Olaru)¹. Pe parcurs s-au fondat și alte societăți: *Clubul cultural sportiv „Dragoș-Vodă”* (președinte de onoare – dr. Ion Popescu, director administrativ – Mihai Dârda, președinte în exercițiu – Aurica Bojescu), *Liga tineretului român „Junimea”* (președinte de onoare – dr. Ion Popescu, președinte-fondator – Liviu Rusu, președinte executiv – Vitalie Zăgrea), *Fundația „Casa Limbii Române”* (director – poetul Vasile Tărățeanu), *Reuniunea Scriitorilor Români* (președinte – poetul Ilie Zegrea), *Centrul Bucovinean Independent de Cercetări Actuale* (președinte de onoare – dr. Ion Popescu, președinte executiv – Aurica Bojescu). Au apărut noi publicații – „Arcașul” (director – Vasile Tărățeanu, ziarul republican „Concordia”, revista pentru copii „Făgurel” (redactor-șef – poetul Simion Gociu), revistele științifice „Glasul Bucovinei” (redactor-șef – prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române),

* Începutul (regiunile Transcarpatia și Odesa) – în „Glasul Bucovinei”, Anul IX, nr. 3–4 (35–36), 2002, p. 27–52. În numerele următoare, situația demografică a regiunii Cernăuți va fi prezentată pe raioane.

„Țara Fagilor“ (redactor-șef – ziaristul Dumitru Covalciuc), ziarele „Junimea“ (redactor-șef – Liviu Rusu, jurist) și „Lumea-Svit“ (Constantin Covalciuc) etc. În 2002 devine independent fostul ziar al autorităților „Zorile Bucovinei“ (redactor-șef – Nicolae Toma). În 1996 un grup de intelectuali români fondează Editura „Alexandru cel Bun“ (director executiv – prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române). Printre membrii fondatori sunt prof. dr. Ilie Luceac (președintele Adunării partenerilor), poetul Vasile Tărățeanu și alții.

La 7 iunie 1992 are loc Primul Congres al Românilor din Regiunea Cernăuți, în cadrul căruia a fost adoptat „Programul de dezvoltare națională al românilor din regiunea Cernăuți“ care, printre altele, prevede: „acordarea statutului de limbă oficială limbii române în localitățile populate de români...“, „asigurarea editării unor reviste științifice și literare în limba română“, „editarea de anale științifice și monografii în diferite domenii în limba română“, „inaugurarea unui centru de cercetări științifice de românologie“, „pregătirea cadrelor de specialiști în România, Republica Moldova și în alte țări“, „inaugurarea unei biblioteci românești“, „asigurarea pentru generația tânără a studiilor medii de specialitate și superioare în limba română“, „deschiderea unei Universități românești“, „studierea limbii și literaturii române în toate școlile din localitățile românești, precum și în cele cu populație mixtă“, „deschiderea a noi clase și școli cu limba română de predare pentru români“, „asigurarea școlilor românești cu manuale și trecerea lor la programele pentru gimnaziile și liceele din România...“, „redeschiderea teatrului și a filarmonicii românești la Cernăuți“, „organizarea unor festivaluri de muzică populară, ușoară și clasică românească“, „garantarea reprezentării în Parlament și organelor executive centrale și locale“ etc. Aceste revendicări, cu unele completări, au fost susținute și de cele 3 congrese ale intelectualității române din Cernăuți (1999, 2000, 2001)².

În perioada 1994–2002 românii bucovineni prin persoana dr. Ion Popescu au fost reprezentați în *Parlamentul Ucrainei*, în 1994–1998 – în *Adunarea Parlamentară de colaborare economică din bazinul Mării Negre*, iar între 1996–2002 – în *AP al Consiliului European*. În intervalul 1998–2002 românii au avut 24 de deputați în *Consiliul regional Cernăuți*. După alegerile locale și parlamentare din 2002, doar deputații Vasile Tărățeanu, Simion Gociu și Aurica Bojescu continuă să reprezinte destoinic interesele românilor în *Consiliul regional Cernăuți*, ceilalți deputați de origine română reprezentând doar diferite partide politice sau administrația de stat. ACDR-ul face parte din *Uniunea Federativă a Minorităților din Europa*, iar președintele ei – Constantin Olaru – este membru al *Consiliului consultativ al liderilor societăților etnice de pe lângă Președintele Ucrainei*.

În regiunea Cernăuți ultimul recensământ a înregistrat 181 780 de români: 114 555 de persoane s-au declarat la ultimul recensământ români și 67 225 – moldoveni (19,78% din populația regiunii) – cu 3 056 de persoane sau cu 1,65% mai puțin decât în 2001. Românii locuiau compact în suburbiile orașul Cernăuți și în 108 de localități ale regiunii. În anul 2000 aveau 86 de școli românești (22 mii elevi) și 6 mixte (1,8 mii elevi)³. În 19 sate cu populație românofonă (în care chiar și în biserică se oficiază românește) există doar școli ucrainene, limba maternă nu este predată ca obiect de studiu (Colincăuți-Hotin – în 1989: 4 672 s-au declarat moldoveni și 21 români, Șișcăuți-Secureni – 1 064 moldoveni și 5 români, Cotileu-Noua Sulița – 1 454 moldoveni și 4 români, Valea-Cosminului-Hliboca – 907 moldoveni și 138 români, Ceahor-Hliboca – 1 095 moldoveni și 221 români ș.a.m.d.). De remarcat că la începutul puterii sovietice (în anii '40) în regiune funcționau 114 școli cu predare în limba română.

În satele cu populație majoritară românească bisericile ortodoxe și protestante oficiază serviciul divin în limba română.

**POPULAȚIA ROMÂNEASCĂ ȘI FUNCȚIONAREA LIMBII ROMÂNE ÎN
CALITATE DE LIMBĂ MATERNĂ ÎN REGIUNEA CERNĂUȚI LA 05.12.2001**

(pe raioane – în baza statisticii oficiale)

Tabelul nr. 1

Nr.	Regiunea	Populația românească (cifre absolute)			Populația românofonă (cifre absolute)				
		Români	Moldoveni	Total populație românească	Au recunoscut în calitate de L ₁ limba etniei sale (între persoanele ce s-au declarat moldoveni sau români)		Persoane aparținând altor etnii ce s-au declarat românofone, inclusiv au declarat în calitate de L ₁ limba		Total populație românofonă
							Moldovenească inclusiv români	Română inclusiv moldoveni	
	Ucraina	258 619	150 989	409 608	181 124 mold	138 522 români	3 908 (601)	4 149 (2 790)	327 703
	Regiunea Cernăuți Inclusiv:	67 225	114 555	181 780	61 598	105 296	846 (467)	3 563 (2 657)	171 303
I.	Orașele (statut reg.):								
1.	Orașul Cernăuți	3 829	10 553	14 382	2 427	7 515	130 (64)	191 (62)	10 263
2.	Or. Novodnistrovsc	98	30	128	44	11	3 (1)	1 (1)	59
II.	Raioane								
1.	Herța	756	29 554	30 310	511	29 435	5 (3)	368 (237)	30 319
2.	Hliboca Adâncata	4 425	32 923	37 348	3 882	28 890	383 (333)	250 (56)	33 405
3.	Noua Sulița	50 329	5 904	56 233	47 585	5 812	256 (57)	2 319 (2 264)	55 972
4.	Storjineț	307	35 095	35 402	218	33 312	11 (3)	424 (30)	33 965
5.	Hotin	5 102	59	5 161	4 971	37	25 (1)	4 (4)	5 037
6.	Securenii	1 681	43	1 724	1 440	17	14 (2)	0	1 471
7.	Chelmenii	477	25	502	378	14	10 (3)	0	402
8.	Zastavna	55	38	93	37	23	0	1 (1)	61
9.	Chițmani Cozmeni	88	116	204	56	55	8 (0)	2 (1)	121
10.	Vijnița	58	196	254	34	165	0	2 (0)	201
11.	Putila	20	19	39	15	10	1 (0)	1 (1)	27

După cum e și firesc, sufletul românismului din Ucraina este concentrat în capitala Bucovinei, la Cernăuți.

POPULAȚIA ROMÂNOFONĂ DIN ALTE ZONE ALE UCRAINEI

Mulți moldoveni locuiau și în regiunile Nikolaev, Herson, Kirovograd, Donețk ș.a.m.d. Anton Rațiu în monografia sa *Românii de la est de Bug* menționează existența populației românofone din aceste zone remarcând: „Ceea ce m-a șocat și m-a surprins deosebit de plăcut, poposind prin acele părți cu așezări românești din îndepărtatul spațiu de la sud de Kiev sau Uman, de lângă Pervomaïsk sau Kirovograd, de pe lângă Vosnesensk sau Herson, Crivoi-Rog, Zaporojie, Dnepropetrovsk, din Crimeea, dinspre Caucaz sau Donbas, a fost faptul că, stând de vorbă cu ei, nu puteai să nu observi identitatea acestor așezări, atât ca structură materială, cât și spirituală cu așezările din Transnistria, județele Râbnița, Tiraspol, Grigoriopol, Dubăsari, Balta, Oceakov, Ananiev, sau cu altele, din Moldova și chiar din Ardeal sau Munții Vrancei”⁴. El semnala că între 1941–1943 a descoperit 25 de sate dincolo de Bug cu populație românească. Din „insula etnică” de pe malul stâng al Bugului din fostele județe Voznesensk, Pervomaïsk și Nivkolaev făceau parte 18 comune: Constantinovca, Alexandrovca, Bulgarca, Racova, Noua Grogorievca (fosta Târgu Frumos), Arnautovca (fosta Vizireni), Belousovca, Mărculeasa, Șerbani, Solona, Șerbuloovca, Noua Odesa, Gasparevca, Sebenet-Elanet, Perisadovca, Lisaia Gora, Lozovata, Moldovanca. Din județele limitrofe mai făceau parte următoarele comune românofone: Dobreanca, Lipneasca, Pisciani-Brod, Novo-Ucrainca, Velica-Visca, Panciova, Martiñoșa, Kanij și Grușcoie-Goroțcaia. Români (moldoveni) au mai fost atestați în Crimeea (informatoare – Maria Jacot, Varvara Budei, Ana Jombu – din familiile de mocani din Balaclia). Pe coasta Mării Azov, în Caucaz (comuna Moldovanscaia – la 7 km de gara Krîmscaia – care a fost „repatriată” în județul Cetatea Albă), în fostele județe Berdeansk, Dnepropetrovsk, Zaporojie, Melitopol, Mariupol, Donețk, Taganrog etc. erau semnalate comunele Dunaevca (fosta Dunăreni) cu secție „moldovenească” la școala din sat la 1928–1929, Agelpa și Constantinovca din județul Melitopol, Novoignatovca, județul Mariupol (cu 18 elevi și 4 învățători la secția „moldovenească” a școlii din sat la 1931, trei absolvenți, Axenia Belibont, Vasile Tomuza (Tomuța) și Alexandru Saranu (Țăranu), și-au continuat studiile la Balta). Aici erau și două biblioteci cu 1 250 de volume, inclusiv 600 – la „secția moldovenească”. Comuna a fost repatriată apoi în comuna Sarata, județul Cetatea Albă în locul germanilor care fuseseră colonizati în Polonia, Cuțuvenca, județul Berdeansk, Ivanovca, județul Donețk, Suboții, județul Znamenca⁵.

În prezent, în afară de regiunile Cernăuți, Odesa (zona basarabeană) și Transcarpatia, în Ucraina nu există școli cu predarea sau studierea limbii române ca obiect iar cei ce se mai declară „moldoveni”, de obicei sunt de vârstă medie și înaintată, copiii și nepoții lor (ca și în situația fraților noștri aromâni din Grecia) deja s-au deznaționalizat, declarându-se ucraineni.

În zona Transnistriei⁶, în regiunile Kirovograd, Nicolaev, pe întreg teritoriul fostei Republici Autonome Moldovenești⁷, în unele localități moldovenești din zona de până la și dincolo de Bug⁸ etc. până la război mai funcționau și „școli moldovenești”. La 1 octombrie 1926, în această zonă funcționau 52 de consilii satești moldovenești, în 1929 – 90! În anul 1927, 2 336 de moldoveni din această zonă erau deputați în consiliile satești, 63 – orășenești, 77 – erau primari, 371 – consilieri raionali și 25 – de voloste (județ): orice s-ar spune, dar proporționalitatea la nivel local puterea sovietică o respecta! Astăzi această zonă a devenit zona asimilării ireversibile: nu există nici o școală sau biserică românească.

După 1989, în mai multe regiuni în care românii nu erau considerați drept grup etnic important – și, deci, nu putea fi vorba de „trecerea” moldovenilor la „ro-

mâni⁹, – numărul moldovenilor a scăzut simțitor chiar și în regiunile în care locuiau tradițional¹⁰. În regiunea Odesa – cu 20,8 mii de persoane sau 14,4%, în regiunea Cernăuți – cu 17,3 mii de persoane sau cu 20,5%, în Donețk – cu cel puțin 6,2 mii de persoane sau 46,2%, Nicolaev – cu 3,5 mii sau 21,0% , în Kirovograd – cu 2,4 mii sau 22, 63%, în Herson – cu 1,4 mii sau 25,6%¹¹.

A scăzut cota moldovenilor și în toate celelalte regiuni¹².

ÎN LOC DE EPILOG

Populația românească (românii și „moldovenii”) împreună cu populația românofonă aparținând la alte etnii (care declarând în calitate de limba maternă limba română și-au declarat o altă apartenență națională) atinge cifra de 417 665 de cetățeni ai Ucrainei: 258 619 dintre persoane s-au declarat „moldoveni” iar 3 908 de cetățeni au recunoscut în calitate de limbă maternă „limba moldovenească” (cu toate că „după naționalitate” nu s-au declarat „moldoveni”); în total 262 527 de cetățeni ai Ucrainei s-au declarat ori „moldoveni” sau au recunoscut „limba moldovenească” drept limbă maternă. Încă 150 989 de cetățeni s-au declarat români și 4 149 au declarat limba română în calitate de limbă maternă (cu toate că „după naționalitate” nu s-au declarat români); în total 155 130 persoane s-au declarat români sau au declarat în calitate de limbă maternă limba română.

În acest context ajungem la concluzia că atât din punct de vedere etnolingvistic (situația lingvistică și funcționarea limbii) populația românofonă (cei ce s-au declarat români și „moldoveni” ori au declarat limba română sau „moldovenească” în calitate de limbă maternă) deține locul trei între toate grupurile etnice sau lingvistice din Ucraina, fiind întrecuți doar de ucrainofoni și ucraineni, rusofoni și ruși.

Totodată, putem constata că din totalul de 409 608 de persoane 86 571 sau 21,14% nu mai recunoșteau în calitate de limbă maternă limba română, iar din totalul de 258 619 de persoane care s-au declarat „moldoveni” – 181 124 au recunoscut în calitate de limbă maternă „limba moldovenească” și 2 790 – limba română, adică 74 705 sau 28,9 % dintre persoanele care s-au declarat „moldoveni” nu mai recunoșteau în calitate de limbă maternă limba strămoșilor. Din totalul de 150 989 de persoane care s-au declarat „români” – 138 522 au recunoscut în calitate de limbă maternă limba română și 601 – „limba moldovenească”, aici 11 866 sau 6,86 % dintre persoanele care s-au declarat români nu mai recunoșteau în calitate de limbă maternă limba română.

Rezultatele recensământului din 2001 semnalau existența conaționalilor noștri în regiunile Hmelnițki – 1 353 de moldoveni și 167 români, Lvov – 781 moldoveni și 148 români, Sumî – 778 moldoveni și 50 români, Cernigov – 700 moldoveni și 83 români, Ivano-Frankovsk – 557 moldoveni și 118 români, Rovno – 364 moldoveni și 66 români, Ternopol – 356 moldoveni și 93 români, Volîn – 303 moldoveni și 30 români. În regiunea Transcarpatică mai locuiau 516 de persoane care s-au declarat moldoveni. Românii mai locuiau în Republica Crimeea – 268, în regiunile Odesa – 724 de persoane, Donețk – 372, Dnepropetrovsc – 270, Kiev – 233, Herson – 206, Zaporojie – 204, Harkov – 164, Nikolaev – 162, Kirovograd – 139, Jitomir – 137, Vinnița – 132, Lugansk – 121, Poltava – 95 și Cerkasî – 72, în orașele Kiev – 203 și Sevastopol – 35.

Pentru a întregi imaginea privind numărul și tendințele etnodemografice ale populației românești din Ucraina ne vom adresa și datelor privind sporul natural și tendințele de asimilare în principalele regiuni ale Ucrainei.

**Sporul natural și asimilarea românofonilor din Ucraina în ultimii 12 ani
(în cele mai importante regiuni din punct de vedere numeric a
populației românești).**

Tabelul nr. 2.

Regiunea (s-au declara- rat: români/ moldoveni)	Numărul total		Soldul 1989/2001		Au recunoscut drept maternă limba etniei ¹⁵		Asimilarea %
	1989	2001	cifre	%	cifre	%	
Transcarpatia (români)	29 485	32 152	+2.667	+9,05	31 860	99,09	0,91
Cernăuți (români)	100 317	114 555	+14 238	+14,19	105 763	92,33	7,67
Cernăuți (moldoveni)	84 519	67 225	-17 294	-20,46	64 255	95,58	4,42
Odesa (mold.)	144 534	123 751	-20 783	-14,38	90 713	73,30	26,7
Nikolaev (mold.)	16 673	13 171	-3 502	-21,00	7 194	54,62	45,38
Kirovograd (mold.)	10 694	8 274	-2 420	-22,63	4 876	58,93	41,07
Donețk (mold.)	13 332	7 171	-6 161	-46,21	1 090	15,20	84,80
Lugansk (mold.)	5 785	3 252	-2 533	-43,79	653	20,08	79,02
Dnepropetrovsk(mold.)	6 636	4 398	-2 238	-33,73	1 498	34,06	65,94
Herson (mold.)	5 618	4 179	-1 439	-25,61	1 757	42,04	57,96
Reg. Crimeea (mold.)	6 609	3 761	-2 848	-43,09	1 171	31,13	68,87
Harkov (mold.)	3 746	2 462	-1 284	-34,28	792	31,17	68,83
Zaporojie (mold.)	3 429	2 476	-953	-27,79	692	27,95	82,05
or. Kiev (mold.)	3 186	1 927	-1 259	-39,52	641	33,26	66,74
Poltava (mold.)	2 737	2 562	-175	-6,39	1 390	54,25	45,75
Cerkasî(mold.)	1 813	1 617	-195	-10,76	828	51,21	48,79
Jitomir (mold.)	1 434	1 425	-9	-0,63	704	49,40	50,60
Vinnița (mold.)	3 326	2 944	-382	-11,49	1 698	57,68	42,32
Reg. Kiev (mold.)	1 799	1 515	-284	-15,79	746	49,24	50,76
or. Sevastopol (mold.)	1 140	801	- 339	-29,74	217	27,09	62,91

După cum putem observa din tabelul de mai sus, numărul românilor este în creștere doar în regiunile Transcarpatia și Cernăuți, fenomenul explicându-se prin nivelul scăzut al asimilării lingvistice, locuirii compacte și funcționării limbii materne la nivel de familie, școală și biserică. Scăderea numerică a persoanelor declarate „moldoveni” se explică prin nivelul înalt al asimilării lingvistice, insuficiența folosirii limbii materne în școală, biserică și în calitate de limbă principală de conversație.

Suntem, totuși, optimiști – și optimismul nostru se bazează pe orientarea Ucrainei spre integrarea europeană, unde, mai devreme sau mai târziu, ne vom întâlni cu frații noștri din întreaga Europă. În această direcție acționează și românii din Ucraina. Fiind cetățeni loiali ai statului ucrainean își revindică în permanență drepturile firești de a fi români, de a se considera populație autohtonă, de a se bucura de standardele europene în domeniul drepturilor omului, de drepturile și libertățile fundamentale ale minorităților etnice.

NOTE

- 1 Peste un an și ceva de activitate fructuoasă *Societățile „Mitropolitul Silvestru” și „Doamnele române”*, deși erau deja înregistrate oficial, și-au încheiat activitatea.
- 2 **Programul de dezvoltare națională a românilor din regiunea Cernăuți (votat la Primul Congres al Românilor din Regiunea Cernăuți din 7 iunie 1992)** a fost publicat în „Glasul Bucovinei”, Anul V, nr. 3 (19), 1998, p. 75–80; **Materialele Congreselor intelectualității**, inclusiv rapoartele susținute, au fost publicate în revista „Glasul Bucovinei”, Anul VI, nr. 2 (24), 1999; Anul VII, nr. 4, (28), 2000; Anul VIII, nr. 1–2 (29–30), 2001 și în broșuri aparte editate la Editura „Alexandru cel Bun”.
- 3 În 1999/2000 în raionul Hliboca datorită eforturilor părinților și deputaților români de diferite nivele au fost deschise două școli românești – la Corovia și la Poieni-Regat. Însă în 2001/02 liceul din Noua Sulița (în oraș locuiau 3 193 de moldoveni și 125 de români) a devenit mixt, iar în 2002/03 a fost închisă școala românească din Camenca-Hliboca (854 români, 32 moldoveni și 4 752 ucraineni) și au devenit mixte școala din Băhrinești -Hliboca (1 340 români, 20 ucraineni și 12 moldoveni) și Forosna-Noua Sulița (956 moldoveni, 1 român, 80 ucraineni).
- 4 Vezi: Anton Rațiu, **Românii de la est de Bug**, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994, p. 22–42, 65–70.
- 5 **Ibidem.**
- 6 În 1917 pentru românii (moldovenii) transnistreni se rezervaseră chiar 4 locuri (parlamentare) la Rada Centrală de la Kiev. Un număr însemnat de moldoveni era semnalat în guberniile Podolia și Herson. Vezi: Ion Nistor, **Problema ucraineană în lumina istoriei**, Editura Septentrion, Rădăuți, 1997, 330 p., p. 187, 191.
- 7 Vezi monografia: Leonid Reaboșapco, **Pravove Stanovișce naționalinîb menșin v Ucraini (1917–2000)**. – Lviv: Vîdavnići țentr LNU im. Ivana Franka, 2001. – 484 p.
- 8 Vezi studiul lui Anton Rațiu, **op. cit.**, în care, la p. 17–18, cercetătorul relatează: „Documentele de arhivă împreună cu informațiile orale au arătat limpede că o bună parte din românii băștinași din spațiul geografic de dincolo de Bug au fost colonizați în două etape. Cea mai masivă colonizare atestată documentar se pare că a fost organizată din ordinul împărătesei Ecaterina a II-a a Rusiei, prin care au fost dislocați românii din sudul Basarabiei, în afară de cei colonizați în jurul Kievului, proveniți din Ardeal, din jurul Aradului. După Războiul Crimeei, tătarii, care popu-

laseră aceste ținuturi, le părăsesc, creând un vid de locuire. Tarina, în dorința de a nu lăsa sudul Ucrainei nepopulat, aduce, uneori forțat, grupuri compacte de români din sudul Basarabiei.

Acești coloniști, între douăzeci și cinci și patruzeci de familii pentru fiecare așezare nou înființată, au format nucleele românești care, atunci când au fost cercetate (1942–1944), adică după exact cinci generații de la colonizare, nu numai că nu fuseseră înghițite în masa de slavi, dar ajunseseră la câteva sute de familii, cu câteva mii de suflete vorbind românește până la ultimul copil. Graiul moldovenesc din perioada colonizării a fost „îmbogățit” doar cu unele cuvinte slave – neologisme, introduse în vocabularul lor odată cu progresul tehnic.

Au urmat o serie de colonizări din Basarabia, mai mici ca grupuri de persoane, repartizate acolo după trebuințele Imperiului. Ultima colonizare, și cea mai recentă categorie de coloniști, se pare că a fost formată din ciobani ardeleni, plecați în diferite perioade istorice, cu turmele de oi, pe cont propriu, din Țara Bârsei, din Țara Făgărașului, a Sibielului etc., care, în căutare de pășuni, au trecut Nistrul și Bugul și s-au așezat, cei mai mulți, în Crimeea, pe coasta Mării Azov, până în Caucaz sau în regiunea carboniferă a Donbasului, precum și prin alte regiuni – fără să mai vorbim de o parte destul de numeroasă care, mai târziu, s-a stabilit prin orașe (în orașul Melitopol, la aproximativ patruzeci de kilometri nord de coasta Mării Azov). La data cercetării, micul și unicul restaurant din localitate se numea București. Până atunci, românii băștinași din acest spațiu geografic nu aveau conștiința că sunt români. Se considerau moldoveni de origine slavă, așa cum li se inoculase de către autoritățile sovietice. Ei înșiși își spuneau moldoveni, și în nici un caz români. Acest lucru era normal, întrucât la data colonizării lor, pe timpul Ecaterinei a II-a, unirea Moldovei cu Muntenia încă nu se înfăptuise. Până la data unirii sub Al. I. Cuza, fiecare din cele două provincii, Moldova și Muntenia, era o țară diferită. Ei fiind colonizați din Moldova (Basarabia), era firesc să-și spună moldoveni!”.

- 9 Cu excepția regiunii Cernăuți, unde au revenit la numele de români mai multe persoane au fost trecute arbitrar la rubrica „moldoveni” în anii puterii sovietice, mai ales în satele din Bucovina din fostele raioane Cernăuți și Sadagura.
- 10 În 1924, în Republica Autonomă Moldovenească (creată în Transnistria în limitele Ucrainei) populația moldovenească constituia 34,2% (172,6 mii de persoane), iar cea ucraineană – 48,7%. În afara autonomiei, numai în regiunea Kirovograd (o parte a guberniei Elisavetgrad – n.n.) în 1926 au fost înregistrați 28 mii de moldoveni (în 1970 – doar 6,6 mii). Vezi: T. Rudnițika, **Etnicini spîlinoŭi Ucraini: tendenții soșialinîb zmîn**, Kîiv, 1998, p. 65.
- 11 Multe localități moldovenești s-au ivit între Nistru și Bug spre sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX, când guvernul rus a colonizat teritoriul ținutului Oceakov. Ultimul val mare de transmutare a moldovenilor din Basarabia în Transnistria până la Bug a avut loc imediat după alipirea la Rusia a Basarabiei în 1812, când în județul Tiraspol al guberniei Herson au venit 2,5 mii de moldoveni. V. Zelenciuk semnală, că „la mijlocul secolului XIX moldovenii locuiau în Ucraina, îndeosebi, în gubernia Herson. În 1851 acolo au fost înregistrați 75 mii moldoveni, în 1868 – 97,7 mii, în 1897 – 147,2 mii”. Se constată că în cea de a doua jumătate a sec. XIX creșterea numerică a moldovenilor din aceste ținuturi se datora doar sporului natural, deoarece colonizarea *de facto* a încetat” (vezi: V. S. Zelenciuk, **Naselenie Bessarabii i Podnestrovia v XIX v.** [etniceschie i soșialino-demograficeschie proșesi], – Chișinăov, 1979, p. 65).
- 12 Istoria Ucrainei semnalează prezența permanentă a moldovenilor în formațiunile de cazaci. Numai în bătălia de la Berestecio în Volinia (28–30 iunie 1651) au participat peste 4 000 de moldoveni transnistreni. Dintre moldoveni s-au ridicat chiar și șefi supremi. „La asedierea Lvovului cohortele românilor transnistreni se găseau în centrul frontului de atac, având la dreapta pe cazaci, iar la stânga pe tătari. Cro-

nica lui Righelman arată că din cele 15 polcuri de cazaci ai lui Bogdan Hmelnițki patru erau comandate de români. Toader Lobodă, polcovnic de Pereiaslav, avea sub comanda sa 2 150 de cazaci, între care erau și mulți români. Martin Pușcariu era polcovnic de Poltava cu 2 873 de cazaci. Burlă sau Burlai era comandantul polcului de Gdeansk. Pavel Apostol, fiul lui Ifrim, trecuse din armata moldovenească în cea căzacească. Pavel era oștean vestit, care-și câștigase mari merite pentru coroana polonă, pentru care fu răsplătit cu moșii întinse în Ucraina. El își începuse cariera militară ca sotnic (căpitan) de Homutek la 1658 și înaintase la rangul de polcovnic de Gdeansk, apoi de Mirgorod. La 1659, Pavel devenise locțiitor de hatman al Ucrainei, iar în anul următor el uni sub comanda sa polcurile de Mirgorod și Gdeansk. La moartea sa cazacii de Mirgorod aleseseră, din recunoștință pentru meritele sale, polcovnic pe fiul său Dănilă, deși acesta n-avea decât 10 ani. Isprăvile războinice ale lui Dănilă au umplut pagini de glorie în istoria căzăcimii pe vremea lui Petru cel Mare... Contingentele românești din polcurile de cazaci erau destul de considerabile. De aceea și cântecul căzăcesc: „Au venit la noi românii (volohii – n.n.): toți români, toți frumoși. S-au înscris în armata căzacească și s-au înfrățit cu noi”. În oastea lui Mazepa postul de polcovnic îl deținea același Dănilă Apostol („din viță de valah”). Hatmani au fost Ion Potcoavă, Ștefan și fiul său Movilă etc.

Despre faptul că pe la mijlocul secolului XVII în Ucraina treceau tot mai mulți moldoveni ne semnaleză și Duca-Vodă, care la 1683 își rechemă în Moldova oamenii fugiți în „Ucraina moldovenească”. Vezi Ion Nistor, **Problema ucraineană în lumina istoriei**, Editura Septentrion, Rădăuți 1997, p. 132–134, 156–157.

În conformitate cu rezultatele cercetărilor efectuate de către V. Boieciko, V. S. Zelenciuk ș.a. se poate constata că populația românofonă din aceste zone acum 100–150 de ani era destul de numeroasă. Însă în perioada sovietică numărul moldovenilor de aici s-a micșorat simțitor.

Se menționează că circa 6 mii de moldoveni au participat la războiul din 1648-1654 sub drapelul lui Bogdan Hmelnițki și mulți dintre ei au întemeiat mai multe sate pe malul stâng al Niprului. În secolul XVIII un număr însemnat de moldoveni făcea parte din localitățile militare din teritoriul Serbiei Noi, unde dincolo de Bugul de sud a fost creat „polcul de husari moldoveni”, iar în unele județe din sudul Ucrainei moldovenii ocupau locul doi din punct de vedere numeric, de exemplu, în guberniile Elisavetgrad și Herson (azi – partea transnistreană a regiunii Odesa, regiunile Kirovograd, Nikolaev, Herson) – Vezi: V. Boieciko, **Moldovanii v Ucraini**, în „Vice”, 1993, nr. 3, p. 100–103.

- 13 După cum ne-a mai informat Anatoli Dragoliunțev din orașul Lugansk, Erou al Muncii și deputat în Parlamentul Ucrainei, legislatura a treia, pe lista Partidului Comunist, mama sa, Ostapenko Polina, era „voločcă” și vorbea cu bunicul său din satul Citino (județul Slaveano-Serbski, gubernia Ekaterinoslav) numai „moldovenește”.

SUMMARY

This second part of the text Romania – the Third ethnic group in Ukraine (the first part, published in “Glasul Bucovinei”, No 3–4/2002, tackled the demographic situation in the Odessa and Transcarpathia regions) offer a similar analysis of the situation in the Cernowitz region and in other places in Ukraine

where the Romanian population continues to be numerous (Kirovograd, Nikolayev, Herson).

The Romanian population (Romanians and Moldovans) together with other Romanian-speaking ethnical groups amount to 417,665 Ukrainian citizens: 258,619 among them have declared themselves as being "Moldovans", 3,908 citizens have declared the "Moldovan language" as their mother tongue (although they have not declared themselves as being "Moldovans"), 150,989 have declared themselves as being "Romanians" and 4,149 have declared the "Romanian language" as their mother tongue (although they do not consider themselves as being "Romanians")

The Romanian-speaking population of Ukraine (those who have declared themselves as being "Romanians" and "Moldovans", or have declared as their mother tongue the Romanian or "Moldovan" language) ranks third among the ethnical or linguistic groups in Ukraine. The 2001 census confirmed the existence of our co-nationals in several regions among which Rovno, Ternopol, Volyn, Cernigov.

The author notes that the Romanian population increases only in the Transcarpathia and Cernowitz regions, given the reduced linguistic assimilation process, their living in compact units and their use of the Romanian language in the family, a school and in church. The decrease in number of the population of "Moldovan" origin, living in other regions of Ukraine, is a consequence of the high level of linguistic assimilation and of the insufficient use of the mother tongue at school, in church and in the everyday life.

RELAȚII ROMÂNNO-UCRAINESE ÎN EPOCA CONTEMPORANĂ*

Ștefan Purici

Suceava

Primul război mondial a fost perioada în care estul, centrul și sud-estul Europei au reprezentat scena pe care s-au desfășurat acțiunile națiunilor din această regiune vizând constituirea unor entități statale care să includă marea majoritate a reprezentanților respectivelor popoare. Din această perspectivă, din cele două națiuni luate în discuție în comunicarea noastră, românii erau mai avantajați: evoluția statală de câteva secole, unirea principatelor Moldova și Valahia (1859–1861), cucerirea independenței (1878), structurile politice ale Vechiului Regat, ideologia națională și formațiunile național-politico-culturale din Transilvania, Banat și Bucovina, raporturile pozitive cu marile puteri europene în perioada premergătoare Marii Conflagrații, acordul cu Antanta din august 1916 reprezentau atuuri puternice în favoarea realizării obiectivelor urmărite. Ucrainenii, aflați, ca și o mare parte a românilor, sub dominația Imperiului Austro-Ungar și celui Tarist, nu aveau o tradiție statală însemnată, erau supuși – ca și românii basarabeni – unei politici de deznaționalizare pe teritoriile înglobate Rusiei și nu aveau – spre deosebire de românii bucovineni – un cadru administrativ care să le ofere condiții prielnice unei dezvoltări naționale cvasinormale. Totuși, pentru ucrainenii, un fel de Piemont a fost Galiția austriacă, unde conștiința națională a diverselor etnii s-a dezvoltat destul de timpuriu. Rutenii galițieni, ca slavi, au fost susținuți moral și material de Rusia țaristă, iar ca ucrainenii, de către Austria habsburgică. În această provincie orientală a Austro-Ungariei a luat naștere și s-a dezvoltat ideea constituirii unui stat ucrainean fie în cadrul viitoarei federații habsburgice, fie în rândul celorlalte națiuni europene independente. În ambele cazuri, realizarea unor asemenea proiecte era însoțită de modificări politico-teritoriale care atingeau interesele polonezilor, rușilor, românilor, ungarilor etc. Traducerea în viață a idealului național românesc nu se putea face decât în detrimentul marilor puteri din zonă – Imperiul Austro-Ungar și cel Rus, intersectându-se în anumite regiuni cu interesele maghiarilor, sârbilor, ucrainenilor, rușilor ș.a.m.d. Această împletire de acțiuni cu același caracter, dar cu orientări divergente, uneori opuse, a făcut inevitabil ca în soluționarea problemelor național-teritoriale să apară tensiuni politice și chiar conflicte militare.

În comunicarea noastră ne propunem să schițăm doar câteva aspecte ale evoluției raporturilor politice între națiunile română și cea ucraineană în secolul al XX-lea, în special între anii 1918–2000. Limitele temporale afectate prezentării lucrării nu ne permit să intrăm în prea multe detalii și să dezbatem subiectul exhaustiv.

* Comunicarea a fost prezentată la cel de-al IV-lea Congres Internațional de Studii româno-americane, Suceava, 9–13 iulie 2001.

Prăbușirea și dezintegrarea Imperiului Țarist a înlesnit unirea Basarabiei la Regatul României, iar înfrângerea și dezmembrarea Austro-Ungariei a accelerat unificarea națiunii române prin unirea Bucovinei, Transilvaniei și Banatului. Contextul internațional favorabil și acțiunile elitei politice autohtone au condus la recunoașterea constituirii României Mari, stat ce a cuprins între fruntariile sale aproape toți românii din spațiul carpato-danubiano-pontic.

Ucrainenii austrieci au încercat să-și constituie un stat național în cadrul Imperiului Austro-Ungar, ce urma să se federalizeze, iar cei din Rusia țaristă au profitat de răsturnarea țarului Nicolai al II-lea, militând pentru o republică ucraineană în cadrul Rusiei democratice. În ambele cazuri, în anumite teritorii (Bucovina și Basarabia) opțiunile ucrainenilor au fost diferite de cele ale românilor, fapt ce a condus la apariția unor tensiuni între oficialitățile române și cele ucrainene de la Kiev sau Harkov. Astfel, în timp ce Basarabia evolua pe calea unirii cu Regatul României, atât autoritățile ucrainene bolșevice, cât și cele ale Radei Centrale au emis pretenții teritoriale față de fosta gubernie rusească și au protestat, ulterior, față de votul Sfatului Țării, din 27 martie 1918, privind unirea cu România¹.

Ucrainenii bucovineni, alături de cei galițieni, au încercat în toamna anului 1918 să contribuie la constituirea statului vest-ucrainean, ce urma să înglobeze Galiția orientală și o mare parte a Bucovinei. Aceste proiecte veneau, însă, în contradicție cu intențiile românilor bucovineni, care pledau pentru revenirea întregii provincii la România², precum și cu proiectele guvernului român, care își vedea împlinite idealurile naționale. În acest sens, de-a lungul anului 1918, autoritățile române au respins, cu argumente de ordin istoric, politic, etnic, economic, geografic, strategic etc. mai multe proteste ale diverselor guverne ucrainene (democratice sau bolșevice) pe marginea unirii Basarabiei³ și Bucovinei⁴ cu Regatul României. Profitând de cadrul oferit de lucrările Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920), reprezentanții diplomați ai Republicii Populare Ucrainene (1918–1919) au remis Puterilor Aliate câteva acte și note care priveau provinciile respective. Astfel, în documentul intitulat **Stabilirea hotarelor de stat ale Republicii Populare Ucrainene**, redactat în martie 1919, se arăta că, în Basarabia, linia frontierei ucrainene trebuie să treacă „de la Noua Sulița, pe vechiul hotar cu România, incluzând la Ucraina întreg județul Hotin, pe linia Otaci pe Nistru, apoi pe râul Nistru (Soroca, Vadul Rașcov, Dubăsari, Grigoriopol) până la orașul Bender (Tighina – n. n.), de aici până la hotarele județului Akkerman, care împreună cu județul Ismail aparțin Ucrainei; în sfârșit vin Marea Neagră și Marea Azov, care scaldă Ucraina de la sud, incluzând Crimeea în cuprinsul acesteia”. În ceea ce privește Bucovina, linia de demarcație urma să treacă de la Vișeuul maramureșean „la Cârlibaba, de unde hotarul trece în Bucovina și merge către Rușii Moldoviței, Vicov, Storojineț, Cernăuți, se întoarce în semicerc până la Rădăuți, merge spre orașul Siret, Hliboca, Boian și Noua Sulița”⁵. Iar în nota delegației ucrainene, adresată la 17 mai 1919 președintelui Conferinței de Pace, care privea exclusiv chestiunea Bucovinei, se insista pentru „alipirea Bucovinei de nord-vest la Ucraina, cel puțin până la linia Cârlibaba–Storojineț–Cernăuți–Hotin”⁶.

Între timp, la Paris, lucrurile evoluau într-o direcție favorabilă recunoașterii unirii Bucovinei cu România. Reprezentantul Republicii Populare Ucrainene la București, Constantin Matzievici, a prezentat la 26 iulie 1919 scrisoarea de acreditare, în care se afirma: „Guvernul ucrainean declară că nu voiește sub nici un chip de a pune în discuție fruntaria actuală între cele două state, considerând Nistru ca frontieră definitivă între ele și dorind să stabilească la această frontieră cele mai bune relații de vecinătate”⁷.

Totuși, puterile occidentale, interesate de stăvilirea comunismului, dar și a imperialismului rusesc, tergiversau soluționarea chestiunii Basarabiei, privind aceas-

tă provincie drept o posibilă recompensă pentru făuritorii unei Rusii democratizate. De pildă, în ianuarie 1920, Georges Clemenceau, prim-ministrul Franței, în numele marilor puteri, a adresat o scrisoare generalului Kolceak, conducătorul armatelor alb-gardiste, prin care îi cerea continuarea luptei contra bolșevicilor, promițându-i atribuirea teritoriului dintre Prut și Nistru. În opinia lui Clemenceau, Basarabia ar fi trebuit să facă parte din statul independent Ucraina, văzut ca stat-tampon între Rusia și Europa⁸.

Victoria bolșevicilor în Rusia și crearea imperiului sovietic au zădărnicit aspirațiile ucrainenilor de a-și crea și menține propriul stat național independent, iar Conferința de Pace de la Paris a confirmat actele de unire ale Basarabiei și Bucovinei cu România. Autoritățile bolșevice de la Moscova și Kiev n-au recunoscut însă granița pe Nistru, punând în discuție problema Basarabiei, drept teritoriu ce a fost dezlipit de la Ucraina.

Cu toate că URSS nu a formulat pretenții și asupra Bucovinei, în Occident, diverse cercuri ale emigrației ucrainene au vehiculat chestiunea bucovineană prin diverse mijloace⁹. De pildă, în decembrie 1921, la Viena, Delegația bucovineană a Consiliului Național Ucrainean a dat publicității un manifest¹⁰, semnat de Illja Semaka, președinte, dr. Aghenor Artymovyci, vicepreședinte, și dr. Dmytro Koro-patnitskyj, secretar. În acest document era cuprins un protest vehement împotriva alipirii Bucovinei la România, exprimându-se speranța că, odată cu clarificarea problemei Galiției de est (inclusă *de facto* în cadrul Poloniei, dar rămasă încă sub mandatul Puterilor Aliate), va veni și „rândul chestiunii Bucovinei”, cele două provincii constituindu-se într-un viitor nucleu al „Ucrainei Mari”¹¹. Din aceste considerente, la Conferința internațională de la Genova (9 aprilie – 19 mai 1922), România, alături de Polonia, Franța, SUA, Cehoslovacia și alte state occidentale – cu excepția Angliei și Italiei –, s-a pronunțat împotriva rediscutării statutului Galiției de est și creării unui stat autonom sau independent ucrainean, propunere formulată de guvernul în exil al Republicii Populare Vest-Ucrainene¹². Subliniind rolul conferințelor europene în menținerea păcii și întărirea securității pe continent, care „nu poate avea loc decât prin respectarea frontierelor stabilite prin tratate”, șeful delegației române, premierul I. I. C. Brătianu, a arătat că „nerecunoscând aceste frontiere, există riscul de a se alimenta permanent problemele teritoriale de abia rezolvate și de a se perpetua astfel în Europa focarele de conflicte pe care ne-am propus să le stingem”¹³. Poziția Moscovei, interesată la rândul ei de expansiunea comunismului în Europa, a fost afirmată, peste câteva zile, de către Gheorghii Vasiliievici Cicerin, care a menționat: „Respectul statu-quo-ului între Ucraina și România, de exemplu, nu echivalează deloc, pentru Rusia, cu recunoașterea statu-quo-ului teritorial al României și, în particular, cu recunoașterea ocupării prezente a Basarabiei de către România”¹⁴.

Aproximativ același punct de vedere a fost exprimat, după eșecul Conferinței româno-sovietice de la Viena (27 martie – 2 aprilie 1924), de către Maksim Maksimovici Litvinov, adjunctul ministrului de externe al Uniunii Sovietice. În declarația din 8 aprilie 1924, acesta a subliniat că URSS are „drepturi istorice indubitabile” pentru a cere „revenirea Basarabiei la Ucraina” și că „până la un plebiscit, ale cărui norme trebuie stabilite de comun acord cu guvernul sovietic și populația locală, vom considera Basarabia ca parte integrantă a Ucrainei și a Uniunii Sovietice”¹⁵.

O nouă tentativă a României, din mai 1928, de a soluționa chestiunea Basarabiei în relațiile sovieto-române, s-a lovit de aceeași condiție: plebiscitul¹⁶. Pozițiile celor două părți nu s-au putut apropia nici în deceniul următor, însă autoritățile române au conștientizat faptul că părți din teritoriul țării sunt considerate atât de emigranții naționaliști ucraineni, cât și de conducerea sovietică ca făcând parte

din Ucraina. Din această perspectivă, era firesc ca guvernul de la București să se opună oricăror tentative de întărire a Uniunii Sovietice sau de constituire a unui stat ucrainean independent.

Pretențiile emigrației ucrainene, atitudinea ostilă a autorităților bolșevice, activitatea naționaliștilor și comuniștilor ucraineni din Bucovina și Basarabia în perioada interbelică au avut menirea de a provoca neliniștea guvernului român, constrâns să facă față și presiunilor statelor revizioniste vecine. Elementul ucrainean din România Mare a fost privit ca un factor care era folosit în scopuri antiromânești atât de naționaliștii ucraineni din Occident, cât și – mai ales – de Moscova comunistă. În pofida acestor circumstanțe nefavorabile, ucrainenii din România interbelică au beneficiat, ca și celelalte minorități etnice, de cadrul democratic consacrat de Constituția din 1923 și de legislația românească, dezvoltând o viață națională mult mai bogată și diversificată decât în alte țări, chiar și decât în Ucraina sovietică, marcată de un amplu proces de etatizare, colectivizare, teroare și depersonificare.

Eșecul politicii de îngrădire a războiului și revizionismului, ascensiunea și afirmarea totalitarismului de dreapta, falimentul politicii conciliatoriste a democrațiilor occidentale, înțelegerile sovieto-germane au adus România Mare într-o situație de izolare, de imposibilitate de a apela și primi ajutorul aliaților vest-europeni sau balcanici. În atare condiții, guvernul român s-a văzut constrâns să cedeze presiunilor sovietice și să evacueze teritoriul Basarabiei, partea de nord a Bucovinei și plasa Herța. Stalin și diplomația sovietică, sfidând realitățile istorice și etnice, au justificat pretențiile teritoriale prin cunoscuta deja problemă ucraineană. De pildă, în *Nota ultimativă a guvernului sovietic din 26 iunie 1940* se afirma că Basarabia este „populată în principal cu ucrainenii”, iar România, în anul 1918, alipind această provincie, a „câlcăt prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei (...) cu Republica Sovietică Ucraineană”¹⁷. Același practic argument era invocat și în cazul Bucovinei, Moscova punând în discuție „chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populație este legată în marea sa majoritate de Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compozițiune națională”¹⁸.

Este extrem de interesant faptul că teritoriile revendicate de către diverse cercuri ucrainene încă în anii 1918–1919, așa cum au fost ele descrise în documentul din martie 1919, menționat anterior, au fost incluse în cadrul Ucrainei Sovietice, în timp ce restul Basarabiei, cu mici completări de populație românească de la est de Nistru (actuala Transnistrie), a fost transformat în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Practic, Stalin a tradus în viață proiectele ucrainene, fie ele naționaliste, comuniste sau liberale, fără a acorda însă ucrainenilor și independența. S-au făcut diverse presupuneri în legătură cu pârghiile care au determinat această decizie a Moscovei, însă, probabil, ca și în cazul Occidentului, care vedea în Ucraina independentă o țară tampon între Europa și Rusia, Stalin dorea să aibă națiunea ucraineană reunită într-un singur stat – cât mai întins – care să asigure regimul sovietic de eventuale atacuri din partea puterilor occidentale.

Evident, la București nu s-a putut trece cu vederea faptul că revendicările teritoriale au fost motivate de guvernul moscovit prin prezența elementului etnic ucrainean în România, autoritățile militare și civile adoptând ulterior, după recucerirea Basarabiei și Bucovinei, măsuri destul de dure în ceea ce privește românizarea zonelor respective. Astfel, cu ocazia repatrierii nord-bucovinenilor refugiați în Germania după 28 iunie 1940, oficialitățile de la București au refuzat să primească în țară etnici ucraineni pentru a nu crea, afirma generalul Ion Antonescu, conducătorul statului, „o altă problemă ucraineană în partea din Bucovina care ne-a rămas”¹⁹. În plus, a specificat el, „avem atâția refugiați, români de ai noștri, pe care trebuie

să-i cazăm, așa că nu mai putem să mai primim și alți străini. Germanii n-au decât să-i trimită prin Polonia la locurile lor. Ucrainenii au făcut propagandă contra noastră, douăzeci de ani de la Unire încoace, și acum vor să vină la noi²⁰. Totuși, după sosirea în România a celor 80 de preoți ucraineni, considerați „foarte periculoși” din cauza faptului că în perioada interbelică nu și-au ascuns „atitudinea dușmănoasă față de Statul Român”, ei au fost trimiși nu în brațele lui Stalin sau în vreun lagăr de concentrare românesc, ci în Iugoslavia²¹. Atunci când nici această cale nu mai exista, Ion Antonescu a acceptat repatrierea altor preoți ucraineni, subliniind că „nu putem fi lipsiți de sentimente umane”, dar a decis că „nu li se vor mai da biserici”²². În preajma declanșării războiului împotriva Uniunii Sovietice toți repatriații neromâni au fost trimiși în lagărele de la Târgu-Jiu spre a fi cercetați și triați, persoanele care „inspirau încredere” fiind apoi lăsate să plece „la vetrele lor”²³.

În același timp, tributare ideologiei rasiste, autoritățile române au promovat așa-numita politică de românizare, materializată, pe de o parte, în stimularea pătrunderii „elementului românesc în viața economică a statului, în mod progresiv și succesiv, așa încât, arăta I. Antonescu, să nu dărâăm structura economică a statului”, iar pe de altă parte, în eliminarea elementelor evreiești și de alte origini etnice decât cea română din economie și administrație²⁴. Astfel, în ședința guvernului din 8 iulie 1941, Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, s-a pronunțat „pentru migrațiunea forțată a întregului element evreiesc din Basarabia și Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniță. De asemenea, sunt pentru migrațiunea forțată a elementului ucrainean, care nu are ce căuta aici în momentul acesta”²⁵. Se preconiza ca toate terenurile din Basarabia și Bucovina să fie trecute în mâinile românilor, iar ucrainenii, grecii, găgăuzii, evreii ș. a. să fie evacuați, „încetul cu încetul, rând pe rând” în Ucraina²⁶.

În realitate, Antonescu, în urma discuțiilor purtate în august 1941 cu Hitler, a recomandat autorităților militare și civile române „o atitudine de pasivitate binevoitoare și neprovocatoare”, acordând o „oarecare libertate acestei minorități ucrainene din România”²⁷. Atitudinea relativ corectă – în limitele posibile în condițiile unui război – față de populația din teritoriul de la est de Nistru a făcut ca ucrainenii din acest spațiu să dea dovadă, într-o primă perioadă, de sentimente pozitive față de armata română. Astfel, Ion Antonescu avea să constate, la 5 septembrie 1941, că în Ucraina „mai bine am fost primiți” chiar decât în Basarabia²⁸.

Totuși, având în vedere amenințarea pe care a reprezentat-o Uniunea Sovietică pentru România Mare, guvernul de la București considera că, după victoria asupra lui Stalin, nu trebuie să se mai „creeze mari puteri sau State noi, amenințătoare, la granița noastră”²⁹, întreg spațiul sovietic urmând a fi fracționat în mici statelețe³⁰. În opinia lui Mihai Antonescu, pentru a opri extinderea comunismului, „masa slavă” trebuia împărțită în cât mai multe formațiuni, România opunându-se categoric ideii constituirii unei Ucraine independente. „Consider, aprecia el, că formarea unui stat ucrainean, și mai ales a unui mare stat ucrainean, este o greșeală de ordin general european (...) fiindcă un stat ucrainean la granițele noastre, fondat pe principii naționaliste și transformat în nucleu slav care atrage protoplasma maselor slave din afară, ca și o Bulgarie unitară și puternică în Balcani nu fac decât să apese România între două flancuri, mai amenințătoare decât cele de ieri”³¹. La propunerea lui Hitler ca Statul Român să anexeze o parte din teritoriile ucrainene dintre Nistru și Nipru³², Ion Antonescu a răspuns cu un refuz, menționând că România a intrat în război pentru a restabili vechea frontieră și nu înțelege să abandoneze Transilvania în schimbul unor cuceriri teritoriale. Așa cum menționa Erich von Manstein, „România își atinsese deja scopul ei fundamental în acest război, și anume cucerirea Basarabiei (...) Este de înțeles, prin urmare, că ideea de a avansa în

continuare prin Rusia, țara de care se temeau atât de mult, nu avea cum să fie primită bine de către români³⁵. Guvernul român și-a asumat răspunderea doar pentru administrarea și exploatarea economică a spațiului dintre Nistru și Bug³⁴. Totuși, misiunile de securitate exercitate de armata română în spațiul cuprins între Nistru și Marea Azov, luptele cu partizanii ruși și ucrainenii au atras ura populației din zonă³⁵.

În general, în perioada războiului relațiile dintre românii și ucrainenii din Bucovina și Basarabia ca și între autoritățile române și minoritatea ucraineană din România au fost reci atât din cauza evenimentelor din anul 1940, cât și din cauza iredentismului ucrainean³⁶, precum și din cauza faptului că armata română lupta împotriva armatei roșii, în care erau înrolați foarte mulți ucrainenii.

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial și victoria Uniunii Sovietice au permis conducerii staliniste să anexeze din nou Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța. La fel ca și în 1940, nordul și sudul Basarabiei au fost incluse în cadrul Republicii Sovietice Ucrainene, iar în 1948 România comunizată a cedat sovieticilor și Insula Șerpilor.

În perioada comunismului, relațiile între România socialistă și Ucraina Sovietică au fost pur formale, dialogul și cooperarea realizându-se între București și Moscova, chiar dacă la Kiev a funcționat Ambasada României. Raporturile româno-ucrainene s-au dezvoltat fie în cadrul colaborării Statului Român cu Uniunea Sovietică, fie în cadrul relațiilor la nivel local – între unitățile administrative limitrofe ale celor două țări. Acestea au îmbrăcat, deseori, o formă nomenclaturistă, superficială, ruptă de realitățile economice și de problemele oamenilor de rând.

Răsturnarea regimului Ceaușescu, trecerea României la un sistem democratic, tranziția către o economie de piață viabilă, redefinirea reperelor politicii externe ale țării au creat premise serioase pentru extinderea și diversificarea relațiilor statului român cu lumea. În plus, la granițele răsăritene au apărut, în urma dezmembrării URSS, mai multe state independente, printre care și Ucraina. După 1991, România și Ucraina au fost obligate să stabilească relații bilaterale. Apropierea a fost înlesnită de faptul că ambele națiuni și-au declarat deschis opțiunea pentru integrarea în structurile politico-economice europene. Până la mijlocul anilor '90, dialogul între conducerile celor două state s-a purtat cu ocazia întrunirilor internaționale la care au participat reprezentanții României și Ucrainei (Davos, Istanbul, Budapesta, Triest, Cracovia, New York, Varșovia etc.). Primul ministru ucrainean a vizitat România în 1995, iar cel român a efectuat o vizită la Ismail, în 1996. Extinderea raporturilor pe diverse planuri între cele două state a fost condiționată, încă de la sfârșitul anului 1991, de semnarea unui tratat politic de bază româno-ucrainean.

În anul premergător summit-ului de la Madrid (8–9 iulie 1997), observând dorința „arzătoare” a noii conduceri CDR–PD–UDMR de a include România în rândul membrilor NATO, autoritățile ucrainene au recurs la metode de presiune diplomatică, subliniind că România nu poate fi acceptată în Organizația Atlanticului de Nord atâta timp cât nu este semnat tratatul politic de bază între guvernele de la București și Kiev. De la ambasadorul ucrainean la București și până la președintele Leonid Kucima, oficialii ucrainenii de diverse ranguri au făcut declarații în sensul că România are pretenții teritoriale față de Ucraina și că acest fapt nu contribuie în nici un fel la normalizarea și stabilizarea situației politice în Europa de Sud-Est³⁷. Această politică a Kievului, combinată cu anumite presiuni ale Occidentului³⁸, găsind un teren propice în condițiile campaniei gălăgioase și pripite pro-NATO, organizată de președintele Emil Constantinescu, a determinat diplomația românească să caute compromisuri și să nu insiste asupra formulei care să cuprindă o condamnare expresă a Pactului Molotov – Ribbentrop și a consecințelor acestuia. Depășind

numeroase obstacole, în cele din urmă, la 3 mai 1997, la Kiev, miniștrii de Externe ai celor două țări au parafat textul acordului politic bilateral³⁹. La 2 iunie 1997, la Constanța, Emil Constantinescu și Leonid Kucima au semnat *Tratatul de bună vecinătate și colaborare între România și Ucraina* – ratificat ulterior de Parlamentul României și Rada Supremă a Ucrainei –, act internațional apreciat de unii și criticat de alții, atât pentru conținutul său, cât și pentru modul de aplicare. În suspensie au rămas, până în prezent, chestiunile legate de statutul Insulei Șerpilor (stâncă sau insulă) și de delimitarea platoului continental.

În mass-media, dar și la nivel politic, în anii 1990–2001, au fost făcute publice informații, s-au exprimat diverse opinii privitoare la situația actuală a minorității române în Ucraina și a celei ucrainene în România. În pofida faptului că asemenea date (reale sau exagerate) au creat tensiuni relative în relațiile bilaterale, ele au determinat, uneori, amânarea încheierii anumitor acorduri ori a întâlnirilor oficiale la diverse niveluri, informațiile respective evidențind existența unor probleme reale ce nu pot fi trecute cu vederea în lumea contemporană.

După semnarea tratatului de bază, în relațiile dintre România și Ucraina continuă să persiste neîncrederea reciprocă. În acest context, un rol aparte în medierea și promovarea raporturilor româno-ucrainene l-a jucat, până în anul 2000, Republica Moldova⁴⁰. Este posibil ca prin ascensiunea comuniștilor la putere la Chișinău acest statut să se diminueze drastic.

Evaluând în linii generale evoluția raporturilor româno-ucrainene în perioada 1918–2001, putem constata că, în ciuda faptului că cele două țări sunt limitrofe, nivelul de cunoștințe despre celălalt stat este destul de redus atât în România, cât și în Ucraina. Începuturile legăturilor bilaterale se regăsesc în perioada anilor 1918–1921, când guvernul Republicii Populare Ucrainene a avut reprezentanți oficiali în România. Însă victoria comuniștilor și înglobarea Ucrainei în cadrul Uniunii Sovietice – stat ce a subliniat în permanență existența revendicărilor teritoriale față de România (chestiunea Basarabiei) – au determinat sistarea raporturilor oficiale româno-ucrainene. Relații politico-diplomatice și culturale normale s-au putut stabili și dezvolta abia începând cu anii '90 ai secolului al XX-lea.

În prezent, raporturile bilaterale se află într-o stare de inerție datorită perioadei de tranziție, gradului de dezvoltare a economiei, intereselor și obiectivelor internaționale adeseori diferite, apartenenței la zone culturale diferite, atitudinii clasei politice din cele două state față de țara vecină etc., anumite progrese înregistrându-se la nivelul colaborării transfrontaliere între unitățile administrative ale celor două țări.

NOTE

- 1 *Notă a guvernelor R.S.F.S. Ruse și R.S.S. Ucrainene adresată Guvernului român privind „evacuarea imediată” a Basarabiei de către trupele române (1 mai 1919)*, în *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, 1917–1934, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 39–42; I. A. Piddubnîi, *Pîtamnia Bessarabii v ukrainsko-rumunskih vidnosînah u 1918 rotzi (bronica podii)*, în „Zelena Bukovîna” Naukovîi i naukovo populearnîi jurnal, 2000, nr. 1–2, p. 46.
- 2 Pentru detalii, vezi Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994.
- 3 Cf., I. A. Piddubnîi, *op. cit.*, p. 46–56.

- 4 *Nota uriađu Radianskoj Ukraïnï uriađuvi Rumunii z vâмогоiđu vïvestï viisca z Bukovïni ta zabespecitï pravo truađiaščib Bukovïni na samovïznacennia (2 travnia 1919)*, în *Spokonvicina ucraïnska zemlia. Istoriciini zviazki Pivnicinoi Bukovïni z Rosieju i Nadnistrianskoju Ucraïnoju. Dokumentï i materialï*, Ujgorod, Editura Carpatï, 1990, p. 338–339; *Dokumentï vneșnei politiki SSSR*, tom 2, Moskva, 1958, p. 152.
- 5 I.A. Piddubnïi, *Z istoriï ucraïnsko-rumunskih vidnosïn (1918–1919)*, în *Istoriko-politïcïni problemï suciasnogo svitu Zbirnik naukovïh statei*, Tom 8, Cernivtzi: „Ruta”, 2001, p. 69.
- 6 *Ibidem*, p. 71–72.
- 7 Cf. Ion I. Nistor, *Problema ucraïneană în lumina istoriei*. Prezentaře Gheorghe Buzatu. Ediție îngrijită de Ștefan Purici, Rădăuți, Editura Septentrion, 1997, p. 216
- 8 Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României 1919–1940*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 237.
- 9 *Ibidem*, p. 224–225.
- 10 Ion Nistor, *op. cit.*, p. 224.
- 11 *Z batï do batï – z ruk do ruk, în Narodne vice Bukovïni 1918–1993. Dokumentï i materialï oblasnoi naukovï praktïcinoi konferenții prïsviacenoï 75-riciu Bukovïnskogo narodnogo vicea 3 lïstopada 1918*, Cernivtzi: Prut, 1994, p. 132–137.
- 12 V. I. Zaharia, *Ucraïnska problema na mijnarodni areni v 1918–1923*, în *Istoriko-politïcïni problemï suciasnogo svitu. Zbirnik naukovïh statei*, tom 8, Cernivtzi: Ruta, 2001, p. 243–244.
- 13 Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 132.
- 14 *Ibidem*.
- 15 *Declarație a lui Maksim Maksimovici Litvinov, adjunct al Comisarului Poporului pentru Afacerile Străine al URSS, făcută reprezentanților presei în legătură cu eșuarea Conferinței sovieto-române de la Viena, în Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, 1917–1934, p. 256, 258.
- 16 Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 244.
- 17 Ioan Scurtu, *România și Marile Puteri (1933–1940). Documente*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 2000, p. 159.
- 18 *Ibidem*.
- 19 *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Antonescu*, vol. I (septembrie–decembrie 1940). Ediție de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, Arhivele Naționale ale României, 1997, p. 508.
- 20 *Ibidem*.
- 21 *Stenogramele...*, vol. II, București, 1998, p. 229.
- 22 *Stenogramele...*, vol. III, București, 1999, p. 10.
- 23 *Ibidem*, p. 430–431.
- 24 *Ibidem*, vol. II, p. 180–181, 183; vol. III, p. 570.
- 25 *Ibidem*, vol. IV, București, 2000, p. 57.
- 26 *Ibidem*, p. 554–555.
- 27 *Ibidem*, p. 347.
- 28 *Ibidem*, p. 563.
- 29 *Ibidem*, p. 345.
- 30 *Ibidem*, p. 344.
- 31 Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 99; vezi și *Stenogramele (...)*, vol. IV, p. 328.
- 32 Andreas Hilgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938–1944)*. Ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1994, p. 176–177.

- 33 Erich von Manstein, *Victorii pierdute. Memoriile de război ale celui mai strălucit general al lui Hitler*. Versiunea românească: Andrei Crețu, București, Editura Elit, f.a., p. 198.
- 34 *Stenogramele...*, vol. IV, p. 569.
- 35 Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 180.
- 36 Vezi rapoartele germane și memoriul naționaliștilor ucraineni, din toamna anului 1941, publicate de Vitalie Văratec, *Bucovina, 1941: românii și naționalismul ucrainean*, în „Glasul Bucovinei”, V, 1998, nr. 3, p. 48–64.
- 37 Ștefan Purici, *Rumunia i sovremennîie integraționie proșesî, în Evropa: idei ta proșesî. Materiali naukovo simpoziumu 4–5 cervnea 1998*, Cernivți: Prut, 1998, p. 144.
- 38 Serghei Grigorișin, *Formirovanie vneșnepoliticseskogo cursa postkomunisticeskoi Rumîniî, în Evropa : idei ta proșesî. Materiali naukovo simpoziumu 4-5 cervnea 1998*, Cernivți: Prut, 1998, p. 144.
- 39 Vezi textul în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură (Cernăuți-București), IV, 1997, nr. 2, p. 46–55.
- 40 Vladimir Bruter, *Perspektivî i problemî sozdania evroregbionov na territorii Ukrainî, Rumîniî i Moldovî, în Moldova, România, Ucraina: bună vecinătate și colaborare regională. Materialele Simpozionului Științific internațional* (Chișinău, 15–16 octombrie 1998), Chișinău, C.C.I.N. „Perspectiva”, 1998, p. 24; Aleksandr Dergaciov, *Naționalinîe interesî Ukrainî i razvitie subregbionalino go sotrudnicestva*, în *op. cit.*, p. 66.

SUMMARY

The author presents some aspects of the development of the political relations between the Romanian and the Ukrainian nations in the 20th century, especially between 1918–2000, and concludes that despite the fact that the two are limi-trophe countries, they know each other pretty little.

The beginning of the bilateral relations is to be found between 1918–1921, when the government of the Ukrainian Popular Republic had representatives in Romania. The Communists' victor and the inclusion of Ukraine into the Soviet Union – a State that permanently pointed out its territorial claims against Romania (the Bessarabian problem) – brought about the suspension of the official Romanian-Ukrainian relations. Normal political-diplomatic and cultural relations could be established and developed only beginning with the 90s in the 20th century.

At present, they undergo a state of inertness, given the transition period and the level of economic development, the often different international interests and goals, given their belonging to different cultural zones, the attitude of the political classes from the two countries towards each other. A certain progress has been registered at the level of BORDER collaboration.

PROBLEMA PROTECȚIEI DREPTURILOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR RECIPROCE DINTRE UCRAINA, ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA*

Eugen Patraș

București

Mai întâi aș dori să subliniez caracterul deosebit de actual al acestei conferințe. Organizarea unor asemenea întâlniri atestă dorința de dialog și confirmă necesitatea schimbului sistematic de opinii într-un domeniu atât de important cum este acela al relațiilor intercomunitare. Nu există problemă care să nu poată fi luată în discuție, mai ales dacă aceasta vizează direct raporturile interumane. Cât despre locul de organizare al conferinței noastre, țin să menționez că orașul Cernăuți, prin însuși faptul că se află la confluența mai multor culturi, reprezintă o alegere cât se poate de reușită.

Am onoarea să reprezint la această conferință Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei de Științe din România, dar și minoritatea națională românească din Ucraina. Secolul care s-a încheiat și, mai cu seamă, ultimul lui deceniu au demonstrat omenirii cât de acută poate fi, în lumea de astăzi, problema privind protecția minorităților naționale. Practic în toate regiunile globului există focare de încordare a situației interetnice. Iar cauzele apariției acestora trebuie căutate nu doar în nivelul de dezvoltare economică a statelor respective.

Faptul că nu există încă un regim juridic național și internațional, care să asigure persoanelor din această categorie drepturi corespunzătoare, este în măsură să periclitaze stabilitatea internă a statului în care locuiesc sau să aibă un impact negativ asupra relațiilor bilaterale între state, agravând, totodată, contextul internațional în care acestea sunt angrenate într-un fel sau altul. În această privință, evenimentele din Balcani reprezintă un exemplu cât se poate de grăitor.

Drepturile minorităților naționale reclamă garanții suplimentare care nu numai că nu contravin, ci, din contră, completează într-un fel drepturile generale, sincronizându-se cu ele. Protecția drepturilor minorităților este eficientă doar în măsura în care dă rezultate. Iar rezultatele se văd doar acolo unde minoritățile prosperă. Lucrurile se complică din momentul în care se constată că în domeniul respectiv practic nu pot să existe situații similare. Iată de ce problema în sine are mult mai multe șanse să fie soluționată pe bază de acorduri regionale sau bilaterale. Forma de colaborare cea mai eficientă și cea mai de perspectivă este colaborarea bilaterală. Țara care, reprezentând patria istorică a minorității, dorește să contribuie la asigurarea drepturilor acesteia în cadrul altei țări, poate să-și realizeze scopul

* Comunicarea a fost susținută la Conferința internațională „Ucraina, România, Moldova” organizată de Catedra de Politologie a Universității Naționale din Cernăuți la 16-17 mai 2001.

prin încheierea unor tratate bilaterale cu țara de reședință a minorității, tratate în care să se stipuleze drepturile și îndatoririle necesare.

În cazul relațiilor reciproce dintre Ucraina, România și Republica Moldova, problema discutată s-a dovedit a fi deosebit de actuală încă la începutul anilor '90, adică imediat după instaurarea în România, în urma revoluției din 1989, a regimului democrat, și a decretării în 1991, a independenței Ucrainei și Republicii Moldova.

Cele trei state au semnat principalele acte internaționale și regionale privind drepturile omului, inclusiv drepturile minorităților naționale. Semnând **Convenția-cadru europeană pentru protecția minorităților naționale**, Ucraina, România și Republica Moldova au recunoscut că „protecția minorităților naționale, precum și a drepturilor și libertăților persoanelor aparținând acestora, constituie o parte integrantă a protecției internaționale a drepturilor omului și, în felul acesta, reprezintă un obiect al colaborării internaționale” (art. 1). Aș vrea să amintesc, în acest context, că încă în anul 1991, în raportul consfătuirii experților CSCE în problemele minorităților naționale care a avut loc la Geneva, s-a menționat în mod special că „problemele privind minoritățile naționale, ca și respectarea angajamentelor privind drepturile persoanelor care aparțin acestora [...] sunt probleme care trezesc o îngrijorare legitimă și, în consecință, nu constituie o chestiune exclusiv internă a statului respectiv”.

Ca regulă generală, s-ar putea afirma că posibilitatea soluționării practice a problemei minorităților naționale se află în legătură directă cu democratizarea țării.

Confirmarea prin **Constituție** a angajamentelor Ucrainei și României față de ucrainenii, respectiv românii de peste hotare, reprezintă un punct de plecare în formularea acestora în dispoziții ale convențiilor bilaterale. Cităm articolele respective:

Articolul 12 din Constituția Ucrainei: „Ucraina are grijă de satisfacerea necesităților cultural-naționale și lingvistice ale ucrainenilor care locuiesc dincolo de hotarele țării”.

Articolul 7 din Constituția României: „Statul sprijină înlăturarea legăturilor cu românii din afara frontierelor țării, și acționează pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, lingvistice și religioase, cu respectarea legislației statului ai cărui cetățeni sunt” (subl. n.).

În afară de aceasta, intervine și factorul cantitativ (460 000 de români în Ucraina, respectiv 600 000 de ucrainenii în Moldova și 66 000 în România), care, evident, nu poate să nu sporească atenția pe care părțile o acordă acestei probleme în cadrul politicii lor externe.

Tratatul politic de bază încheiat între Ucraina și România la 2 iunie 1997 conține, în articolul 13, dispoziții mult mai cuprinzătoare privind protecția reciprocă a minorităților naționale decât toate tratatele bilaterale încheiate de aceste două state cu state terțe. Însuși faptul că articolul 13, care se referă la secțiunea privind protecția reciprocă a drepturilor minorităților naționale, reprezintă cca 143 din textul tratatului, este cât se poate de semnificativ. În baza articolului 13, p. 13 din tratat, părțile au convenit să creeze o comisie interguvernamentală mixtă, de monitorizare a îndeplinirii angajamentelor privind respectarea reciprocă a drepturilor minorității naționale românești din Ucraina și a minorității naționale ucrainene din România. Din punctul meu de vedere, această comisie dispune de un potențial enorm. Important este ca ea să-l valorifice cu maximă eficiență.

Tratatul dintre Ucraina și Republica Moldova din 5 ianuarie 1997 conține și câteva articole (7, 8 și 9) care stimulează angajamentele reciproce ale părților privind protecția drepturilor minorităților naționale, cu precizarea că, pe anumite direcții, colaborarea se va efectua pe bază de convenții reciproce.

Întrucât componentul majoritar al populației României și al Republicii Moldova se caracterizează prin identitate etnică, de limbă, cultură și religie, în raporturile reciproce dintre cele două țări lipsește obiectul unor eventuale convenții privind protecția reciprocă a minorităților naționale.

Ar trebui să menționăm și importanța promovării unei politici științifice argumentate în domeniul relațiilor interetnice atât în interiorul țării, cât și în raporturile bilaterale dintre state. Aș dori să evidențiez, fără să intru în detalii, obiectul protecției minorităților naționale în raporturile reciproce dintre România și R. Moldova, pe de o parte, și Ucraina, pe de altă parte. Tratatul dintre Ucraina și R. Moldova nu conține nici o explicație în acest sens. Tratatul ucraineano-român conține prevederi speciale, necesare și, din punctul meu de vedere, pragmatice. Conform articolului 13, p. 2, al **Tratatului**, „...minoritatea națională ucraineană din România o constituie cetățenii României și, respectiv, minoritatea națională românească din Ucraina, cetățenii Ucrainei, care, indiferent de regiunile unde locuiesc, s-au declarat prin liber consimțământ ca făcând parte din minoritățile respective prin origine etnică, limbă, cultură și religie”.

Luând în considerație acest fapt, există perspective bune pentru găsirea, în cele din urmă, a unei forme convenabile pentru recunoașterea oficială, de către Ucraina, a identității naționale, lingvistice, culturale și religioase a celor care se declară români și a celor pe care regimul totalitar i-a inclus în altă „națiune”, înregistrându-i drept „moldoveni”. Primii pași în acest sens s-au făcut deja. În unele documente semnate de R. Moldova în perioada anilor 1991–2001 se recunoaște identitatea celor două grupuri de cetățeni ai Ucrainei. Un exemplu în această privință îl constituie **Acordul interguvernamental de colaborare în domeniul învățământului, științei și culturii**, semnat la 20 martie 1993 între Ucraina și Republica Moldova, în care se subliniază identitatea românească/moldovenească (vezi: articolul 2, 14). Din punctul nostru de vedere, urmând exemplul României, care nu recunoaște că rutenii și rusinii constituie o naționalitate separată de cea ucraineană, deși o parte dintre aceștia s-au declarat la recensăminte rusini sau ruteni, Ucraina ar trebui să recunoască și ea oficial, la modul teoretic și practic, identitatea etnică română/moldoveană. Acest fapt ar corespunde și prevederilor articolului 1, lit. „b”, al **Recomandării 1201 a Consiliului Europei** (1993) pe care părțile s-au angajat să o respecte prin semnarea tratatului lor bilateral.

Rădăcinile separării au un foarte pronunțat iz stalinist. Ele sunt implantate adânc în acele vremuri de tristă amintire când formula *divide et impera* stătea la baza politicii naționale sovietice.

Cât de absurdă este situația moștenită de la sovietici și păstrată de noile autorități se poate vedea din însăși „componenta națională” a câtorva localități din regiunea Cernăuți: Voloca (1 060 de români și 1 847 de „moldoveni”), Ostrița (2 641 de români și 324 de „moldoveni”), Hrușăuți (495 de români și 594 de „moldoveni”) etc. Este cât se poate de limpede că, în toate aceste comune, românii și moldovenii sunt divizați artificial. Or aici, ca și în celelalte localități cu populație românească, nu poate fi vorba de vreo imigrare din partea unei „populații moldovenești”. Că deosebirea dintre cele două „naționalități” impusă de vechea orânduire este artificială și pur scriptică, o demonstrează și faptul că în familiile unor români din Ucraina copiii sunt trecuți oficial ca fiind de o altă naționalitate decât părinții, iar frații drepti, ca persoane de naționalități diferite. Iată deci cât de adânci pot fi sechelele lăsate în fibra neamului românesc de către vechea ideologie totalitarist-imperialistă, interesată în schimbarea tabloului demografic a numeroase localități românești, în funcție de amplasarea geostrategică a acestora. Să înțelegem că și noua orânduire păstrează același interes? Cum alegerea naționalității era dirijată de

autorității, politica „moldovenizării” românilor a continuat până în pragul anilor '90, cuprinzând, în primul rând, comunele limitrofe orașului Cernăuți (Boian, Mahala, Corovia, Molodia, Ostrița etc.). Separarea segmentului „moldovenesc” de ansamblul comunității românești nu are o fundamentare științifică și deci nu-și poate găsi loc în condițiile noi ale raporturilor reciproce dintre cele trei state vecine.

Interesul pentru protecția reciprocă a drepturilor minorităților naționale se regăsește și în acordurile interdepartamentale încheiate de România cu R. Moldova și Ucraina. În afara acordului dintre Ucraina și Republica Moldova, menționat mai sus, mai amintim: **Acordul privind colaborarea în domeniul culturii, științei și învățământului**, încheiat în 1992 între guvernele Ucrainei și României și **Acordul de colaborare** semnat, în 1996, între Ministerul pentru naționalități și migrație al Ucrainei și Departamentul pentru relații naționale al Guvernului Republicii Moldova.

Dintre actele legislative unilaterale orientate spre protecția drepturilor și intereselor legitime ale minorității naționale ucrainene, merită să fie menționat **Decretul** din 22. 02. 1991 al Președintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur, **Cu privire la măsurile ce se impun în vederea asigurării dezvoltării culturii naționale ucrainene în Republica Moldova**, unul dintre primele decrete de acest fel adoptate de Republica Moldova.

În baza articolului 8 al **Tratatului de bază dintre Ucraina și România**, la 22 septembrie 2000 s-a semnat **Acordul privind crearea Euroregiunii „Prutul superior”** din care fac parte regiunea Cernăuți (Ucraina), județele Suceava și Botoșani (România) și județele Bălți și Edineț (R. Moldova). Conform articolului 4 al **Acordului**, printre obiectivele principale ale colaborării transfrontaliere și ale contactelor directe reciproc avantajoase în cadrul Euroregiunii, se află „asigurarea și aplicarea egalității depline și reale în toate sferele vieții economice, sociale și culturale între persoanele aparținând minorității naționale și persoanele aparținând populației majoritare”. Din păcate, textul acordului nu a fost publicat încă în limbile oficiale ale României și Ucrainei. E greu de presupus că Euroregiunea va funcționa fără participarea oamenilor care locuiesc pe teritoriul ei și fără cunoașterea de către aceștia a prevederilor acordului.

Un factor important care contribuie la înțelegerea reciprocă a persoanelor aparținând minorităților naționale îl constituie realizarea tratatului interguvernamental privind trecerea în regim simplificat a frontierei, semnat în 1996.

Aș vrea să atrag atenția și asupra faptului că folosirea nerațională și politicizarea excesivă a problemei minorităților naționale în relațiile reciproce dintre cele trei state este cu totul inadmisibilă. Evenimentele din anul 1992 din Transnistria, ale căror urmări se resimt și astăzi, au scindat puternic societatea pe principiul artificial al apartenenței naționale, deși cauzele adevărate ale conflictului nu au avut de-a face cu caracterul național, ci au fost determinate de dorința Moscovei de a-și menține influența în regiune.

Din păcate, o parte din ucrainenii din Moldova au fost manipulați de unele cercuri politice în scopul realizării de acțiuni anticonstituționale, care au dus la aprofundarea ideii separatiste în Republica Moldova.

Important e să se renunțe la orice fel de politică pernicioasă care, urmărind scopuri meschine, pune pe seama unei minorități naționale din cutare sau cutare țară răspunderea morală pentru anumite dificultăți din trecutul sau prezentul unei alte minorități naționale din țara vecină. În ultimă instanță, orice minoritate este parte a comunității cetățenilor unui stat, de aceea situația minorității se reglementează, de regulă, înăuntrul statului din care ea face parte. Din păcate, Europa cunoaște nu puține exemple de nedreptățire a minorităților naționale, fie din cauza

unui anumit gen de politică promovat de „țara-mamă”, fie din cauza relațiilor bilaterale dintre țara de reședință și țara de origine.

Bineînțeles, acordurile încheiate până acum între Ucraina și România, respectiv R. Moldova, în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale, se justifică doar în măsura în care sunt respectate și aplicate cu consecvență principiile asigurării libere a dezvoltării fiecărui cetățean, indiferent de apartenența națională a acestuia. Etapa la care se află acum raporturile ucraineano-române și ucraineano-moldovene nu exprimă nici pe departe disponibilitățile privind folosirea deplină a potențialului de colaborare în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale. Legile și convențiile își au rostul doar în măsura în care se aplică. Iată de ce, partea finală a comunicării mele aș dori să o dedic reflectării pe scurt a unor probleme abordate frecvent de reprezentanții comunității naționale a românilor din Ucraina, privind propria lor identitate. Mă voi opri mai cu seamă asupra modului în care se respectă dreptul la studii în limba maternă. Celelalte probleme vor fi punctate în treacăt.

Păcatul cel mai grav al politicii naționale ucrainene constă în practicarea tot mai frecventă a standardelor duble față de cetățeni, în funcție de apartenența acestora la etnosul majoritar sau minoritar. Atitudinea diferențiată față de cetățeni se poate vedea cu ușurință din moment ce aceștia își declară apartenența la cutare sau cutare etnos. Politica promovării „vitezelor” diferite, pe calea deșteptării naționale, este inadmisibilă și periculoasă. E de înțeles trecutul greu, uneori chiar tragic, al ucrainenilor, dar e de neconceput ca acest lucru să servească și drept motiv sau justificare pentru manifestări de ură față de alții sau ascunsă față de alții. Să nu uităm că, în perioada stalinist-brejnevistă la fel de mult au suferit și alte etnii, ba unele chiar în mai mare măsură. Ca să confirmăm acest adevăr, voi aduce doar un singur exemplu: rezultatele recensământului din 1989 al populației din Ucraina atestă că, doar 7,1 la sută dintre evrei, 12,5 la sută dintre polonezi, 35,4 la sută dintre bieloruși, 58,6 la sută dintre tătari și 70,2 la sută dintre români (inclusiv cei trecuți drept „moldoveni”) și-au declarat limba etniei pe care o reprezintă ca fiind și limba lor maternă; numărul ucrainenilor care au procedat în mod similar este net superior, ei fiind în proporție de 87,7 la sută. În legătură cu aceasta este interesant de reținut că, în momentul în care Ucraina își declara suveranitatea, pe teritoriul ei nu exista nici o școală cu limbă bielorusă de predare, deși numărul bielorușilor ce locuiau aici era de circa 440 000.

Înainte de a trece la următoarea idee, se impune necesitatea citării articolului 22, partea 3, a **Constituției Ucrainei**: „La adoptarea unor legi noi sau la introducerea unor amendamente la legile existente, nu se permite îngustarea conținutului sau volumului legilor și libertăților existente”. Evident, orice lege sau act care se bazează pe această lege nu trebuie să contravină Constituției.

Iată însă că proiectul **Programului de stat privind asigurarea metodică-educativă a instituțiilor de învățământ din Ucraina cu limba de predare a minorităților naționale**, semnat în 1997 de primul ministru I. Kuras, preconiza trecerea treptată, până în anul 2005, a școlilor cu limba română de predare, la predarea tuturor disciplinelor în limba de stat. Aceasta urma să se facă mai întâi pentru toate disciplinele din ciclul real (științele naturale și matematicile), ca și pentru unele discipline din ciclul uman. Revenind mai târziu la această idee, Ministerul Învățământului lansează propunerea de a introduce predarea în limba de stat a disciplinelor în școlile naționale, în proporție de minimum 40 la sută. Inițiativa ministerului a fost întâmpinată cu entuziasm de conducerea Direcției regionale Cernăuți a învățământului public.

Surprizele au curs una după alta, ca din cornul abundenței: a plouat de sus cu fel de fel de „recomandări” privind introducerea, în faza de început, a unei zile de predare a tuturor materiilor în limba de stat (la așa ceva nu s-a ajuns nici în cele mai crâncene timpuri ale puterii sovietice); s-au redus drastic numărul de ore prevăzute pentru studiul limbii și literaturii materne (cu circa 40 la sută mai puțin în comparație cu numărul de ore rezervat pentru această materie în cadrul școlilor cu predare în limba de stat); școlile cu limba rusă de predare din localitățile populate compact de români sunt trecute, prin mijloace administrative, fără consultarea prealabilă a părinților, la limba ucraineană de predare; iar în școli s-a resimțit tot mai acut lipsa de manuale în limba maternă. În același timp, introducerea în țară a literaturii artistice în limba română din România practic a fost interzisă, chiar dacă aceasta era prevăzută de programele școlare, iar editurile din Ucraina nu editează operele scriitorilor clasici români; rețeaua de instituții instructiv-educative în localitățile românești (spre deosebire de cele ucrainene) nu a fost adusă în conformitate cu componența națională a populației etc. Campania de pregătire pentru trecerea la limba de stat de predare în școlile naționale, planificată din timp și promovată cu multă osârdie, nu poate să aibă nici un fel de justificare legală, politică sau morală. Însușirea mai bună a limbii de stat trebuie să se facă nu prin metode de suprimare a limbii materne a minoritarilor, ci prin ridicarea calității de predare a ei în școală, prin asigurarea de manuale de limbă ucraineană de bună calitate (scrise și redactate de specialiști, cunoscători ai limbilor respective); printr-o asigurare mai bună a bibliotecilor școlare cu literatură; prin crearea unei atmosfere de înțelegere interetnică și de respect pentru altă cultură și altă limbă etc.

Documentele emise la începutul anilor '90 de Ministerul Învățământului din Ucraina, dublate, în regiunea Cernăuți, de decizii și dispoziții ale Direcției regionale a învățământului public și hotărâri ale Consiliului regional cu privire la învățământul public, aveau de regulă scopul de a pune în concordanță rețeaua de instituții de învățământ cu componența națională a populației. De exemplu, referindu-se la necesitatea creării de condiții pentru respectarea dreptului constituțional al cetățenilor de a-și face studiile în limba maternă, **Programul Consiliului regional Cernăuți de deputați al poporului cu privire la dezvoltarea limbii ucrainene și a altor limbi naționale pentru perioada de până în anul 2000**, adoptat în 1991, fixa și sarcina „punerii în concordanță a rețelei instituțiilor instructiv-educative, cu componența națională și necesitățile populației” până în anul 1995. Această sarcină a fost îndeplinită, ba chiar depășită, dar numai în favoarea ucrainenilor, în sensul transformării, în mod arbitrar, administrativ, a școlilor cu limba rusă de predare în școli cu limba ucraineană de predare. Cât despre școlile din localitățile din regiune în care populația majoritară este românească (Corcești – 90%, Colincăuți – 88%, Tureatca – 82%, Molodia – 68%, Valea Cosminului – 63%, Corovia – 56%, Cotileu – 52% ș.a.m.d.), limba de predare a rămas, ca și mai înainte, ucraineană, adică alta decât cea a populației băștinașe.

Un alt exemplu privind modul cum nu trebuie să se promoveze o politică națională îl constituie trecerea din oficiu a fostei școli cu limba rusă de predare din orașul Herța, la o școală cu limba ucraineană de predare. În pofida faptului că aproximativ 85% din numărul total de elevi și profesori sunt români (precum au fost și mai înainte), la insistențele oficialităților regionale și în conformitate cu dispoziția nr. 2-P a șefului administrației raionale Herța, din 22 august, și decizia Nr. 980 din 24 august 1995 a șefului Inspectoratului școlar, fără anunțarea părinților și nici chiar a directorului școlii, acestei instituții de învățământ i s-a impus practic o altă limbă de predare, decât cea maternă, majorității elevilor de aici. Acum, în fosta școală cu limba rusă de predare, disciplinele se predau în limba ucraineană. O altă

sarcină prevăzută de programul amintit era „elaborarea și aprobarea în anul 1991 a unui plan complex, care să conțină și un grafic calendaristic, al trecerii instituțiilor de învățământ mediu și superior din regiune la limba ucraineană de predare. În localitățile populate compact cu populație românească (moldovenească) trecerea se va face la limba națională respectivă de predare“. Aceasta trebuia să se întâmple până în anul 1996. Dar și de data aceasta s-au luat măsuri de implementare... „internaționalistă“ a **Programului**. Astfel, la Universitatea din Cernăuți au existat grupe academice românești doar în anii '60 și în primii ani de după proclamarea independenței Ucrainei. O mână nevăzută a lucrat în așa fel încât aceste grupe să dispară ca și când nici n-ar fi fost vreodată. Din logica faptelor rezultă că autoritățile ori au încetat să-i mai considere pe români cetățeni ai Ucrainei, ori încalcă vădit și cu bună știință **Constituția** și celelalte legi ale țării.

Nu e deloc ușor să găsești o explicație rațională a faptului că există o atât de mare disproporție în reprezentarea românilor în organele puterii de stat și în sistemul de învățământ superior. Deși constituie 20% din numărul total al populației din regiunea Cernăuți, românii sunt reprezentați doar prin 2% în Administrația de Stat a regiunii. Deși în raionul administrativ Hliboca românii reprezintă 56 la sută din populație, în primele cinci posturi de conducere din cadrul administrației raionale de stat nu a fost promovat nici un român. Românii sunt reprezentați doar prin 0,2% în corpul profesoral și prin 3% în colectivul studentesc al Universității Naționale din Cernăuți; prin 2% în colectivul de studenți ai Academiei de Medicină din centrul administrativ al regiunii etc. În asemenea condiții devine tot mai evidentă necesitatea creării la Cernăuți a unei universități multiculturale în baza cunoscutei înțelegeri dintre președinții Ucrainei și României.

Nu există, de asemenea, nici o dorință din partea oficialităților de a recunoaște rezultatele referendumurilor din 1992–1993 privind restituirea propriilor denumiri istorice celor 16 localități din raionul Herța, cărora abuziv, după cel de al doilea război mondial, li s-a schimbat denumirea.

În mod artificial se creează restricții pentru continuarea studiilor în instituțiile de învățământ din România; se refuză echivalarea diplomelor de absolvire a instituțiilor de învățământ superior din România, deși în această privință s-a semnat o convenție interguvernamentală specială.

Se fac presiuni asupra puținelor publicații care apar în limba română în Ucraina. Cine nu cunoaște cazul periodicului independent „Plai românesc“, asupra căruia s-au făcut presiuni din partea Administrației de Stat a regiunii Cernăuți în scopul de a-i suspenda apariția!

Românilor li se refuză restituirea imobilului naționalizat al Palatului Național din centrul orașului. Și în această privință autoritățile și-au demonstrat atitudinea diferențiată față de cetățenii aparținând diferitelor naționalități: dintre toate Casele Naționale, doar cea ucraineană a fost redată integral proprietarilor ei legitimi. Celorlalți – români, evrei, polonezi și austrieci – li s-au respins cererile de redobândire a imobilelor naționale trecute abuziv în fondul de stat.

Deși **Legea Ucrainei privind minoritățile naționale din Ucraina** prevede, prin articolul 12, dreptul la nume național, în practică acest drept nu este luat în seamă. Oficiile Stării Civile refuzând să dea curs cererilor cetățenilor care vor să beneficieze de acest drept sau, după caz, le este deosebit de mult îngreunat.

Lista exemplelor de nesocotire a drepturilor minoritarilor ar putea să continue. Ea însă ar putea și să se micșoreze, iar cu timpul să dispară definitiv, dacă autoritățile de care depinde rezolvarea problemelor acestora ar dori cu adevărat să le soluționeze civilizată și fără târăgănare.

Cele trei țări vecine, Ucraina, România și Republica Moldova, vor putea să se încadreze în comunitatea europeană numai în condițiile respectării valorilor democratice și, în primul rând, a drepturilor cetățenilor lor, indiferent de apartenența națională a acestora.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Vikonkom Ceniuețkoi oblasnoi radī narodnih deputativ, **Programa rozvitku ukrainskoi movi ta inșib naționalnih mov Cerniuețkoi oblasti na period do 2000 roku**, Cernivți, Redacțiino-vīdavnicii viddil oblpoligrafvīdavū, 1991 (Comitetul regional Cernăuți al Consiliului regional de deputați ai poporului, **Programul de dezvoltare a limbii ucrainene și a altor limbi naționale în regiunea Cernăuți pe perioada de până în anul 2000**, Cernăuți, Secția pentru redactare și editare a Oblpografvīdav, 1991).

SUMMARY

The author discusses the situation of the Romanian minorities in Ukraine, whose problems are solved on the basis of international agreements between the three interested parties — Ukraine, Romania, Moldova. The complaints of the Romanian living in Ukraine regarding education and culture are listed. The fact that there still is no national and international legal system able to ensure appropriate rights to this category of citizens may endanger the inner stability of the state in which they live or to have a negative impact on the bilateral relations between the states, and to aggravate the international context. The events in the Balkan region is a telling example in this sense.

The ethnic minorities' rights do not infringe the general rights of the citizens, on the contrary, they complement each other. The protection of the minorities' rights is efficient when the respective minorities prosper. Where there is no reciprocity in this respect, the situation complicates itself. This problem has proved extremely topical in the case of the mutual relations between Ukraine, Romania and the Republic of Moldova even since the beginning of the '90s immediately after the instauration of democracy in Romania and the declaration in 1991 of Ukraine's and the Republic of Moldova's independence.

The three states have signed the international and regional agreements regarding the human rights and the national minorities' rights. By signing the European convention for the national minorities' protection the three states acknowledged that the protection of the national minorities and of the rights of the individual persons represent an integral part of the international human rights protection.

Anul Ciprian Porumbescu

CIPRIAN PORUMBESCU – UN PRECURSOR AL OPERETEI ROMÂNEȘTI

Ilie Luceac

Cernăuți

Perioada cea mai frumoasă de înflorire și manifestare plenară a vieții culturale românești în Bucovina celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea a fost cea a păstoririi Mitropolitului Silvestru Morariu-Andrieșici (12 martie 1880 – 3 aprilie 1895). Odată cu urcarea sa în scaunul mitropolitan ca Arhiepiscop de Cernăuți și Mitropolit al Bucovinei și Dalmației „se începe era nouă în istoria bisericii dreptmăritoare a Bucovinei, era autonomiei bisericii naționale”¹. Apreciat de Eminescu drept „unul din bărbații cei mai de caracter și mai învățați dintre românii din Austro-Ungaria”², luminatul ierarh a sprijinit pe toate căile talentele artistice din Bucovina, încurajându-le și promovându-le.

În domeniul muzicii, cel mai mare talent pe care l-a dat Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost desigur Ciprian Porumbescu (2 octombrie 1853 – 6 iunie 1883). În 2003 – anul jubiliar Ciprian Porumbescu – comemorăm 120 de ani de la moartea compozitorului, sărbătorind în același timp 150 de ani de la nașterea lui și, totodată, 180 de ani de la nașterea lui Iraclie Porumbescu. Timpul care s-a scurs de la stingerea atât de timpurie a lui Ciprian confirmă justetea aspirațiilor naționale ale compozitorului și imprimă operei lui Porumbescu „chezășia morală a veridicității, fără de care nici o lucrare omenească nu poate dăinui” (L. Rusu).

Ciprian Porumbescu.

Scurgerea vremii a spulberat originile familiei de țărani români din Sucevița, purtând numele Golembiowski. Oricum, când s-a născut Iraclie (9 martie 1823), tatăl compozitorului, autorul duioaselor **Amintri**, recunoscut de contemporanii săi, I. G. Sbiera, Aron Pumnul, frații Hurmuzaki, V. Alecsandri, ca unul din înaintașii scrisului românesc în Bucovina, „neamul său era de țărani români din moși-strămoși, botezați în legea ortodoxă a țării”³. Iraclie se căsătorește în 1850 cu Emilia, fiica lui Ștefan Klodniczki din Voevodeasa, oficiindu-și cununia în ctitoria lui Ștefan cel Mare de la Volovăț. Emilia îi va dărui lui Iraclie nouă copii, dintre care doar trei vor crește mari și frumoși: Ciprian, Ștefan și Mărioara.

La Șipotele Sucevei din „fundoaiele Carpaților bucovineni”, cum le zicea Iraclie, unde-și începe el de fapt cariera de preot, se naște acela care va deveni „Johann Strauss al muzicii românești”.

De la compozitorul și pianistul Carol Miculi, directorul artistic al Conservatorului din Lemberg (astăzi Lwov), discipolul favorit al lui Chopin, prietenul și executorul testamentului muzical al acestuia, va învăța Ciprian, la vârsta de 6 ani, să citească notele muzicale. Scripçuța lui va atrage atenția învățătorului-violonist Simon Mayer de la Școala evanghelică nemțească din Ilișești, așa încât, în 1866, la Stupca, tatăl compozitorului a fost nevoit să-i cumpere vioara care mai târziu devine „mireasa” lui Ciprian, „iubita-i cremoneză”, de care nu se va mai despărți până la sfârșitul scurtei și zbruciumatei sale vieți.

Un moment semnificativ în viața și crezul estetic de mai târziu al lui Porumbescu, pe atunci încă elev la liceu, a fost Serbarea de la Putna, care s-a desfășurat în august 1871. Cu firea-i sensibilă și înflăcărată, el a înțeles că trăiește clipe de o importanță fără seamăn, încât, într-un moment de avânt sufletesc și patriotic, a înșfăcat vioara din mâna faimosului lăutar bucovinean Grigore Vindereu și a cântat și el o horă. Apoi, cu lacrimi în ochi, i-a spus tatălui său: „Tată, am cântat Daciei întregi!” De fapt cânta atunci Dacia întregă și Eminescu, și Bucevschi, și Slavici, și Kogălniceanu, și Xenopol...

Sub impresia emoției trăite la serbarea de comemorare a lui Ștefan cel Mare, va compune mai târziu piesele **Altarul mănăstirii Putna, Imnul lui Ștefan cel Mare, Dup-un veac de suferință, Tabăra română**.

La Cernăuți, se înființează în 1875 *Societatea studenților români „Arboroasa”*, al cărui președinte este ales, în 1877, Ciprian Porumbescu. În capitala Bucovinei, tânărul învață armonie și cântare corală cu profesorul Isidor Vorobchevici, autorul primului manual românesc de armonie muzicală, apărut în 1869. Tot aici absolvă Facultatea de Teologie și studiază filozofia. În această perioadă îl cunoaște pe Eusebiu Mandicevschi la „Gesongsverein” (Societatea de cântare). Acesta îi revizuieste unele compoziții, fapt care îl umple de admirație pe autodidactul și entuziasmul Ciprian. Îi apar lucrările **Salutare, Iarna, Hai să ciocnim, Luna Mai, Hai, Române**, unele dintre ele fiind compuse chiar pe versuri proprii.

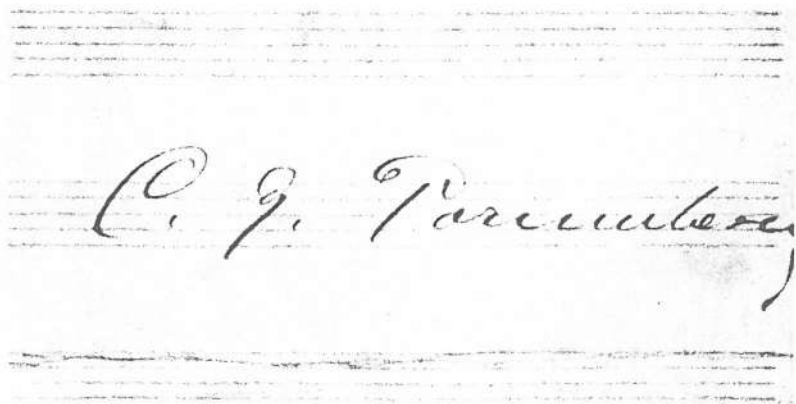
În toamna anului 1877 a venit însă și nenorocirea. Ca urmare a faptului că Societatea „Arboroasa” fusese acuzată de către autoritățile austriece de „înaltă trădare și de tulburare a liniștii publice”, toți cei cinci membri ai comitetului de conducere a ei au fost arestați și întemnițați. Ciprian va contracta în închisoarea din Cernăuți nefasta boală care-i va grăbi, din păcate, sfârșitul.

Până la urmă, procesul s-a terminat cu eliberarea conducătorilor „Arboroasei”, studenții români de la Teologie fiind cu toții achitați. În pofida bolii contractate în închisoare, tânărul Ciprian rămâne senin, optimist, ca și un alt mare artist din secolul al XX-lea, Dinu Lipatti, care nu a ținut cont de boala sa în activitatea-i artistică. Lunile din vara anului 1878 petrecute acasă sunt destul de bogate în compoziții: **Hora detrunchiaților, Mătușa Angheluța, Bătrâneasca, Peneș Curcanul**,

Basme Iașiane, O seară la stână, Souvenir de Iassy, Cupletul Dornei, Două perle, Aș fi murit, Măriorica, La lună, Boala mea și altele.

Tot în această vară, a anului 1878, o va cunoaște pe fiica pastorului evanghelic Gorgon din Iliești. Bertha avea doar 16 ani. „Apariția acestei fe e în viața lui îi va stârni un dor nemărginit de duiosie și puritate, din care va crește o iubire înaripată, puternică și pură, cum numai la marii idealiști a putut exista”⁴, scrie Nina Cionca. O va iubi tot restul vieții sale, n-o va uita niciodată. Căsătoria lor a fost însă interzisă de către pastorul Gorgon, și Ciprian va rămâne pe toată viața cu o rană în sufletul său mărinimos și romantic.

Viena îl reface după decepțiile pe care le-a suferit în Bucovina. Ciprian devine sufletul *Societății „România Jună”*. Se înscrie la Facultatea de Filozofie în anul III și concomitent la Conservator, ca „ascultător extraordinar”, unde urmează cursul de armonie cu Anton Bruckner și Franz Krenn, pianul cu Landeskrone, cursul de cor și exerciții de cor cu Feistenberger. Aici îl reîntâlnește pe pictorul Epaminonda Bucevschi, care se bucura de faimă la Viena, și este uimit de intensă viața muzicală a acestui „oraș etern” al muzicii.

Semnătura lui Ciprian Porumbescu.

Theater an der Wien îi oferă cele mai prestigioase audiții cu cântăreți pe atunci în mare vogă: Girardi, Gallmeyer, Friese. Ascultă orchestrele conduse de frații Strauss. Studiază, perseverează, compune...

Viena l-a maturizat sufletește, i-a îmbogățit cunoștințele muzicale și intelectuale, l-a pregătit pentru munca pe care o va desfășura mai târziu la Brașov.

În februarie 1880 apare *Colecția de cântece sociale pentru studenții români*, compuse și dedicate jumii academice române de Ciprian Golembowski (Porumbescu), candidat de profesor și student al Conservatorului din Viena. Prefața lucrării este scrisă de autor. Distinsa Nina Cionca, nepoată de la soră a compozitorului, enumeră aceste cântece, incluse în colecția amintită, în albumul ilustrat comemorativ 1883–1983 „Ciprian Porumbescu”⁵.

În Cernăuți s-a mai păstrat o culegere de felul celei amintite de Nina Cionca, intitulată *Cântece studențești ale Societății academice „Junimea”* (Cernăuți, 1890), în care majoritatea pieselor sunt compuse de Ciprian Porumbescu⁶. Culegerea este transcrisă (atât versurile, cât și notele muzicale) de cineva care a

fost de bună seamă unul dintre membrii Societății academice „Junimea” din Cernăuți, condusă pe vremea aceea de Dimitre Onciul, istoricul de mai târziu, director general al Arhivelor Statului (de la 1 aprilie 1900), președinte al Academiei Române între anii 1920–1923, prieten cu Ciprian Porumbescu în perioada cernăuțeană a acestuia din urmă. Reproducem în continuare lista cântecelor incluse în acest caiet, scump memoriei trecutului nostru cultural. Mica culegere conține 44 pagini, cântecele fiind transcrise în următoarea ordine: 1. *Imn festiv* (cuvintele aparțin lui Teodor Stefanelli, conform semnăturii de sub text. Nu este exclus ca aceste transcrieri să fie executate chiar de Stefanelli); 2. *Vivat, crescat*; 3. *Cântecul gîntei latine*; 4. *Imnul Unirii*; 5. *Cântul tricolorului*; 6. *Inimă de român*; 7. *Hora „Junimei”*; 8. *Gaudeamus igitur*; 9. *Haideți frați cu bucurie*; 10. *Nu-i viață mai plăcută*; 11. *Hai să ciocnim*; 12. *Frați la masă*; 13. *Dragoș Vodă cel vestit*; 14. *Pân-era cloroaica barză* (cântec țigănesc), iar ultimele trei cântece, având numai textul, sunt intitulate: 15. *Marșul din 1848*; 16. *Strigați băieți!* De T.V.St.; 17. *Să ciocnim*. Ordinea acestor lucrări coincide în mare

Vedere din Cernăuțiul de pe vremea lui Ciprian Porumbescu
(mijlocul sec. XIX). „Ringplatz – Rathaus“
(Piața Unirii, în fața Primăria).

măsură cu cea din colecția vieneză, indicată de Nina Gionca, ceea ce denotă autenticitatea colecției-manuscris. Caietul descoperit în Cernăuți prezintă un material de studiu foarte interesant pentru muzicologii și biografii care se ocupă de valorificarea informațiilor referitoare la viața și opera compozitorului.

Perioada brașoveană reprezintă o etapă de maturitate artistică pentru Ciprian Porumbescu. La 11 noiembrie 1881 Brașovul îl întâmpină cu prietenii săi junimiști de la Viena, Andrei Bârseanu, Vasile Voinea, Baiulescu, cât și cu profesorii de la liceul românesc, Gheorghe Chelariu și Lazăr Nastasi, acesta din urmă devenindu-i ulterior unul dintre cei mai buni prieteni. Directorul de atunci al pres-

tigiosului liceu „Andrei Șaguna”, tatăl poetului Ștefan O. Iosif, îl primește cu brațele deschise, prezentându-l celorlalți profesori. De asemenea, i se încredințează conducerea corului bisericii Sf. Nicolae din Șchei.

Premiera primei opere românești, **Crai nou** (text de V. Alecsandri), care a avut loc la 27 februarie 1882, sub bagheta compozitorului, s-a încadrat ca un eveniment excepțional în viața culturală a orașului din inima țării. Despre succesul operei ne vorbesc cronicile elogioase din „Kronstadter Zeitung” și „Gazeta Transilvaniei”. Cea din urmă l-a revoltat prin tonul ei pe Ciprian, care va scrie ca răspuns următoarele cuvinte, devenite memorabile: „Dacă este vorba de vreun componist pe care l-am studiat și-l studiez și acum, cu multă diligență, atunci îmi permit a spune că acest componist este însuși poporul nostru”. Acesta a fost de fapt crezul artistic, patriotic și profesional al lui Ciprian Porumbescu⁷.

„A trecut ca un meteor peste plaiurile Brașovului”, va scrie profesorul Gheorghe Chelariu mai târziu.

A trecut arzând ca un meteor și prin Cetatea Eternă – Roma – unde i-a cunoscut, în timp ce încerca să-și refacă sănătatea zdruncinată, pe compozitorii Marco Sala și Arrigo Boito, cu care, împreună, conform părerii unor cercetători, l-a vizitat pe septuagenarul, la acea vreme, Giuseppe Verdi, care l-ar fi apreciat mult. În tot timpul bolii sale, Ciprian a fost măcinat de un singur gând: scumpa lui Patrie!

Revenind din străinătate – fără să reușească să-și mai refacă sănătatea – casa părintească l-a primit cu căldură și jale. În preajma celor dragi, a scumpei lui surioare Mărioara, s-a stins cu aceste cuvinte pe buze: „Nu lăsați să moară munca mea”.

*
*   *
*

Muzica lui Ciprian Porumbescu nu a murit, dimpotrivă, ea ne însuflețește și ne călăuzește.

Ciprian Porumbescu a fost un vizionar al muzicii românești⁸. Cu unele lucrări ale lui, școala muzicală românească a început să se impună prin creații care poartă amprenta tradiției populare.

„E îmbucurător că aproape toți compozitorii au căutat să ne pună în contact cu pământul nostru natal... Aici este viitorul muzicii noastre”⁹, scria George Enescu.

M. Poslușnicu, istoriograf și critic muzical cunoscut, a intuit poate cel mai bine fiorul care face muzica lui Porumbescu viabilă, nemuritoare. „Este cu neputință, scria el, a asculta cuvintele lui Alecsandri sau muzica lui Porumbescu fără a rămâne fermecat, nu de arta ca artă, ci de a vedea lumea ca român, a o înțelege românește în secretele sale și a o perpetua în sufletul românesc”. Să ne aducem aminte de **Hora detrunchiașilor**, din a cărei țesătură melodică reverberează din plin simțirea românească. Tristețea, aureolată de impulsul liniei melodice a tempoului de horă sacadat, are ramificații adânci în creația noastră populară.

Ceea ce i-a asigurat prețuirea imediată a muzicii sale a fost larga melodicitate a întregii creații, secretul accesibilității explicându-se în bună măsură prin faptul că s-a inspirat din folclor. Astfel **Balada** pentru vioară a devenit nu numai cea mai cunoscută și reprezentativă lucrare a lui Ciprian Porumbescu, ci și partitura de referință a creației clasice românești din secolul al XIX-lea. „Timp de o săptămână, în octombrie 1880, compozitorul, retras la Stupca, a meditat, a schițat și a definitivat această pagină muzicală plină de poezie și nostalgie amară, cu pete de lumină și umbră, cu amestec de doină, joc și cântec bătrânesc, totul încheindu-se într-o atmosferă de melancolie senină”¹⁰, scrie Viorel Cosma. Când ascuți **Balada** îți amin-

„Armonia“
Societatea pentru cultivarea și răspândirea muzicii naționale în Bucovina.

Vineri. în 24 April (6 Maiu) 1898

**Reprentațiune teatrală
de diletanți
în teatrul crășănesc.**

CRAIU NOU

Opera scrisă în 2 acte de Ciprian Porumbescu. — Libret de A. Kolier.

Persoane:

Leonaj. Espirado. Antia, fiica sa. Moș Călin, cu ciolan bătrân.	Dochia, tânăra fetiță. Bujoi, sorzeta la jandarmi. Ionel, un jandarm. Tomaș, prieten mare jandarm.
--	---

DOI SURȚI

Comedie într-un act de Labiche, tradusă din limba franceză de N. Lucia.

Persoane:

Dănuș, bătrân de 60 de ani. Păvăl, tânăr de 20 ani.	Bonifaciu, servitorul lui Dănuș. Eclausius, fiu al Dănuș.
--	--

Orchestra muzicii militare al regim. 41.

Prețul locurilor: Logi înălț. Gala 1 sh. Orz. și 2 sh. Scaun. În parter 10 cr., pentru studenți și militari 25 cr. Scaun pentru balcon 15 cr., Galeria 20 cr.

Biletele se pot procura la Banca H. Pardini și Danuș, care în ziua reprezentației de la 5 seara trecute la casa.

O parte din venitul curat e menit pentru scopuri filantropice.
Începutul la 7^{1/2} oare seara.

**Afișul reprezentației teatrale a operetei
Crai Nou de Ciprian Porumbescu la Cernăuți
(Societatea „Armonia“, 1898).**

scria Ciprian într-o scrisoare tatălui său. Opereta era pe atunci cel mai recent gen în arta muzicală, mai plin de prospețime și melodicitate, mai deschis preocupărilor celor mai diverse, umorului și bucuriei de viață. Lui Ciprian i s-a părut, și pe bună dreptate, că legenda populară a Craiului nou, a lumii născându-se care împlinește visul de fericire al îndrăgostiților, în versiunea lui Alecsandri, este cea mai nimerită pentru ambianța feerică, întru totul autohtonă, pe care dorea să o întruchipeze. Porumbescu le-a redat într-o atât de inspirată împletire a melosului și a ritmului autohton, păstrând alcătuirea tipică a acestui gen de spectacol, încât succesul operetei, începând chiar cu premiera din 1882 de la Brașov, a fost strălucit. Intonațiile de romanță sau de doină, ritmurile de horă sau de marș au dat o forță irezistibilă filonului liric ce animă corurile ca și ariile, duetele ca și ansamblurile.

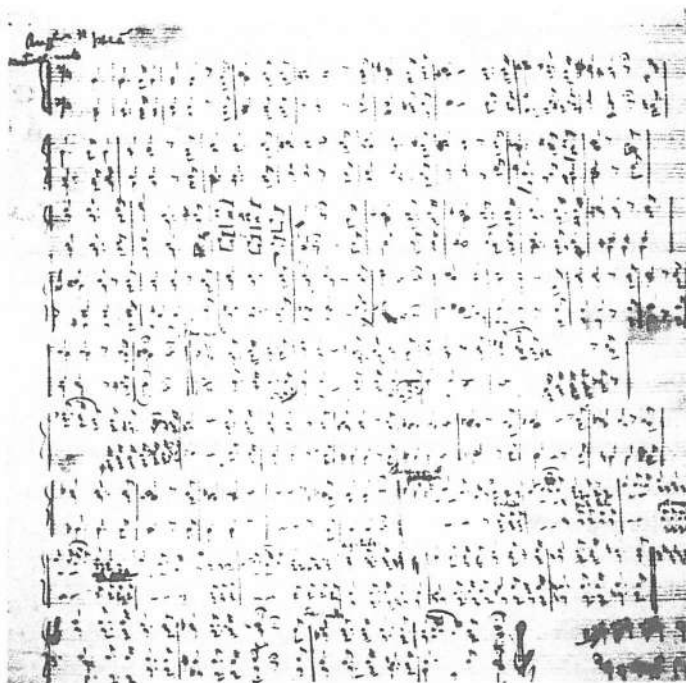
„Crai nou, crai nou, la noi bine-ai venit!“ — melodia avântată ce răsună în uvertură, în actul întâi și în finalul operetei ca un fel de refren sau leitmotiv își face drum de la bun început spre inima ascultătorului, captându-i atenția și înaripându-i imaginația, ca de altfel și alte arii inspirate.

Crai nou este lucrarea ce vestește apropiata înflorire a școlii muzicale naționale, este prima operetă demnă de acest nume în patrimoniul nostru muzical. Spon-

tești de Mihai, de Epaminonda, de Ciprian... Trei artiști bucovineni înrudiți prin viziunea lor estetică.

Muzica poate sonda subconștientul spiritului omnesc. Evident, nimeni nu poate opri pe un artist să exprime tot ceea ce dorește. După cum bine spune și Ortega y Gasset: „În artă fiecare are dreptul să exprime tot ce simte. Însă cu condiția că se obligă să simtă ceea ce trebuie“¹¹. Cei trei artiști au reușit să se exprime în diferite genuri ale artei, folosind modalități unice. Să ne aducem aminte de *Sara pe deal* a lui Eminescu, de *Portretul lui Ștefan cel Mare* al lui Bucevschi, și de *Balada* pentru vioară a lui Porumbescu. Oare nu este o orchestrație, „o gândire simfonică“ (expresia aparține lui Noica) unitară, care centrează ideea acestor opere, vărsând o armonie perfectă peste simțurile noastre?!

„În juna-mi extază, cugetam numai la muzică și vă spuneam că dorința mea cea mai fierbinte este de a putea compune odată o operetă“, îi

**Partitura corului *Înger de pază* de C. Porumbescu,
pe versuri de Mihai Eminescu.**

taneitatea inspirației și frumusețea melodică denotă rafinamentul componistic al lui Ciprian Porumbescu. Darul inventivității melodice, naturale și spontane, pe care îl întâlnim aproape în toate lucrările sale, este un lucru care nu i se poate contesta.

Aminteam mai sus despre prietenia și afinitățile artistice ale celor trei bucovineni. Într-adevăr, între Ciprian și Epaminonda Bucevschi a existat o prietenie durabilă, care a dat impuls și unei colaborări artistice¹². De fapt, o colaborare profesională a existat și între Mihai Eminescu și Ciprian Porumbescu. Descoperirea aceasta este recentă și se datorează investigațiilor vrednicei cercetătoare Nina Cionca, cât și muzicologului Viorel Cosma. Este vorba despre textul poeziei *Înger de pază*, care a fost reluat de compozitor la 22 octombrie 1880, pentru ca ulterior să apară, sub același titlu, o lucrare pentru cor bărbătesc, compusă de Ciprian Porumbescu.

Pentru înțelegerea mai profundă a motivelor care au dat naștere celor două vibrante scrisori ale lui Ciprian Porumbescu adresate prietenului său Epaminonda Bucevschi și datate la 1881, vom evoca câteva momente semnificative din viața zburciomă a muzicianului și cea aparent liniștită a pictorului, ambii deopotrivă de talentați.

Ciprian Porumbescu, mai tânăr cu zece ani ca Epaminonda Bucevschi (1843–1891), îl cunoștea pe pictor din copilărie. Întâlnirile lor dese merită să fie evocate, după cum merită să fie reținut și faptul că între familiile Porumbescu și Bucevschi exista o strânsă prietenie despre care au scris mai mulți biografi ai compozitorului.

Parohul Dimitrie Bucevschi, tatăl pictorului, alături de învățătorul Dimitrie Cernăuțeanu, primul dascăl al școlii deschise de ei la Ilișești, semnează certificatul

(din 30 august 1862) elevului din clasa a 3-a primară, Ciprian – „un băiețuș frumos, cu ochii mari și fruntea lată sub părul negru, pieptănat în sus”.¹³

Preotul Iraclie Porumbescu va păstori la Stupca, comună vecină cu Ilișești, abia începând cu anul 1865¹⁴. La Ilișeștii folcloristului Simion Florea Marian, unde micul Ciprian se odihnea vara la Ștefan Klodniczki, bunicul lui după mamă, viitorul compozitor avea posibilitatea să se joace și cu copilele pastorului evanghelic Traugott Gorgon. Una dintre ele, Bertha, va deveni, după cum am mai menționat, pasiunea lui de toată viața. Ciprian nu bănuia că n-o va putea uita niciodată, că imaginea ei ingenuă îl va urmări pretutindeni. Tatăl său, Iraclie, știa însă prea bine că această iubire va rămâne neîmplinită, deoarece distanța de la plăcerea pastorului de a face muzică ore întregi și de a discuta cu acest tânăr despre artă, și până la căsătoria lui Ciprian cu bobocul lui de fată, a rămas incomensurabil de mare în imaginația lui Gorgon.

Prin anii 1870–1871, când Ciprian termina, cu succes, clasa a 7-a la liceul din Suceava, iar Epaminonda studia cu râvnă pictura la Viena, surorile pictorului, „Elena de 16 ani și Ecaterina de 12 ani, sunt plasate în casa pastorului evanghelic Gorgon din Ilișești pentru a-și însuși oarecare cunoștințe și maniere”¹⁵.

În casa lui Gorgon veneau adesea atât cei din familia Bucevschi, cât și cei din familia Porumbescu.

Mai târziu, când dulcele dor pentru Bertha îl poartă adesea pe Ciprian spre casa lui Gorgon, compozitorul se întâlnește acolo cu sora lui Epaminonda, Elena Lenca Bucevschi, pentru care va avea un respect deosebit. Îi dedică chiar o lucrare: ***Ileuța. Polka française***, compusă pentru piano de C. Golembiovschi – conform manuscrisului lui C. Porumbescu de 3 pagini (2 pagini piesa însăși, datată la fine cu: 16.2.77”)¹⁶.

Alte însemnări mărturisesc despre cunoștința și prietenia lui Ciprian cu Epaminonda din fragedă copilărie. Una dintre ele aparține profesorului Dionisie Sorocean, fratele biografului lui Epaminonda A. Bucevschi, Eusebie Sorocean¹⁷; cealaltă informație, reluată de fapt după Sorocean, o găsim la Leca Morariu¹⁸.

Impresionantă rămâne întâlnirea de la Putna a liceanului Ciprian Porumbescu cu pictorul Epaminonda Bucevschi, student la Viena, inițiat deja în tainele picturii. După cum se știe, din inițiativa unui comitet studențesc condus de Slavici și Eminescu, la Putna s-a organizat sărbătorirea a patru sute de ani de la zidirea lăcașului de veci al lui Ștefan cel Mare. Această festivitate a avut loc în vara anului 1871. Pictorul Epaminonda Bucevschi a făcut planul decorului pentru a cărui realizare a sosit un grup de tineri de la Suceava, printre care se afla și elevul din clasa a 8-a de liceu Ciprian Porumbescu¹⁹. Tinerii au participat la ridicarea arcului de triumf și a porticului festiv, la împletirea ghirlandelor. În dimineața zilei de 27 august 1871 s-au deschis festivitățile. A doua zi, Ciprian a cântat Hora-Mare Daciei întregi²⁰, moment despre care am amintit mai sus. Acest episod este evocat de P. Leu²¹, Nina Cionca²², G. Călinescu²³, T. Balan²⁴ și alții.

Pictorul Bucevschi, care se stabilise de mai mulți ani în capitala imperiului, era, pentru câteva zile, venit în vizită la Ilișești. Profitând de această ocazie, Ciprian, până a pleca la Viena, îi cere un sfat cum ar putea afla o gazdă în orașul muzicii. „El a fost foarte prietenos și mi-a promis locuința sa, pentru început la Viena”, notează Ciprian în ***Tagebuch***-ul său, un carnet zilnic început la 17 ianuarie și care se încheie la 8 octombrie 1879²⁵. La 13 octombrie, Porumbescu e deja la Viena, stă la Bucevschi, care avea locuința și atelierul pe Corneliussgasse. „Cel mai bine se simțea în casa prietenului său Bucevschi, lui îi destăinuia suferințele și dezamăgirile care-i inundaseră inima, la el găsea să împrumute bani sau să mănânce atunci când nu avea. Pentru Ciprian, pictorul Bucevschi era o părțică din locurile de

baștină, din Stupca lui dragă²⁶. Nici nu se putea altfel. Or, vechiul prieten al lui Mihai Eminescu, Epaminonda Bucevschi, care prin 1869–1870 a răspuns setei de informare și idealurilor artistice ale Luceafărului poeziei românești, însoțindu-l prin muzeele și galeriile de pictură ale Vienei și, ajutându-l să organizeze festivitatea de la Putna, îl sprijină cu același devotament, în 1879, la Viena, și pe tânărul artist de la Stupca. De fapt, tustrei marii artiști – Eminescu, Porumbescu, Bucevschi – au apărut aproape concomitent în constelația culturii românești, pornind cu toții din „dulcea Bucovină” și străbătând două centre culturale benefice în formarea lor ca artiști: Cernăuțiul și Viena.

Casa pictorului Bucevschi era întotdeauna deschisă pentru Porumbescu. Aici el găsea o părticică din ceea ce lăsase acasă, o vorbă prietenoasă și un sfat frățesc. Nu e de mirare când, într-o scrisoare din 14 decembrie 1879, Ciprian le mărturisea părinților: „...merg adesea la Epaminonda și beau cafea cu el”²⁷. Pictorul îl introduce în viața artistică și mondenă a orașului. Merg împreună la concertele lui Strauss și ale altor mari maeștri, la diverse reprezentații teatrale, la Operă, la balurile artiștilor de la Albrecht Dürer-Verein.

Așadar, între Ciprian Porumbescu și Epaminonda Bucevschi a existat o prietenie durabilă, care a dat impuls și unei colaborări artistice. Prietenia este consfințită prin dese întâlniri. Cât despre colaborarea artistică, aceasta nu e chiar atât de bogată, totuși a existat și ne este de mare preț. Despre ea aflăm tot din câteva rânduri ale corespondenței lui Ciprian Porumbescu, care ne fac să înțelegem că o lucrare a compozitorului, apărută în 1880, are coperta lucrată de Epaminonda Bucevschi. Lucrarea este intitulată *Zâna Dunării*. O cităm integral după Leca Morariu: „Op. 4/14 FEBRUARIU 1880 / DOAMNELOR PATRONESE / A / BALULUI ROMÂN DIN VIENA / ZÂNA DUNĂREI / POLKA-MAZURKA / PENTRU PIANO / de C. G. PORUMBESCU./ Prețul 50 cr. =(1 frc. 10 cent.) / VIENA / PROPRIETATEA ȘI EDITURA SOCIETĂȚII / „ROMÂNIA JUNĂ” / Lith. Joh. N. Vernay. IX. Marianneng. 17. Wien./”²⁸. În scrisoarea din 22 martie 1880, adresată surorii Mărioara, compozitorul scrie: „Piesele mele, *Polca* și *Valsul* sunt acum tipărite, respectiv, după prima corectură. Coperta la *Polca* a executat-o Epaminonda de tot drăguță (dar de 10 florini). Cum or fi gata, ți le trimit prin rambursă, fiindcă, deocamdată, nu-s ale mele, până se acoperă cheltuielile”²⁹.

Nu insistăm pe marginea copertei executată de Bucevschi. O găsim destul de reușit comentată de Leca Morariu. Presupunem, doar, că monograma comemorativă („balul român”, conform sugestiei lui Leca Morariu), plasată deasupra titlului compoziției, ar putea fi, eventual, chiar monograma semnăturii autorului.

Referitor la corespondența dintre Ciprian și Epaminonda, pe care o anunțăm mai sus, putem spune următoarele: nu pretindem să fi descoperit scrisori inedite în corespondența lui Ciprian Porumbescu către Epaminonda Bucevschi (despre ele au scris Corneliu Gheorghian, Leca Morariu și alți biografi ai compozitorului), însă am intenționat să scoatem în evidență doar câteva momente de cumplită decepție sufletească pe care le-a cunoscut acest cu desăvârșire „Gefühlsmensch” (sufflet liric), care a fost Ciprian Porumbescu.

În continuare, reproducem textul integral al celor două scrisori ale lui Ciprian Porumbescu (câteva fragmente din aceste scrisori au mai fost publicate în revista noastră), datate cronologic, precum urmează: prima – cea de la 25 iulie 1881, a doua – cea de la 31 iulie 1881. Ele au fost expediate din Viena lui Epaminonda Bucevschi, care se afla la Cernăuți. Originalul scrisorilor e în limba germană. Traducerea românească aparține lui Corneliu Gheorghian³⁰.

1.

„Mult stimată prietene. Timp îndelungat a trecut, de când ne-am strâns mâinile pentru a ne lua rămas bun și ne-am despărțit cu salutări cordiale. D-ta, pentru a schimba cămăruța intimă din str. Corneliu pentru un apartament larg, ticsit cu table de tei la Cernăuți, eu pentru a mă întoarce la gămăliile mele de note și a-mi continua monotonia zilnică, obișnuită, cu o mai mare sau mai mică variație. Aproape două luni și eu am promis să-ți scriu și n-am scris. Am fost neglijent, dacă d-ta ai fi în apropierea mea, ar trebui să mă aștept la un perdeaf cumsecade din partea d-tale... Mă bizui însă pe indulgența d-tale binevoitoare și, dacă te mai asigur că n-a trecut o zi în cursul acestui timp, în care să nu mă fi gândit cu sinceră duiosie și credincioasă prietenie și recunoștință la d-ta, sunt deplin convins că m-ai iertat. De altfel, d-ra Josefina m-a ținut la curent asupra d-tale și asupra celor ce s-au petrecut în jurul d-tale și știu că ai mult, foarte mult de lucru și regret mult pe tăcute de a fi conceput atât de larg scrisoarea mea, a cărei cetire îți va răpi o bună parte din timpul d-tale atât de prețios. Dar eu sunt așa cum sunt și, în afară de aceea, că scriu cu plăcere scrisori și mai degrabă scriu mult, decât să vorbesc mult, mai simt și impulsul să-mi descried toată inima aceluia pe care nu l-am văzut sau pe care nu l-am mai întâlnit de mult, să-i comunic un întreg registru și să-mi descarc astfel sufletul meu apăsător. Vei râde dacă îți scriu că sunt cuprins de neliniște pentru d-ta. În primele zile îmi venea greu să merg la Josefina, ea plângea și eu trebuia să-o consolez: dar știe Dumnezeu, eu însumi aveam nevoie de consolare și deseori trebuia să mă ascund după umbra perdelei pentru a-mi ascunde și lacrimile mele. La început mă rușinam chiar să merg în atelierul d-tale, îmi era groază, ca și cum ar trebui să trec pe lângă un loc care ți-e drag și unde ți s-a întâmplat o nenorocire. Și când venii odată sus, am râs însumi de lipsa mea de curaj. Nu mai era acea odăiță dragă, intimă, unde eram deprins a te vedea între favoriții d-tale, și toate acele figuri de pe pereți se holbau ținută la mine, parcă ar fi fost furioase de îndrăzneala mea, parcă m-aș fi furisat să intru în mod nelegiuit! Odăița îmi părea pustie, goală: a trebuit să plec, și multă vreme nu m-am urcat sus. E un lucru de mirare inima omului. Ai crede că în vâltoarea anilor, în urma multelor și feluritelor necazuri, supărări și griji de cel mai mare calibrul, inima ar trebui să devină tare și vârtosă ca un putrefac fosil, dar e tocmai contrariu: cu cât îmbătrânești, cu atât mai simțitoare devine neroada, și acum îmi explic de ce oamenii bătrâni devin copilăroși. Inima lor revine la starea normală de la început, din anii copilăriei, și-i face atât de simțitori, atât de buni. Îndeosebi e cazul nostru, adică al d-tale și al meu, fiindcă suntem – cum s-ar spune de obicei – oameni sentimentali și, adeseori, lucruri care altora le păreau indiferente au făcut asupra noastră cea mai puternică impresie. De când nu ne-am mai văzut pentru a ne spune reciproc păsurile – ceea ce, fie spus, îmi ușura considerabil viața – a rămas totul – afară de bătaia, pe care nemții au mâncat-o de la cebi – așa cum a fost.

Și fiindcă am ajuns iarăși la ale mele, vreau să-ți raportez din nou despre mine. Scurtă vreme după plecarea d-tale au sosit ceva parale din Ardeal, și profitând de ocazie mi-am cumpărat câteva ore la papa Krenn, care a mai binevoit să-mi permită a lua parte la corul bisericii „Mibaeler“ și să-mi dea, la studierea fiecărei piese, îndrumările necesare în ce privește compoziția și dirijarea. Am mai avut norocul să ajung dirijor de cor la o mică societate muzicală, desigur ad honores, prin care fapt însă am profitat extraordinar. Începi astfel lucruri pe care nu le aști în nici o carte, dar sunt de tot necesare pentru viața practică. La 1 iulie am schimbat locuința fiindcă n-am mai putut sta în coteneța mea cea infectă și igrasioasă, care merita să fie numită oricum, numai „cameră mobilată“ mi. După cum îți va fi comunicat Josefina, am făcut cu ea și Teresa mai multe excursii. Teresa e cuminte și draguță, eu convin cu ea

în fiecare zi fiindcă locuim în apropiere. Ea mă întrebă încontinuu de d-ta și-mi face totdeauna reproșuri meritate, de ce nu-ți scriu. În prezent e sănătoasă, dar a fost timp îndelungat bolnăvicioasă și o duce cam prost. Planul meu pentru viitor e deja definitiv stabil. La toamnă plec la Brașov, și voi învăța acolo lumea să cânte. Nu știu dacă îmi va merge acolo bine, dar în orice caz, mai bine decât la Viena... Și dacă merge rău, le pot spune destul de vreme valet, și să caut în altă parte o bucată de pâine. Dar un lucru am profitat – o largă experiență – care îmi va ajuta să trec la orice ocazie peste orice greutate...

Aici sunt puține noutăți, căldură înăbușitoare, secetă grozavă în aer și în buzumare. Se lucrează de zor la lărgirea palatului artiștilor, dar pantea lăuntrică nu va fi fost prea „lărgită”.

Trec acum la partea finală a scrisorii mele, care oricât ar fi de delicată, trebuie totuși apucată din răspuțeri pentru a produce efectul pe care-l aștept cu atâta nerăbdare și care trebuie să aibă – dacă mi se întâmplă o minune – tocmai rezultatul la care m-am gândit.

Din chitanțele anexate vei fi înțeles deja, mult stimată prietene, că e vorba de o chestiune bănească. În cursul scrisorii vei fi tot gândit: acum, acum trebuie să vină. Iat-o! Știe numai Dumnezeu – îmi vine greu să-i dau drumul – dar trebuie să iasă. Mă adresez către d-ta, ca de obicei când îmi merge rău, și am avut totdeauna norocul și mângâierea de a pleca liniștit. D-ta știi că-mi mergea prost. D-ta puteai ști și asta, că și mai târziu mi-a mers prost, că adesea am tras mâța de coadă, dar trebuia să sfârșesc. N-am multe datorii, dar prea multe pentru a le putea plăti în împrejurările date. Am datorii la birț pentru hrana de toate zilele de la 25 iunie. Cei 25 florini mi-au ajuns abia pentru chirie și Krenn. Dar păcatele vechi greu le pot ispăși. Înțeleg prin aceasta chitanțele de la muntele de Pietate. Aceasta îmi apasă sufletul. Totul a mers la jidan: baină, pantaloni, ceasornic, inel și așa mai departe, o mulțime grozavă, acuma trebuie scoase.

Mult stimată și dragă d-le Bucusch. Ajută-mi, prin bunăvoința d-tale intervenție aș putea să primesc banii contra chitanțelor pe luna septembrie și octombrie, care ar trebui să fie numai timbrate de Episcop. O, cât de bucuros aș plăti 5 până la 6 florini dobânzi. Sau poate d-ta ai fi așa de bun să-mi avansezi suma și să lași să-ți fie încasată apoi prin Zavadovschi de la casieria țării. Baniii sunt doar buni, și numai neajunsul că trebuie să aștepti încă două luni îi face atât de puțin atrăgători.

O, cât de mulțumitor ți-aș fi dacă mi-ai procura paralele, jur că nu-mi pot ajuta altfel și sunt disperat.

De la tata nu pot conta nici măcar pe banii pentru drum, fiindcă de prezent are atât de multe cheltuieli cu frățânii mei. Te rog mult, fă ceva pentru mine. D-ta mi-ai fost atât de bun, fii și acuma... Pot spera? Rog a-mi răspunde imediat printr-o carte poștală, ca să scap cât mai degrabă de nesiguranța plină de chinuri. Mă încred în bunăvoința d-tale încercată și în firea d-tale de binefăcător, mă încred și mă bizui hotărât de prietenia d-tale generoasă și, în așteptarea unui cât mai grabnic și favorabil răspuns, te salut din toată inima și rămân cu devotament plin de mulțumire al d-tale sincer C. Porumbescu, VIII, str. Albert, nr. 13, Viena”.

2.

„Cel mai scump al meu prieten, Stăpânit de dureroasă neliniște îți scriu aceste rânduri. Ultima scrisoare vei fi primit-o desigur și poate că în momentul în care îți scriu

acestea, însuflețit de cele mai bune speranțe, soarta mea e hotărâtă. Numai Dumnezeu știe cum privesc spre zilele viitoare, fiind pe lângă toate bolnav, grav bolnav. De trei zile tușesc cu sânge și numai mulțumită bunăvoinței unui prieten care mi-a obținut un certificat de la societatea pentru căutarea bolnavilor, sunt atât de fericit de a avea tratament și medicamente gratuite. Poți să înnebunești, când te urmărește nenorocul, nu te mai slăbește. Medicul mi-a interzis strict orice iritare, supărare și grijă. Lui i-i lesne a vorbi. Spune că mi-a plesnit o arteră în plămâni, nu în urma unui defect organic, ci în urma unei afecțiuni psihice, în special în urma unei stări sufletești rebemene care a înrăurit atât de puternic asupra mea. Trebuie să plec cât de curând la țară să fac cură de zer. Aștept numai să-mi sosească frățânii pentru a putea pleca apoi împreună cu ei acasă. Deocamdată mă plimb în parcul Schönbrunn și beau apă Selter. Rugându-te încă o dată a nu mă uita și de a scuza cu bunăvoință repetatele mele molestări, te salut din toată inima al d-tale sărman și bolnav C. G. Porumbescu nimic“.

Scrisorile mai demonstrează talentul lui Ciprian și în materie de text literar. Exegetul biografiei compozitorului, profesorul Leca Morariu, în monografia sa despre Iraclie și Ciprian Porumbescu, comentează unele texte literare, alcătuite de Ciprian, la care el ulterior compune și melodiile.

Manifestându-și talentul din fragedă copilărie, Ciprian Porumbescu a fost susținut și ajutat materialicește de către Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Fiind elev în ultimul an la gimnaziul din Suceava, la rugămintea tatălui său, Societatea îi acordă „un stipendiu de 50 florini din Fundația Doamnei Agnes Popoviciu“³¹. În **Procesele Verbale** ale Societății pe anul 1879, în protocolul nr. 82 din ședința Comitetului care s-a ținut la 21 septembrie / 3 octombrie 1879, s-a decis și pentru Ciprian Porumbescu „un stipendiu spre promovarea studiilor la Viena. Secretarul propune a i se da pe un an stipendiu de 100 florini din fondul Societății“³².

După cum relatează documentele, Mitropolitul Silvestru Morariu a fost acela care l-a susținut pe talentatul compozitor, despre a cărui soartă tragică eminescologul Dimitrie Vatamaniuc scrie: „Bucovina nu va ierta niciodată Austriei întemnițarea lui Ciprian Porumbescu și grăbirea sfârșitului uneia dintre cele mai mari speranțe ale muzicii românești“³³.

Cernăuțiul înscrie în agenda valorilor culturale care s-au zămislit aici și prima compoziție a lui Ciprian Porumbescu, intitulată **O dorință**, pe versuri de Matilda Cugler (catalogată în opera sa muzicală ca *Op. 1*), și prima vibrație poetică a lui Mihai Eminescu, **La mormântul lui Aron Pumnul**, prilejuită de moartea profesorului său iubit.

Despre viața și opera lui Porumbescu au scris Valeriu Braniște, Constantin Morariu, Dragoș Vitencu, N. Petra-Petrescu, Nina Cionca, Paul Leu, Radu Economu³⁴ și alții. Însă cea mai documentată monografie despre preotul Iraclie Porumbescu și fiul său Ciprian ne-a dat-o profesorul universitar, filologul, istoricul și criticul literar Leca Morariu³⁵. Autorul acestei impresionante și celei mai depline monografii despre Ciprian și Iraclie Porumbescu – Leca Morariu (1888–1963) – a fost profesor la Facultatea de Litere și Filozofie din Cernăuți în perioada 1922–1940 (specialitatea: istoria literaturii române, filologie și folclor), un timp decan al acestei facultăți și prorector al Universității din Cernăuți. În perioada interbelică a desfășurat o prodigioasă activitate culturală în metropola Bucovinei – orașul Cernăuți – fiind un timp director al Teatrului Național din Cernăuți și al Institutului de Literatură, Filologie, Istorie, Etnografie și Folclor de pe lângă universitatea de aici.

Opereta *Crat Nou* la Suceava. Stagiunea 1983.

Mai târziu a fost președinte al Societății „Armonia”, fondator, secretar de redacție și director al revistelor „Făt-Frumos”, „Buletinul «Mihai Eminescu», „Fond și formă”, „Buletinul Institutului de Literatură, Filologie, Istorie, Etnografie și Folclor”, secretar de redacție și director la revista „Junimea literară”. Nu întâmplător am amintit mai sus că Leca Morariu a fost un timp președinte al Societății muzicale „Armonia” din Cernăuți, or, „convertirea la muzicologia românească a unui nume de prestigiu care o onorează, cel al lui Leca Morariu, cercetător de formația lui Emanoil Ciomac sau Lucian Voiculescu, care, fără să fi avut o profesiune muzicală, și-a consacrat întreaga viață adunării și studierii unui vast material despre viața și activitatea lui Ciprian Porumbescu” (Vasile Vasile) este o mărturie vie în acest sens. Monografia despre Iraclie Porumbescu și fiul său Ciprian a cunoscut o întregă odisee. În 1986, la Editura Muzicală din București apare volumul I al ei³⁶ – o ediție îngrijită de profesorii Vasile D. Nicolescu (regretatul) și Vasile Vasile. Timpurile nefiind prielnice, e de la sine înțeles că textul integral al manuscrisului nu a putut să vadă lumina tiparului. Mai ales că el cuprindea pagini din istoria documentară a Bucovinei, temă de tot „arestată” pentru istorici și cercetători în domeniul istoriei literare. Pentru exemplificare, vom menționa că din cele 53 de pagini dactilografiate ale manuscrisului lui Leca Morariu (vol. I, p. 132–185), care cuprind *Drama de la Bolan* a preotului Iraclie, au văzut lumina tiparului în ediția amintită doar 5 pagini de carte (vezi ediția apărută la Editura Muzicală, p. 116–120). Iraclie Porumbescu a considerat perioada șederii sale în parohia Boianului (1857–1859) lui Eminescu și Neculce ca fiind o „dramă” în activitatea sa de preot, care a păstorit mai multe parohii din Bucovina. Explicația acestei drame o dă chiar autorul monografiei, pe care o comentează în felul următor: „Slăbirea elementului autohton din Bucovina, slavizarea românilor (tendență care dovedește de-a lungul tuturor celor 143 ani de reptilică și vampirică dominație austriacă în Bucovina), slavizarea Bucovinei românești se înfăptuia și cu ajutorul războiului confesional! Așadar, prozelitismul catolic, altoit pe certe interese de stat, adulmecă imediat cotlonul nevalgic al situației – și atunci: iureș la Boian! În orice caz, *Drama de la Bolan* ilustrează în

mic apriga politică antiromânească a Austriei în Bucovina, vatră, inimă și grădină a Moldovei lui Ștefan cel Mare!...”³⁷.

Revenind la Ciprian Porumbescu, putem afirma cu certitudine, că pentru muzica românească Ciprian Porumbescu este întruchiparea unui curent, unei tendințe în școala componistică, și anume, orientarea către elementul național. Referitor la genul muzical-dramatic, care abia se năștea în muzica noastră națională, Ciprian Porumbescu poate fi considerat, pe bună dreptate, ca un precursor al opereii românești.

Perenitatea cântecelor lui Porumbescu își are izvorul în profunđa sensibilitate a creatorului. Cântecurile sale patriotice ne mobilizează imaginația și ne însuflețesc inimile. Regretabil este că a murit tânăr și „a luat cu sine în mormânt o comoară de cântece”, după cum spunea Alecsandri.

Pintre marii noștri romantici vizionari, amintirea celui care a fost Ciprian Porumbescu rămâne să strălucească și astăzi pe cerul muzicii românești, ca un Crai nou.

NOTE

- 1 Ion Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, Editura „Septentrion”, Rădăuți, 2003, p. 227.
- 2 Mihai Eminescu, *Mitropolitul Morariu-Andrievici*, în *Răpirea Bucovinei*, București, Editura Saeculum I. O., 1996, p. 106.
- 3 Nina Cionca, *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu*, București, Ars Docendi, 1999, p. 15.
- 4 Ciprian Porumbescu, *Puneți un pabar cu vin și pentru mine*, volum îngrijit de Nina Cionca și Ion Drăgușanul, Grupul editorial „Ion Grămadă”, Suceava, 2003, p. 23.
- 5 Nina Cionca, *Ciprian Porumbescu, album ilustrat comemorativ, 1883–1983*, București, Editura Muzicală, 1984, p.21.
- 6 *Cântece studențești ale Societății academice „Junimea”*, Cernăuți, 1890, 44 p.
- 7 Cf. Ilie Luceac, *Ciprian Porumbescu: „Cel mai mare compozitor pentru mine este însuși poporul nostru”*, în „Bukovynske vice”, nr. 45(1354), din 18 iunie 2003.
- 8 Cf. Ilie Luceac, *Ciprian Porumbescu – un vizionar al muzicii românești*, în „Almanahul Societății pentru cultura românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți”, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 77-85.
- 9 George Enescu, *Creație și originalitate. Despre frumos și artă, tradițiile gândirii estetice românești*, vol. II, București, Editura Minerva, 1984, p. 345.
- 10 Viorel Cosma, *Ciprian Porumbescu – Monografie*, București, 1957, p. 45.
- 11 Ortega y Gasset, *Essais espagnols (eseul Musicalia)*. Trad. din limba franceză de Mathilda Pomès, Paris, 1932, p. 139.
- 12 Cf. Ilie Luceac, *O corespondență dintre Ciprian Porumbescu și Epaminonda Bucevschi*, în „Glasul Bucovinei”, an. I, nr. 3, 1994, p. 50–57.
- 13 Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, Editura Muzicală, București, 1986, p. 198, 200.
- 14 Idem, *op. cit.*, p. 198.
- 15 Corneliu Gheorghian, *Bucovina în pictură (Epaminonda A. Bucevschi)*. Extras din revista „Boabe de grâu”, an. V, nr. 9, București, 1935, p. 19.
- 16 Vezi Leca Morariu, *op. cit.*, p. 271.
- 17 Eusebie Sorocean, *Pictorul academic Epaminonda Bucevschi*, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1920.

- 18 Vezi Leca Morariu, *op. cit.*, p. 199.
- 19 Vezi Paul Leu, *Ciprian Porumbescu*, Editura Muzicală, București, 1978, p. 41.
- 20 Vezi Leca Morariu, *op. cit.*, p. 166.
- 21 Vezi Paul Leu, *op. cit.*, p. 42.
- 22 Vezi Nina Cionca, *Ciprian Porumbescu, album ilustrativ comemorativ, 1883–1893...*, p. 1.
- 23 Vezi G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a IV-a, revăzută, Editura de Stat pentru Literatură, București, 1964, p. 169.
- 24 Vezi Teodor Balan, *Serbarea de la Putna 1871*, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1932.
- 25 C. Golembiovski, *Jurnalul evenimentelor și întâmplărilor trăite și a altor poezii însemnate de la 18 ianuarie 1879*, copie dactilografiată după traducerea din limba germană a manuscrisului original, în colecția Muzeului județului Suceava, dosar nr. 9, inv. nr. 32 b, 1965, p. 81.
- 26 Paul Leu, *op. cit.*, p. 103.
- 27 Leca Morariu, *Epaminonda Bucevschi în corespondența lui Ciprian Porumbescu*, Institutul „Cernăuți”, Cernăuți, 1943, p. 12.
- 28 *Ibidem*, p. 3.
- 29 *Ibidem*, p. 10.
- 30 Corneliu Gheorghian, *op. cit.*, p. 28–30.
- 31 BAR, *Manuscrite*, A653(I), PV ale SCLRB, f. 577.
- 32 *Ibidem*, f. 976; Cf. și Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare* (o istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea), Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000.
- 33 Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu și Țara de Sus a Moldovei*. Prefață la cartea: M. Eminescu, *Răpirea Bucovinei*, București, Editura Saeculum I. O., 1996, p. 10.
- 34 Radu Economu, *Procesul lui Ciprian Porumbescu*, în „Glasul Bucovinei”, an. VII, nr. 4(28), 2000, p. 61–86.
- 35 Arh. O.-L. M. – Leca Morariu, *Iracle și Ciprian Porumbescu*, 3 volume (mss dactilografiate).
- 36 Leca Morariu, *Iracle și Ciprian Porumbescu*, vol. I, București, Editura Muzicală, 1986.
- 37 Arh. O.-L. M. – Leca Morariu, *Iracle și Ciprian Porumbescu* (mss dactilografiate), vol. I, p. 136–137.

SUMMARY

One of the most talented Romanian musicians was Ciprian Porumbescu, who lived and shaped his personality in Bukovina, in the second half of the 19th century. The fact that his music was successful almost from the very beginning was due to its melodicy and its folklore sources. Along with his instrumental pieces (The Balad, for instance) and his inspiring patriotic songs, the operetta Crai Nou announces the imminent emergence of the national musical school. The spontaneity of his inspiration and the melodic beauty define the refinement of Porumbescu's composition, the musician being JUSTLY called the forerunner of the Romanian operetta.

VASILE ALECSANDRI ȘI CIPRIAN PORUMBESCU

Vasile Vasile

București

Sincronizarea culturii românești cu cea europeană, ce se extinde pe parcursul mai multor decenii, înscrie la loc de cinste în istoria culturii noastre numele lui Vasile Alecsandri pentru domeniul literaturii, cu toate cele trei genuri: liric, epic și dramatic, și al lui Ciprian Porumbescu, pentru muzica românească vocală, corală, instrumentală și vocal-dramatică, lui datorându-i-se prima rapsodie scrisă de un român pe melodii românești, prima operetă, și alte lucrări intrate în patrimoniul spiritualității noastre.

Elementele de legătură cele mai evidente dintre cei doi creatori, inegali ca valoare și activitate (muzicianul i-ar fi putut fi copil poetului, și moartea îl surprinde cu opt ani mai înainte) pot fi considerate ca un apel la creația populară, la tradițiile și obiceiurile românești, întâlnirea lor în istoria noastră multiseculară, dar mai ales faptul că tatăl muzicianului este cel care realizează legăturile directe dintre Ciprian și bardul din Mircești, mai exact spus, dintre creația lor.

Puține cupluri (literat–muzician) contemporane pot rivaliza cu cel al acestor doi barzi, chiar dacă ei se întâlnesc fără să se cunoască, dându-și mâna, de fapt, în activitatea creatoare ce se naște din același fierbinte crez artistic.

Iraclie Porumbescu îl cunoscuse personal pe bardul din Mircești, în anul 1848, la Cernăuți, unde preotul fusese adus ca secretar al gazetei Hurmuzăkeștilor „Bucovina”, iar poetul era emigrant după revoluția din Moldova. Poetul va avea un mare rol în ceea ce Iraclie va numi foarte plastic „războtizarea mea”, la impunerea echivalentului românesc, Porumbescu, al numelui polonez Golembiowski: „Pe mine – scria Iraclie în *Amintiri* despre Vasile Alecsandri – când venea el (= Alecsandri) ori când mă chiar întâlnea pe drum, totdeauna mă bineventa, respectiv, mă saluta: *Porumbiță întristată / Eu ca tine sunt străin/Și-ntr-o țară depărtată /Tu cânti tristă, eu suspin*, primul cuvânt adică din strofa aceasta e lucrul său propriu, aluziunea șăgalnică la numele meu”.

Prieteniei cu „nașul” său se pare că se datorează încredințarea de către Iraclie a primelor încercări literare și a primelor culegeri de poezii populare, și întâlnirea, în aceeași atmosferă hurmuzăkeană de la Cernauca – imortalizată în studiul ***Românii și poezia lor*** – cu rapsozi și lăutari bucovineni. Între multele personalități cunoscute de Iraclie aici, se va număra și Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, vlădica Iustin Edessis, George Sion, Costache Negri etc., și Carol Miculi, ilustrul elev bucovinean al lui Chopin. S-ar putea ca muzicianul să se fi cunoscut cu poetul din Mircești prin intermediul direct al lui Iraclie Porumbescu, și legăturile dau naștere unui interesant triunghi al relațiilor: Porumbescu le furnizează amândorura cântece populare culese sau direct de la informatori, pentru volumul de ***Poesii populare ale Românilor*** și pentru ***Quarante-huit airs nationaux roumains***. Alecsandri cântă la pian aceste piese sau face referiri în articolele sale la aceste poezii populare, și-i urmărește

activitatea interpretativă a pianistului la Iași și București, susținând, între alții, aducerea sa în fruntea Conservatorului din București, Miculi își exprimă admirația față de lucrările lui Alecsandri și scrie muzica la *Piatra din casă, Hora Unirii, Cântecul gintei latine* (în limba polonă), și-i va da lui Ciprian primele lecții de pian.

Iraclie ne va ajuta și în reconstituirea vieții lui Miculi și a lui Alecsandri, și mai ales a concepției acestuia despre creația populară: „...poezia poporului nostru – preciza Alecsandri lui Iraclie Porumbescu, așa cum își amintește acesta din urmă – este poezia întregului nostru neam, și așa de frumoasă e această poezie că, dezvoltându-se ea la lumina soarelui, este ca o copilă frumoasă din Carpați, tânără, mândră, nevinovată și după cum zice vorba românească, pe soare-i putea căta, iar pe dânsa ba”.

Amintirile despre Vasile Alecsandri ne-au immortalizat și portretul celui ce va deveni „rege-al poeziei”, în care aptitudinile muzicale ocupă un loc prioritar: „un glas domol – atât în vorbire cât și în cântare – și de un timbru foarte amabil și atrăgător”. Tânărul Iraclie și-l aduce aminte fredonând arii din *Norma* lui Bellini sau mărșăluind în timpul *Marsilizei* revoluției franceze.

Încă în 1866, când apar *Poesii populare ale Românilor*, la 10 mai, Alecu Hurmuzaki îl întreba pe Iraclie: „Mi-ai promis a aduna și balade pentru Alecsandri. Făcut-ai ceva?”.

Îi va reuni pe toți serbarea de la Putna din 1871, serbare rămasă în istoria românească drept un moment de excepțională vibrație patriotică, Alecsandri fiind prezent cu textul imnului religios compus pentru acest eveniment istoric de Alexandru Flechtenmacher, Ciprian cântând „Daciei întregi” – cum se exprimă atunci tatălui său.

Aici la Putna, în atmosfera sărbătorească a anului 1871 vor apărea primii muguri ai viitoarelor creații ale bardului de la Stupca pe versurile bardului din Mircești: *Altarul mănăstirii Putna, Tabăra Română* din *Dumbrava Roșie*.

În 1872 Iraclie dăruiește cu autograf odraslei sale, proaspăta carte a lui Alecsandri, *Dumbrava Roșie*, poem istoric din al cărui text se va naște ceea ce unui muzicolog numesc, având în vedere dimensiunea și dialogurile soliștilor cu corul bărbătesc, cantata *Tabăra Română*. Compozitorul avea doar 18 ani, și de la această vârstă începe colaborarea cu poetul, rivalizând doar cu cea a lui Alexandru Flechtenmacher. La 1877 compozitorul definitivează *Altarul mănăstirii Putna*, cantată pentru soliști, cor bărbătesc și pian, și dă la iveală corul bărbătesc pe versuri de Alecsandri, *Luna Mai*.

În pas cu inspiratorul său, dar cu o întârziere determinată de detenția sa, vor apare corul mixt *Oda ostașilor români* și hora pentru pian *Peneș Curcanul*. Nu uităm că sub conducerea sa, „Arboroasa” îi alege pe Vasile Alecsandri și pe Timotei Cipariu membri de onoare ai Societății studențești cernăuțene.

Răsunătorul succes al lui Alecsandri de la Montpellier nu-l poate lăsa indiferent pe înflăcăratul compozitor. Găsind prea dificilă partitura compozitorului italian Marchetti pentru *Cântecul gintei latine*, Porumbescu îi confecționează „o arie nouă, fiind esecutarea melodiei introdusă de Marchetti prea grea și cu puține mijloace imposibilă”, pe care o introduce în fulminanta sa culegere, publicată în 1880, la Viena, *Colecțiune de cântece sociale pentru studenții români* (alături de *Cântecul tricolorului, Pe-al nostru steag e scris unire, Românul* etc.) și o vom întâlni între manuscrise și ca partitură pentru cor mixt cu acompaniament de pian la patru mâini.

Și hora *Peneș Curcanul* era dedicată „cu cel mai profund respect Laureatului Poet al Latinității”, ancorarea de Alecsandri fiind deci dublă: și ca dedicație și ca inspirație.

Lista creației lui Ciprian Porumbescu inspirată din cea a lui Alecsandri continuă cu hora pentru pian *Cucoana Chirțea*, cu cântecul pentru copii *Dor de călăto-*

rie, apărut ca numărul 6 din lucrarea sa didactică *Elementele muzicii vocale* și cu *Cântecul sicilian*, pentru cor bărbătesc, scris la Stupca, la 23 octombrie 1881. Anterior acestui cor realizase, la 11 aprilie 1881, la Viena, cantata *Sergentul*, pe binecunoscutele versuri ale lui Alecsandri.

Cele din urmă creații ale lui Ciprian Porumbescu bazate pe texte de Vasile Alecsandri aparțin ultimei perioade de creație – cea brașoveană. Este corul mixt *Cântecul Mărgăritel*, din 10 noiembrie 1881, și prima operetă românească, *Crai Nou*.

Ne atrage atenția de la început faptul că aceste lucrări sunt și în concepția lui Alecsandri asociate cu muzica. Iată cum ia naștere, în fantezia scriitorului, *Cântecul Mărgăritel*: „Mărgărita (biografii au identificat în personaj pe Maria Cantacuzino – n.n.) se puse din nou la clavir și cântă o melodie pătrunzătoare, ce deșteptă mii de visuri poetice în suflet (...) Alexis ... luă albumul de pe gheridon, se retrase deoparte și scrise următoarea poezie, în vreme ce Mărgărita urma cântecul ei: *Auzit-ai, frate, de un plai frumos / Care-n veci răsună de cântări iubite?* (...) Finind de a scrie această romanță, Alexis depuse albumul sub ochii Mărgăritei și zice: – Iată versurile ce mi-au inspirat melodia d-voastră; cercați, vă rog, domnișoară, de a le cânta, pentru ca să vedem dacă se potrivesc pe măsura muzicei”. Nu știm dacă autorul acestor rânduri a ascultat sau nu creația lui Ciprian pentru a-și da seama dacă se potrivește – invers de data aceasta – versurilor. Noi credem că da, și răspunsul creatorului versurilor ar fi fost același dacă ar fi avut posibilitatea să le asculte în înveșmântarea admiratorului său.

Libretul operetei într-un act *Crai Nou* este publicat în 1875 și muzica operetei este terminată de Porumbescu (în două acte însă!) în toamna anului 1881, premiera având loc la Brașov, la 27 februarie 1882, în regia și sub conducerea compozitorului, înregistrând unul din marile succese ale timpului.

La 16 martie 1884 (deci la aproape un an de la moartea compozitorului – de aceea Iralie va anexa scrisoarea în albumul de *Condoleanțe din anul repăusării lui Ciprian Porumbescu*), Vasile Alecsandri îi scrie îndureratului preot de la Stupca: „Am primit portretul mult regretatului fiu al D-voastră care s-a stins în floarea tinereții, luând cu sine comoare de armonie ce era menită a încânta generația căreia aparținea. Vă mulțumesc pentru acest suvenir pios, datorit simțirii D-voastră de duioasă mândrie părintească și vă asigur(ez) că voi(u) recomanda cu multă căldură opereta compusă de răposatul Ciprian bunei voiști a Direcției teatrului din București. Am intima convingere că Direcția teatrului va primi, fără dificultate, de a pune în scenă *Crai Nou*...” Din păcate, autorul libretului nu credem să fi putut asculta muzica operetei, deoarece abia în stagiunea 1903–1904 s-a înregistrat prima audiție bucureșteană, realizată de Societatea muzicală „Mugur”, cu L. Brezeanu și I. Klein în rolurile principale, preluate apoi de soții Costescu-Duca, Vasile Rabega și Edgar Istratty, sub bagheta lui Mihail Jora.

Succesul „meritat în Bucovina”, amintit de epistolă, este, de fapt, cel din Brașov, abia spre sfârșitul veacului înregistrându-se premiera cernăuțeană, în urma căreia gazeta „Patria”, nr. 123 din 6 mai 1898, scria despre colaborarea celor doi autori trecuți în lumea umbrelor: „Este cu neputință a asculta cuvintele lui Alecsandri sau muzica lui Porumbescu fără a remarca adânc fermecat, nu de artă ca artă, ci de a vedea lumea ca român, a o înțelege românește în secretele sale și a o perpetua în sufletul românilor...”.

*
* * *

CIPRIAN PORUMBESCU ȘI CAROL MICULI

Porumbescologul Leca Morariu aduce în discuție, în mult așteptata sa monografie închinată fiului Șipotelor Sucevei, problema raporturilor creației acestuia cu cea a lui Chopin. Și oricine parcurge întreaga emanație melodică a muzicianului bucovinean, poate găsi confirmări ale acestor afinități, chiar dacă din punct de vedere valoric creația lor nu se află pe același plan.

Dincolo de afinitățile creației, ambele având la bază – în cele mai frecvente cazuri – intonațiile și ritmurile muzicii poporului pe care îl reprezintă, dincolo de sensurile patriotice bine cunoscute ale majorității lucrărilor lor și de dragostea nețărnută a celor doi muzicieni, deveniți simboluri pentru cultura celor două popoare, pentru pământul lor natal, dorim să atragem atenția asupra unui aspect mai puțin cunoscut: influența lui Chopin asupra lui Ciprian Porumbescu prin intermediul lui Carol Miculi, elevul favorit al marelui muzician polonez, prietenul și executorul testamentului său muzical¹ – cum îl considera E. I. Păunel – și, în același timp, profesor al lui Ciprian.

Este cunoscut atașamentul lui Carol Miculi pentru muzica românească, atașament concretizat și în cele patru caiete, fiecare purtând titlul *Douze airs nationaux* (Ballades, chants de bergars, airs de dans etc.), recueils et transcripts pour la piano par Charles Mikuli, tipărite la Leopold (Liov), în editura lui Charles Wild, „probabil către sfârșitul anului 1854”². Prin intermediul acestora și a celor *Dix pieces*, dedicate lui Ed. Hanslick, eminentul muzicolog contemporan, însuși Chopin a putut cunoaște particularitățile folclorului nostru, ale cărui influențe au fost depistate în *Mazurca nr. 6*³.

Folosind o informație a muzicologului Nicolae Missir, Leca Morariu amintește chiar de planul ministrului Titu Maiorescu de a-l aduce pe Miculi ca profesor și conducător al tânărului conservator bucureștean⁴.

Și tot acestui muzicolog îi revine meritul de a atrage atenția mai insistent asupra legăturilor lui Carol Miculi cu lăutarii bucovineni, între care și renumitul Nicolae Picu, și asupra a ceea ce Octavian Beu numește mediul „de folclor atât de viu și de variat ca cel românesc”. În același mediu folcloric va crește și Ciprian Porumbescu, elevul său. Deci, pe de o parte, contactul direct cu practica muzicală populară, pe de altă parte, îndemnul profesorului său îl vor lega pe Ciprian Porumbescu de tradițiile cântecului popular. Este ușor de presupus că viitorul autor al primei rapsodii române și al primei operete a ascultat multe din cele 48 de „arii naționale” ale lui Miculi chiar în interpretarea strălucitului pianist al vremii, prieten al lui Liszt, dar și în forma lor originală, în practica populară.

Începuturile prieteniei lui Miculi cu Iraclie Porumbescu, cu care hălăduia prin pădurile obcinelor Sucevei și se scălda în apa Moldovei, sunt greu de precizat. După mărturisirile lui Iraclie, prima vacanță petrecută de Miculi la Șipote pare a fi cea din anul 1859, dar ei sunt cunoștințe mai vechi, poate chiar de la 1848, când se refugiază la Cernăuți Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, frații Golești – dintre fruntașii revoluției din Moldova, și George Barițiu și Aron Pumnul – dintre transilvăneni. Miculi revenise și el la Cernăuți, din Parisul incendiat de ideile revoluției pașoptiste.

În vara anului 1859 Iraclie avea 36 de ani, iar Miculi – 38 de ani. Acesta din urmă era însoțit de Gustave Lange, mai mic decât amândoi. Micul Ciprian însă împlinea peste câteva luni șase ani.

Cealaltă limită a șederilor estivale ale lui Carol Miculi la Șipote o constituie anul 1864, ultimul petrecut de Iraclie în satul de la izvoarele Sucevei, în 1865 fiind mutat la Stupca.

Celebrul pianist de reputație europeană și director al Conservatorului din Lemberg recunosc talentul micului vlăstar al porumbesților și-l învăță în grabă notația muzicală.

Pianul lui Miculi făcea dificilul drum de la Lemberg până la Șipotele Sucevei – o comună din fundoaiele Carpaților bucovineni, cum o numea Iraclie – în primul rând pentru a-i servi studiilor zilnice, dar în același timp el ajută inițierii lui Ciprian, care avea posibilitatea să asculte și poate chiar să cânte pe el multe din arile populare prelucrate de maestrul său.

Șederile lui Miculi la Șipote par să fi fost de lungă durată, de vreme ce el se gândeste mereu la multasteptata vacanță: „Concerte, soiré-uri, recvieme, școală, repetiții, corecturi etc., etc., nu-mi îngăduie uneori, literalmente, nici răgazul pentru prânz. Că pot suporta toate acestea, o datorez desigur numai magicei înviorări a aerului de la Șipote, și sunt atât de sigur de ea, încât fără de nici o sinchisire o întind înaintea la muncă; mă refac eu apoi desigur! Dumneata vezi că eu nu-mi abandonez planurile de vară; tendința mea e ca anul acesta s-o termin mai curând cu toate celea de aicea pentru ca chiar în iunie să-mi pot inaugura reședința de vară de la Mazur”⁵; „...în general, încep să mă prepar de munte, adică să devin iarăși mai debil și mai suferind, dar nu mă tem de aerul de la Lemberg, pentru că în firidele ferestrelor mele sunt acum însemnate 88 de linioare însângerate, din care zilnic, câte una – și ultima la 31 mai, ziua plecării mele – e ștearsă. N-ai crede ce stimulent pentru puterile mele e-n aceste linioare și-n faptul că zi de zi le văd micșorându-li-se numărul și-n speranța că la vară iarăși pot să-mi inaugurez palatul meu de la Cobilioara. Am pregătit acum pentru Șipot anumită cantitate de felurite semințe de legume, pe care le voi trimite imediat ce înghețurile vor înceta definitiv; să fac toate preparativele pentru a pune în bună stare bucătăria și pivnița...”⁶.

Deducem din aceste rânduri că Miculi a stat la Șipote mai mult timp și, deci, influența sa binefăcătoare a fost de durată mai lungă, și la vârsta de maximă receptivitate a lui Ciprian, în casa căruia răsuna și muzica lui Chopin.

Putem deci atribui și lui Miculi marele merit, de orientare a lui Ciprian Porumbescu spre muzica populară românească, spre valorificarea ei în creații ce depășesc nivelul profesorului său, dar și orientarea spre muzica lui Chopin, muzică ce a răsunat și la Șipotele Sucevei, unde autorul celor **48 de arti naționale** poposea frecvent, aducând cu sine și nedespărțitu-i clavir. Cu siguranță viitorul muzician a rămas din această vreme cu preferința pentru formele miniaturale care-i veneau bine și pentru că aveau în vedere stadiul general al muzicii românești a timpului.

Propus mai târziu pentru a se perfecționa în ale muzicii la Viena, Atena și Petersburg, Ciprian Porumbescu va rămâne cu admirația și predilecția netăgăduită pentru genurile care se pretau cel mai bine unor prelucrări nepretențioase a unor melodii populare – cum făcuse și profesorul său de pian – dar și al unor improvizatii ce ne permit asocierea cu cele ale lui Chopin. Amândouă aceste legături sunt tributare – cel puțin în parte – profesorului său Carol Miculi. Ar trebui găsită o explicație a orientării lui Ciprian de perfecționare muzicală la Viena, evitând deci Lembergul unde ar fi fost bine primit de prietenul familiei și îndrumătorul său din copilărie, plus încă și director al Conservatorului din acest oraș. În afara faptului că orientarea spre Viena – melopolisul european al vremii – este făcută de conducerea universității, care a promis o catedră special înființată pentru Ciprian Porumbescu, muzicianul nu intenționează o carieră pianistică, pentru care cel mai reco-

mandat îndrumător era Miculi, ci una componistică, în care simțea că-și poate depăși maestrul.

Și interesant, cei doi muzicieni urmau a se întâlni pe tărâmul creației grație prietenului comun, Vasile Alecsandri. Versurile bardului din Mircești, din *Cântecul gîntel latine*, pentru care se intenționa solicitarea colaborării lui Verdi, vor fi traduse în limba poloneză și trimise lui Miculi pentru o înveșmântare melodică adecvată, chiar de către autor, iar Porumbescu va găsi versiunea lui Marchetti prea grea, compunând una mai ușoară pentru *Colecțiunea de cântece sociale pentru studenții români*, tipărită la Viena, în 1880.

Ni s-au păstrat puține din reflecțiile lui Ciprian Porumbescu despre creația profesorului său, dar puținul păstrat, având și un caracter general, este foarte elocvent pentru susținerea celor afirmate. La 28 martie 1881, el îi scria din Viena surioarei sale, Mărioara: „Și pare așa simplă, clădită cu mijloace așa de minunate și totuși atât de minunat! Dat tocmai în aceasta se manifestă adevărata măiestrie, ca din cât de puțin, să realizezi grandiosul!”. Ce bine s-ar aplica aceste considerații și miniaturilor profesorului său: *Cântecul lui Darte, Pasăre galbenă, Sub o culme de cetate, Bujorul, Buctumul*, horelor și doinelor din cele *48 de arti naționale românești!* Și în imediata lor vecinătate se situează creațiile Porumbescului, dintre care amintim doar: *O sară la stână, Foate verde mărgărit*, dar mai ales *Rapsodia Română* și *Crat Nou*, în care depășește cu mult stadiul atins de profesorul său, urcând noi trepte, și anume, prelucrarea melodicii populare în lucrări de proporții mai mari, de care însuși îndrumătorul s-ar fi putut declara mândru.

NOTE

- 1 E.I. Păunel, *Vasile Alecsandri și Carol Miculi*, în „Făt-Frumos”, 1935, nr. X, 1935, p. 19–27, 103–108.
- 2 Gheorghe Ciobanu, *Culegeri de folclor și cântece de lume*, în colecția „Izvoare ale muzicii românești”, vol. 1, București, Editura Muzicală, 1976, p. 100.
- 3 Octavian Beu, Carol Miculi, *Un prieten român al lui Chopin*, în *Studii muzicologice*, nr. 6. Supliment al revistei „Muzica”, 1957.
- 4 Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, ex. dact., vol. I, p. 188, nota 1/508.
- 5 *Ibidem*, p. 195 (traducerea aparținând lui Leca Morariu).
- 6 *Ibidem*, p. 197.

SUMMARY

In Leca Morariu's monograph, dedicated to Iraclie and Ciprian Porumbescu (soon to be published) the Bukovinean scholar discusses the relationship between Porumbescu's music and that of Friederic Chopin, the „go-between” being Carol Miculi, the great Polish composer's favorite pupil. He was also his friend and executor, and the professor and mentor of the talented Romanian violin-player and composer Ciprian Porumbescu.

While the friendship between Miculi and the Porumbescu family is well known by scholars, less known is the fact that Chopin knew and was impressed by the beauty of Romanian folk music, the main source of inspiration for the young composer. Again it was Miculi who brought Chopin close to this music.

TRAIAN CHELARIU, ÎN CĂUTAREA UNUI GEST DE JUSTIȚIE LITERARĂ

Mircea A. Diaconu

Suceava

Nu știu dacă fragmentele din jurnalul lui Traian Chelariu publicate de curând în „România Literară” (nr. 17/2001) și „Viața Românească” (nr. 3-4/2001) au reușit să redeschidă, ca să zic așa, *dosarul* acestui scriitor, plasat, de obicei, printre minori. E la mijloc un fel de inerție cu care operează istoria literară, oricât am crede că demersul revizuirilor, forțat de ruptura politică din decembrie 1989, presupune și reasezarea valorilor. În realitate, nici nu știm cu exactitate care este poziția acestui scriitor în conștiința cititorului de literatură sau în aceea a specialistului, ce loc ocupă el și cum se individualizează într-o ierarhie și într-un relief tipologic afirmate implicit. Cu toate cele șapte volume publicate după moartea autorului, în deceniile șapte și opt ale secolului trecut, am aproape certitudinea (pe care ne-o oferă manualele, istoriile literare, dicționarele etc.) că numele lui Traian Chelariu este prea puțin cunoscut, că opera lui, ca și necunoscută, nu are valoarea unui reper oarecare, că situarea sa este cel puțin inadecvată. Firește, nu ne putem consola cu faptul că nu doar Traian Chelariu este în această situație (e dezamăgitor sentimentul că tăvălugul timpului nu iartă), deși nu știu acum ce alt scriitor va fi avut destinul lui și – dincolo de lucrul acesta, căci unele destine au fost, într-adevăr, mai cutremurătoare, și-apoi, destinul uman e până la urmă un lucru secundar – ce scriitor dintre cei nedreptățiți este la fel de prins de mirajul, parcă supraindividual, al unei existențe culturale. La drept vorbind, jurnalul acesta, care are câteva nivele de interes, poate demonstra convingător afirmația că Traian Chelariu este unul dintre scriitorii cei mai culți ai literaturii române. Evident, nu mă refer neapărat la erudiția seacă, construită prin înmagazinarea de informație, ci la comportamentul cultural, manifestat, pe de o parte, în permanenta nevoie de a interpreta și problematiza și, pe de altă parte, în situarea, cotidiană, în interiorul faptului de cultură. Într-un mod organic, lucru care poate fi ușor demonstrat, dar, în epoca proletcultismului, și printr-o voință aproape de neînțeles, Traian Chelariu nu are alt *spațiu cotidian* decât cel al spiritului. Cu toate acestea, un scriitor puțin cunoscut și nu o dată deformat.

Este poate și unul dintre rosturile acestui material*, acela de a explica, pentru cei care nu știu, cine este, în afara datelor pe care le oferă jurnalul însuși, Traian Chelariu. Ce anume va fi contribuit decisiv la receptarea inadecvată și nedreaptă a operei lui? Mi se părea, până mai ieri, că pot răspunde la această întrebare cu o oarecare siguranță. O analiză mai atentă a contextelor receptării scoate la lumină cauze dintre cele mai diverse și dintre cele mai complicate. E posibil să fie vorba

* Textul reprezintă prefața pentru volumul Traian Chelariu *Strada Lebedei, nr. 8. Pagini de jurnal*, Editura Paideia, București, 2002.

de opțiunile literare și ideologice ale autorului de dinaintea și din timpul celui de-al doilea război mondial. E posibil să fie vorba despre preluarea prin simplificare a imaginii propuse de G. Călinescu în *Istoria* sa. Poate fi vorba chiar de destinul în-suși al unei opere care are ea însăși propriul moment de maturitate, exprimat, în cazul nostru, în contexte politice nefaste. Sunt lucruri care merită cu prisosință să fie explicate.

Unul dintre ele, datorat ignoranței și perpetuării ei, ține de asocierea numelui lui Traian Chelariu mișcării iconariste și, prin urmare, *falangei* legionare din Bucovina interbelică. Traian Chelariu a publicat, într-adevăr, primul său volum de versuri, *Exod* (1933) la „Iconar”. În 1933, „Iconar”-ul nu era altceva decât o foarte tânără colecție de poezie la Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, rodul unei exuberanțe specifice locului reintrat în circuitul național în 1918 și, în același timp, rodul generozității rectorului Universității din Cernăuți și viitorului ministru liberal Ion Nistor. În momentul acela, nu exista, însă, nici un fel de semn că Mircea Streinul va întemeia, doar peste doi ani, sub auspiciile lui Traian Brăileanu, incriminata revistă legionară, rupându-se, împreună cu alți tineri scriitori cernăuțeni, precum Liviu Rusu, George Macrin, sau Leon Țopa, de fostul lor magistru și mecena. Stau dovadă colecția revistei „Junimea Literară”, a oficiosului liberal „Glasul Bucovinei” și a revistei „Iconar”, ca atare. Nu mai are nici o importanță faptul că, oricum, în 1933, Traian Chelariu se afla la Paris, de unde nici n-ar fi putut să bănuiască disidența confrăților săi față de magistrul căruia el îi va rămâne devotat până după război. Oricum, până în 1935, când apărea revista „Iconar”, între Mircea Streinul și Traian Chelariu se produsese deja o ruptură de adâncime, datorată, dincolo de anumite orgolii și de diferențele de opțiune politică, unor structuri temperamentale și creatoare extrem de diferite. Tumultului, efervescenței, furiei și teribilismului, juvenil aproape, care-l defineau pe Mircea Streinul, Traian Chelariu le opunea o natură clasică, întemeiată pe cultură temeinică, refuzând conjuncturile, iluziile zgomotoase și vanitățile gratuite. De altfel, primul a preferat un București mai prielnic afirmării (la începutul anului 1937 lucra la „Buna Vestire”), pe când al doilea a rămas la cârma oficiosului liberal până la ocuparea Cernăuților de către ruși. Aș invoca aici un text polemic al lui Traian Chelariu, *Restabiliri și completări necesare* („Glasul Bucovinei”, nr. 5321, 24 aprilie 1938), replică la *Bucovina în robie*, articol publicat de Streinul în numărul de Paști al revistei „Vremea”. Dintre numele cu care Streinul exemplifica viața culturală din Bucovina contemporană lipseau câteva extrem de importante, precum al lui Nistor sau al lui Leca Morariu, iar dintre acelea care defineau mișcarea poetică, lipsea chiar numele lui Chelariu. Fără a intra în detalii, iată un pasaj de final: „D-ta uiți că trăim într-o Bucovină românească liberă, în care nu trebuie să existe nici cea mai mică neînțelegere sau lipsă de obiectivitate odată ce e vorba de izbânzi științifice sau valori culturale și artistice. D-ta nu ai avut tăria morală suficientă să-i recunoști calități adversarului d-tale acolo unde le are. Fii încredințat că prețișii d-tale adversari ți-au fost întotdeauna prieteni – dar prieteni sinceri –, de aceea te-au prețuit fără măguliri și ți-au spus, cu tact, dar fără rezerve, întreg adevărul, iar aceasta în interesul d-tale”.

Dar toate acestea, care se petreceau într-un Cernăuți dintr-o provincie, din păcate, cam marginalizată, sunt detalii care le-au scăpat chiar contemporanilor, influențați de un alt eveniment, apariția antologiei *Tineri poeți bucovineni* (Editura Fundației Regale, 1938), îngrijită de Mircea Streinul. Într-un mod simplificator și mecanic, critica literară, care a comentat întrucâtva această apariție, de la Pompiliu Constantinescu la Ov. Papadima sau Perpessiciu, a asociat antologia cu tână mișcare poetică din Bucovina. În felul acesta, numele lui Traian Chelariu sau al lui Iulian Vesper, care nu au colaborat niciodată la revista „Iconar”, au fost subsumate

și direcției politice a mișcării omonime. Orice generalizare a devenit în felul acesta posibilă, în așa fel încât, pentru Crohmălniceanu, de exemplu, care-l cunoștea, dar și pentru alții, scriitorul bucovinean fusese legionar. Părerea aceasta, așa cum reiese chiar din jurnal, a plutit multă vreme în aer. Să fi contribuit la întemeierea acestei păreri și faptul că Traian Chelariu a devenit, în 1943, redactorul prim al „Universului literar”, unde a ținut, în continuarea lui Mircea Streinul, o rubrică intitulată *Cronici germane*?! Dar Traian Chelariu era un adversar al comunismului și al rușilor (de fapt, a avut de suferit tocmai pentru articolele antisovietice scrise în timpul războiului), fiind, în același timp, cum o și mărturisește în jurnal, un adversar al lui Hitler. Prețuia, ce-i drept, cultura germană (la ea se referea în invocatele cronici), dar nu știu dacă acesta chiar este un păcat care să poată favoriza confuzia cu opțiunile legionare, absolut imaginare în cazul lui.

Un alt fapt care trebuie adus în discuție vizează receptarea călinesciană. Sub titlul *Suprarealiști bucovineni* sunt prezentați succint câțiva dintre tinerii scriitori afirmați la Cernăuți între cele două războaie, criticul, care pornește înainte de toate de la antologia îngrijită de Streinul, judecând aici exclusiv estetic, fără a face explicit nici un fel de referiri la tribulațiile politice. Ceea ce i-ar defini pe acești tineri ar fi lipsa de cultură, „o vorbire încâlcită, pestriță, goana după neologisme, o sentimentalitate turbure, un misticism bizar, un amestec de folclorism și modernism, ducând nu rareori la baroc”, „în afara oricărui spirit critic”. Or toate aceste carențe – identificabile la Mircea Streinul, care fusese dinamizatorul mișcării iconariste, de găsit de altfel și în prezentarea pe care criticul i-o face („hibriditate și lipsă de gust”) – nu au aproape nici un fel de tangență cu scrisul lui Traian Chelariu și cu atitudinea lui față de scris. El, care studiasă la Paris și Roma și care obținuse un doctorat la Cernăuți, dovedea nu numai o adâncă cultură filozofică și literară, dar și o excesivă reticență critică și autocritică, accentuată de-a lungul timpului, pe fondul transformării scrisului în *experiență* scripturală, sau, altfel zis, în destin. Cam aceleași lucruri i le reproșa Traian Chelariu însuși lui Mircea Streinul. Oricum, *suprarealismul* în cazul lui Traian Chelariu, și cu sensul acesta contextual extrem de peiorativ, nu poate fi decât rodul unei generalizări pripite, termenul nefiind foarte adecvat nici în cazul lui Mircea Streinul.

Firește, din perspectiva gândirii moderne, axate pe o dinamică progresistă, importanța (până la urmă, tot conjuncturală) a unui autor este dată de forța lui de a provoca mutații, de a disloca inerții, de a impune o nouă viziune asupra limbajului însuși și, în fond, de a crea discipoli. Este aici și un argument care face ca un scriitor să intre într-o anumită *istorie*, în anumite conexiuni, într-o rețea de valori și de interferențe. Traian Chelariu, care începuse o carieră universitară ce părea strălucită, a scris poezie, eseu filozofic, proză, dramaturgie, ceea ce putea să atragă atenția asupra sa fiind, însă, nu volumele de poezie, ci acelea de eseu filozofic și jurnal, adică *Zaruri* (1936) și *Pietre la cart mă-nchinat* (1937). Cu poezia, se și integra atmosferei eferescente din Cernăuți. Or, realizările depline în poezie apar mult mai târziu, Traian Chelariu fiind, lucru care nu prea se știe, unul dintre marii sonetiști români. Ce-i drept, modelele lui ar putea fi Carducci, Petrarca sau Shakespeare, fapt care îl izolează în contextul devenirii poeziei românești. Oricum, și sonetele (asupra cărora poetul arată un rar spirit critic), și poemele în vers alb, toate scrise în perioada proletcultistă, au fost publicate postum, având puține șanse de a participa în mod real la metabolismul poeziei românești. În aceeași perioadă, a scris peste treizeci de piese de teatru și proză de ficțiune, unele din texte aparținând categoriei din urmă având un accentuat caracter subversiv și dinamitar. În ce privește eseurile filozofice, nu cred că acestea pot să impună pe cineva încă din prima tinerețe. Este și motivul pentru care cele două volume invocate anterior nici

n-au fost comentate în presa momentului. Surpriză, însă: în 1989, Doina Florea și Cornel Popescu au publicat la Editura Dacia volumul *În căutarea Atlantidei*, care ar fi putut constitui, după spusele lui Mircea Iorgulescu, „o revelație pentru cugetarea morală și filozofică românească, pe deplin comparabilă cu ceea ce a însemnat pentru proză publicarea lui Vasile Voiculescu”. Este vorba de un volum gândit și elaborat de Traian Chelariu în anii de după război, editorii selectând cam jumătate din conținut, cealaltă jumătate așteptând încă să fie tipărită. Cugetarea filozofică nu era numai un mijloc de evadare din cotidian sau o cale de a refuza cumplitele tribulații biografice, ci modul propriu de a trăi în interiorul culturii. Oricum, nici *În căutarea Atlantidei* n-a fost revelația așteptată, căci, în tumultul celui sfârșit de an, ca și în acela al anilor următori, armele și acțiunea au luat locul cărților și meditației. Pe jumătate cinic, am spune că Traian Chelariu a mai avut o dată ghinion. Dar iată cum își încheia Andrei Pleșu postfața la acest volum, postfață neinclusă în carte pentru că, între timp, Andrei Pleșu însuși devenise indezirabil: „Dincolo de tot ceea ce se poate recolta din lectura propriu-zisă a acestui volum, două beneficii importante rezultă, pentru omul de cultură de azi, «la sfârșitul lecturii»: mai întâi, redeschiderea unui dialog (îndeobște periclitat) între filozofie și poezie și apoi victoria – încurajatoare – a discreției harnice împotriva timpului și a vremurilor. În cuprinsul unei vieți care nu i-a menajat răgazurile, Traian Chelariu a lucrat neîntrerupt, la lumină când s-a putut, «sub obroc» când au cerut-o împrejurările. Ar fi putut fi uitat cu totul. Dar printr-o secretă – și binecuvântată – economie a valorilor, el iese, iată, cu mult-puținul său, la suprafață, dovedind că, în spirit, nici un destin nu se poate pierde: se poate doar amâna, până când istoria se mai cumintește și oamenii recapătă deprinderea respectului”. *N-a fost să fie*, ca să zic așa, astfel încât jurnalului publicat acum îi revine și sarcina de a scoate pur și simplu la lumină nu atât numele și opera lui Traian Chelariu, cât existența lui, consumată la incandescențele credinței neliniștitoare în misiunea artei, a interogației și destinului care iluminează.

Care sunt *beneficiile* acestui jurnal?! Trebuie precizat înainte de toate că această carte nu cuprinde decât un fragment – ce-i drept, poate mai relevant, pentru că dezvăluie comportamentul ființei în momente de criză profundă –, căci *însemnările zilnice* ale lui Traian Chelariu încep în 1929 pentru a sfârși cu câteva zile înaintea morții, la Suceava (4 noiembrie 1966), unde fusese, în cele din urmă, instalat lector, la un proaspăt înființat Institut Pedagogic. Au fost și câteva momente de sincopă, alte câteva caiete s-au pierdut, dar din miile de pagini s-a publicat deja un volum cuprinzând perioada 1929–1936 (*Zilele și umbra mea*, Junimea, 1976), urmând ca altele să vadă, poate, lumina tiparului. De altfel, nu știu în ce măsură cinci sute de pagini, să zicem, pot spune mai mult decât cincizeci. Sigur că în cazul acesta nu interesează tot felul de evenimente conjuncturale, pentru care, de altfel, jurnalul a fost și este o specie extrem de căutată. Altfel spus, nu citim jurnalul acesta doar pentru a privi prin gaura cheii în culisele istoriei, deși, tocmai din punctul acesta de vedere, cartea avută în față e extrem de interesantă. Ce aflăm din ea, ca document de epocă?! – și ce epocă! Înainte de toate, care sunt umilintele cotidiene la care este supus un îns demn, intrat în conflict cu ordinea socială. Dar aici trebuie precizat un lucru: Traian Chelariu notează oarecum pe un ton alb, ca și cum ar înregistra, sec, toate aceste fapte care țin de activitatea de hingher și deratizator, unori cu durere, dar și cu umor, ce-i drept, negru, alteori chiar cu o seninătate grotescă, pentru că altele sunt faptele considerate importante. Ca și cum nimic nu l-ar afecta, totul, chiar și propriul destin, devine un fel de spectacol al lumii. Oricum, un fel de *eră a ticăloșilor* se profilează cu mult relief, autorul având forța expresivă de a surprinde lichele, lași, canalii, meschini, parveniți, brute, cu o ingenuitate

aproape caldă, păstrând, însă, mereu poziția aristocratului spiritual, interesat de propriul destin și de propria-i devenire. Iată-l întrebându-se la un moment dat: „Dimineața, când m-am uitat pe fereastră, cerul era acoperit cu nouri parcă pictați, iar în atmosferă, sau, poate, numai în sufletul meu era o mare liniște. Stând în pat, mi-a venit gândul să fac un bilanț al activității mele literare din ultimii zece ani. Ce am scris? Cum am scris? De ce am scris? Pentru cine? Câtă ambiție și câtă râvnă dezbrăcată de orice orgoliu sălășluiește în mult-puținele mele scrieri? *Vor vedea ele vreodată lumina tiparului*. Toate acestea mi-au dat o stare de vagă melancolie: [...] Câtă însă este valoarea?! Și ce valoare pot avea lucrările care nu au apărut la timpul lor și, poate, că nici nu vor apărea vreodată?”. Notează altă dată, cu multă mâhnire: „În tot timpul necazurilor am continuat, totuși, să aștern câte ceva pe hârtie: rânduri aforistice, versuri, câteva pagini de proză, câteva încercări dramatice. Care e însă valoarea lor? Trebuie să mă mulțumesc numai cu faptul că aceste preocupări filozofice și literare mi-au servit, în zile grele, drept refugiu într-o lume imaginară mai confortabilă decât realitatea ambientă? Omul de știință fără laborator nu poate fi cu adevărat om de știință. Profesorul fără catedră nu poate fi profesor. Scriitorul care nu are dreptul să publice rămâne, cel mult, autor de jurnal intim, căci necunosându-și ecoul în sufletele cititorilor, rămâne, oricât de mare ar fi, un izolat”. Melancolie, luciditate extremă, neputință, dar, pe de altă parte, curajul de a consemna tocmai această rezistență prin interogație și reflecție. Este vorba, evident, de curaj, un curaj gratuit, așa spune, căci el nu e susținut de vreo intenție dinamitardă, explozivă, protestatară, ceea ce nu înseamnă însă, că autorul nu se expunea, cu un fel de inocență nebunească, detenției politice. Scăpat ca prin minune de ea, pentru articolele sale antisovietice, Traian Chelariu putea oricând să devină prada poliției politice pentru don quijotismul de a nota și consemna orori, și de a avea atitudine. În realitate, nu se simte nicidecum în jurnal spaima de riscurile acestei atitudini. Traian Chelariu nu scrie pe ascuns și demonstrează prin ceea ce face că ființei nu i se poate lua și dreptul de a gândi. În fond, e de-a dreptul o mirare faptul că multele caiete n-au încăput în mâinile poliției, pentru a se pierde poate definitiv, și că autorul însuși s-a salvat prin acest jurnal, fără a fi obligat să treacă pentru asta prin ororile beciurilor securității.

Dincolo de existența în sine a celui care scrie, jurnalul ne dă prilejul să trecem prin cenacluri, expoziții, lansări de carte, ateliere de pictură, prin lumea extrem de peștrită a scriitorilor și, în același timp, prin amintiri legate de bombardamente, verificări de partid etc., impresiile cu care se reconstituie o lume prezentă sau chiar atunci, în momentul reconstituirii, dispărută, fiind extrem de vii și de puternice. Un ochi foarte atent înregistrează detalii, comentează, analizează, judecă scriitorul, neabdicând și netrădându-și nicidecum calitatea de om de litere. Filme, cărți, spectacole, evenimente chiar politice, toate acestea devin obiectul unor fine observații în care pulsează nevoia stringentă de a comunica. Observațiile, judecățile, analizele subtile, toate acestea devin un timp al scriiturii care substituie într-un fel timpul istoric, reprezentând în sine niște momente de salvare. Oricum, după efortul cumplit și dezolant de peste zi, fie că fusese la deratizare, fie că, după câștigarea unui proces cu Ministerul Învățământului, mergea în școlile periferice ale Bucureștilor, Traian Chelariu îi citea, de cele mai multe ori în original, pe Trakl, B. Shaw, Gide, Goethe, Hölderlin, Rilke, Montale, Quasimodo, Huxley, Dostoievski, și lista ar putea continua, dacă nu lucra la *Dicționarul enciclopedic* sau la vreun dicționar român-german, luptându-se cu disperare, chiar acceptând mici compromisuri, să publice ceva și să fie reprimat în Uniunea Scriitorilor.

Dar, cum spuneam deja, nu evenimentele conjuncturale, care pot să te cutremure, interesează aici, oricât de senzaționale și oricât de inedite ar fi. În condi-

țiile în care față de sonete Traian Chelariu arată un excesiv simț critic și o nesfârșită dezamăgire („Sentimentul de amărăuie neîncredere în cele scrise stăruie”, notează el într-un loc, iar altă dată: „Seara am lucrat la sonete. Trec printr-o saturație vecină cu greața. Nimic nu-mi place. Toate sună fad, sec, nul”), și în condițiile în care escurile și cugetările filozofice constituie un corpus aparte de texte, uneori susținând într-un plan mai abstract și neindividual jurnalul, atunci jurnalul ca atare nu este altceva decât exercițiul cotidian și derizoriu în încercarea de a cunoaște sensul existenței în lume. El nu substituie în nici un caz opera și nici nu are drept mobil *evaziunea*. Am putea crede că **Zilele și umbra mea** (un alt titlu preconizat de autor era **Zori și apusuri**) sunt un fel de *jurnal al fericirii*, dar, pe timpul scrierii, Traian Chelariu nu se convertește la vreo altă credință decât aceea a culturii și nici nu trăiește vreo iluminare. Este mai degrabă modul lui propriu de a-și cultiva personalitatea și de a-și întemeia crezurile, de a-și iubi cu ardoare și încăpățănare destinul, care-l purta fie în nu știu ce muzeu din Paris, fie în cine știe ce maghernită bucureșteană. E ca și cum s-ar afla în căutarea unei revelații, pe care, așteptând-o continuu, o și trăiește. Spuse ca de o *străină gură*, toate observațiile despre sine și despre lume împlânzesc realitatea concretă, plasând-o într-un spațiu nedimensional, accentuându-i nimbul tragic. Așa încât, cu toate că în ultimii ani s-au publicat însemnările cotidiene ale unor Mihail Sebastian, Petre Pandrea, Miron Radu Paraschivescu sau I. D. Sârbu, jurnalul lui Traian Chelariu ar putea constitui o veritabilă surpriză, nu atât prin latura documentară și autenticistă, ci prin lecția de viață oferită. Iubește-ți destinul, spune Traian Chelariu din fiecare cuvânt, și fă din această iubire a propriului destin un mod de înțelegere a tainei care ne înconjoară.

PRINTRE „MEMORIILE” LUI TRAIAN CHELARIU

RESITUIRI

*Nu știu dacă o schiță biobibliografică referitoare la Traian Chelariu își găsește locul aici. Ajuns în timpul războiului redactor-șef la „Universul Literar”, cu un doctorat în filozofie, scriitorul acesta, care-și petrecuse o parte din viață la Cernăuți, dar câțiva ani și la Paris și Roma, era o personalitate ce se anunța roditoare. Publicase, de altfel, până în 1943 mai multe volume de versuri și de aforisme ori cugetări care atrăseseră atenția criticii. Într-o **Lămurire**, redactată pe un carton în formă dreptunghiulară și datată „vineri 15 februarie 1955”, Traian Chelariu precizează: „Culegerea **Poeme fără podoabă** fusese oferită Fundației Regale pentru Literatură și Artă și acceptată prin convenția semnată în ziua de 24 septembrie 1942. Deși trebuia să apară în primăvara anului 1943, cartea n-a mai văzut lumina tiparului. După bombardamentele din 1944, autorul și-a retras manuscrisul, ameliorându-l și completându-l, între 1944 și 1954, cu câteva bucăți noi”.*

*Oricum, scriitorul acesta – cu care destinul n-a fost deloc blând – a lăsat în manuscris o seamă de opere, poezie, proză, teatru, meditații, unele dintre ele tipărituri-se postum prin grija soției care i-a supraviețuit. Este vorba de **Scrieri lirice**, Editura Minerva, 1970, **Necunoscuta** (proză), Editura Minerva, 1971, **Scrieri lirice. Sonete pentru tine**, Eminescu, 1973, **Teatru**, Editura Minerva, 1976, **Zilele și***

umbra mea (jurnal), Editura Junimea, 1976, **Poezii în vers alb**, Junimea, 1983, și, în fine, **În căutarea Atlantidei** (aforisme), Editura Dacia, 1989.

După 1989, mai exact în 2002, Editura Paideia a publicat jurnalul inedit al lui Traian Chelariu din perioada 1956–1960, importanța fiindu-i dovedită și de autoritatea receptării lui. Au scris despre **Strada Lebedei nr. 8. Pagini de jurnal** Mircea Iorgulescu, Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Dan C. Mibăilescu, Gheorghe Grigurcu... O recuperare e pe cale să se producă. Într-un supliment al revistei „Origini” (nr. 5 – 6/2003), dedicat lui Traian Chelariu, Ștefan Stoenescu realizează o fină analiză a sonetelor scriitorului bucorinean. În fine, la Editura Timpul din Iași, e pe cale să se publice fragmentele inedite din volumul **În căutarea Atlantidei**, volumul din 1989 lăsând pe dinafară poate mai bine de jumătate din conținutul lui. Între timp, fragmente au fost deja publicate în „România Literară” și în „Origini”.

În aceeași dorință de redescoperire a lui Traian Chelariu, de cunoaștere a lui și a epocii prin care a trecut, supunem atenției două memorii adresate ministrului Învățământului în vremea în care, exclus din învățământ, reușise să se angajeze la Întreprinderea Ecarisajul București. Primul dintre ele, detaliat biografic, e scris în 28 mai 1956. Cel de-al doilea, mai exact în revendicări și mai ferm, este scris la 1 iulie 1956 și este însoțit de o adresă către „Tovarășul Ministru”. Anexa adresei cuprinde acest memoriu și un altul, referitor la „titlurile de lucrări din perioada 1930–1949 (1952), pe care nu-l publicăm acum. Ambele memorii – mărturii ale unei existențe aflate în vertijul istoriei, – încercând să-i reziste și încercând să-și păstreze demnitatea.

(Notă introductivă și text prezentat de Mircea A. Diaconu)

*
*   *
*

Tovarășului Ministru al Învățământului Superior București

MEMORIU

Mă numesc CHELARIU TRAIAN.

M-am născut în comuna rurală Dărmănești, Raionul Suceava, Regiunea Suceava, în anul 1906, luna iulie, ziua 21.

Tatăl meu Grigorie, actualmente pensionar, domiciliat în Dărmănești, a fost muncitor, apoi magazioner la căile ferate.

Mama, Rahila, decedată, a fost casnică.

În afară de salariul tatii, părinții mei nu au avut niciodată vreun alt venit sau avere. La moartea bunicii mele (1928), tata a moștenit două pogoane de pământ arabil și o casă țărănească (două camere plus tindă) în Dărmănești.

Eu sunt primul născut din cei patru copii în viață ai părinților mei. Frații mei, în ordinea vârstei, sunt: 1. Eugen Chelariu, actualmente funcționar CFR în Burdujeni și membru de Partid; 2. Silvia Rădulescu, actualmente profesoară în București și membru de Partid; 3. Victor Chelariu, salariat comercial în Vatra Dornei. Ultimii doi copii ai părinților mei, gemenii Eusebiu și Ștefania, au murit, din cauza subalimentării, în anii primului război mondial. Ștefania, în Dărmănești, Eusebiu, în Bautsch-Budišov (Moravia).

Până în toamna anului 1915 am locuit în comuna mea natală și, tranzitoriu, în Ițcani, tata fiind mutat, pentru acoperirea postului de supraveghetor de încărcare, la gara din această localitate.

În 1913–1914 am urmat clasa întâia a școlii primare din Măriței, sat vecin cu Dărmăneștii, deoarece în Dărmănești (pe atunci Hatna) nu exista școală românească.

Clasa a doua primară am făcut-o, parte la școala primară din Ițcani, în limba germană, parte acasă, cu mama, din cauza ocupării Bucovinei de către trupele rusești.

Clasa a treia primară am urmat-o, din septembrie până în martie 1915, la școala românească din Suceava, iar din martie 1916 și până la sfârșitul anului școlar, în limba germană, la școala din orașul Bautsch-Budišov (Moravia) unde tata fusese transferat în interes de serviciu.

Tot în Bautsch-Budišov am urmat clasele a patra și a cincia primară și o parte din clasa întâia cetățenească (Bürgerschule).

În noiembrie 1918, după prăbușirea imperiului habsburgic, părinții mei s-au întors în Bucovina. (Condițiile de viață în Moravia au fost foarte grele între 1916 și 1918: am răbdat de foame, n-am avut ce îmbrăca, nici încălța. În afară de acestea, după intrarea în război a României împotriva puterilor centrale, am simțit cât de dureroase pot fi șicanele șoviniste. Condițiile în care am făcut drumul din Moravia în Bucovina, în plin început de iarnă, au fost și mai grele. După o lună de călătorie bogată în piedici și pericole, am ajuns la Dărmănești, unde ne-am îmbolnăvit, toți, de gripă spaniolă).

În ianuarie 1919, tata obținând postul de magazioner la gara de sud a orașului Cernăuți (Gara Grădina Publică), ne-am mutat la Cernăuți, instalându-ne în locuința CFR, lângă gară.

Tot în ianuarie 1919, am dat, la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, examenul de admitere în clasa întâia și am reușit.

Între 1919 și 1926 am urmat acest liceu, fiind elev foarte bun. Bacalaureatul l-am trecut, în sesiunea iunie 1926, cu un rezultat excelent, deși, pe acea vreme, examenele de bacalaureat erau foarte dure.

Am vrut să mă fac medic. Am plecat la București cu speranța că voi fi primit la Institutul Medico-Militar, căci tata nu avea bani ca să mă țină la studii. Institutul Medico-Militar m-a respins la acte: nu eram fiu de militar.

Am solicitat înscrierea la Facultatea de Medicină din Iași, unde, mi s-a spus, se puteau obține burse și cămin. Profesorul C. Parhon, pe atunci decan al Facultății ieșene de Medicină, mi-a admis înscrierea și trecerea, în baza mediei obținute la bacalaureat, pe tabloul bursierilor. Îmbolnăvind-mă, însă, grav de ochi, a trebuit să-mi întrerup, după două luni, studiile. M-am întors la Cernăuți și, ca să nu stau degeaba, m-am înscris, provizoriu, la Facultatea de Filosofie și Litere. Speram să mă întorc la medicină, dar speranța mea nu s-a realizat.

În 1930 mi-am luat, cu foarte bune rezultate, licența în filozofie și mi-am încheiat o primă și de tot bogată în greutate epocă a vieții. (Ca să poată fi înțelese cuvintele de mai sus, trebuie să arăt, pe scurt, următoarele: din clasa a treia de liceu m-am întreținut aproape singur. Am meditat elevi slabi, am descărcat vagoane și căruțe, am fost muncitor cu lopata și cu tâmăcopul, pedagog, ajutor de secretar și, în cele din urmă, secretar de liceu. Nu am avut niciodată vacanțe – nici mari, nici mici –, nu am cunoscut nici una din bucuriile odihnei de care aveau parte colegii mei de liceu și universitate. Zeci de elevi slabi au promovat clasele fiind meditați de mine, sute de vagoane de lemne au fost descărcate de mine; mai bine de jumătate din pietrele cubice de granit cu care au fost pavate, în epoca stăpânirii românești, străzile orașului Cernăuți, au trecut prin mâinile mele. Ca să pot face

carte – eu și frații mei – a trebuit să câștig mai întâi banii necesari, căci salariul tatii era mic. Ca să-mi pot termina studiile, la încheierea cărora nu aveam alte perspective decât cea de conțopist, sau cea de etern profesor secundar suplinitor, nu am disprețuit nici un fel de muncă cinstită. Și eram, sunt dator să o spun, fiindcă acest fapt nu trebuie trecut cu vederea – un element de foarte bună calitate. (În timpul studiilor secundare contribuise la faima liceului meu prin repetate reușite la concursurile „Tinerimii Române” din București, iară în timpul studiilor superioare am fost considerat de toți profesorii mei drept student care își însușește în mod viu și critic cursurile predate. Eu confruntam cu realitatea teoriile și antrenam, în seminarii, și pe colegii mei să facă la fel. Neparticipând la nici una din mișcărilor studențești ale vremii, mi-am văzut de studii cu dârzenia omului care știe ce este munca și mi-am văzut de carte cu setea omului de jos, care crede în carte).

După licență mi-am făcut stagiul militar. L-am făcut la regiment, cot la cot cu fiii oamenilor muncii, fără să port uniformă specială, cum o purtau „teriştii”, și fără să ocolesc vreuna din muncile pe care le făceau camarazii mei neprivilegiați. Eu nu am putut urma școala de ofițeri de rezervă, deși doream să ies ofițer de rezervă, deoarece, fiind repartizat la arma cavaleriei, nu am avut bani pentru taxa de cal. Stagiul militar l-am făcut la regimentul 8 Roșiori din Botoșani, apoi la 11 Roșiori din Cernăuți. M-am eliberat «cu gradul de sergent» și «cu patru zile de închisoare trecute pe situație», deoarece protestasem, în plin exercițiu de manej, împotriva maltratării unui ostaș de către ofițerul care comanda escadronul. Ofițerul îl lovise cu cravașa așa de neomeneste pe acel ostaș, încât i-a lăsat pe obraz o tăietură ca de sabie.

După terminarea stagiului militar am cerut și am obținut locul de bursier al Școlii Române din Fontenay-aux-Rose, rezervat universității cernăuțene.

Acest loc de bursier se obține cu greu. Eu l-am putut obține fiindcă, în afară de faptul că fusesem foarte bun student, m-am mai remarcat și ca scriitor. Debutând în 1926, cu versuri publicate în revista „Floarea Soarelui” din București, am devenit colaborator permanent al revistei „Junimea Literară”, pe care o edita, la Cernăuți, profesorul Ion I. Nistor: Profesorul Ion I. Nistor a început să mă aprecieze în mod special. D-sa făcea politică liberală, iară eu eram, cum se spunea pe atunci, un tânăr de nădejde, căci, pe lângă cultura pe care mi-o însușisem – excepțională în raport cu acea a colegilor mei –, și pe lângă aptitudinile manifestate în domeniul publicisticii, rămăsesem refractar curentelor politice de dreapta care au început să agite tineretul. Desigur că nu eram nici element care să poată fi bănuț de politică de stânga. În afară de acestea se putea pune temei și pe caracterul meu. A fost, deci, normal ca profesorul Ion I. Nistor să mă selecteze pentru o promovare superioară. Promovarea superioară în cazul meu însemna pregătire pentru un post didactic universitar. Profesorul Ion I. Nistor a vrut să-mi ușureze această pregătire, cu nădejde justificată, bineînțeles, că voi face politică liberală. Am fost, deci, trimis la Școala Română de la Fontenay-aux-Rose (Paris) pe care o dirija Nicolae Iorga.

La Fontenay-aux-Rose am stat doi ani (1931–1933), văzându-mi de studii și scriind versuri, eseuri, foiletoane etc., publicate apoi în revista „Junimea Literară”, în „Pagina Literară” a ziarului „Glasul Bucovinei”, officiosul liberal, și în alte periodice din țară.

Scrierile mele se bucurau de ecou frumos. Profesorul Ion I. Nistor nu-și vedea înșelate speranțele, cel puțin cele nepolitice.

În 1933 am fost recomandat, în baza lucrărilor mele, bursier și la Școala Română din Roma unde am stat un an.

Atât la Paris, cât și în Italia, am avut o ținută clar antifascistă.

La Paris intrasem în contact chiar cu un cerc de intelectuali, care gravitau spre comunism. Eu însă citisem, încă de prin 1927–1928, *Das Kapital*, în ediția lui Kautsky, și neînțelegându-l, nu m-am simțit atras de comunism. Eram convins că lumea cea mai bună este lumea în care individul uman trebuie să stea pe planul prim, cu condiția ca, în prealabil, acest individ să fie ameliorat socialmente prin cultură, iară conduitele lui să fie controlate prin legi drepte. Nefiind om rău, nu vedeam complexe originii ale răului.

În august 1934 m-am întors în țară.

Pregătisem o teză de doctorat despre *Bazele biologice ale pozitivismului lui D. Hume*, dar nu-mi trecusem încă doctoratul. Nu am putut fi, deci, numit, decât numai asistent onorific la catedra de psihologie și logică de la Facultatea de Filosofie și Litere din Cernăuți. De altfel, postul de asistent nici nu exista, căci nu fusese prevăzut în buget.

Funcția de asistent onorific era frumoasă, dară cu desăvârșire gratuită din punct de vedere bănesc, iar eu eram sărac și destul de în vârstă. Nu eram nici nesimțit ca să stau în povara părinților. Aș fi putut pleca profesor suplinitor la o catedră din provincie, dară eu aveam, de această dată, o carieră universitară în perspectivă și, în plus, mă agita dorul de a face literatură. Ca să-mi vie în ajutor, profesorul Ion I. Nistor, pe atunci ministru la Departamentul Muncii, mi-a creat un post de psihotehnician, plătit din Fondul Muncii. Vrând, nevrând, a trebuit să abordez spinosul tărâm al psihologiei orientării profesionale. Pentru funcția de psihotehnician primeam 2 000 lei lunar – foarte puțin în raport cu costul vieții de pe acea vreme.

Ca să-mi pot, totuși, asigura o existență, profesorul Ion I. Nistor m-a numit prim-redactor la ziarul „Glasul Bucovinei”. Lucrurile se aranjau, cu alte cuvinte, perfect; pe de o parte, eu, protejatul ministrului liberal, puteam câștiga un ban în plus, și puteam dispune de un ziar în care eram liber să-mi public oricând produsele literare, pe de altă parte, profesorul Ion I. Nistor, protectorul meu, câștiga, prin prezența mea zilnică la „Glasul Bucovinei”, un activist de bună calitate. (Formal nu eram înscris în Partidul Liberal).

La „Glasul Bucovinei” am publicat articole de fond și am condus foiletonul și pagina literară. În „Glasul Bucovinei” m-am format ca ziarist și m-am făcut repede discutat pentru atitudinile mele antișoviniste, antinaziste și larg umanitariste. Desigur că articolele mele nu depășeau orizontul vederilor liberale. Antișovinismul, antirasismul, antifascismul și umanitarismul meu au fost, însă, întotdeauna, așa de categorice, încât cercurile cernăuțene de dreapta mă calificau cu epitetele de „strein de neam”, „jidovit”, „vândut francmasonilor”. În presa de dreapta din Bucovina s-au publicat repetate atacuri calomnioase la adresa mea. Câteva elemente legionare au pus la cale chiar o pedepsire a „trădătorului”. „Trădătorul” eram eu. Nici una din presiunile acestea nu m-au putut însă clinti.

Cât am fost la „Glasul Bucovinei”, mi-am putut edita și o serie de broșuri și volume cu conținut strict literar sau științific. (La „Glasul Bucovinei” și nu – precum figurez pe copertă – la „Iconar”, editură fantomă, lansată de Mircea Streinul și devenită, apoi, editură legionară, îmi apăruse, încă de pe când eram în străinătate, volumul *Exod*; și la „Glasul Bucovinei” mi-au apărut între 1934–1940 *Aur vechi, Anul întmii, Poeme de după-amiază, Dulcele cuvinte, Casă pe nisip, Psihologia aplicată, Trei comentarii* și altele. Cărțile mele s-au bucurat de o foarte bună primire din partea criticii).

Format în școală burgheză, ajutat de un ministru burghez, lansat de periodice burgheze, activând într-o lume cu preocupări literare neangajate politicește, nul sub aspectul cunoașterii marxism-leninismului, era normal să mă consider per-

fect democrat, mai ales într-o vreme în care democratismul meu se prezenta atât de luminos în raport cu doctrinele și practicile fasciste. De aceea, nu m-a putut decât durea acuzația că aș fi fost partizan al umilirii și exploatării omului de către om.

Eram, fără îndoială, ambițios. Ambiția mea însă nu era murdară. Neridicându-mă prin mijloace necinstite, consideram biruință bună orice succes al meu. Eram asistent universitar onorific (în 1937, după trecerea examenului de doctorat, devenisem chiar asistent universitar retribuit), eram tânăr scriitor în plină ascensiune, dispuneam de o uriașă încredere în ziua de mâine. Lumea trecea prin zguduiri epocale, și eu făceam versuri pure, filosofam, stârneam discuții prin conferințele mele publice și, mai ales, prin articolele mele pline de războire cu morile de vânt ale curentelor literare la modă și cu reprezentanții bucovineni ai curentelor politice de dreapta.

Eram convins că în acest fel îmi servesc țara, pe care o iubeam, bună-rea, cum era, și la ridicarea căreia doream să contribuî cât mai mult, cât mai dezinteresat, cât mai bine. Țara nu am identificat-o niciodată cu vreun partid. Prin țară am înțeles întreg poporul cuprins între frontierele României. A părăsi țara, prin solidarizarea mea exclusivă cu vreo pătură de cetățeni ai acestei țări, sau a o părăsi prin expatriere, echivala, pentru mine, cu a o trăda. (De trei ori mi s-a oferit prilejul să părăsesc România în mod avantajos: Când mi-am trecut licența, am fost invitat să plec în Statele Unite (Ohio) ca profesor de limba română; când am fost în Roma, mi s-a oferit un de tot ispititor mariaj, cu condiția să mă stabilesc definitiv în Italia, iară, în timpul celui de-al doilea război mondial, am fost numit lector în străinătate și nu am plecat la post, deși mulți „mari patrioți” au folosit primul prilej ca să fie cât mai departe de România „amenințată de comunism”).

De aceea, evenimentele din anul 1940 cât și cele care au urmat până la declararea războiului antonescian, m-au surprins în adevăratul sens al cuvântului.

Mi-am dat seama că nu am înțeles nimic din frământările mari ale lumii, că nu înțeleg nimic din ele.

Cum aș fi putut înțelege?!

Completamente apolitic la început, fusesem format, politicește, în redacția unei modeste foi liberale de provincie.

Prins în marele vârtej al zilelor atât de dureroase pentru poporul românesc, m-am lăsat dus la întâmplare. Din tot ce mă animase până la 1940 am păstrat numai ferma hotărâre de a evita, cu orice preț, răul. Și rele pentru mine erau: samavolnicia, minciuna, căutarea – pe socoteala suferinței altora – a ridicării mele personale.

Când nordul Bucovinei a fost cedat către Uniunea Sovietică, mi-am părăsit căminul proaspăt întemeiat în Cernăuți și am plecat la București, la părinții soției mele. Transferările de teritorii suferite de România în 1940 le-am resimțit drept pierderi dureroase. Totuși nu mi-am manifestat în această privință nici în scris, nici prin grai viu vreo părere lipsită de demnitate.

Abia instalat în București, am avut de suportat persecuția legionară. Traian Brăileanu, ministru la Departamentul educației naționale, n-a vrut să mă încadreze (Fiind cernăuțean, Traian Brăileanu îmi cunoștea activitățile). Cu mare greu am fost repartizat la Universitatea din Iași, deși se știa că nu am posibilități să locuiesc în acel oraș.

Abia după înăbușirea rebeliunii legionare am putut fi transferat la București, la catedra de psihologie.

În martie 1940 am fost concentrat la partea sedentară a regimentului 8 Roșiori. Cu acest regiment am stat, mai întâi, la Târgul-Frumos, apoi în satul Berești de lângă Bacău. O parte din camarazii mei mă disprețuiau pentru atitudinile mele

antihitleriste (în România se stabiliseră primele unități ale Reichswahrului. Pictorul Eugen Ispir, actualmente în București, fiind concentrat și el la partea sedentară a regimentului 8 Roșiori, știe și, dacă este om cinstit, poate să dea referințe suficiente despre purtarea mea față de populația evreiască în timpul concentrării sale).

În iulie 1940 am fost șters din controalele regimentului 8 Roșiori și vărsat în batalionul de depozit al Marelui Stat Major, în poziția de concentrat. Marele Stat Major m-a pus la dispoziția Ministerului Propagandei și a cenzurii militare. Am fost, până după 23 august 1944, cenzor la corespondența externă (scrisori, apoi telegrame) pentru limbile: germană, italiană, spaniolă, franceză, ucraineană, poloneză, cehă, engleză. La cenzura militară a corespondenței externe am lucrat în aceeași clădire cu fostul meu coleg de specialitate, actualmente academician, Mihai Beniuc. Deși D-sa își îndeplinea serviciul în biroul special al cenzurii scrisorilor, ne vedeam, totuși, zilnic. Tov. Acad. Mihai Beniuc trebuie să poată să-și aducă aminte de faptul că eram antihitlerist. Cenzorii umblau în civil și lucrau destul de necontrolați în ceea ce privea prezența la serviciu. Acest fapt mi-a dat posibilitatea să-mi văd și de activitățile de asistent la catedra de psihologie, suplinită, pe atunci, de prof. Gh. Zapan.

Paralel cu activitățile acestea, am desfășurat și o intensă muncă literară: publicam versuri, eseuri, cronici literare și, săptămânal, *Notele literare germane* din revista „Universul Literar”, evitând totul ce ar fi putut fi literatură hitleristă sau propagandă literară hitleristă. (Redactor al acestor *Note germane* am ajuns în acest fel: În „Universul Literar” apăreau, de mult îndătinat, *Notele franceze*. Aceste *Note franceze* nu erau pe placul oamenilor lui Killinger, reprezentantul Germaniei hitleriste în România. Motive pentru sistarea *Notelor franceze* nu existau. România nu se găsea în război cu Franța, ba, dimpotrivă, îi arăta prietenie. Oamenii lui Killinger, pentru a împăca lucrurile, au cerut să se publice și *Note germane*. Trebuia căutat și găsit un om pentru a le scrie, căci oamenii de la catedra de germană de la Universitatea din București nu veneau în vedere. Eu cunoșteam, ca puțini alții, literatura germană, căci, în afară de clasici, cunoșteam și pe contemporani. În afară de acestea, înarmat și cu perfectă stăpânire a limbii germane, puteam intra până în nuanțele cele mai fine ale textelor literare. Am fost trimis la redacția revistei „Universul Literar” și însărcinat cu redactarea *Notelor literare germane*. Mai târziu, Stelian Popescu m-a făcut redactor responsabil al revistei. Trebuie să reamintesc că am stat, ca militar, la dispoziția și a Ministerului Propagandei).

Paralel, deci, cu serviciul de la cenzură, activam și ca literat, publicând, în „Gândirea”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Universul Literar” și altele, proză și, mai ales, versuri. Literatura pe care o făceam nu se axa pe nici un fel de tematică socială sau politică. În decembrie 1943 m-am retras din publicistică, deși numele meu continua să figureze la rubrica „redactor responsabil” a revistei „Universul Literar”. În 1943 mi-a apărut și ultima broșură de versuri: *Balade și strofe răzlețe*, editată în Cernăuți. (Aici trebuie să arăt că, în 1941, imediat după intrarea trupelor românești în Cernăuți, am fost chemat la Ministerul Propagandei și, ca fost ziarist cernăuțean, însărcinat cu constituirea redacției ziarului „Gazeta Bucovinei”. Am plecat, cu aprobare specială, la Cernăuți, după ce, ca pe un fel de *probă profesională* obligatorie, stilizasem, în București, unul sau două *normative* prost scrise de alții, de la Ministerul Propagandei, și injurioase la adresa lui Stalin. Ajuns la Cernăuți, am luat contact cu populația evreiască și mi-am dat imediat seama că totul cât circulase, ca informație oficială în București, nu era decât minciună menită a instiga spiritele și a otrăvi sufletele. Reședința mitropolitană și catedrala ortodoxă, ca și toate bisericile creștine, stăteau neatînse, în schimb templul mozaic era ars.

Evreii care mă cunoșteau, mă implorau să locuiesc sau, cel puțin, să dorm la ei. În rândurile populației cernăuțene, în general, stăpânea o panică neînțeleasă pentru mine și, în curând, molipsitoare.

Nu puteam veni cu nimic în ajutorul cuiva. Vorbele de îmbărbătare sună fals în acest fel de nenorociri istorice. După o săptămână de ședere în Cernăuți, scârbit peste măsură și, mai ales, indignat de faptul că unul din *normativele* stilizate de mine apăruse ca articol de fond, purtând semnătura mea, în primul număr al „Gazetei Bucovinei” sosit pachete *din București*, m-am întors în capitală și, profitând de faptul că pentru postul de director al „Gazetei Bucovinei” se prezentaseră oameni mai cu trecere la Ministerul Propagandei, mi-am dat demisia. Urma ca să fiu trimis în linia întâi a frontului. Ca să-mi arate înțelegere, ministrul Al. Marcu mi-a cerut să colaborez, măcar cu articole cultural-literare, la noul ziar cernăuțean. Tot d-și, prin Al. Bădăuță, m-a recrutat, mai târziu, și pentru postul de profesor de limba germană (cursul pentru începători) la „Asociația Româno-germană” din București. Și tot la comanda Ministerului Propagandei – eram militar –, scrisesem două sau trei articole literare pentru săptămânalul „Bukarester Woche” (Rumänische Soldaten dichten heim; Dreigestirn der rumänischen dichtung; Rumänische Seale...).

În 1942, creându-se o serie de lectorate de limba română la diferite centre universitare din Germania, Spania, Finlanda, Italia etc., s-a publicat un concurs. Doream să cunosc Finlanda sau Spania, sau, dacă nu va fi posibil, să plec la Helsinki sau Barcelona; plănuiisem să-mi completez studiile de psihologie experimentală la o universitate germană (mă gândeam la Heidelberg). M-am prezentat la concurs și am reușit. Am fost repartizat la Universitatea și la Școala Superioară comercială din Berlin. Înainte de a o trimite pe teren, Ministerul Propagandei a făcut un instructaj cu noua promoție de lectori. Din acest instructaj am înțeles că, pe lângă activitatea didactică, va trebui să prestez și unele servicii politice. Mi-am dat demisia din post, deși, vacanța mare fiind pe sfârșite, Ministerul de Externe îmi eliberase un pașaport de serviciu și-mi notificase, categoric, obligația de a pleca neîntârziat la Berlin.

În 1943 a devenit vacantă conferința de psihologie de la Universitatea din Iași. M-am gândit să candidez, în caz de concurs. Știind că și Mihai Beniuc dorește să ocupe, dară prin chemare această conferință, i-am comunicat intenția mea. Primind asigurări că concursul nu-l interesează, am plecat la Iași pentru a-mi face obișnuitele vizite de prezentare. Vizitele le-am făcut profesorilor Iorgu Iordan, Bărsănescu, Pavelcu și altora. Toți m-au întrebat ce părere am despre Mihai Beniuc. Nu puteam avea decât o singură părere. Prof. Bărsănescu mi-a spus: „Ești primul candidat care își vorbește de bine adversarul”. Vizita mea convinsese majoritatea corpului didactic al Facultății de Filozofie și Litere din Iași de posibilitatea ocupării prin concurs a conferinței vacante. Numele meu de literat era cunoscut și la Iași. La scurt timp după acestea, Mihai Beniuc a fost numit, prin chemare, titular al conferinței de care am vorbit. Am avut impresia că între mine și Mihai Beniuc a rămas, de atunci, ceva jenant. Trebuie să subliniez însă că purtările lui față de mine au fost, întotdeauna, corecte. Eu știam despre Mihai Beniuc că este comunist. Deseori am discutat probleme privind viitorul apropiat al României. Ne găseam încă în plin război antisovietic. Era firesc lucru ca oricine să-și ascundă simpatiile prosovietice. Mihai Beniuc nu și le-a ascuns niciodată. Desigur, din cauza temerii mele în ceea ce privea soarta țării noastre după războiul pe care amândoi îl vedeam pierdut pentru lagărul hitlerist, Mihai Beniuc nu mi-a întins mâna prietenească pe care am căutat-o cu toată sinceritatea.

Ziua de 23 august 1944 m-a găsit cu desăvârșire dezorientat.

Eu, care m-am socotit, întotdeauna, antifascist, m-am pomenit acuzat, la Universitate și în presă, de atitudine prohitleristă. Mi se atribuiam o serie de fapte pe care nu le făptuisem, mi se cerea socoteală pentru o serie de intenții pe care nu le-am avut. Oameni cu care, până mai ieri, dădusem, cu căldură și încredere, mâna, nu-mi răspundeau la salut sau se uitau disprețuitor la mine. Toate acestea m-au durut.

Nu am fost totuși epurat, nici din învățământ, nici din „Societatea Scriitorilor” al cărei membru activ eram. Totuși, „Societatea Scriitorilor” mi-a comunicat, printr-o circulară tip, că mă va menține în rândul membrilor săi necompromiși, dacă declar că înțeleg să activez în direcția scrisului progresist. Această declarație am făcut-o cu toată sinceritatea. A trebuit să constat însă că declarația mea n-a fost luată în seamă: nici unul din produsele mele literare transmise revistelor care mai apăreau nu a fost publicat. După multe încercări am încetat să mai bat la uși închise pentru mine, „notoriul hitlerist” care adăpostise legionari la „Universul Literar”. Cei care puneau la cale atacarea mea în presă știau prea bine că la „Universul Literar” nu eram stăpân eu, ci Stelian Popescu.

(Astăzi știu că, pentru a-mi demonstra protestul antifascist, trebuia să refuz postul de „redactor responsabil” la „Universul Literar” și să nu scriu la „Gazeta Bucovinei”, nici la „Revista Fundațiilor Regale”, nici la alt periodic autorizat de stăpânirea burghezo-moșierească din România, la care colaborau, totuși, majoritatea scriitorilor de azi.)

Și la Universitate am început să mă lovesc de adversități:

Prof. acad. Mihai Ralea, devenind titular al catedrei pe lângă care eram asistent și, confundându-mă cu un oarecare Chelaru din Iași, nepot al lui A. C. Cuza, s-a dispensat de serviciile mele, deși cu ajutorul prof. acad. Tudor Vianu i-am demonstrat că nu am nimic comun cu acel omonim al meu.

Prof. acad. M. Ralea a putut face această confuzie, deoarece la rugămintea stăruitoare a scriitorului Eusebiu Camilar, actualmente membru corespondent al Academiei RPR, publicasem, prin 1942, câteva „sonete de dragoste” în revista ieșeană „Cetatea Moldovei”.

Trebuind să plec de la catedra de psihologie de la Facultatea de Filozofie și Litere din București, am fost primit de profesorul Iosif I. Gabrea, de la catedra de istoria pedagogiei și pedagogie, pe care o deținea d-și la Facultatea de Științe din București.

Nefiind deloc pregătit pentru noua mea specialitate, a trebuit să o învăț, așa-zicând, de la abecedar.

Acuzat de hitlerism, dat afară de la psihologie, ocolit de foștii mei colegi într-un scris, cum puteam să cer primirea în vreun partid muncitoresc?! Eu aveam obraz. Desigur că și mândria rănită a contribuit la și mai marea sensibilizare a obrazului meu.

Mi-am căutat liniștea în munca didactică, pe care am iubit-o întotdeauna cu toată dragostea și seriozitatea, fiind apreciat de profesori, colegi și studenți.

Pe lângă munca didactică, am început să învăț marxism. Un timp am urmat un fel de seminar condus de Ion Matei, fost elev al profesorului Vlădescu Răcoasa, apoi am început să citesc singur. Învătasem, între timp, și limba rusă, și puteam folosi chiar izvoarele sovietice.

În vara anului 1946, fiind sfătuit să intru într-un partid muncitoresc, dacă vreau să mai rămân la Universitate, m-am adresat Partidului Comunist Român. Nereușind, am iscălit o adeziune la PSD, și am fost primit. Adeziunea mi-a fost recomandată de tov. Voitec și de tov. prof. Miron Niculescu. La PSD am „activat”, prin simple prezențe la ședințe, până la unirea celor două partide muncitorești, când am devenit membru al Partidului Muncitoresc Român.

În cadrul Partidului Muncitoresc Român, m-am străduit, cu toată seriozitatea, să-mi însușesc temeinic ideologia și să-mi ridic nivelul politic. Lovindu-mă însă de dogmatismul unor instructori nesiguri pe tezele predate și lovindu-mă – cel puțin aceasta era convingerea mea – de ostilitatea unor membri tineri ai biroului organizației de bază din care făceam parte, m-am simțit demobilizat. Demobilizarea mi s-a adâncit și mai mult când am văzut că nu mi se trasează decât sarcini mici. „Partidul nu are nevoie de mine“, mi-am zis. Această demobilizare mi-a strecurat în suflet neîncrederea în oamenii Partidului. Neîncrederea aceasta s-a accentuat și mai mult când, a trebuit să constat că o seamă de foști profesori ai regimurilor burghezo-moșierești înaintează repede în gradele lor universitare și chiar politice. Neîncrederea mea a devenit moment decisiv pentru situația mea de membru al Partidului Muncitoresc Român, căci, recunosc, am comis o mare eroare: am confundat Partidul cu o parte infimă, și nici de cea mai bună calitate a membrilor săi. În acea fază a calității mele de membru de Partid, era greu să nu comit o astfel de greșală.

Dacă aș fi avut, în acel timp, un prieten devotat și comunist sincer, prieten care, arătându-mi toată înțelegerea sa pentru criza prin care treceam, m-ar fi călăuzit o vreme, iar apoi m-ar fi scuturat de toate scamele și zgurile trecutului burghez reînviat în sufletul meu, aceste scame și zguri ar fi dispărut, lăsând în urma lor un om nou, de absolută bună credință, om adânc devotat cauzei mărețe a clasei muncitorești. Eu însă nu am avut un astfel de prieten. Foștii mei „prieteni“ erau grăbiți să-și asigure cât mai repede ascensiunea. Foștii mei „prieteni“ loveau oriunde li se părea că pot lovi cu profit personal. În numărul acestor foști „prieteni“ ai mei au figurat persoane pe care le-am ajutat, și au figurat până și câțiva studenți de ai mei. Toate acestea m-au durut.

Pentru un om sincer, duplicitatea este cancer deformant și chinuitor. De teama unor consecințe profesionale neplăcute și imediate, eu, care, tot de frică, nu declarasem de la început Partidului toate petele mele, am început să deviez de la sinceritate.

Eu nu declarasem Partidului că sunt căsătorit cu fiica unui chiabur. Mă consideram delegat de această declarație, deoarece averea socrului meu devenea mică o dată ce o repartizai pe cei opt copii ai săi. În afară de acestea, soția mea nu primise nici un fel de avere imobilă ca zestre, iară viile fuseseră, în martie 1948, predate Statului.

Eu nu declarasem Partidului nimic despre „crima mea de război“. Aflând despre ea abia în 1949, când s-au rejudecat dosarele criminalilor de război, mi-a fost frică să o declar Partidului, ca să nu se creadă că am știut de ea și că am tăinuit-o.

Eu nu declarasem Partidului nici toate celelalte lipsuri și păcate ale mele arătate abia în acest memoriu, fiindcă, simțindu-mă, pe de o parte, vinovat fără vină, iară, pe de altă parte, văzându-mă persecutat de o serie de oameni, m-am temut să nu o pățesc și mai rău.

Ca să fiu, totuși, măcar în parte sincer, m-am hotărât să nu ies din cuvântul Partidului în ceea ce privea linia muncii mele didactice, mai ales că, fiind propus la gradul de șef de lucrări, mă prinsesem, ca de un colac de salvare, de această avansare atât de necesară moralului meu zdruncinat de atâtea dușmăanii. Această parte de sinceritate ar fi crescut cu vremea și m-ar fi însămănătoșit și ca membru de Partid, căci eu îmi iubeam munca didactică, eram pregătit pentru ea și mi-o exercitam cu zelul subalternului care vede un lucru normal în urcarea, prin muncă cinstită, a treptelor ierarhice ale învățământului superior.

Dacă rămâneam în învățământul universitar, astăzi eram alt om.

Mi s-a întâmplat însă un lucru pe care – cu toată criza duplicității prin care treceam atunci – l-am încercat ca pe o nedreptate. Profesorul E. Weigl, șef de ca-

tedră la Facultatea de Pedagogie și Psihologie constituită în urma reformei învățământului din 1948, s-a opus încadrării mele, iară, după ce această încadrare a rămas, totuși, valabilă, d-sa, ajutat de elemente care, mai târziu, au fost îndepărtate din învățământ, a organizat împotriva mea o acțiune de compromitere care s-a încheiat la începutul anului școlar 1949–1950, cu transferarea mea în învățământul secundar.

Din punct de vedere profesional eram mai bine pregătit decât majoritatea membrilor colectivului catedrei de pedagogie și, în orice caz, mai bine pregătit decât profesorul E. Weigl.

În afară de acestea, cunoșteam și limba rusă, putând folosi orice bibliografie pedagogică sovietică.

Eram unul dintre cadrele vechi de care, în mod normal, trebuia să se țină cont, mai ales că în schema Facultății de Pedagogie figurau două conferințe care în nici un caz nu puteau fi acoperite prin numirea elementelor mai tinere, improvizate. Și, totuși, am fost transferat în învățământul secundar.

Am tăcut și m-am prezentat la noul meu post de la Liceul de băieți Nr. 3.

În toamna lui 1949 începuseră verificările membrilor de Partid. Îmi așteptam și eu verificarea. Eram hotărât să-mi apăr dreptul de a fi membru de Partid, iară, după consolidarea acestui drept, să-mi apăr și dreptul de a fi cadru didactic în învățământul superior. Aveam o promisiune prietenească: Tov. Roșianu, profesor la Institutul Pedagogic, m-a asigurat că mă va cere conferențiar dacă Partidul mă va păstra.

Partidul însă nu m-a păstrat.

Verificarea mea a fost exemplară: dură ca ton, provocatoare ca întrebări, dușmănoasă și umilitoare ca concluzii. Președintele comisiei de verificare, tovarășul Gheorghe (?) Bujor, îmi subliniase sinceritatea; din întrebările și caracterizările tovarășilor din sală însă, veniți să mă ajute, se vedea limpede că adversarii mei, speculând faptul că sunt temperament combativ, urmăreau un singur scop, acela de a mă lichida. Adversarii mei erau: profesorul E. Weigl și oamenii săi. Se vedea clar că, pentru acești adversari, eu eram om care închide anumite căi de ascensiune și om care nu tolerează lichelismul, reaua-voință și reaua-credință. Adversarii mei, după ce scăpaseră de prezența mea la Facultate, căutau, acum când aveau prilejul cel mai bun, să justifice și în fața Partidului dreapta lor procedare, ascuțita lor vigență. Ei, care puseseră studenți de ai lor să ceară îndepărtarea mea din învățământul superior, trebuiau să demonstreze Partidului că această îndepărtare a fost un act necesar. (Eu informasem partidul, prin tov. prof. Emil Condurache, actualmente academician, despre toate manevrele adversarilor mei). Astfel eu, care eram fiu de ceferist sărac, eu care, pentru a-mi putea face studiile, am fost nevoit să-mi câștig prin muncă fizică extenuantă banii trebuincioși pentru întreținere, taxe, cărți – m-am pomenit arătat cu degetul și făcut „personificarea cea mai periculoasă a spiritului burghez celui mai putred”, „burghez odios”, „oportunist” etc. Va să zică eu, fără s-o fi știut vreodată, eram burghez, aveam chiar „origine burgheză” sau, cel puțin „mic-burgheză”, iară ei, adversarii mei, fiii foștilor comercianți, preoți, avocați, erau reprezentanții clasei muncitorești.

Eu care, deși eram militar, refuzasem să scriu împotriva Uniunii Sovietice, eram „hitlerist” și „antonescian”, iară ei, care se exprimaseră că „în ziua în care vor intra trupele sovietice în București, își vor pune ligheanul de mangal aprins sub pat, ca să o termine cu viața”, erau „admiratorii sinceri ai glorioaselor armate sovietice”.

În tot timpul verificării mele, care a durat aproape trei ore, în sala de ședințe a rectoratului Universității „C. Parhon” din București (sală în care s-au făcut verificările universitarilor), stăpâna o încordare de mare proces penal. Eu răspundeam

cu promptitudine și sinceritate la toate întrebările puse de membrii comisiei de verificare, și răspundeam cu dârzenie la întrebările puse din sală. Verificarea mea a fost atât de spectaculoasă, încât tovarășii, care m-ar fi putut ajuta cu adevărat tovarășește, nu au mai îndrăznit să se înscrie la cuvânt. Un singur tovarăș, profesorul George Candel, a încercat să-mi pună o astfel de întrebare, dar era prea târziu. Eu eram acum condamnat.

Când, în pauză, unii tovarășii au ținut să-mi strângă mâna pentru tăria cu care ripostasem la atacurile tuturor acelora care veniseră să mă doboare, mi s-a făcut greață de lașitatea oamenilor.

Am asistat apoi la verificarea tuturor tovarășilor mei universitari, membri de Partid. Ascultându-le mărturisirile înlăcrimate și autoflagelările rușinos de inutile în raport cu păcatele pe care și le recunoșteau, am început să nădăjduiesc că Partidul mă va păstra, totuși, mai ales că adversarii mei nu se mai loveau de mine, iară atitudinea lor, vădit dușmănoasă față de mine în timpul verificărilor, fusese, în câteva rânduri, corectată de președintele comisiei de verificare. Eu speram să mai pot fi util clasei muncitorești și folositor Partidului. Speranțele mele însă s-au spart ca niște baloane de săpun la darea rezultatelor verificării. Am predat cartea mea de membru de Partid și m-am gândit: „În acest fel de condiții nu are rost să mai fac vreo contestație”. De acum eram dat afară din Partid. Îmi recunoșteam toate greșelile, însă în fața relei credințe a oamenilor care nu mă voiau, am considerat că este mai bine să depun armele. Și le-am depus. M-am întors la munca de profesor secundar și am început să cobor.

Am funcționat, un an, ca profesor la Liceul de băieți Nr. 3, fost Mihai Viteazul, apoi, doi ani, ca profesor la Școala Pedagogică de băieți Nr. 2 și, paralel, un an, ca profesor de limba rusă la Școala elementară de fete Nr. 40 (Grivița Roșie).

Deși eram vechi sindicalist, cu toate că rezultatele muncii mele didactice erau mulțumitoare, deși am făcut o foarte bine apreciată muncă de lector la diferitele atenee populare și, cu toate că am purtat, fără codire, munca de alfabetizare, nu m-am mai putut reface ca om dinamic și creator. Scrisul meu literar a început să se ofilească, să se limiteze la lirism cu teme minore. De acest scris nu avea trebuință „Uniunea Scriitorilor” care mă mai păstra încă în rândul membrilor săi activi.

La repetatele chemări de activare pe tărâmul creației literare, am răspuns cu material corect din punct de vedere formal, însă lipsit de sunetul strunei vii, fără de care orice produs literar, mai cu seamă cel liric, este gazetărie de proastă calitate. Invitat de tov. Mihai Novicov să-mi explic tăcerea, i-am explicat-o și l-am rugat să mi se ofere, un timp, ocazia „să mă aerisesc sufletește”, să scap de apăsarea greutăților materiale, pe care nu le puteam birui decât cheltuindu-mi în altă direcție orele de muncă decât în direcția creației literare. Am solicitat tov. M. Novicov o sinceră mână de ajutor, o vacanță de o lună-două, undeva într-o localitate de odihnă la munte și, deocamdată, o muncă de traducător din poezia rusească, germană, franceză, spaniolă, engleză, cehă, ucraineană sau alta. Tov. Mihai Novicov mi-a răspuns că „o astfel de muncă nu poate justifica prezența mea în rândul scriitorilor” și mi-a comunicat că, până una-alta, sunt șters de pe tabloul membrilor Uniunii Scriitorilor.

M-am dus la tov. Mihai Beniuc. I-am expus greua mea situație morală și materială, și i-am cerut o tovarășească mână de ajutor. (Cu câteva zile înainte îl rugase și poetul Tudor Arghezi, care mă cunoaște foarte bine, ca să mi se dea o posibilitate de muncă). Tov. Mihai Beniuc mi-a răspuns că nu are nici un fel de posibilitate de a mă plasa în vreun post.

Eu nu i-am cerut posturi, ci revizuirea situației de scriitor șters de pe lista membrilor Uniunii Scriitorilor, fiindcă numai în felul acesta puteam să mă angrenez just în munca de creație literară.

Nici Mihai Novicov, nici Mihai Beniuc nu m-au înțeles.

În toamna anului 1952 am fost transferat, vag, în regiunea Cluj. Era și aceea o lovitură, de astă dată însă, lovitură primită de un om necăjit. Eu nu mă puteam muta în provincie. Aveam boală în casă, iar copilul meu mai mare, fetița, grav accidentată la o probă de FGMA (a suportat două operații grele din cauza unor cioburi de sticlă pătrunse în ficat), avea și ea nevoie de supraveghere medicală îndelungată. Am întocmit un memoriu, și m-am prezentat tovarășilor Ziman și Gălățeanu de la Ministerul Învățământului Public, rugând să se revie asupra ordinului, sau, cel puțin, executarea acestui ordin să fie amânată până la începutul anului școlar viitor. Tovarășii m-au primit cu dușmănie. Tov. Gălățeanu n-a vrut să stea de vorbă cu mine, iar tov. Ziman m-a dat pe ușă afară. Neputându-mă prezenta la post, am fost considerat scos din învățământ. În acest fel, cariera didactică pentru care eram dotat mi se încheia trist.

Cred că transferarea mea din București se datorează și următorului fapt:

Spre sfârșitul ultimului meu an de muncă didactică la Școala Pedagogică de băieți Nr. 2 din București, s-au ținut alegeri sindicale la această școală. Colegul meu, tov. Davidsohn, profesor de muzică, știind că va fi propus pe linie de Partid pentru o sarcină, m-a rugat (fără să-mi spună că propunerea se va face pe linie de Partid) să-l ajut să scape de sarcina aceasta nouă care, adăugându-se la multele-i sarcini, îl jena. Tov. Davidsohn prelucrase, în același sens, și pe alți colegi. La alegeri, după ce tov. director Al. Bojin îl propusese pe tov. Davidsohn, acesta a rugat colectivul să fie propus altcineva în locul d-sale. Eu, de bună credință, l-am propus pe un alt coleg, care tocmai terminase o școală de cadre sindicale. Propunerea mea a fost primită, iară respectivul coleg, ales. tov. director Al. Bojin a aflat că s-a comis o eroare gravă, abia după ce l-a sesizat despre aceasta raionul „Tudor Vladimirescu”. Tov. director Al. Bojin, fără să mă întrebe nimic, m-a indicat pe mine drept vinovat principal. Am fost chemat, împreună cu alți tovarăși, la secția de învățământ a raionului și anchetat. Tov. Săndulescu, șeful politic al secțiunii, s-a convins repede de adevărul relatat de mine și de ceilalți colegi ai mei; (tov. prof. Gh. Ghiță, Traian Anghelescu, Hlohoh și alții) și m-a asigurat că nu trebuie să am nici o teamă în ceea ce privește încadrările de la toamnă, căci voi fi încadrat. Am fost într-adevăr încadrat, ca profesor de limba rusă, la Școala elementară de băieți Nr. 40 (Grivița Roșie), dară, după cinci zile, mutat în regiunea Cluj.

Dacă aș fi avut, în momentul decisiv, ajutorul prietenului bun de care am vorbit în acest memoriu al meu, astăzi figuram și eu printre profesorii și scriitorii de primă calitate ai țării mele, căci eu nu am fost, precum nu sunt și nu voi putea fi vreodată, dușman al poporului și dușman al clasei muncitorești din care mă trag. Eu însă nu am avut un astfel de prieten, iară regretele mele de acum sunt regrete și atât.

De la data în care am fost scos din învățământ s-au împlinit trei ani și jumătate. Dintre aceștia, un an și patru luni am stat fără salariu, iară în restul timpului mi-am câștigat existența muncind, ca traducător la IDT, ca referent tehnic la IPCEU, ca desenator tehnic, apoi ca proiectant de gradul doi la ISPROR, actualmente ICSOR, pe urmă ca traducător temporar la IPRONAV, iară, în cele din urmă, am ajuns, după o prelungă și desperată căutare de plasare în câmpul muncii, muncitor de teren la Întreprinderea Ecarisajul București unde funcționez până în prezent.

În tot timpul scurs între octombrie 1952, când am fost scos din învățământ, și ziua de azi, nu am stat pasiv în așteptarea unei munci corespunzătoare pregătirii mele. Am scris peste 120 de cereri, însoțite de tot atâtea autobiografii, și mi-am oferit priceperea și munca oriunde auzeam că ar exista posibilități de plasare. Am solicitat loc în câmpul muncii la Întreprinderi industriale, la Ministere, la Sfaturi Populare, la Institute de Cercetări, la Biblioteci, în comerțul de stat, pe șantiere,

peste tot, nu mai vorbesc de învățământ, unde, an de an, mi se răspundea, stereotip, „nu avem posibilități de încadrare“.

Eu, care am studii superioare, cunosc aproape douăsprezece limbi străine, mă adaptez, repede și bine, la orișice muncă fizică sau intelectuală, nu am putut găsi nici un loc mai potrivit și mai stabil până la numirea mea de deratizator la hingherie, unde sunt încadrat la categoria II/6. Încetul cu încetul, am început să-mi formeze convingerea că în dosarul meu trebuie să figureze păcate mari de tot, dacă toate cadrele mă țin departe, iară, dacă mi se întâmplă să mă „strecor“ totuși, în vreun serviciu mai bun, să mă îndepărtez cu primul prilej.

Încercând să-mi câștig existența prin colaborări la reviste, m-am lovit de același obstacol.

Sfătuit să trimit material la „Viața Românească“, la „Gazeta Literară“, la „Pogonici“, am scris versuri și pagini de proză pe linie. Mi s-a spus că lucrările sunt bune și că vor apare. Aceste lucrări nu au apărut niciodată. La „Pogonici“ fusesem chemat chiar la administrație ca să-mi ridic primul onorariu; când însă m-am prezentat, mi s-a spus că s-a comis o eroare și că nu sunt eu cel chemat. Într-o zi, când eram fără serviciu, l-am rugat pe un prieten al meu, Călin Gruia, redactor la Radio-televiziunea București, să-mi găsească vreo traducere sau vreo altă lucrare ocazională, ca să pot câștiga un ban-doi. Călin Gruia m-a întrebat dacă vreau să scriu câteva scenarii pentru ora de basme pentru copii. La răspunsul meu pozitiv, tov. Călin Gruia mi-a propus tema *Păcală*.

Am scris scenariul *Comoara* care a fost găsit foarte bun. Tov. Călin Gruia mi-a cerut imediat o *Moară a dracilor*, și orice alt scenariu cu subiectul *Păcală*. I-am propus un plan de zece scenarii, care trebuiau difuzate în decurs de un an-doi. Succesul acesta l-am considerat a fi foarte mare. Luasem 1 500 lei pentru *Comoara*, ceea ce însemna 15 000 pentru zece scenarii și ceea ce mai însemna că, de acum înainte, mă voi putea dedica din nou muncii literare. Am rămas însă neplăcut surprins când, văzându-mi anunțată în Radio-Program prima producție, am constatat că numele autorului *Comoarel* a fost trecut sub tăcere. Am înțeles, iară ceva mai târziu a trebuit să înțeleg și mai bine, că numele meu nu trebuia popularizat. Dădusem, între timp, alte scenarii cu tema *Păcală*, redacției Radio. Am fost însă chemat de Călin Gruia care, în prezența unui coleg de al d-sale, s-a străduit să mă convingă că noilor mele produse literare le lipsește ba un punct pe i, ba că nu le-am nimerit tocmai bine, ba că, în cele din urmă, produsele mele nu au nici un fel de valoare. Aceste scenarii au fost *Moara dracilor*, *Leacul*, *Fluterașul lui Păcală*. Am renunțat să mai bat la porțile redacției Radio București.

Nu renunțasem însă la hotărârea de a rupe zidul tăcerii din jurul meu. Cum s-au publicat niște concursuri literare pentru piese într-un act, am scris, pentru concursul publicat de Ministerul Culturii, piesetele *Picipitict* și *Șerbănuț e bun băiat*, iară, pentru concursul publicat de Casa de Cultură a Sindicatelor, piesa *Nepotul din URSS*. *Picipitict* mi-au fost restituite, iar *Șerbănuț e bun băiat*, considerat. Până în ziua de azi, sunt aproape doi ani de atunci, nu am putut afla ce este cu această din urmă piesă a mea.

Anul trecut, era în preajma conferinței de la Geneva, într-o seară, întorcându-mă pe jos de la Ecarisaj (nu aveam întâmplător nici un ban la mine), mergeam, obosit și abătut, pe bulevardul Ana Ipătescu. Eram prost îmbrăcat, murdar din cauza muncii voluntare pe care o prestasem la curățirea sălii de autopsie a hingheriei, flămând și trist. Nu dădeam atenție pietonilor care mă ocoleau. (Eu mai miroseam pe deasupra și a cadavru). Deodată cineva mă apostrofează: „Treci pe lângă mine și nici nu mă vezi“. Era Eusebiu Camilar, fostul meu bun prieten. Desprinzându-se din grupul de tovarăși și tovarășe cu care era, tov. Eusebiu Camilar s-a

oprit în fața mea, m-a examinat repede cu privirile-i ciudat scrutătoare și m-a întrebat: „Unde lucrezi?” I-am răspuns laconic: „La hingherie” – „Cum?” a strigat Camilar. A trebuit să-i arăt carnetul meu de membru de sindicat ca să mă creadă. „Apoi asta nu se poate!” a exclamat Camilar. „Iată că s-a putut”, i-am răspuns. – „Apoi asta am să i-o spun lui Beniuc!” a încheiat Camilar și și-a văzut de drum. Peste câteva zile Eusebiu Camilar m-a determinat să dau o cerere Uniunii Scriitorilor prin care să solicit revizuirea cazului meu, și o altă cerere, adresată „Fondului Literar”, ca să mi se acorde un împrumut de creație. Se înțelege că eu îmi luasem angajamentul să-mi pun scrisul în slujba poporului și a cauzei lui. După luni de zile de așteptare, „Uniunea Scriitorilor” mi-a răspuns că cererea mea a fost respinsă, iară „Fondul Literar” – că nu mi se poate acorda nici un împrumut.

Anul acesta împlinesc cincizeci de ani. La cincizeci de ani, cu toată pregătirea mea, sunt unde sunt. Cu siguranță că în dosarul meu de fost membru de Partid, trebuie să existe piese de tot compromițătoare dacă nu mi se dă posibilitatea să fiu muncitor intelectual.

Munca manuală nu m-a umilit niciodată fiindcă sunt obișnuit cu ea de mic copil. Nu mă umilește nici munca la Ecarisaj. Eu am însă copii. Pe acești copii i-am crescut și-i cresc în spiritul școlii noi. Acești copii ai mei știu ce am fost, aud, de la alții, ce pregătire am și mă întrebă, mai ales când nu prea au ce îmbrăca și ce mânca: „Ce vină ai tu, tată, că nu poți fi profesor sau scriitor?”.

Copiilor mei le rămân întotdeauna dator cu răspunsul, căci în dosarul meu de fost membru de Partid trebuie să existe acte acuzatoare despre care eu nu știu nimic, care acte însă îmi coboară tot mai mult drepturile la muncă intelectuală.

Anul acesta împlinesc cincizeci de ani. La cincizeci de ani sunt muncitor la Ecarisaj. Ecarisajul nu este chiar „hingherie”, cum își închipuie toți cei care, scoțându-și căteii prinși cu o zi înainte, își pun batista parfumată la nas. La Ecarisaj am dat peste tovarăși muncitori care au mai mult suflet și mai multă înțelegere decât unii dintre scriitorii sau profesorii pe care i-am cunoscut. Acești muncitori mă întrebă câteodată, cu foarte mult tact: „Dar ce ai la activul d-tale, tovarășe, că nu ești unde îți-i locul, căci vedem că pari a fi om bun?”. Acești muncitori de la „hingherie” se adresează, câteodată, conștiinței mele și așteaptă alt răspuns decât acela pe care-l dau, pentru a scăpa mai ușor. Și conștiința mea, conștiința de om pățit, conștiința necoruptă nici de setea banului, nici de foamea renumelui, nici de intimidare, îmi spune: Ai fost prea mândru și prea încăpățânat. Nu ai căutat îndeajuns. Nu se poate să nu existe un loc unde îți poți face în mod cinstit datoria pentru care ești pregătit, căci este datorie față de poporul din sângele și din sudoarea căruia te-ai ridicat, datorie față de clasa muncitorească din care te tragi, datorie față de Partidul Muncitoresc al cărui membru ai fost.

Pentru găsirea acestui loc în care să-mi pot face în mod cinstit datoria, mă adresez Partidului, al cărui membru am fost și cer să mi se dea ajutorul tovarășesc pe care, până în prezent, nici unul din vecinii și bunii mei prieteni și nici unul din oamenii și tovarășii pe care i-am ajutat, fie cu fapta, fie cu vorba, nu mi l-au dat.

Rog Partidul să cerceteze cu toată severitatea dosarul meu, și să judece, cu toată severitatea, acest caz. Sunt convins că, în acest fel, se va stabili adevărul. Acest adevăr nu-mi poate fi decât favorabil, dându-mi dreptul să particip, acolo unde îmi este locul, la construirea vieții noi în Patria noastră. Dosarul meu nu poate conține piese de acuzare atât de grave, ca să nu mai fiu demn să activez, ca profesor și scriitor, în patria noastră, care construiește socialismul și apără pacea.

Totodată, contest justetea hotărârii care a dus la darea mea afară din partid, deoarece această hotărâre a fost și ea întemeiată pe referințe necorespunzătoare realității.

Îmi iau angajamentul să dovedesc tuturor că un fiu al clasei muncitorești poate rătăci, uneori, drumul just, dară nu poate deveni niciodată un trădător, un dușman al clasei sale.

București, 28 mai 1956

Traian Chelariu

*
*   *
*

TOVARĂȘE MINISTRU,

Subsemnatul CHELARIU TRAIAN, doctor în filozofie și litere, fost șef de lucrări la Facultatea de Pedagogie și Psihologie de la Universitatea „C. I. PARHON” din București, iară, actualmente, muncitor la întreprinderea Ecarisajul – București, întemeindu-mă pe cele arătate în memoriile 1 și 2, alăturate, vă rog să binevoiți a aproba și dispune să fiu reintegrat în învățământul superior, potrivit pregătirii mele.

Convins că, după ce îmi veți cunoaște situația, veți face actul de dreptate, pe care îl solicit și în acest an, aștept cu încredere hotărârea D-Voastră cea mai justă.

București, 1 iulie 1956

Trăiască Lupta pentru Pace,
Traian Chelariu,
București, Raionul I.V.Stalin
Strada Lebedei nr. 8

*
*   *
*

ANEXE

TRAIAN CHELARIU
Domiciliat în București
Raionul Stalin, str. Lebedei nr. 8

MEMORIUL Nr. 1

Prin decizia nr. 196577/1949, Direcția Învățământului Superior a Ministerului Învățământului m-a scos pe data de 2 octombrie 1949 de pe schema Universității „C.I. Parhon” din București, repartizându-mă Direcției Învățământului Mediu.

Această Decizie mi-a fost comunicată, prin Facultatea de Pedagogie și Psihologie – în cadrul căreia funcționam ca șef de lucrări, cu adresa nr. 2284 din 29 octombrie 1949.

Am înaintat în termenul legal Rectoratului Universității „C.I. Parhon” din București un memoriu, solicitând repunerea în drepturi. La acest memoriu înregistrat în ziua de 31 octombrie 1949, cu nr. 5882, nu am primit nici un fel de răspuns.

Cu adresa nr. 41277/1949, Secțiunea de Învățământ a Comitetului Provizoriu al Capitalei, mi-a adus în ziua de 15 noiembrie 1949 la cunoștință să mă prezint imediat la Liceul nr. 3 de Băieți din București, unde, între timp, se dăduse aprobarea să funcționez ca profesor titular de filozofie și Constituție.

M-am prezentat la acel liceu și, din ziua de 16 noiembrie 1949 până în ziua de 15 septembrie 1952, am funcționat ca profesor secundar în București.

În ziua de 15 septembrie 1952, Secțiunea de Învățământ a Sfatului Popular al Capitalei mi-a comunicat prin adresa Nr. 6538/1952 că, „în conformitate cu ordinul Ministerului Învățământului Public nr. 1379/1952, am fost transferat pe data de 20 septembrie 1952, în interesul învățământului, din orașul București, în orașul Cluj”.

Neputându-mă prezenta, din motive de tot serioase și absolut obiective (= boli de familie și copil grav accidentat la o probă de FGMA) la noul post, Direcția Învățământului Mediu (căreia îi adusesem în repetate rânduri la cunoștință situația mea și-i solicitasem o revenire asupra ordinului de transferare sau, cel puțin, o amânare până în primăvara anului 1953 a executării acestui ordin) s-a dezinteresat total de mine, lăsându-mă neîncadrat și, ulterior, neîncadrabil, deoarece aș fi refuzat să execut un ordin al Ministerului.

De atunci, deși am cerut, an de an, reîncadrarea la una din școlile medii sau elementare din București, cererile mele nu au fost luate în considerare și a trebuit să-mi câștig existența îndeplinind diferite munci ocazionale necalificate, sau munci de desenator și traducător din limbi străine.

De la data de 9 mai 1955, după ce am fost, timp de șaisprezece luni, fără nici o ocupație, sunt muncitor la Întreprinderea Ecarisajul București, unde îndeplinesc munca de deratizator și dezinsectizator.

Toate acestea nu mi s-au putut întâmpla, desigur, ca rezultat al vreunui joc orb de împrejurări. Sunt convins că autoritățile școlare, care s-au purtat astfel de vitreg cu mine, și-au întemeiat hotărârile pe o serie de piese informative din dosarul meu.

Eu însă, neștiindu-mă vinovat față de clasa muncitoare și neavând, în ceea ce privește trecutul meu, nici un fel de pată cu adevărat compromițătoare, socot că respectivele piese incriminatorii din dosarul meu conțin foarte mult neadevăr sau foarte multă patimă. De aceea mă simt adânc nedreptățit și cer reconsiderarea situației mele.

În acest loc al memoriului meu, trebuie să informez Ministerul Învățământului că în luna mai a.c. m-am adresat – în calitate de fost membru de partid – și Partidului Muncitoresc Român, solicitând, prin Controlul de Partid, reconsiderarea, cel puțin a baremului, în ceea ce privește utilizarea mea în munci superior calificate.

Întrebarea, însă, pe care mi-o pun în primul rând mie însumi, este aceasta:

Dat fiind că în Republica noastră Populară se construiește o nouă orânduire, orânduire la temelia căreia stă principiul dreptății și orânduire la construcția căreia toți câți au vreo pregătire sunt bineveniți, cum poate fi folosit mai bine un cadru didactic înzestrat cu pregătire superioară temeinică în ceea ce privește specialitatea, înzestrat cu o vastă cultură generală, înzestrat cu cunoașterea mai multor limbi europene, printre care și limba rusă, și cadru didactic pentru formarea căruia statul a cheltuit importante sume de bani?

Nu rezultă nici o pierdere de pe urma faptului că un fost șef de lucrări, universitar, prestează o muncă de jos la ecarisaj, în loc să fie întrebuințat acolo unde poate fi mai util?

*
*   *
*

TOVARĂȘE MINISTRU,

Supunând atenției D-Voastre prezentul memoriu, cât și cererea la care este anexat, vă rog să binevoiți a aproba și dispune reconsiderarea cazului meu și dacă – situație la care mă aștept – împotriva folosirii mele în învățământul superior nu pledează nici un trecut realmente compromițător, să aprobați și să dispuneți reîn-cadrarea mea, fie în funcția de lector sau grad echivalent, la una din catedrele de psihologie, logică sau pedagogie și istoria pedagogiei din București, fie în cea de cercetător științific pe lângă unul din institutele la care pregătirea și priceperile mele pot aduce un folos real.

Nu am mai încărcat prezentul memoriu cu nici un fel de date autobiografice, deoarece, de la îndepărtarea mea din învățământ, nu s-a petrecut în viața mea nimic de natură a fi abatere de la legile țării sau abatere de la linia cauzei muncitorești, iară în ceea ce privește trecutul meu, dosarul existent la serviciul de cadre al Ministerului Învățământului cuprinde date autobiografice suficiente.

La nevoie, însă, pot prezenta oricând o nouă și amănunțită autobiografie.

Așteptând răspunsul D-Voastră, îmi iau angajamentul să-mi duc cu devotament muncile pe care mi le veți încredința.

București, 1 iulie

Trăiască Lupta pentru Pace!
Traian Chelariu

SUMMARY

Strada Lebedei 8 – Pagini de jurnal ("No. 8 Swan Street" – a Diary) by Traian Chelariu is one of the books by some Bukovineans writers edited by Mircea A. Diaconu. The present text is the Afterword signed by Diaconu to the volume published at Paideia Publishing House. The text is the rediscovery of the writer and the epoch in which he lived, his life being marked by history's vicissitudes. Expelled from the educational system, Chelariu found a modest job in Bucharest. Nevertheless, he did not abandon the cultural field, obstinately following and loving his own destiny. His Diary is thus not only an authentic document of an epoch, but also a moving lesson of life.

It is the duty of the literary historians and critics, says Diaconu, to reassess the work of Traian Chelariu, a writer little known, nevertheless one of the most refined minds of Romanian literature.

VASILE POSTEUCĂ, DOUĂ SCRISORI, O MĂRTURIE

Ion Filipciuc

Câmpulung

Mai puțin cunoscut de către cititorii români din țară și de astăzi, Vasile Posteucă a fost un glas ascultat și un condei admirat printre surghiuniții români din a doua jumătate a secolului trecut, mai concret din cel de-al treilea sfert de veac, pentru că născându-se în 10 septembrie 1912, la Stănești, Bucovina, și murind la 6 decembrie 1972, în spitalul Columbus din Chicago, pe continentul american, unde trecuse din vara anului 1950, timpul nu i-a îngăduit să se desfășoare în deplinătatea forțelor sale intelectuale și pe mai departe. În chip firesc, exilul românesc de pe cele două țărmuri ale Atlanticului i-a citit poeziile încărcate de amar și articolele răscolitoare, risipite prin diferite publicații, în revista editată de însuși Vasile Posteucă, sub un titlu sugestiv, „Drum” [King City, Canada, din septembrie 1963, și apoi, Pittsburgh, SUA], și cu fereastra redacțională Iconar, implicând continuarea „Iconar”-ului cernăuțean din anii 1935–1938.

Ca student la Universitatea din Cernăuți, după debutul cu poezii în „Junimea literară” (an. XXI, nr. 7–12, iulie–dec. 1932), Vasile Posteucă va colabora la reviste și ziare din Bucovina și din țară: „Moldova literară”, „Glasul Bucovinei”, „Răboj”, „Buna Vestire”, „Cuvântul”, „Gazeta gospodarilor” și mai ales la prestigioasa publicație bucureșteană, „Convorbiri literare”, editată în acea vreme de cărturarul bucovinean I. E. Torouțiu. Primul său volum de versuri, *Cântece de țară*, tipărit la Editura „Bucovina”, a fost confiscat în 1938, din ordinul ministrului de interne, Armand Călinescu, pentru critici aduse regelui Carol al II-lea. O soartă asemănătoare vor avea *Viața și opera lui Emanoil Grigorovitză* și culegerea *Cântece și descântece. Folclor stăniștean*. Tip. „Mitropolitul Silvestru” din Cernăuți, distruse de ruși în 1940.

După război, departe de țară, Vasile Posteucă va tipări în publicațiile exilului românesc din Europa Occidentală și din America, unde îi apar volumele *Carte de cântece românești* (poezii din literatura română, Tip. R. Nieto, Madrid, 1953), grupajul de versuri *Icoane de dor*, în vol. *Poeme fără țară*, apoi *Cântece din fluier* (Cleveland, Ohio, 1960), *Poeme glvizii* (Mexico, 1962), teza de doctorat *Inner experience in Rilke's Works* (Toronto, University Microfilms, Inc. Ann-Arbor, Michigan, 1962, 496 p., Reprinted from Dissertation Abstracts, vol. XXIV, nr. 4, 1963), *Catapeteasmă bucovineană*, cu schițe de Nicolae Petra (Mexico, 1963), *În marea și-n mormintele din noi* (Editura „Drum”, Madrid, 1967) și, postum, *Desgroparea Căpitaniului* (Editura Mișcării Legionare, Madrid, 1977). Sub îngrijirea lui Vasile Posteucă au apărut două cărți ale lui Mihai Horodnic, *Șanta sau File de poveste*. Poezii. *Haiducii*. Piese de teatru (Cernăuți, 1936) și *Haiducii*. Piesă de teatru (Editura „Bucovina”, I. E. Torouțiu, București, 1937), precum și cărțile: *Poeme din închisori* (1970), *De la noi*. Povești de Leca Morariu (1970), *Năruind o lîntște uitată*. Poezii de Doina Oșteanu (1968), *Calea pietrelor*. Poezii de Ioan I. Mirea (1972, Ed. „Drum” din Madrid).

Vreo 30 de caiete cu *Jurnalul intim*, vreo 400 de scrisori, toate inedite, diferite articole urmează să fie valorificate și aduse la cunoștința publicului larg. Primii pași în această direcție i-a făcut ziaristul Ion Crețu de la „Zorile Bucovinei” din Cernăuți, oferind tiparului poezii și fragmente de proză. În 1997, la împlinirea a 85 de ani de la naștere și a 25 de ani de la moarte, apare la Editura „Dacia Europa Nova” din Lugoj antologia *Icoane de dor* (primul volum din creația lui Vasile Postescă, îngrijit de Ion Crețu și tipărit în spațiul cultural-geografic românesc.) Urmează poemul *Catapeteasmă bucovineană*, ediția a II-a și ediția princeps a romanului *Bălatul drumului* (amintiri din copilăria autorului, despre oamenii, obiceiurile și legendele Stăneștilor de Jos, editat de Ion Crețu), Biblioteca „Miorița”, Câmpulung Bucovina, 2000; *Poeme fără țară*, antologie de Gabriel Stănescu, prefață de Gheorghe Rădulescu, tabel cronologic de Zamfira Postescă, postfață de Ovidiu Vuia, Criterion Publishing, Norcross, USA, 2000, *Destinul imperial al românilor. Dumnezeu, neamul, omul*, (Prefață: *Vasile Postescă și posteritatea* de Alexandru E. Ronnett, Criterion Publishing, Norcross, USA, 2001) și volumul *Folclor stăneștean – în memoria lui Vasile Postescă*, ediție îngrijită de Ion Crețu, Ion Filipciuc și Ion Postescă, Biblioteca „Miorița”, Câmpulung Bucovina, 2003.

În urma acestor apariții, se adună tot mai multe referințe la viața și opera lui, în ziare și reviste, în dicționare de literatură și istorii ale literaturii române (Emil Satco, *Dicționar de literatură. Bucovina*, Suceava, 1993; Adrian Dinu Rachieru antologia *Poezii din Bucovina*, Editura Hellicon, Timișoara, 1996; Grigore G. Bostan și Lora Bostan, *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000*, Ed. Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2000; Ion Rotariu, *O istorie a literaturii române*, vol. V, *Poezia românească de la al doilea război mondial până în anul 2000*; Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, 2001; Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români din Statele Unite și Canada*, 2001; o bibliografie selectivă cu texte semnate de Vasile Postescă sau despre viața și opera lui, tipărite după 1900, trecând astăzi de cifra 100).

Dintre paginile inedite, pe care doamna Zamfira Postescă ni le-a pus la dispoziție spre a le oferi cititorilor din Bucovina și România, pentru care gest de aleasă amabilitate îi mulțumim și pe această cale, am ales două scrisori conținând o interesantă mărturie despre „rebeliunea legionară” din ianuarie 1941, când Vasile Postescă se afla în București, angajat de guvernul Horia Sima–Ion Antonescu în postul de „responsabil cu colportajul” editorial.

În ordine cronologică, cea dintâi scrisoare – 15 august 1967 (text dactilografiat pe 4 coli de hârtie A4, numerotate sus, centrat, cu corecturi de mână, în cerneală, ca și formula de încheiere și semnătura) – este adresată fostului Rabin-șef al comunității evreilor din România, Alexandru Șafran (născut în 1910, la Bacău), nu multă vreme după ce Vasile Postescă i-a citit cartea acestuia, *Cronica Rebeliunii Legionare* (1965?), iar cealaltă epistolă, scrisă după mai bine de patru ani – 28 august 1971 (text dactilografiat pe două coli A4, corectat cu litere de mână, ca și semnătura, cu cerneală neagră. Grafia oscilantă, Rioșanu, Neagoe a fost stabilizată.) – era un răspuns la observațiile primite de Vasile Postescă de la Constantin Vișoianu (născut la 4 februarie 1897, comuna Urlați, Prahova, mort la 4 ianuarie 1994, la Washington), ministru de externe în cel de-al doilea guvern Sănătescu, președintele Comitetului Național Român, până în 1975, sub coordonarea căruia încercau să acționeze opozanții români din exil împotriva oficialităților comuniste de la București.

Nota „iconară”, apărută în revista „Drum”, Pittsburgh, an. VI, nr. 4, octombrie–decembrie 1970, la care face trimitere și care va fi determinat scrisoarea lui Constantin Vișoianu către redactorul publicației, este un răspuns dat de Vasile Pos-

teucă unui corespondent care scria: „Nu sunt de acord cu ce spuneți despre N. Iorga. Nu pentru că ar fi nevinovat, ci pentru că indiscutabil a fost un mare istoric care nu trebuia ucis. Asasinarea lui a fost o greșeală. Chiar legionarii, în închisoare, nu erau de acord cu gestul. A fost o expresie a sentimentelor tuturor, dar acei care l-au executat nu au avut consimțământul conducerii”.

Acestui corespondent, rămas anonim, Vasile Posteuca îi dă următorul răspuns: „Nu numai o greșeală, dragul meu. A fost o crimă. Și mai mult: o imensă nenorocire. Și, din păcate, nenorocirile nu se cer aprobate. Ele se întâmplă și pun zăbranic negru pe fața întregă a unui neam. Pentru că în dimineața aceea, când s-a anunțat omorârea lui Iorga, am plâns din toate fibrele ființei mele, deoarece simțeam că această violență consumă din capitalul moral de jertfă și înțelepciune al generației noastre. Dă-mi voie să-ți spun că Nicolae Iorga s-a sinucis. Eram acolo, în lunca blestemată de la Jilava, dezgropând, cu mâinile goale și pline de sânge, trupurile celor patrusprezece, uciși cu doi ani înainte, fără judecată, în modul cel mai mișelesc, sub pretextul fugii de sub escortă. Și cum plângeam și îndepărtam țărâna înnegrită de acid sulfuric de pe trupurile ciuruite de gloanțe și cu bucăți de funie încă la gât, am avut viziunea marei răspunderi a savantului, profesorului și educatorului, a omului politic Iorga, în cazul condamnării și uciderii conducătorilor spirituali ai generației noastre. Fără intervenția directă a lui Nicolae Iorga, cu marea autoritate de care se bucura în țară, fără mâniile lui basedoviene și atâțările lui la ucidere, Carol II și Armand Călinescu nu ar fi avut curajul acelor acte total demente. Am plâns și mi-am dat seama că Iorga s-a sinucis, coborându-se în arena unor interese criminale, străine de neamul nostru, luând parte la o crimă dictată de mafiiile internaționale și de dușmanii lui Hristos. Mi-aduc aminte că-n martie, 1938, eram fugăr prin București și că m-am simțit îndemnat să-i scriu marelui Nicolae Iorga, rugându-l să nu ațâțe la uciderea generației noastre, să nu se coboare în câmpul pasiunilor politice, să nu-și bată mai ales joc de credința și destinul unui întreg tineret românesc prea hulit și prigonit, care într-un moment de deznădejde și de sfântă mânie și-ar pierde cumpătul. Sunt multe de spus despre moartea profesorului Nicolae Iorga. Procesul lui nu s-a terminat. Nu am aprobat pedeapsa lui Iorga. El trebuia lăsat să vadă. Pentru că vederea e cea mai cumplită pedeapsă din lume. Și mai cred că cei ce l-au executat ar trebui să-și ia răspunderea faptei lor în fața justiției, pentru a continua linia de mare răspundere a generației noastre. Din această azvârlire de destin în largul planetei nu pot decât să reafirm, cu mare respect pentru morții din ambele părți și pentru mormintele lor: Cazul lui Iorga a fost o sinucidere necugetată. Aici omenia încearcă o tristețe de sfârșit de lume”.

Texte stabilite și prezentate de *Ion Filipciuc*

I

Mankato, Minnesota, USA
15 august 1967

Cinstite Rabi Șafran,

*Am citit **Cronica Rebelunii legionare**. Viziunile mistice ale cărții m-au impresionat profund. M-a bucurat enorm și faptul că ați făcut saltul cinstit, deschiș, de*

la comunism la sionism și democrație. Mai exact, așa spune eu: de la ateism și ură, la Dumnezeu și Dragoste. Și asta e mare lucru. Asta e tot. De aici înainte ne vom înțelege.

Data fiind schimbarea interioară, convertirea la lumina interioară, eu n-aș fi publicat cele scrise înainte de 1954, înainte de a fi ajuns în Israel, în Patrie, și, din nou, sub cortul credinței. Chiar dacă ele arată o experiență, ele nu vă fac cinste. Între slujba de Rabin și politrucul partinic, de ură și teroare, al comuniștilor (chiar dacă Karl Marx a fost evreu), distanța e atât de astronomică încât nu există punți de legătură decât în nenorocita noastră ignoranță și disperare. Dar cartea este așa cum este și hai să discutăm despre conținutul ei, mai degrabă: despre esențele ei.

Remarc întâi bunătatea de inimă la care ați ajuns prin suferință și amar. De fapt, așa i se stă unui rabin care face legătura între om și Dumnezeu. Să fie bun, iertător, plin de perspectiva eternității, a divinității umane.

În al doilea rând, mă bucur că Vă dați seama de marele bine pe care li-l va aduce evreilor faptul de a avea o Patrie. Ei au de-acum un acasă, aicea pe pământ. Au ceva de apărut cu sângele lor, de iubit cu inima lor, de udat cu lacrimi și de ridicat la rang de mare noblete și creație culturală și spirituală. Timp de mii de ani n-au avut Patrie. Au luptat numai pentru viața ca atare și de cele mai multe ori s-au lăsat furați de ispita banului care, au crezut ei, le va aduce putere. Inutil să mai discutăm conflictele în care banul i-a pus și prigoanele drepte și nedrepte pe care și le-au atras în decursul istoriei. Bine spuneți: De acum să prăvim înainte.

Ceea ce aș vrea să Vă spun, ca unui frate, e că n-am înțeles titlul cărții **Rebeliunea legionară**. Nenorocita aceea de întâmplare, care n-a fost a mișcării legionare, a durat numai de la 21 până la 23 ianuarie 1941. Singur spuneți că au murit la București, în aceste zile, circa 140 de evrei uciși de borfașii care stăpâneau străzile și profitau de încăierarea între legionari și trupele Mareșalului Antonescu. Restul cărții Dv. se ocupă de masacrele de la Iași, cu alte curvinte de așa-zisa rebeliune evreiască, pe care nenții și Antonescu au înecat-o în sânge și în care și-au găsit moartea circa 12 000 de evrei. La acea dată, în iunie 1941, legionarii nu mai erau la putere, nici în țară. Erău la Buchenwald ori la Rostok, în captivitate germană. De ce atunci acest titlu al cărții Dv.? Numai ca expresie de ură? Numai ca sete de răzbunare, de a plăti dinte pentru dinte? Cu cine Vă răfuți? Cu niște luptători care pot fi comparați cu sioniștii, care la vremea pogromului de la Iași erau ei înșiși prizoniți, aruncați închisorilor, uciși, trimiși pe front, în batalioane de pedeapsă?

Desigur, cele 140 de vieți evreiești de la București sunt scumpe, au greutate mare în cântarul destinului și al cerului. Dar cum Dv. iubiți adevărul, cred că informațiile ce vi le pot da Vă vor ajuta spre o lămurire menită să aducă pacea și dragostea între popoarele noastre iubitoare de Dumnezeu, adânc dornice de acel imponderabil al împlinirii umane.

Erău în București la data așa-zisei rebeliuni legionare de la 21 ianuarie 1941. Destinul m-a vrut cumva în centrul acelor frământări. Mi-aduc aminte că mergeam cu secretarul mișcării, noaptea, la ambasada germană, ca să cerem anumite explicații, și în cartierul Dudești am dat de jefuitori, de țigani care furau lucruri din magazine. Pe unii i-am oprit chiar să nu pună foc la case. Am țipat, m-am revoltat. Am chemat poliția. Și din discuții cu răufăcătorii am auzit ceva într-adevăr senzațional: Domnul ministru Rioșanu ne-a trimis.

Atunci nu am înțeles ce avea ministrul de interne Rioșanu, care nu era deloc legionar, ci mason, prieten al lui Ică Antonescu și mare anglofil, chiar agent al Intelligence Service-ului în Balcani, ce avea el, zic, cu prădăciunile și focurile din Dudești. Pe urmă însă am înțeles. Antonescu voia cu orice preț compromiterea legionarilor. Cu ce puteau ei fi compromiși? De bună seamă cu prădăciuni, cu focuri, cu ucideri de evrei. Veți crede că vreau să apăr mișcarea legionară. Nu. Eu sunt și eu un mistic. De am greșit, vom plăti în fața lui Dumnezeu tot, până la ultimul capăt de ață. Crimele se ispășesc amarnic. Dar vreau să Vă mărturisesc, ca unui frate care crede și el în

Dumnezeu, cum spusele criminalilor și borfașilor din Dudești mi s-au confirmat mai târziu, în octombrie 1941, la Cernăuți.

M-am întors în Bucovina, acasă, și acolo am dat de Neagoe Flondor, feciorul marelui boier bucovinean Iancu Flondor, și, între altele, într-o după-amiază, m-a luat cu el să-l văd pe Rioșanu, care avusese o operație grea la rinichi și trăgea de moarte. Nu-l cunoscusem la București pe Rioșanu. Eu conduceam colportajul. Mă ocupam cu tipărirea și distribuția cărților. Dar Neagoe Flondor i-a spus cine sunt. Și am stat de vorbă mult. Așa că m-a dus să-l văd pe Rioșanu în rinichi. Deși momentul nu era potrivit, nu știu cum a venit vorba de noua prigoană și am ținut să-l întreb ce-a fost adevărat din afirmațiile borfașilor: că el (Rioșanu) i-a trimis să pue foc în Dudești. Și bietul Rioșanu a început să se bălbaie:

– A fost ceva mai complicat. Agenții Intelligence Service-ului. Voiau să desființeze moral pe legionari, să-l ajute pe Antonescu, în vederea războiului care se apropia. Eu am executat ordinele Mareșalului.

Am tăcut lung. O imensă rușine s-a lăsat peste mine. Apoi au venit lacrimile. Flondor m-a luat de mână și am ieșit.

– Să-l lăsăm în pace. E un neiorocit. Are coșmare. Se teme că vin legionarii să-l omoare. El, ministrul lor de interne, i-a trădat, le-a batjocorit fața și numele.

La trei zile a murit Rioșanu. Într-adevăr a avut un coșmar. A visat că-i cer legionarii socoteală și s-a învârtit în pat, rupându-și canalule în rinichi și provocându-și o hemoragie fatală. Asta mi-a mărturisit-o Neagoe Flondor, în fața unchiului său, fost mareșal la palat, cu care voiam să deschid Hotelul „Pajura Neagră”.

E ușor, cinstite Rabi, de judecat și condamnat oamenii. Eu am crescut de tare tânăr cu legionarii și știu bine că, odată cu ridicarea legionarilor, la universități, bătăile studenților evrei au încetat. În programul mișcării legionare problema evreiască era a șaptea pe listă. Noi eram pentru crearea și creșterea altui om român, cu credința în Dumnezeu, cu mare iubire de țară și neam.

Iată de ce mi s-a părut nedrept titlul cărții. El deschide răni care nu contribuie cu nimic la dreptatea și onoarea Israelului. Știu bine că legionarii n-au guvernat și n-au ucis evrei. Când V-aș povesti viața mea din pribegie, din lagărele germane, sunt sigur că ați înțelege mai bine perspectiva de dragoste și împăcare, de pace sufletească, din care Vă scriu. Dar ne vom mai scrie. Voi ceti și restul.

Cu mare drag: Vasile Postecă

II

Dlul Constantin Vișoianu
2905, 28th Street N.W.
Washington, D.C. 20008
Mankato, Minn(esota)
28 august 1971

Iubite Domnule Vișoianu,
Domnule Președinte,

Am rămas imens de trist cetindu-Vă răspunsul. Văd că răspundeți altcuiva. Unuia care a aprobat sau aprobă omorârea lui Iorga. Eu cred că ați putut vedea din tot scrisul meu că am condamnat și condamniderea lui Iorga.

Vă cred că nu puteți ceti tot ce apare în presa exilului. De aceea Vă alăturez un decupaj din „Drum”, unde răspund și unui tânăr compatriot. Din aceea notă iconară veți putea vedea că nu am aprobat ucideri. Că am considerat mereu, ca o imensă nenorocire, moartea lui Iorga. Om de pasiuni și uri basedoriene, el s-a băgat cu capul în sârma ghimpată a unei generații de crez, de fanatic crez. A incitat la crimă. N-a veștejit public uciderea lui Codreanu. Iar băieții, în inima lor rănită, au avut drept la răzbunare. Cred că orice privitor, ca la teatru, și-ar putea da seama de nenorocire. Pentru asta, a fost moartea lui Iorga și chiar aceea a lui Magearu: o nenorocire! Unei întregi generații de luptători i-a fost asasinat în mod mișelesc Căpitanul. Tot ce-a urmat nu trebuie să fie judecat cu măsuri morale, ci cu necesitate fatidică. A fost acel fatum grecesc la mijloc.

Personal am plâns de s-a scuturat cămașa pe mine, la auzul morții lui Iorga. Tocmai îl dezgropam în păduricea Jilava pe Codreanu și pe cei 13 cu el. Eram atât de elevat sufletește, încât omorârea lui Iorga mi s-a părut o desacrare, o imensă profanare. Am mers mai departe. Eu am cerut și-atunci și cer și acum ca ucigătorii lui Iorga și Magearu să iasă la judecată, să-și ia răspunderea. N-au procedat legionărește. Legionarii, când au pedepsit (Duca, Stelescu, Armand Călinescu), s-au predat. Și-au luat întreaga răspundere a faptei. Au plătit cu viețile lor, viața celui pedepsit.

În cazul lui Iorga, eu am convingerea mea. Că asasinatul a fost pus la cale și executat de Rioșanu, ministrul de interne al Cănelui Roșu (Generalul Antonescu). Prin Rioșanu lucra Intelligence Service-ul englez, care voia să compromită cu orice preț pe legionarii și să provoace ruptura între ei și Generalul Antonescu. Mă bazez în aceste afirmații pe fapte pe care le-am trăit personal și pe care nimeni, nici în fața lui Dumnezeu, nu mi le poate nega și infirma. Vă mărturisesc ca unui om de omenie că în noaptea aceea de revoluție în București (21 ianuarie 1941), treceam cu Nicolae Pătrașcu, secretarul Mișcării Legionare, cu mașina, prin Dudești. Eram în drum spre dl Fabricius, căruia voiam să-i explicăm greșeala imensă ce o fac nemții, jucând cartea lui Ion Antonescu. Dudeștii ardeau. Țiganii și borfașii jefuiau. Ne-am oprit și am început să-i certăm: „Cine v-a dat ordin să faceți jafuri?” Și răspunsul a venit repede: „Dl Rioșanu... Avem ordin de la dl Rioșanu”.

Atunci n-am avut cum să-l găsim pe dl Rioșanu. Dar, după ce toate au trecut, prin mai 1941, eu fiind liber (adică proaspăt ieșit din închisoare), am avut ocazia să-l întâlnesc pe dl Rioșanu, în casa lui Neagoe Flondor. El nu mă cunoștea. Eu am avut curajul să pun întrebarea direct. A început să se fâstâcească și s-a înroșit ca racul. Neagoe Flondor mi-a făcut semn să schimb subiectul. Mai târziu mi-a mărturisit, același Neagoe Flondor, că Rioșanu are mania persecuției. Se teme că-l omoară legionarii. De ce? am întrebat eu. Ce-a făcut? Și atunci Neagoe Flondor mi-a spus mai mult. Noi eram calici în guvernare și politică. El era experimentat și matur.

Și ca s-o închei scurt. În toamna lui 1941, eram la Cernăuți. Îmi dusesem familia acasă și mă pregăteam să plec din țară, pentru că mă aștepta procesul de la Constanța (pentru revoluția din 3 sept[embrie] 1940, prin care l-am adus pe Antonescu la putere și am fost propus pentru Mihai Viteazul!), proces în care, în absență, am primit o condamnare de 27 [de] ani închisoare. În Cernăuți, am fost de mai multe ori în casa dlui Flondor, unde era bolnav, după o operație de rinichi, dl Rioșanu. Mi-a spus dl Flondor că doctorii sunt cam îngrijorați. Rioșanu are coșmare violente. Strigă prin somn că vin legionarii să-l omoare. Și, într-adevăr, domniule Vișoianu, așa a murit Rioșanu. Într-un coșmar s-a învârtit violent în pat și și-a rupt canula de sticlă, pusă în rinichi, pentru scurgere. A avut o hemoragie grea. Doctorul a venit prea târziu.

Vă spun aceasta pentru că nimeni din legionarii conștienți n-a vrut, nici n-a gândit, moartea lui Iorga și Magearu. Eu, care știu cât de porc și criminal a fost Iorga cu Codreanu și cu noi, îmi spun că băieții vor fi greșiți, crezând că fac o faptă mare.

Dar cel mai plauzibil este că echipele acelea de ucidere veneau din biroul lui Rîșanul. Sunt sigur (eu cred imens în Dumnezeu) că cei ce l-au ucis pe Iorga sunt încă în viață și cândva își vor lua curajul de a mărturisi.

Iată de ce, iubite domnule Vișoianu, am fost violent în protestul meu contra minciunilor gogonate ale dlui Marinescu. O întreagă generație este batjocorită și împinsă în deznădejde de oameni care nu știu ce spun, care inventează și mint. Noi nu l-am omorât pe Iorga. De-ar fi fost cu adevărat legionari, acei pedepsitori, ei s-ar fi predat ca să fie judecați. Pentru mine rămâne mereu un mister de ce Ion Antonescu a refuzat să facă proces ucigătorilor lui Iorga, așa cum a cerut Horia Sima. Explicația e numai una. Vinovatul cel mare, la acea oră, trebuia acoperit.

Mai trăim, iubite domnule Președinte, și se va mai scrie. Și vom mai vedea. Eu îmi apăr generația mea pentru că știu cât bine am vrut noi neamului românesc și cât de gata suntem și azi să murim în lupta anticomunistă.

Iată de ce zic că i-ați scris altuia. Nu mie. Eu vorbesc de Iorga rău pentru că l-am cunoscut în situații dezastruoase pentru el. Eram protejatul lui Ilie Torouțiu, care-i ținea profesorului Iorga documente de valoare, în casa de bani. Pentru că-l găsesc vinovat de uciderea lui Codreanu. Dar nu pentru că aş aproba moartea lui. Eu sunt un mistic. Sunt violent în credință, în arătarea răului și a mișeliei umane. Dar nu sunt pentru ucidere.

Dv. ați răspuns înțelept, dar nu mi-ați răspuns mie.

*Cu toată dragostea, al Dv.:
Vasile Posteuca*

SUMMARY

The three materials presented successively by the writer Ion Filipciuc on Vasile Posteuca and I. E. Torouțiu, contain new information on the two personalities of the Bukovinean culture.

Vasile Posteuca was admired by the exiled Romanians in the second half of the 19th century, his moving poems and articles being published in various magazines in Canada and the USA. The documents published by Filipciuc have been given by the writer's wife and contain two letters representing an interesting testimony on the "legionaire rebellion" in January 1941, when Vasile Posteuca was in Bucharest working as "news-monger" with the Horia Sima – Ion Antonescu government.

VASILE POSTEUCĂ DESPRE I. E. TOROUȚIU

Ion Filipciuc

Câmpulung

Când și cum ajunge Vasile Posteucă la prof. Ilie E. Torouțiu, – editorul revistei „Convorbiri literare”, directorul proprietar al Tipografiei „Bucovina” din București și autorul câtorva cărți pe care „băiatul drumului” din Stănești de Jos le va fi citit – nu prea avem știre. Putem bănuși doar că tânărul student cernăuțean îi va fi trimis editorului bucovinean din București un mănunchi de versuri.

Posteucă îi aducea prof. Torouțiu icoana unei Bucovine în plină ascensiune și îl ajuta să demonstreze că bucovinenii nu prea au nevoie să vină în rând cu lumea literară „bună” de la București, ci, dimpotrivă, că regătenii trebuie să intre în rând cu „lumea occidentală” din Bucovina. Ghimpele lui G. Călinescu, cel veșnic pornit împotriva bucovinenilor din simpla și banala pricină că nu i s-a agreat intenția venirii la Universitatea din Cernăuți, unde Leca Morariu, intransigentul, era... cumnatul lui Ilie E. Torouțiu

Relațiile dintre Vasile Posteucă și I. E. Torouțiu se încheagă armonios din momentul în care tânărul profesor cernăuțean îi propune editorului din București alcătuirea unei ediții cu piesa lui Mihai Horodnic, *Haiducii*, aflată într-un manuscris în posesia surorii elevului rădăuțean înecat în pâraul Suceviței, în 4 septembrie 1926, lângă Rădăuți. Dar Zamfira Horodnic, studentă la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți, se va căsători cu Vasile Posteucă.

„Iubite Domnule Torouțiu,

*Încerc să Vă scriu câteva rânduri odată cu manuscrisul **Haiducilor** lui Mihai Horodnic, pe care Vi-l trimit. Așa cum ați încuviințat. Îmi place însă să repet că tot Doamnia-Voastră, după ce veți citi [piesa], veți hotărî dacă e bine să fie publicată sau nu.*

Subsemnatul a mai corectat câte ceva ce nu mai era îngăduiut să rămână cum a fost conceput: punctuație, repetări moleste, inadvertențe etc.

Așa cum V-o trimit, mi se pare bună. Desigur judecând că e truda de creație a unui elev precoce, de nouăsprezece ani. Precocitate care a fost binecuvântată de rodnicie.

Cum veți fi văzut și din poeziile lui, Horodnic se sustrage colectivelor de duzină. Pornit din vârtejul începutului de veac, Mihai Horodnic se opintea să urce la orizont o simțire maturizată-n creații și-și trăgea seva din vâna celui mai autentic autohtonism. Din împărăția de comoară a cântecului și graiului popular și de sub cerul înstelat de chiotele trecutului cu haiducii. El n-a făcut, ca să spun în mod banal, artă populară, ci și-a ridicat sufletul de pui de gospodar legănat în ritm de Mioriță mare cântu-i Cosmosul și adormit seara-n povești cu haiduci și șopot de izvoare, până la îmbinarea

marei eternității pe care viziunea unei adânci simțiri poetice i-o dezvelise ca posibilă de atins, fără a se lăsa înșelat de coapsele impudice ale modernismului de import.

Haiducii lui se deosebesc fundamental de piesele cu iz național, scrise pentru a fi jucate și pentru a jena obrații asistenților la zile mari. Nu. Sub crengile codrului, șfătoși și buni ca frații de sânge, ei vorbesc natural. Gesturi modeste. Ton natural, în declamă.

Căpitanul lor, Șoiman, e în veche dușmănie de moarte cu Toma care i-a luat, cu anasâna, dragostea: fata care-l iubea pe Șoiman a fost silită să meargă după el. Cum era natural să bătătorim, Șoiman va fi prins în flagrant delict de către Toma. Iată motivul urii care invadează acțiunea. Șoiman va trăi cu „dragostea” lui până ce va avea și un copil (Brumărel).

Toma își omoară nevasta. Răzbumarea.

Asta e o întâmplare veche. Nu povestea interesează, ci ura. După ani și ani, Șoiman ajunge căpitan de haiduci, îl primește în ceata lui și pe Toma, nebătătorind că acesta vine cu gând de răzbumare. Toma încearcă defectiunea cetei de haiduci. Șoiman e reșnic bun cu haiducii și bun părinte al lui Brumărel, care nu bănuiește că Bădița Șoiman î-i tată.

Urmează trădarea lui Toma și deznodământul: pedepsirea lui Toma și moartea lui Șoiman pe pieptul căruia strigă Brumărel în clipa supremă: Tată, tată!

Nici un suflet de femeie nu calcă scena. „Adulterul”, cum ar spune G. Ibrăileanu, mână acțiunea din noianul vremii asimilate poveștilor.

E extrem de multă finețe psihologică în dialog. Întrebări și răspunsuri cu tâlc.

„Brumărel: Îmi spune povești. Seara mă ia la colnic. M-a învățat să cânt din frunză, îmi arată cum să țin flinta când voi fi voinic...”

Șoiman: Voinic, puțule. ”

În acest „voinic, puțule” întreg ascunzîș de gânduri al lui Șoiman, care-l învăluie pe Brumărel în priviri de dragoste părintească și poartă o rană veche care doare și care-i fură ades gândurile-n urmă. Dincolo de această replică cîtești fraze întregi pe care te ferești să le arăți copilului Brumărel.

Dărzenia haiducească, vitejia și ținerea jurământului peste moarte sunt lucruri pe care haiducii le trăiesc organic, nu le declamă.

Limba atât de neaoș românească, lumina de lună și fiiorul de frunză verde a întregii piese fac să credem că **Haiducii** ar putea vizita cu succes scenele liceelor și uneori și mai mult. I s-ar putea reproșa lipsa de acțiune. Scena e oarecum liniștită. Lipsa declarațiilor patetice. Sunt înlocuite cu adieri prelungi de nostalgie și de dor după trecut.

Cele ce scriu despre **Haiducii** nu vor cădere deloc în cumpăna publicării lor. Nu. Sunt pure impresii. Pe care le scriu cu gândul de împărtășanie. Asimilat așa-nu-mitei generații de sacrificiu, mă simt stingherit când e vorba și de literatură, de invadarea livrescului și „burlescului” în opera de artă. Artă pentru artă e ceva ce miroase cât de colo a balivernă străină. Drumul spre universal trece negreșit pe sub cerul „naționalismului”.

E ceva de viziune în **Haiducii**. În timp ce în 1926 erau „en vogue” rădăcini pătrate și goliciumile, Horodnic încerca să riposteze cu porestea țărânei noastre.

Dacă hotărâți să publicați **Haiducii**, Vă rog mult să-i faceți cinstea unei prefețe care să fie în același timp și un studiu introductiv. Asta cu atât mai mult cu cât Domnia-Voastră împliniți un măreț apostolat de românism bucovinean, ce-l cuprinde și pe Horodnic.

Apoi strălucita Dvs. competență.

Eu alăturerez o mică biografie pentru a suplini ceea ce lipsea în volumul poeziilor pe care le-am publicat.

Anunțurile de pe copertă și tot ce mai trebuie las în grija Dvs. părintească de mare mecenat al tinerilor.

Dacă mai trebuie să fac ceva, voi executa cu plăcere. Aș vrea să apară pe reversul primei coperte următoarele cuvinte: Această carte a fost îngrijită și tipărită cu chel-tuiala și marea dragoste de cititor cultural al Domnului I. E. Torouțiu.

Cu rugămintea de a-mi scuza lungimea scrisorii și de a primi mulțumiri anti-cipate, rămân cu întregul meu respect al D-Voastră

Vasile I. Posteuca."

Nu știm ziua exactă când Vasile Posteuca își expedia, nedatată, scrisoarea către editorul piesei **Haiducii** de Mihai Horodnic.

Din răspunsul lui I. E. Torouțiu se poate înțelege cât de darnic era acest cărturar în ospitalitate editorială:

„Iubite Domnule Posteuca,

Rostesc peste vârfuri de piscuri și fâlșâie în zări adânci icari atrași de-naltul mistic al luminii și tremurătoarea adiere a căldurii, zorind să se desfacă din cătușele materiei sălașe a[le] suferințelor. În lupta cu furtunile spiritelor rele, cad mulți înaintea de vreme și sunt striviți sub apăsarea grea a unui aspru destin.

Afundând polenul de aur ce s-a scuturat în zborul, uneori tineresc de îndrăzneț, din aripile fragede ale acestor corăbieri în văzduh, gândul pornește din evlavie pentru cei cari s-au ostenit în folosul urmașilor și din eternul cult al frumosului.

Licăriri de licurici în noaptea mută care a coborât grăbită de pe coline și înlăcrămiază acum brănuind grijulie cu boabe de rouă bălăriile crescute pe mormântul copilului autor Mihai Horodnic.

Dar din tristețea glasului său de dincolo ți se desprinde îndemnul să trăiești, să nu mori, pentru un idol dacă nu te simți materie brută de îngrășat pământul și dacă o slăbiciune a dubului nu te face să te prețuiești mai mult decât ești.

Mă inviți, iubite Domnule Posteuca, să scriu o pagină de tălmăcire a lui Horodnic? Dar ce-aș putea spune mai mult și cum m-aș exprima mai frumos decât D-ta în scrisoarea pe care mi-ai trimis-o? Vei fi, desigur, de acord cu mine că, din ceea ce ne-a lăsat nefericitul copil în scurta sa trecere prin viață, putem deduce ce ea ne putea da dacă moartea i-ar fi îngăduiut de două ori nouăsprezece ani, câți i-a trăit și ce ar fi însemnat pentru arsenalele unde trebuia să continue cu oțelirea armelor moderne ale haiducilor din codrul de flăcăi apărători de țară și sărăcime, împotriva veneticilor asasi-ni de nație și cu deosebire în sărmana Bucovină, diamant din stema lui Ștefan.

București, 1937

I.E. Torouțiu"

Firește că evenimentele istorice i-au despărțit pe cei doi bucovineni, însă și în condițiile vitregiilor din vremea războiului Vasile Posteuca speră să se bucure de sprijinul fostului său protector. Din care pricină îi și scrie din Berlin:

Iubite Domnule Profesor,

Fiind în Berlin pentru câțva timp, îmi fac o plăcută datorie din a Vă trimite atât Domniei Voastre, cât și stimatei Doamne, cele mai calde salutări și expresia celui mai înalt omagiu atât pentru prietenia ce mi-ați acordat-o întotdeauna, cât și pentru dragostea cu care m-ați primit între colaboratorii dragilor mele „Convorbiri literare”.

Am văzut aci lucruri interesante. Nu le voi uita repede. Aș vrea să am ocazia să vi le împărtășesc. Cât despre colaborarea mea viitoare la „Convorbiri”, aștept ziua când mă voi scobori în liniștea pe care o caut și poate voi mai putea îndruga ceva. Dacă mai rămân aicea, vă voi trimite ceva prin poștă.

Dacă întoarcerea mea ar întârzia, fiind reținut de afacerile comerciale pe care le proiectez și le urmăresc cu asiduitate, m-ar îndatora [[oarte] mult dacă v-ați interesa ce-mi fac copiii și dacă au ce le trebuie. Asta mai târziu și dacă o fi nevoie. Iertați-mi această îndrăzneală. Pentru că vrea să vă scrie și Aurel Răuță, vă rog să primiți închinăciunea...” [hârtia ruptă, după o copie xerox de pe ms. S.28(11) / XXXIX, aflat la Biblioteca Academiei Române, și expediată d-nei Zamfira Posteuca, în SUA, de unde cu mare amabilitate ne-a pus-o la dispoziție împreună cu celelalte texte prezentate aici.]

Nu știm dacă între cei doi bucovineni risipiți în lume, unul la București, celălalt în Germania, în Franța și apoi în Canada și America, s-a continuat corespondența. Dintr-o pagină din jurnalul pe care l-a ținut Vasile Posteuca în surghiunul său prelungit și după moarte, aflăm următoarele însemnări:

„Joi, 15 iulie 1943. Un număr din «Convorbiri literare»! A fost adus de camarazii din grupul Berlin. Un număr frumos. Bogat și prezentabil (Nov.-Dec. 1941). De abia azi a ajuns la mine. A circulat până acum prin grup fără să știu de existența lui. Îmi prilejuiește o bucurie nespusă. Ceva din țară! Ceva românesc! Deși sunt aproape doi ani de când a apărut, pentru sufletul nostru e ceva nou. E din timpul prigoanei. A apărut după ce am plecat noi. Și ne aduce mireasmă de țară. Ceva din seninul cerului de acolo. Un fremăt al codrilor din plaiurile natale. Și bucuria e cu atât mai mare cu cât se prezintă legionărește. Începând de la coperta care poartă chipurile a patru camarazi de credință și condei. căzuți pe frontul din răsărit: Florin Niculescu, Ion Chornic, Ion Țurcanu, George Vaida. «Cu moarte pre moarte călcând...»

Numele colaboratorilor îmi sunt cunoscute, de la cei mai bătrâni și până la cei mai tineri. Am avut fericirea de a colabora la revistă încă din 1929, imediat după ce I. E. Torouțiu a luat direcția ei. Și până azi, bucovineanul I. E. Torouțiu mi mi-a refuzat coloanele «Convorbirilor» niciodată.

*Un om de curaj și de omenie. Deși știe la ce se poate aștepta din partea guvernului, mi-a publicat și în acest număr o poezie (**Priveghi**) din caietul pe care i l-am lăsat la redacție. Tot așa i-a publicat una și camaradului Țolescu. Ba, din cuprinsul de sfârșit de an, aflu că am avut poezii și-n celelalte numere. Îmi dă o satisfacție faptul acesta. Nu una de orgoliu. Ci de ordin mai înalt. N-am murit încă pentru cei de-acolo! N-am dispărut total. Mai trăiesc, măcar cu numele, dedesubtul unei poezii. N-am fost izgonit de tot din lumea românească. Este un colțișor unde numele meu nu rușinează. Un loc neutru unde patimile politice nu pot pătrunde. Aceasta e satisfacția mea. Nu aceea de a-mi fi văzut tipărită poezia. Beția «primei poezii publicate» a rămas pentru mine cu anii în urmă. Acum altele sunt meridianele pe cari trăiesc și altele fântânile din cari îmi scot cu ciutura sufletului apa vie a mulțumirii și împlinirii întroare.*

Noi, legionarii, n-am avut noroc și răgaz să ne realizăm pe plan literar, cum s-au realizat atâția din generația noastră. N-am avut nici îndemni, nici sprijin și nici timpul necesar. Noi, cultura ne-am câmpit-o între două tremuri și-n clipele de răgaz ale luptei. Și puțini am avut fericirea de-a putea «apare». Lumea gândurilor noastre a fost mereu prigonită iar numele nostru strivit în furcile cenzurii. De școală literară nici nu mai vorbesc.

Totuși, noi am scris și scriem. Și am trăit sufletește înfinit mai bogat și mai interesant decât alții. Odată va trebui să se recunoască faptul real că noi, așa slabi și oropsiți cum suntem, am obligat lumea scriitoricească tânără să se întoarcă din cumplitele rătăcirii ale „-ismelor”, sub cerul pur al poeziei și artei autotone, românești. Icoanar-ul va însemna mereu, în această privință, nu numai o experiență rodnică, ci și o cruce de drum.

De aceea e mare mulțumirea noastră când vedem că nici prigoana asta n-a putut înfrânge cerbicia profesorului I. E. Torouțiu de a menține «Convorbirile» în afara frământărilor și meschinărilor politice și de a da în paginile ei, și mai departe, acces și dreptate generației legionare. Sub [Armand] Călinescu, I. E. Torouțiu a dus o luptă titanică în acest sens. Mi-aduc aminte cum se lupta cu cenzura și cum se zbătea să deschidă coloanele revistei tuturor scriitorilor legionari, având grijă să le dea și o bucată de pâine pentru truda lor spirituală. I-a primit cu drag pe Radu Gyr și pe Vladimir Dumitrescu. Mi-a întins o mână de prieten și mie. Și câtor alții. Și era fericit că poate fi drept când toată lumea era pornită animalic spre nedreptate și crime. Când a căzut [Armand] Călinescu, sub răzbușnarea neamului, el, ca să nu-i publice caricatura pe copertă, cum erau obligate toate publicațiile de atunci, a întârziat cu apariția «Convorbirilor» aproape un an. Dar a dat în schimb numărul comemorativ Eminescu, de 1000 de pagini, realizând cea mai serioasă prezentare a bardului de la Ipoțești în critica și cultura română și universală. Acum Torouțiu se menține pe aceeași linie de caracter, dreptate și onoare. Cu noblețe și dăruicie de mecenat. Nepărtinitor și totuși plin de dragoste și înțelegere pentru zbuciumul tineretului românesc. S-ar putea oare ca suflul nostru să-i uile cândva și să nu-i prețuiască just aceste merite?

Viața e grozavă. Împinge oamenii pe linii greșite, sfarmă prietenii, umbrește merite și acoperă uneori cu nedreptate chiar mormintele. Sufletele noastre însă nu-l vor putea uita pe I. E. Torouțiu, niciodată. Căci Torouțiu nu trăiește numai prin atitudinea nobilă față de noi, ci și prin valoarea lui intrinsecă de om al culturii românești. Cele 7 volume de studii și documente cuprinzând toată corespondența literară românească de la «Junimea» până la «Sămănătorul», adnotate critic de el, ca și ultimii ani ai «Convorbirilor» constituie realizări majore ale literaturii și culturii românești. Nu se va putea apoi nega de nimeni că I. E. Torouțiu e la ora actuală singurul critic și «academician» român specialist serios în problema Eminescu.

Fără mintea și elanul lui, «Convorbirile» ar fi rămas «magazin literar și cultural», așa cum au rătăcit de la moartea lui Măiorescu încoace. El le-a dat viață nouă, deschizând porțile pentru toți scriitorii tineri și bătrâni și plasând revista în fruntea publicațiilor literare vii. A fost chiar acuzat că a transformat «Convorbirile» în «Kindergarten», dar în cazul lui acuza e și ea un merit. Vechea publicație a Junimii dirijează și azi, grație lui, literatura românească.

Acesta e I. E. Torouțiu! Dar n-am spus încă nimic din ce s-ar cuveni spus despre el. Profesorul I. E. Torouțiu e singurul aderent muncitor ajuns la Academie. Pornind de la o mașină bodorogită, rămasă din războiul trecut, prin muncă și sudoare, cărând cu roaba tipărituri pe la ministere, a ajuns să-și ridice frumoasa tipografie «Bucovina», din str. Gr. Alexandrescu, București. O tipografie model ca înzestrare tehnică și organizare. În care lucrează șase sute de muncitori, bine plătiți și organizați într-o aderentă familie. Profesorul Torouțiu e de dimineață până seara târziu între ei. Cu mâne-

cile suflecate, brobonit de sudoare, între un telefon și calculele de prețuri și materiale, primește cu dragă inimă în birou pe oricine. Veșnic îndatoritor și afabil:

– Grigore, adă niște cafele pentru maestrul Murnu! Vasile, sari și cumpără niște țigări că n-am cu ce-mi trata oaspeții.

Când intri, oricine ai fi, te recomandă celor prezenți și discuția începe. Profesorul e veșnic tânăr și în veșnică frământare. Ca și la fizic, e mereu mlădios și la suflet. Nu suferă de anchiloze spirituale. Nu judecă arta prin oameni. Îl înțelege atât de bine pe Arghezi, ca și pe Eminescu. Nu are o teorie rigidă în critică și-n judecarea operei de artă. Artă e viață și viața îl aruncă peste bord pe cel ce vrea s-o îngrădească în forme mărginite și rigide. Discuția continuă atunci aprins ore întregi și se continuă adeseori la Cafeneaua București, unde profesorul dă «peste mână» dacă tinerii se fac a plăti.

– Asta nu s-a întâmplat încă în viața mea. Fugiți, măi calicilor!

Dar vorbele sînt înflorite de un răs atât de bun încât n-ar putea ofensa nici pe cel mai mândru muritor.

E o adevărată recreație să stai în tipografia «Bucorina». Muncitorii muncesc reseli. Profesorul îi cunoaște pe toți pe nume. Pe unii i-a cuminat. Celor mai mulți le-a botezat copiii, cărora le-a creat carnet de depunere. Știe situația familiară a fiecărui muncitor și plătește «salarii sociale» nu după cât se cuvine, ci după nevoile de-acasă.

De la tipografie, trece apoi acasă, în bibliotecă, să scrie până noaptea, târziu, sau pleacă la Academie. Muncitor la Academie!

Biblioteca e una din cele mai bogate din bibliotecile particulare din țară. Ca documente literare și istorice e poate a doua după a lui Iorga.

Și să-l vezi în bibliotecă! În tăcerea de la etaj, între uriașele rafturi de cărți, pitit undeva, la un colț de masă, stă ore întregi și citește, adnotând, cu zeci de fișe întinse în față și cu vrafuri de cărți alătura. Nu mai e viu parcă. Se topește în sufletul larg al cărților și trăiește prin ele. Când urci sus și-l găsești așa, te jenezi parcă să-l deranjezi. Ai vrea s-o iei îndărăt. Dar stai așa, înlemnit în tăcerea bibliotecii până când ridică ochii el să te vadă.

– Aicea erai? Bată-te să te bată! Șezi colea...

Și te bate pe umăr, întinzându-ți o mână caldă și prietenească. I. E. Torouțiu nu cunoaște «jena» și nici distanța autoritară. E tânăr și prietenos. Căci arta e mereu tânără. Și înseamnă, în sensul ei cel mai înalt, dăruire.

Torouțiu e un om care nu bârfește și nu știe ce e critica negativă. Are în această privință poate școala germană. E unul dintre puținii noștri germaniști. Dar nici în viață nu și-a făcut din negație o armă. A biruit și a biruit dușmanii prin fapte, nu prin înjurături și vorbe grele. De aceea e un adevărat biruitor.

Scriu aceste însemnări de dincolo de bine și de rău. Nu am nici măcar nădejdea că-mi vor supraviețui în cazul când voi cădea. Gândindu-mă totuși că s-ar putea să fie salvate și răsfoite cândva de cei ce vor veni după noi pentru a găsi în ele icoana vremurilor în care am trăit și valorile spirituale care ne-au împins în luptă și moarte, vreau să relatez încă ceva despre I. E. Torouțiu. O întâmplare care nu mai e a lui dar pe care el se va jena desigur s-o povestească. Fac aceasta pentru a da înainte de toate lumină reală evenimentelor prin care am trecut și sub semnul cărora ne-am împlinit destinul.

Căci nu știu dacă «domnul profesor» își va scrie cândva amintirile și va relata acest fapt. E vorba de ultima lui vizită la Iorga. Era la începutul prigoanei dintre '38, când levantinul se năpustise cu toată furia în contra Căpitaniului. Și [Armand] Călinescu îl exploata nemilos în această direcție. Îi trebuia mitul Iorga pentru a distruge mitul Codreanu. Oamenii de bine și mamele luptătorilor înnemnițați îi trimiteau însă naționalistului Iorga scrisori peste scrisori și-l implorau să nu se amestece într-o luptă

nedreaptă și neonorabilă. Căci Capitanul nu se mai putea apăra și cel puțin lui nu-i greșise cu nimic.

Profesorul s-a dus la Văleni să-și mai aleagă ceva scrisori de la Junimea.

La sfârșitul vizitei, Iorga revine la ceea ce-l durea:

– Uite! Vezi, Torouțiu? Mă amenință! Ce obrăznicie! Să-l amenințe pe Iorga!

Torouțiu, cu tot respectul ce-l purta, a încercat să-l potolească și să-l abată de pe drumul pe care mergea.

– Domnule profesor! Rămâneți în lumea științei. De ce vă băgați în politică? Știți doar că nu v-a mers în politică. De ce vreți să scoateți cu mâna Dvs. castanele lui [Armand] Călinescu din foc? Codreanu e nevinovat. Și chiar dacă ar fi vinovat, are tot tineretul curat al țării cu el. Intrând în luptă cu el vă măcinați toată autoritatea de care dispuneți. Și, pe lângă asta, comițeți un păcat. Dând gura Dvs., veți fi părtaș la o crimă monstruoasă.

– Și tu vorbești așa? a strigat Iorga. Ieși afară! Să nu-mi mai calci de-acuma pragul.

Torouțiu și-a luat pălăria, a salutat și a ieșit plângând. Dar printre uși s-a mai întors o dată.

– Vreau să vă mai rog o dată, domnule profesor. Nu luați parte la omorârea lui Codreanu, căci veți plăti și Dvs. cu viața. Vă va omorî tineretul naționalist al țării. Și închipuiți-vă: Iorga, naționalistul de altădată, pedepsit de tineretul naționalist al țării!...

– Ieși! Ieși afară! a urlat furios Iorga.

– Ieși! Dar să știi că au să vă omoare. Moartea cere moarte și sângele, sânge!

Mi-a povestit această întâmplare profesorul Torouțiu, în primăvara lui 1941, după lovitură de stat a Mareșalului Antonescu, de la 21 ianuarie. Povestea și plângea.

– Plâng fiindcă n-am putut slava pe Iorga, omul de știință. Grecul și porcul din el însă au fost mai tari. Și-o fi adus oare, înaintea morții, aminte de cuvintele și rugămintea mea?

Citesc «Convorbirile literare» și-mi dau seama că avem la București o inimă curată de prieten. Torouțiu nu e un temperament politic. Totuși e frumoasă atitudinea lui de a nu lăsa să fie mistificată total contribuția sângelui legionar la războiul de astăzi și mai ales la pregătirea lui. Căci, indiferent că vom muri toți și că nu vom mai putea realiza o Românie legionară așa cum am visat-o noi, indiferent de mișelia clicei democratice care s-a insinuat în arena evenimentelor ca să conducă acest război, istoria va consemna un mare adevăr. Acela că noi, legionarii, am fost prezenți în viața românească de după războiul din 1914–1918 și am dat țării și neamului tot ce-i puteam da. Suflet și gând, credință și muncă, luptă și jertfă, viață și moarte! Și „Convorbirile” vor fi în această privință unul din nelăgăduitele documente... cea a istoriei de mâine.

Fie măcar rândurile acestea omagiul pe care suntem datori să i-l adresăm peste oameni, patimi, profesorului I. E. Torouțiu. [Jurnal, Caiet nr. 2 (6 iulie 1943 – 9 august 1943), p. 50, inedit.]

Miră oarecum faptul că, deși exilat peste ocean, Vasile Posteuca nu află la vreme potrivită nimic despre moartea protectorului său, I. E. Torouțiu, stins din viață în ziua de luni, 23 noiembrie 1953, în casa din str. Argentina, nr. 39, din București.

Abia în ziua de 2 noiembrie 1958, pe când se găsea în Kingston, Ontario, Canada, Vasile Posteuca mai consemnează câteva rânduri despre I. E. Torouțiu, pentru că l-a visat:

„La nivelul visului (un fel de transă în care de-o bucată de vreme mă scobor tot mai rar) pe la orele 10 a. m. eram într-o sală mare a unei academii și răsfoind cărți

sfinte, m-a invadat, în două răstimpuri, o splendidă prezență a cerului. O minunată mireasmă a împărăției cerurilor». Am plâns, ceva ce nu voi uita niciodată. Eram în țară. M-a primit Ilie E. Torouțiu. Conducea o revistă literară, dar în apartamentul lui am găsit mere. Multe, frumoase. (Și mere în visele mele înseamnă lacrimi)». [Jurnal. Caiet nr. 19 (6 aprilie 1958–2 ianuarie 1960), p. 122, inedit.]

Profesorul I. E. Torouțiu era mort de aproape cinci ani... și Vasile Postecă n-a avut alt semn decât acest vis.

SUMMARY

Vasile Postecă and I. E. Torouțiu, a young teacher from Cernowitz, exchanged letters regarding the publication of a play written by Mihai Horodnic. The correspondence is mentioned in Postecă's diary written in exile. The third material deals with Torouțiu's projects and tragic death, when he was 65, after the security forces stormed his house in 1953 and confiscated all his archive: folklore compilations, sociology studies, the monograph on Goethe and the History of German literature, unpublished literary documents – his literary wealth.

I. E. TOROUȚIU ȘI PROIECTELE SALE

Ion Filipciuc

Câmpulung

De mare interes și cu evidente învățături – și de carte și de minte – ar fi un studiu asupra marilor proiecte ale cărturarilor și artiștilor români și a condițiilor în care cei mai mulți dintre ei – Ion Heliade Rădulescu, B. P. Hasdeu, Aron Pumnul, M. Eminescu – n-au reușit, într-o măsură sau alta, să și le împlinească. Dintre aceste „sânte firi vizionare” face parte și istoricul literar I. E. Torouțiu.

Ca mai toți scriitorii bucovineni, și Ilie E. Torouțiu și-a pornit cariera literară cu o culegere de folclor, sub titlul *A fost odată... Povești și cântece populare*, culese de..., în Biblioteca „Bucovina”, nr. 8, Cluj, 1911, 163 p., urmată apoi de volumul *Frunză verde. Cântece populare din Bucovina*, în Biblioteca „Bucovina”, nr. 4, Solca, 1914, cu texte adunate de la țărani din Solca sau din satele din jur, ambiționând chiar la o lucrare mai vastă cu *Cântecele și basmele neamului românesc din Bucovina*, despre care același Constantin Loghin scrie: „pe care ne-a făgăduit-o, dar nu ne-a dat-o până acuma”, adică până în 1926. În fapt, în cele *Câteva cuvinte pentru învățați cu ochilari și fără ochilari* din culegerea *Frunză verde*, Torouțiu preciza că: „Materialul folcloristic din paginile acestea este scos din lucrarea *Cântecele și basmele neamului românesc din Bucovina*, la care de ani de zile muncim câțiva tovarăși de idei, adunând mereu material din toate unghiurile Bucovinei și studiindu-l. Lucrarea proiectată va trebui să fie o energică afirmare a Sufletului Românesc și o nestrămutată dovadă de vitalitate a Poporului Român din Bucovina. Înainte de toate însă ea va trebui să fie, din partea Bucovinei, cea mai însemnată contribuție pentru studiul limbei, căci culegerea materialului a rămas și rămâne în sama acelora cari vor și redacta lucrarea; ea – culegerea – nu s-a făcut de câtră oameni lipsiți de studiile pregătitoare, cum s-a întâmplat cu alte colecții de natura aceasta...”

Ținând cont de menirea broșurei de față, cântecele cuprinse în ea se publică, se-nțelege, fără semnele fonetice. Aceasta ar fi aici o piedecă numai. În lucrarea amintită însă materialul va apare bine studiat, aranjat și după regulile fonetice. Acolo se va insista și asupra cântecelor americane, un specimen ciudat și cu totul nou în literatura noastră populară, de când mizeria și sărăcia l-au silit pe bietul nostru țaran să apuce calea peste Ocean; tot acolo se vor arăta și numele persoanelor de la care au fost auzite cântecele sau basmele.

În numele tovarășilor mei: I.E. Torouțiu” (p. 117-118)

Fără îndoială că nu poate fi vorba decât de acei „tovarăși de idei” din jurul prof. univ. dr. Matthias Friedwagner și de monumentală colecție îndrumată de acesta, care a reușit să tipărească, abia în 1940, un prim volum cu *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*, I. Band, Liebeslieder, *Cântece populare din Bucovina, De-ale dragostei*, în 582 de pagini, din cele vreo 15 000 de texte culese între anii 1907-1910. Astfel, asiduitatea cu care I. E. Torouțiu a cules și a editat cân-

tece și basme populare din Bucovina a rămas un proiect juvenil, creionat doar din câteva linii. Și totuși, în ultimii săi ani de viață, Torouțiu avea încă speranța că va putea edita un corpus cu **Cântece și basme populare din Bucovina**, căci Iulian Vesper consemnează în memoriile sale: „*Legat de unele obligații mai vechi, mă abăteam pe la profesorul I. E. Torouțiu, omul de suflet, bun și înțelegător, care-și avea locuința pe strada Argentina, la doi pași de piața Victoriei. Il găseam încă preocupat de planul ce și-l făurise cu ani în urmă: publicarea unui imens corpus al folclorului românesc, pe regiuni. Printre numeroșii colaboratori ce și-i apropiase în vederea transpunerii în viață a vastului proiect, mă afluam și eu. Se întâmpla să mă ia de braț, o porneam prin orașul distrus: apoi ne întorceam schimbând impresii. Nu o dată își exprima satisfacția că izbutise să ducă la bun sfârșit editarea celor 12 volume de **Studii și documente literare**. Acum lucra la cuprinsul sinoptic și la index, materialul ce urma să formeze un alt tom, al 13-lea.*” (Iulian Vesper, **Memorii**. Ediție îngrijită și prefată de Pavel Țugui, Editura Saeculum I.O., București, 1999, p. 160.)

Nu cunoaștem deocamdată înspre ce țintă se îndreptau preocupările de sociologie ale lui I. E. Torouțiu, doar faptul că, doar în răstimpul a cinci ani, tânărul universitar român de la Frankfurt pe Main publică studiile **Românii și clasa intelectuală din Bucovina**. Notițe statistice de..., Editura Societății academice „Junimea”, Cernăuți, 1911, 48 p. cu tabel (ediție separată din organul Partidului Național „Foaia Poporului”); **Românii și clasa dirigență din Bucovina**. Studiu statistic economic, Cernăuți, 1911; **Românii și clasa de mijloc din Bucovina**. Studii statistice. Partea I. Meseriașii, Cernăuți, 1912. Partea II. Negustorii, Cernăuți, 1912, sau **Poporația și clasele sociale din Bucovina**, cu 12 hărți, Biblioteca „Bucovina”, nr. 31-38, București, 1916, 431 p., impresionează și ne determină să bănuim că autorul era animat de un proiect în acest domeniu extrem de nou și interesant la început de secol XX. Știm doar că la Universitatea din Cernăuți, la acea vreme, își desfășura cursurile sociologul Traian Brăileanu, și o investigație a relațiilor dintre acesta și I. E. Torouțiu ar fi în măsură să lămurească și avântul sociologic al celui din urmă.

Trei sunt amănuntele care probează mai apoi tentativa lui I. E. Torouțiu de a scrie o monografie despre viața și opera lui J. W. Goethe și anume: studiul **Hermann și Dorothea. Ienăchibă Văcărescu**. Pagini din monografia Goethe, București, 1931, 63 p., cu ilustrații, în care autorul își avertizează cititorii asupra faptului că broșura este doar o mică parte dintr-o lucrare mai vastă, și buna cunoaștere a primei ediții critice a operei lui Goethe, realizată în 143 de volume, **Goethes Werke**, Herausgegeben [im] Auftrage der Grossherzogin Sophie von Sachsen, Weimar, Hermann Böhlau, în cele patru serii: Seria I-a: Opere literare – 63 de volume; Seria a II-a: Scrieri de știință naturală – 14 volume; Seria a III-a: Însemnări zilnice – 16 volume și Seria a IV-a: Scrisori – 50 de volume. Uriașa lucrare s-a pornit în 1887 și s-a sfârșit în 1912, într-un răstimp de-un sfert de secol, exemplu de „ideală organizare”, „spirit de solidaritate”, „coeziune organică, proprie și caracteristică spiritului german, dintr-un înalt simț pentru ceea ce va să însemne mândrie națională, pil-duitoare tuturor popoarelor și tuturor vremurilor”.

Ceea ce ar fi un îndemn serios și pentru români în fața operei lui M. Eminescu, cu ale cărui texte fiecare editor se simte îndreptățit să procedeze după bunul său plac. În timp, aplecarea asupra textelor eminesciene nu i-a mai îngăduit lui I. E. Torouțiu măcar să-și configureze, din alte câteva studii, monografia despre poetul german Goethe. Și I. E. Torouțiu ia în discuție criteriile și rezultatele ediției alcătuite de D. R. Mazilu, M. Eminescu, **Poezii și variante**. Ediție omagială, sub auspiciile Academiei Române, Imprimeria Națională București, 1940, vol. I, 844 p.+1 pl., și ale celui dintâi volum din ediția M. Eminescu, **Opere I**, poezii tipărite în timpul vieții. Introducere – note și variante – anexe, ediție critică îngrijită de Perpessicius,

cu 50 de reproduceri după manuscrise, București, Fundațiile Regale, 1939, XLII+528 p.+ 1 pl.

Dar I. E. Torouțiu muncește o vreme la **Exegeza eminesciană**. Poeziile antume din punct de vedere filologic, care sunt articole tipărite în „Convorbiri literare” (1941–1942), adunate abia de curând într-o ediție (cf. I. E. Torouțiu, **Exegeza eminesciană**). Poeziile antume din punct de vedere filologic. Antologie, notă editorială și bibliografie de Doina Rizea. Prefată de Nicolae Georgescu, Editura Floare Albastră (București, 2002, 256 p.), ceea ce constituie un fapt cultural de mare importanță nu doar în planul studiilor despre opera lui M. Eminescu. Editorul, în prefața antologiei, reproduce câteva pasaje din scrisoarea pe care I. E. Torouțiu o trimitea în 22 octombrie 1947 lui Perpessicius, explicându-i cu înfrigurare: „Acum lucrez zi de zi la **Exegeza eminesciană** și pagină cu pagină trebuie, trebuie să-l citez pe Perpessicius. Va fi o lucrare de 600–700 pagini: Poeziile antume din punct de vedere filologic. Să ajute și filologia la fixarea cuvântului care de la ediție la ediție se schimbă ca nisipul în pustie”.

Într-o altă scrisoare, din 16 decembrie 1947, continuată în 26 ianuarie 1948, Torouțiu i se destăinuie aceluiași corespondent despre răvna lui la **Exegeza eminesciană**: „Am ajuns la 600 pagini de tipar; mai sunt încă vreo 200, așa încât în cursul acestui an o voi termina – din topor, după care urmează definitivarea formei de prezentare: stilul. La 1949, când se împlinesc o sută de ani de la nașterea poetului, voi fi bucuros să pot veni și eu, ca bucovinean, cu acest omagiu” (*ibidem*, p. 10).

Însă nici acest proiect nu va fi dus la capăt, materialul lucrat „din topor” dispărând ca prin minune, iar editorul de astăzi fiind nevoit să refacă volumul doar din paginile pe care I. E. Torouțiu le-a tipărit în „Convorbiri literare”, începând cu nr. 1, ianuarie 1941, și încheind cu nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1942. Concret, din cele 48 de poezii din ediția îngrijită de Maiorescu în decembrie 1883, I. E. Torouțiu nu analizează din punct de vedere filologic decât patru texte: **Eptigontii**, **Venere și Madonă**, **Mortua est!** și, în mică parte, **Luceafărul**.

Cum ajunge I. E. Torouțiu să editeze, împreună cu Gh. Cardaș, întâiul volum din seria de **Studii și documente literare**, București, 1931, nu avem informații. Știm doar că proiectul l-a acaparat definitiv pe I. E. Torouțiu, care va reuși ca până în 1939 să tipărească 12 volume, din care volumele VIII–XII neterminate, întrucât nu aveau introducerile, notele și indicele trebuitoare. Pentru a le ocroti de ravagiile războiului care se anunța a trece și peste România, editorul le încredințează Academiei Române, spre păstrare, în câte cinci exemplare fiecare volum. Teama din 1939 se împlinește în ziua de 7 mai 1944, când bombardamentele anglo-americane îi distrug un etaj al casei și-i ard toate exemplarele volumelor VII–XII din **Studii și documente literare**, ca și alte cărți, precum 1 000 de exemplare din **Pagini de istorie și critică literară**, alte 500 de exemplare cu **Helne și beinismul în literatura românească** și câte altele. După încheierea ostilităților, Torouțiu retipărește cele 12 volume de **Studii și documente literare**, căci, prevăzător din fire, și-a păstrat probabil șpalturile fiecărui volum, la care adaugă volumul al XIII-lea, cu indicele general al celorlalte volume. Retipărirea s-a făcut clandestin, fără aprobarea cenzurii, din 1945 până prin octombrie 1947, când editorul îi trimite lui Perpessicius întreaga colecție de **Studii și documente literare, editio altera quia prior enim igne belli causa delecta**, în 13 volume, însoțită de o scrisoare (*ibidem*, p. 247–248).

În aceeași scrisoare, Torouțiu, după ce relatează despre proiectul **Exegeza eminesciană**, revine asupra materialelor de arhivă și precizează: „Concomitent, trec la cealaltă lucrare: volumele 14–25 din **Studii și documente literare**, așadar încă 12 volume, dintre care 4 cuprind o parte din arhiva inedită T. Maiorescu, 4 vo-

lume, arhiva Sextil Pușcariu, 2 volume vechi și noi junimiști, 2 volume diverși. Volumul al 26[-lea] va cuprinde un indice general pentru vol. 14–25 și un sumar sinoptic. Dacă nu mi se întâmplă nimic și dacă împrejurările se vor schimba așa cum se conturează într-un viitor nu prea îndepărtat și cum evenimentele par a se precipita, atunci, după învăluirea în lumină a Țării, în lumina tăriei de sus și de pretutindeni, în mai puțin de un an voi fi predat circulației colecția întregă de 26 de volume. Și voi spune Amin, pentru că trebuie să mă gândesc la lichidarea monografiei *Goethe* și la terminarea *Istoriei literaturii germane*" (*ibidem*, p. 248).

Din păcate, împrejurările nu s-au schimbat și descinderea securității în casa lui I. E. Torouțiu a fost urmată, în 1953, de confiscarea întregii arhive zidite între pereții unei camere: culegerile de folclor, studiile de sociologie, monografia *Goethe și Istoria literaturii germane*, în stadiu în care se aflau, studiile și documentele literare inedite pregătite pentru volumele XIV–XXV, o adevărată comoară. Astfel încât, cărturarul I. E. Torouțiu moare subit la vârsta de 65 de ani, 5 luni și 5 zile, fără să-și fi împlinit vreunul din maiestuoasele sale proiecte literare.

Și l-a împlinit doar pe cel al bărbatului îndrăgostit pe viață și pe moarte de o singură femeie.

Soția sa, Elvira, făcea parte dintr-o familie de aleasă ținută intelectuală din Bucovina – era fata cea mai mică a preotului și cărturarului Constantin Morariu din Pătrăuții Sucevei. Cu fratele ei, Leca Morariu, Ilie Torouțiu a fost coleg de clasă la Obergymnasium din Suceava și, în chip firesc, feciorului de țărani din Solca îi era mai lesne să-și însoțească prietenul până în Pătrăuți, preț de vreo 10 km, decât să trepădeze, pe jos ori într-o căruță, de la Suceava la Solca, la o depărtare măcar împătrită.

De altfel, și cealaltă soră a Morărenilor, Victoria, se va căsători cu un cărturar pur-sânge, Vasile Grecu, și e de închipuit ce atmosferă literară se închea în casa preotească din Pătrăuți la reuniunile de familie, cu frații Leca, Aurel și Victor, cu surorile Victoria și Elvira și cu soții acestora.

În fapt, Elvira Torouțiu a lucrat toată viața în biblioteca soțului său, pregătind pentru tipar diferite volume și, în cele 25 de tomuri ale seriei *Studii și documente literare* – din care 13 au fost imprimate din 1931 până în 1946, iar următoarele 12 și-ar fi urmat drumul spre lumina tiparului dacă nefastele consecințe politice și economice ale întoarcerii armelor de la 23 August 1944 n-ar fi pus capăt unei munci de-o viață – se află bună parte din râvna acestei femei devotate.

Nicolae Georgescu dă câteva amănunte despre sfârșitul tragic – în fapt sublim – al soților Torouțiu: „Mai întâi am aflat că I. E. Torouțiu a avut o moarte groaznică: s-a sinucis, împreună cu soția, în 1953, în urma unei percheziții efectuate de Securitate. Își zidise complet o odaie a casei punând înăuntru arhiva personală: când Securitatea a venit, a dărâmat zidul, a recuperat hârtiile – lăsând în urmă pe cei doi soți în pragul disperării. Am crezut, la început, că scena s-a petrecut pe undeva prin nord, Torouțiu fiind bucovinean; nu. Era o cameră, nu o odaie, care se afla în București, pe strada Argentina. Casa, adică vila... Torouțiu, mai avea tipografie, depozit de cărți și reviste nevândute" (*ibidem*, p. 5).

În realitate, lucrurile s-au petrecut tragic dar în alte împrejurări. Soții Torouțiu au suportat cu stoicism războiul, bombardamentele – care le-au afectat casa și tipografia, depozitul de cărți –, naționalizarea rămășițelor din tipografie, confiscarea documentelor literare – vreo patru volume numai cu arhiva primită de la fiica lui Titu Maiorescu și încă alte opt volume cu diverse materiale de arhivă –, impunerea unor chiriași în camerele din casa din str. Argentina nr. 39, ca și raționalizarea alimentelor din anii 1950.

Firește că nu i-au ocolit bolile. Astfel că în toamna anului 1953, Elvira Torouțiu dezvoltă din senin un glaucom la ochi, care nu poate fi operat imediat din cauza pneumoniei. Medicamentele procurate cu greutate nu ajută la nimic, și bolnava moare în ziua de sâmbătă, 21 noiembrie 1953, pe la miezul nopții. Soțul era acasă și dormea, obosit după cele 53 de zile și nopți de supraveghere la căpătâiul bolnavei. Înștiințat de moartea soției, se trezește și, la ora 3 din noapte, merge la spital, cu un automobil, însă cadavrul soției nu poate fi eliberat decât luni, 23 noiembrie.

În ziua de duminică, cărturarul îndurerat este vizitat de dr. Grigorescu, de Rațiu, de pictorul Constantinescu, de Lupașcu și Lucian Demetrescu, ca și de câteva rude, între care și Vasile Grecu. Torouțiu „nu a făcut decât să plângă și să-i convingă de inutilitatea supraviețuirii sale după înmormântarea soției. Iar după amiază s-a retras în odaia lui de culcare și a scris testamentele pe care le-a încredințat lui Lucian Demetrescu – poet și locotenent farmacist“. După miezul nopții Torouțiu „s-a retras în camera sa și s-a culcat îmbrăcat, scoțându-și numai haina“. În zori, pe la opt și jumătate, a fost găsit mort. „Murise în aceeași poziție cum murise și soția sa, cu palmele întinse, puse una peste alta, așternute între obraz și pernă, în ziua de luni, între orele 6 jumătate și 8 jumătate“, dimineța.

Or, această zi de luni, din scrisoarea expediată de G. I. Stratulat, din București, la 19 ianuarie 1954, către Leca Morariu (care, în noiembrie 1953, era abia ieșit din spital și din această pricină cumnații săi i-au ascuns câțva timp cele petrecute cu Elvira și Ilie Torouțiu), înseamnă luni, 23 noiembrie 1953, când a fost adus și trupul neînsuflețit al Elvirei Torouțiu și așezat alături de al lui Ilie Torouțiu. „Când i-am văzut – relatează același martor ocular, G. I. Stratulat – luni seara, în raclele lor, pe catafalcul improvizat în bibliotecă din cele două birouri alăturate, ambii aveau liniștea și mulțumirea întipărită pe figuri și pe buzele lor strânse, iar capetele lor erau îndreptate ușor unul spre celălalt, privindu-se cu ochii închiși și dădeau impresia – dacă ar fi fost în picioare – a doi miri în timpul oficierii căsătoriei lor religioase“ (Eugen Dimitriu și Petru Froicu, *O scrisoare inedită către Leca Morariu despre moartea soților Torouțiu*, semnată de G. I. Stratulat, București, 19 ianuarie 1954, în „România literară“, București, an. XXV, nr. 27, din 9–15 sept. 1992, p. 7).

În fapt, moartea soților Torouțiu a fost pe măsura armoniei lor sufletești, adică sublimă. A fost, aruncând repede o privire asupra vieții lor bântuite de entuziaste proiecte și de firești izbândiri cărturărești, singurul proiect împlinit „cu asupra de măsură“. Cărturarul bucovinean I. E. Torouțiu a murit odihnindu-și obrazul pe mâinile împreunate a rugăciune. Căci măcar această din urmă rugăciune i-a fost ascultată.

Spre mâhnirea surdă și amară pe care a proumat-o în literatura și cultura română.

INSCRIȚII CONVERTITE

Cecilia Popescu Latiș

Suceava

Un destin abuziv este mărturisit în primul volum biografic de proză al profesorului universitar dr. Ion Popescu-Sireteanu, cu titlul provocator – *La porțile norocului* – tipărit simbolic la Editura Bucovina din Iași, anul trecut și în dinamica mentală a culegerii de poeme, *Oameni și întâmplări din satul meu*, apărute la Universitas XXI, în mediul familiar complexității spirituale celebrate astăzi. Și ca să împlinim secvențele programatice sau extratextuale, ca de pildă imaginile finale din ademenirea norocului, conștientizăm ideea neoistoriștilor potrivit căreia fiecare epocă recrează un text după chipul și asemănarea ei, conform Irina Marin. Interpretarea se impune pentru reeditarea lui *Păcală și ai săi* în 1999, tot la Editura Bucovina, relevând apartenența amintită reiterat și animă construcția paremiologică, înzestrată cu semantismul cunoscut, îmbogățit prin actualizările auctoriale dintre semnificat și semnificat, într-o iradiere izvorâtă din atmosfera procesuală trăită cu ironie, textul vizualizând puterea creatoare a cuvintelor.

Un aspect mozaicat este surprins de privirea nostalgică a creatorului, revenit pe fereastra strâmtă a anilor, încercând să răspundă cu abilități lingvistice dorinței de confesiune, impregnată de note critice, provenite din interior și din afară pentru lumea satului, observată cu înțelegerea celui care a trăit-o și recompusă cu măiestria fiziologului consacrat studiului de caz – proximitatea Siretului și familia sa.

Inventivitatea vocabularului atrage, analiza îndeletnicirilor tradiționale sau ludicul acidulat devin ingredientele fascinației produse de modelarea lumii în accepțiunile sale comune, tratate într-un discurs personal, cu erudiție etnoestetică.

Segmentele temporale vizează aspecte morale, sociale, religioase în context mirean, cu caracter istoric și politic, pentru vremuri de cumpănă traversate într-o atmosferă tragică, precum cea din timpul refugiuului: „Siretul a fost lovit și acum părea și el o vietate pe moarte, gemând și lingându-și rănilor” (p. 79). Durerea crește în intensitate pe fondul realităților despicate de istoria nemiloasă unde legenda, miticul și fabulosul par să-și dea mâna, interzicându-ne înțelegerea unei diplomații compromise, afirmate a-rebours, printr-o falsificare a fizionomiei contemporane: „Lângă satul lipovenesc Fântâna Albă, făcut pe moșia Mănăstirii Putna, astăzi dincolo de graniță, sunt gropi comune în care hodinesc oasele celor împușcați pe când voiau să scape de iadul roșu” (p. 82). Reținem semnificația titlaturii introduse prin metafora denumirii satului și înțelegem din nou revendicările comunității religioase, înfiorate de actul nesupunerii de la 1 aprilie 1941, cu o ireverență radicală, atribuită ordinii statale validate în vecinătate.

Tehnica elaborării ipotezelor din paragrafele cărții este plină de substanță și amănuntele etice se subscriu sensibilității, chiar dacă relatarea deplasează demersul într-o descriere expresionistă: „Un suflet omenesc învârtej într-un țest al tăcerii de unde răbufneau numai niște plescăituri și băgăuiele fără noimă” (p. 127).

Fraza de încheiere a volumului ne aduce o nouă modalitate de a gândi viața, cu propunerea necontrolabilului comportamental și dorința de autodepășire, disimulată în subtextul moralist, din aerul tainic al armăturii biografice: „(...) iar eu am plecat plângând înainte, hotărât să dau de porțile norocului, să trec dincolo și să merg mai departe până ce am să găsesc lumea aceea visată la vârsta crudă a adolescenței” (p. 168).

Obiectivarea intimității se ivește în creația comentată și atunci nu ne mai surprinde să-l descoperim ca pe un temperament liric – confirmă Adrian Dinu Rachieru, în culegerea poetică amintită. Judecata de situație este evidentă, în virtutea sugestiilor menționate, realitatea răsfrângându-se în structuri sentimentale selectate compensator: „Țărâna asta sfințită cu trudă/ Are urechi să audă,/ Are ochi, are grai cunoscut/ Pe Crișuri, pe Olt și dincolo de Prut...” (*Satul*, p. 5).

Apartenența primordială – Aicea sunt singur ca un Isus/ Între ceilalți Isuși – din *Loc de veci* se completează în depozitul sensibilului și împresurarea cu reperatele autoreferențialului se impune potrivit sitei de proiecții virtuale: „Nu-i nici un vânt/ Să mă poată smulge de lângă pământ/ Că am rădăcini de morminte/ Cu ramuri, cu flori și cuvinte,/ Că am o vatră cu nume,/ Că sunt o parte de lume” (p. 7). Filtrarea sentimentului nu ezită să se exprime direct, patetic, menținând tonalitatea precedentă într-o evocare expresivă, de fior miraculos: „Părinții mei au poposit demult/ Sub brazda rostuită din vecie;/ Ca pe o scriptură somnul li-l ascult/ Cu gândul la-nvierea ce-o să vie...” (p. 9).

Solemnitatea simplă din aceste imnuri are o rezonanță tutelară înregistrată cu modestia cronicarului și marcată de efuziunea lirică: „Am plecat/ Odată cu ziua din sat / Așa cum pleca tata în zori la ogor/ Să semene ori s-adune ceva viitor” (*Drum*, p. 10). Rusticul se decantează „Cu fluier mari, cu fluier scurte / Date pe doină ori pe alte cântări”, un veritabil preambul pentru înfăptuirile vieții – „Am trecut peste hăuri și creste/ Visând să culeg merele cerului”. Amendarea survine plină de ingenuitatea sfatului tranșant, amintind o înțelepciune a depășirii ambiției cu un tâlc de umilință protectoare, dar și imperativă: „De câte ori era gata-gata / S-aplec înspre mine creanga cea mai bogată,/ Mă gândeam la vorba lui tata:/ Când dai de miere, n-o mânca toată!” (p. 10).

Escamotarea eului recurge la relatarea tensiunii ce stăpânește casa și poetul descrie trăirea tatălui din convingerea că prin ea poate irupe întreaga ardoare afectivă proprie, codificată într-o înșiruire de vers popular: „Tata s-a așezat în genunchi/ Gemând ca un trunchi/ Lovit de secure./ Nu putea să îndure/ Această plecare/ Spre țărături imagine...” (*Moartea mamei*, p. 22). Ne amintim de Arghezi cu distihul: „Ne-am strâns lângă patul de lemn/ Să vedem jocul de-a moartea și viața”, experiență situată într-o revelație a transcendentului, care se comunică simplu, în emoția memorialului durerii ierarhizat potrivit semnelor vremii: „Era sara? Era dimineața? Era miez de noapte? De zi? / Nu puteam ști./ Doar că s-a lăsat din senin/ Un întuneric deplin./ O zbatere mută a prins să s-aștearnă/ Și-n toți șuierau crivăț și iarnă” (*ibidem*).

Curajul poetului se manifestă și în 2 mai 1987, chiar dacă aprecierile consemnate pornesc dintr-o realitate cu aspecte anodine, însă imprecizia vibrează sub o explicitare biblică, precum într-o *Cântare a cântărilor*, dar cu o nuanțare de proces politic: „Din ceruri Domnul nu ne mai vedea./ De pe pământ nici urmă de speranță./ Dăduse comunismul la rându-/ Și haturi și ogoare și balanță” (*Colectiva*, p. 26).

Generalizarea din teroarea trăită prezintă o calificare fără iluzii a stării sociale impuse, când verdictul gravita pe coarda obsesiei atotcuprinzătoare: „Nu au nici pâine neagră, nici mălai/ Ceapeul le-a ajuns sub casă;/ Mult lăudatul vremurilor rai,/ În coșmar schimbat, îi tot apasă” (*Țăranii*, p. 37).

Un pivot social se menține cu nuanțări de relevanță individuală: „Vremea era nătângă-nătângă/ Și-ai mei înghițeau să nu plângă” (*Biruri*, p. 38). Transferul în planul culorii depășește plasticul și se repercutează după tehnica aplicată în maniera inovației descifrate, cu accente care potențază banalitatea, ca o incantație a plângerii anterior citate: „Albastrul cerului trecea în ochi, / Se cuibărea în sfinți și-n icoane,/ Adormea în ape domoale, pentru că intemperiiile lunecau pe sub cerul albastru/ Să ne ademenească privirile/ Și să rădă de noi...” (*Ploile*, p. 40). O intuiție salutară este încercănată de etajările distrugerilor organizate paradoxal, ca un privilegiu al emancipării sătenilor, chiar în circumstanțele refacerii domolite spiritual: „Curând vei muri și tu, sat-rădăcină,/ Sat-altar al tuturor moșilor mei./ Buldozerul, în năvală haină,/ Va veni purtat prin poruncă de zmei./ Dar am nădejde că noaptea asta buimacă/ Și tot ce e rău o să treacă / Și iar or avea apă curată fântânilor/ Și iar se vor coace în suflete grânele”. Versurile proclamă *Am nădejde* (p. 48), cu toate că sunt scrise în 12 mai 1985 și ar putea deveni un cap de acuzare, dacă ar fi dezvăluite...

Legătura necazurilor este copleșitoare și fragmentarea lor în vers asigură o succesiune a gândului, cu o conexiune poetică avantajoasă, într-o expresie proprie etnicului tradițional: „Sătenii mei știau că sunt pământ/ Și știau că în pământ s-or întoarce,/ Că trupul lor se va face țărână,/ Că din țărâna aceea vor crește flori” (*Sătenii mei*, p. 52). Deruta apare în plan auctorial și un sistem de cercuri concentrice înscriu personalitatea creatorului, centrată pe o sursă amenințată iluzoriu; conformismul este viciat de absența oniricului și a recuperării, iar propriile resurse par sortite eșecului dintr-o deșertăciune a eului: „Eu nu mai știu ce sunt, cine sunt,/ Am devenit pom cu rădăcina arsă de vânturi,/ Visul meu nu mai e vis,/ Somnul meu nu mai e somn,/ Fântâna mea nu dessetează pe nimeni./ Și-s copleșit de singurătate” (*ibidem*). Noutatea verbului *a desseta* smulge funcția profesională prin umorul negației, în ciuda amărăciunii resimțite, iar concluzia decurge firesc, implacabil, fluxul conștiinței opunându-se unei monocolorie solitudinii.

Omenia părintelui Sireteanu rămâne pilduitoare, ca un savuros amănunt comportamental față de conduita uncheșului, ce refuză ajutorul solicitat de fratele năpăstuit, între cele două fațete ale firii umane instituindu-se dorul poetului (*Mibai, 30 aprilie 1994*, p. 77). Ca o punte spre împăcare se înscrie dorința de regenerare oferită de miracolul iluminării sub ispita întoarcerii în iluzoriu, însă cu eliminarea distihului final, inacceptabil chiar în spirit de romanță: „Țărmuri de lumină și-ndrăzneală./ Vârsta de visare și omăt,/ Înspre voi aș da mereu năvală./ Aș întoarce timpul îndărăt./ S-o mai văd pe mama-n prag de casă./ Anii mei de-atunci să-i pun în șea/ Și s-acopăr pajیștea rămasă/ Lîmpede sub cerul care-o bea./ Ei, dragi țărmuri, țărmuri de lumină, / În vâltoare prins și-nverigat./ Pentru mine vremea n-o să vină/ Să mă-ntore de tot la mine-n sat” (*Țărmuri de lumină*, p. 82).

Ca o replică peste vremi, la formula debusolantă repetată îndelung – Lumina vine de la răsărit! – ne încurajăm teoretic prin antonimia oferită de o tristă experiență a tratatelor: „Stau așa și prind parcă puteri/ Să pot scăpa de poveri./ S-arunc din spinare/ Stafia adusă de Soare-Răsare” (*Stafia*, p. 83).

O pagină consacrată științei de carte se înscrie ca un rechizitoriu necesar contemporaneității, pentru că Școala cea veche a devenit o paragină, personificarea conferind amărăciune culegerii de poeme: „Casa asta, cândva, scaldată-n lumină,/ Azi e doar o ruină./ Bătrân care trage a moarte,/ Cum scrie la soarte” (p. 91).

Fățetele versurilor comentate au remodelat ființe, stări sufletești, fapte cunoscute și locuri preluate din experiența multora, însă formulările descoperite par să ne cizeleze în categoria magică a izvoarelor străbune.

De aici la *Păcală și ai săi* nu mai este decât pasul acelei lecturi stimulatoare pentru individualitatea cititorului, păstrând îndemnul hâtrului înțelept: „Luați amin-

te că munca gândește și lenea visează. De multe ori gândul e luntrea săracului și a celui obișnuit, așa că nu lăsați mintea să doarmă, că-i mare păcat: Cel de sus ne-a dat-o să lucrăm cu ea!" (p. 139). „Să sporim numărul de talanți pe care l-am primit fiecare, pentru că orice carte de învățatură ne completează darul inițial; chiar dacă norocul îi învârstă cu nenoroc și bucuria cu durere" (p. 141). Așa să ne ajute Dumnezeu, cu mulțumiri pentru înțelepciunea oferită de pilduitoarele cărți cercetate!

Un triptic spiritual datorat unui călăuzitor literat, împătimit de tradiție și cu pilduitoare îndemnuri pentru o moralitate păstrătoare a obârșiiilor!

Cale și drum reprezintă o sinonimie provocatoare prin-un echilibru arhetipal orientativ, pentru o reconfigurare a diversității dezvăluite de profesorul Ion Popescu-Sireteanu.

Rigoarea lingvistului urmărește antologic vârstele, cu elemente concrete alternate în variantă sapiențială, dispuse într-o experiență umană unde biografia și-a distribuit identitățile, contracarate de o conștientizare proprie, întemeiată pe sacrificiu; atitudinea este salvată în confesiunea lirică a dramei, ruperea de ritm prin inovație, schimbarea de ton și inflexiunile progresive animatoare. Să ne amintim de *Cuvântul (...), geamătul (...), gândul drept care nu mai este îngădui* din **Nevoia de Agora**, pentru ca nostalgia neînfăptuitului să provoace o căutare asumată într-o textură de pamflet retrospectiv ori de strictă actualitate. Căutarea stilistică suspendă lumea într-o imagistică desprinsă din structura teologică actualizată – **Ce blestem ne-ai trimis, Doamne...** – unde rugăciunea supremă este răscolitoare prin dorința de a rupe frontierele obișnuinței, pentru somptuozitatea abstractizării sensibilității, coroborată la îndemâna înțelegerii comune: „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă și de azi înainte, mântuiește-ne de durerile și de chipurile răului, revarsă asupra tuturor vechea dragoste a fratelui de frate, scoate-ne din fărădelege și din neputință, izbăvește-ne de tragerea pe roată a sufletului, lasă-ne pădurea și apele și cântecul păsărilor, lasă-ne aerul curat, să te putem vedea și să mai credem în tine, Doamne al părinților noștri și al nostru". (p. 96).

Perspectiva mereu lucidă asupra complicatei confesiuni acuzatoare implică procesul introspecției, mediat pe tradiția revigorantă a culturii naționale: povestea părinților reproduce elementele baladești într-o grilă de lectură accesibilă ca localizare spațială, însă temporalul impune virtuozitatea perenității interferate în evocarea simbolismului trasat – „Și azi, când gândesc la Manole, meșterul acela vestit, cred că-i tata lucrând la Cetatea Sucevei ori la Putna ori la Sucevița" (**Și azi...**, p. 116). Duiosia este receptată în adorația mamei, sfășietorul final transformându-se în dimensiune valorică sau o diagramă de obiectivare afectivă: „Pe ea au zidit-o grijile mai jos de biserica satului, iar la vremea scrisă lui s-a dus și tata, că nu s-au fost văzut de ani și ani..." (*ibidem*).

Discursul a fost asumat strict individual, depășind nostalgicul prin exponențial argumentat conjunctural. Este o complexitate desprinsă dintr-o dublă raportare a personalității artistice, edificată pe o intertextualitate colaționată cu sursa folclorică – pentru a nu-l uita pe faimosul **Păcală și al săi** – din care se vehiculează motive și structuri diferite, autoritatea spirituală a pământului de obârșie recunoscându-se în conținutul tematic, înzestrat cu semnificații ramificate. Proza se transformă în poezie și autoritatea formulărilor depășește vivacitatea naturaleței, în consonanță cu mesajul urmărit. Reperle istorice se interferează în definirea momentelor abordate, pentru jalonarea unor pagini de meditație asupra realităților vremii. Modalitatea lirică depășește tradiția, sincronizându-se cu evoluția creației beletristice contemporane, prin topirea elementelor constitutive în aliajul sensibilității creatoare. De aici provine și intenția de a consacra această carte – **Cale și drum**, Editura Augusta, Timișoara, 2001 – ca pe o lucrare-efigie a profesorului Ion Popescu-Sireteanu.

Confesiunea se întrupează prin depășirea adversităților, convertite în resursele stimulative ale accepțiunii teologice sau izvodirea divină biruitoare: „Să-mi pot însemna drum de sudoare, am prins a dumica neguri după neguri și pâcle care ung cu întuneric ochii mei însetați de lumină curată“ (*În crucea căilor*, p. 44). E greu să decidem ipostaza dominantă a gândului, în variantă metaforică, istorică ori de contemporaneitate, cu murmur de înscris procesual, ecologic, social și o revenire mitologică, de paralelism tutelar. După o plenitudine a dezvoltării, cu incidențele frumuseții, sporului și manifestările sincretismului, spiritul adoptă măsura necesară îngăduinței pentru depășirea obstacolelor. Semantismul nominal al titlului se confirmă într-o reiterare vălurită a circulației și comunicației în arborescențe ample, cu detalieri filigranate, asemenea podoabei de frunze și flori a vegetalului selectat, personificat pentru consolidarea sentimentală ori de atitudine a textului, ca să ne menținem într-o stilistică originară, concludentă în argumentările simptomatice ale încrederii.

SUMMARY

Păcală și ai săi („Pacala and his fellows“), by Prof. Ion Popescu-Sireteanu, catches the mosaic of the rural life as it is seen by the writer's nostalgic eye through the narrow window of the years. The volume is a confession addressed to the village world that, in its turn, is filtered by the writer's understanding. The prose becomes poetry and the historical landmarks mingle with the precise frame of the evoked moments, thus constituting a meditation on time's realities. A book that challenges tradition and adopts the means of modern literature.

Emilian Marcu

Născut la 28 septembrie 1950 într-o localitate de mare rezonanță lirică: Heleşteni, localitate aflată la intersecția drumurilor dintre Pașcani, Tg. Frumos și Mircești – la 12 km de Pașcani (unde s-a născut Mihail Sadoveanu), la 12 km de Tg. Frumos (unde s-a născut G. Ibrăileanu) și la 12 km de Mircești (unde s-a născut Vasile Alecsandri).

Școala primară în localitatea natală, liceul în Tg. Frumos, Institutul de Biblioteconomie la București, absolvit în 1973.

Angajat din 1973 la Casa de Cultură a Studenților din Iași.

Debut în revista „Miorița” a liceului din Tg. Frumos în 1967. A fost prezentat de poetul Șt. Aug. Doinaș în „Familia” (aprilie 1974) și de poeta Constanța Buzea în „Amfiteatru” (mai 1974).

A publicat în aproape toate revistele din România.

Câștigător al concursului „N. Labiș” în 1975, al concursului Edi-turii Junimea pentru debut în 1975, al revistei „Luceafărul” în 1978.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România (1993).

Premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova pentru cartea *Umbra și ingerul* – Editura Augusta, 2000.

Tradus în SUA, Spania, Franța, Anglia, Elveția etc.

A publicat volumele:

Nunta în sâmbure – Editura Junimea, Iași, 1974;

Amțaza câmpiei – Editura Junimea, Iași, 1997;

Sub zodia Tractei – Biblioteca Opinia Studentească, 1979;

Sigiliul toamnei – Editura Junimea, Iași, 1982;

Neliniștea singurătății – Editura Junimea, Iași, 1987;

Lecție pe Ostrov – Editura Junimea, Iași, 1995;

Îngândurat ca muntele de sare – Editura Helicon, Timișoara, 1996;

La porțile singurătății – Editura Junimea, Iași, 1998;

Emilian Marcu.

Flori pentru Augusta – Editura Augusta, Timișoara, 1999;
Scoțca sonoră – Editura Fides, Iași, 1999;
Umbra și îngerul – Editura Augusta, Timișoara, 2000;
Țăranul zidit – Editura Miremis, Iași, 2000;
Fetele insomniei – Editura Augusta, Timișoara, 2001;
Muzeu de sate – Editura Junimea, Iași, 2001.

În curs de apariție:

Atlet Moldav – Editura Augusta, Timișoara, 2004;
Privilegiul giulgiului – Editura Junimea, Iași, 2003;
Romanul *Iadul de lux* – Editura Miremis, 2003;
Romanul *Suburbii municipale* – Editura Miremis, 2004.

Au scris despre cărțile lui Emilian Marcu, printre alții: Al. Piru, Șt. Aug. Doi-naș, Constanța Buzea, Laurențiu Ulici, Ioan Holban, M. D. Gheorghiu, C. Pricop, Nicolae Motoc, Virgil Cuțitaru, Ioan Beldeanu, Ion Cozmei, Gh. Bădărău, Al. Dobrescu, Dorian Obreja, Simion Bărbulescu, Vasile Constantinescu etc.

Criticul literar Constantin Dram scrie în prefața culegerii *Fetele insomniei*, referitor la poezia lui Emilian Marcu: „Poezia lui Emilian Marcu face, fără doar și poate, figură aparte. Mai mult chiar, drumul pe care îl străbate poezia acestui autor reface o armonie pierdută la nivelul imaginarului poetic, reactualizând plasticitatea și muzicalitatea versurilor... Emilian Marcu își convinge cititorii că, dincolo de anumite practici moderniste și postmoderniste încercate de congenerii săi, se poate realiza și un alt tip de scriitură, cu avantajele sale, care să presupună, obligatoriu, relevarea unui mesaj artistic încorporat în imagine“.

VERSURI

PĂMÂNT DE LEGENDĂ

Pământ trecut prin foc și lumină
Pământ trecut prin jertfă și dor
Ești a noastră Eternitate, tu – Bucovină
Ești jertfa noastră din Tricolor.

Luminile toate se-afundă-n rănile-ți clare
Pământ tras de-atâtea ori la mezat
De strajă-i mormântul lui Ștefan cel Mare,
De veghe-i mormântul ce pururea-i hat.

Între râuri cuvântul se-ncinge-n visare,
Se-nsămânțează în graiul adus din bunici.
Bucovină – pământ de lumină ce doare
Câte haturi anapoda au curs pe aici.

Și limba cu ură ți-a fost jupuită,
Și neamul cu râvnă ți-a fost decimat
Dar nici limba nici neamul nu se duc în ispită
Chiar dacă țăruii uitării cu sadism se tot bat.

Pământ de legendă sprijinit pe durere
Pământ râvnit de-mpărați și tirani
Bucovină, în limbă nu se poate face tăcere
Nici chiar după două sute de ani.

Între râuri cuvântul ca apa-i lumină
Și se-nsămânțează în graiul acesta latin
A noastră Eternitate ești tu – Bucovină
Chiar dacă atâtea de tragic ți s-a intrat în destin.

VORBIND DE EMINESCU

Vorbind de Eminescu ne tot doare
Un testament ce l-a lăsat spre noi
Știind că moartea nu-i ca o trădare
Și viața nu-i o tăvălire prin noroi.

Tomuri întregi ce-s toate testamente
El ne-a lăsat și câte ne-a lăsat.
În veșnicia limbii, în stările latente
Ce își așteaptă rând pentru republicat.

Cui de venin i se bătea în limbă,
Cuie de plumb îl țin de-a pururi viu
Se-aude Doina pe la geam cum schimbă
Chiar rostul cercevelor, târziu.

Și-n toate cele Opera-i respiră,
Un testament de nobil Prinț sărac.
Nimic din Eminescu nu se miră
Chiar dacă părți din el și-acum mai tac.

Vorbind de Eminescu ne tot doare
Un testament ce-i pentru unii pasager
Dar moartea nu-i totuna c-o trădare
Deși în propria lui operă-i stingher.

Tomuri întregi ce toate-s testamente
Strivesc ciracii care se tot zbat,
Care-n cuvinte strâmbe ori cochete
Fac alergie, 's furioși. Ciudat.

Da-n toată opera-i respiră tainic
Și-și plânge Doina în nemărginire
Chiar dacă îl mai strânge plumbul. Falnic
Zeul acestei limbi e nemurire.

O vânătoare-i viața, totu-i vânătoare
Și-i un hățuș de vorbe, idealuri mii
Și în această veșnic tragică-ntrupare
E Eminescu limba-n care scrii.

Și sângele-nghețat în stinse vene
Te tot devoră și te-așteaptă ca un plâns.
Blând ninge-n noi ca-n iernile perene:
În haina limbii este Eminescu nins.

Noi despre El vorbim ca de o carte
Noi despre El vorbim ca de un vis
Știm Eminescu n-a plecat în moarte:
Brațele lui mai duc în cer un manuscris.

Și testamentul limbii îl tot scrie
Tot într-o Doină plină de-nțeleș:
E Eminescu-n limba noastră veșnicie
Și e deasupra limbii Univers.

ÎN LIMBA ASTA

Învăț în limba asta să te apăr
Cum să te cânt cu truda ta prin veac
Ți-i rana-n palmă tainic scapăr
Și umbra ta pe câmpuri este arc.

În limba asta, adică-n limba grâului, curată
Învăț să te privesc neconținut
Privesc cum ar privi propriul meu tată
Marea de grâu ce-n câmpuri a-ncolțit.

În limba asta-nvăț cuvântul mamă
În limba asta-nvăț cuvintele de dor
Printre cuvinte aud lumina cum ne cheamă
Ca apa rece a micului izvor.

Învăț în limba asta să te apăr
Și să te cânt cu truda ta prin veac
Când rana-n palme-ți este nobil scapăr
Poporul meu, popor romano-dac.

Mugurul vorbeii încolțit cu trudă
Ca pe o taină-l port și-l ocrotesc
Și știu că veșnic el o să se-audă
Căci e simbolul nostru pământesc.

CĂRUȚELE DIN MUNTE

Căruțele cu har dumnezeiesc
Prinse-n cununa cerului spre seară
Din munți coboară-n sate și zidesc
Și-aduc Moldovei turte mari de ceară.

Iar mierea groasă-n buduroi de fag
Lumină-i toată și-implinită roadă

Desagii plini și apele în vad
Se-nchină-n câmp sub pleoape de zăpadă.

E osia luminii punte-ntre cei vii
Căruțele cu rod din munți coboară
Boii-n genunchi trăgând se poticnesc
Și-aduc în câmp mirosul îngeresc de vară.

Merele-n car de legănat adorm
Și tot visează-o mitică-nflorire
Călătoria-n chingi le-a-nghintuit;
Moldova-ntreagă intră în nuntire.

Și mierea groasă luminând duios
În buduroaie grele este rostuită
Să prindă cheag și carăle prinos
Albina-și face cuibul în orbită.

Acolo ceară toarnă-n picurii ușori
Și carăle se-aud încetul cum coboară
Din munți cu roadă și cu nori
Și sunt icoană tainică pe țară.

Luni, 26 august 2002

ARBORII DE CEARĂ

Satul tot ca-n lacrima senină
Se-oglindește-o clipă la izvor
Plânge-un clopot, lumea se închină
Rănila sub iarbă gata sunt de zbor.

Frunzele-n livezi ca de răscoală
Pregătite-s să inunde-ntregul vis.
Mustu-n căzi din strugure se scoală
Și de mândru e de neatins.

În ponoare ciocârliă-și duce
Puii-n cântec încă-n zori de zi
Cântecu-i pe cer se face cruce
Aripile grele par a înflori.

Cu lumină rece satul se ridică
Lacrima senină-n dealuri l-a retras
Arborii de ceară îmbrăcați în frică
Duc în trup sicrie morților la pas.

Joi, 29 august 2002

LUMINA

Cât de molcom și cât de liniștit
Arde sub icoană-n candelă fiilul
Chiar dacă oloiul gros a asfințit
Cu privirea urmărește în înalțuri trandafirul

Mugetul albinelor în buduroi
Pat de ceară în tăcere-naltă la regină
Se subție mierea și apoi
Logosul se umple de lumină.

Roua-n straiete de iarbă și-n odor
Zid curat se-naltă-n sanctuare
Cu tămâie-n mână în pridvor
Un monah ne-ntâmpină cu pâine și sare.

Rânile-n ninsoare gata-s de-nnoit;
Sfințenia-i ne ține mai departe
Chiar și când oloiul gros a asfințit
O lumină lină curge pe cetate.

Luni, 2 septembrie 2002

CIMITIR MOLDAV

Praporii înalți, stejari și plute
Râvnitoare veacului sunt toi
Sub cereștile luciri și misticile rute
Molda-i amiroase vulturului urmele apoi

Puntea de in peste puntea de lemn
O pânză albă luminând în departe
Cimitirul moldav printre dealuri e-un semn
Ca un manuscris dintr-o carte.

Merele-n pom, colacii pe cruci
Lumânări învelite-n cuișarul de miere
În cimitirul stelar gănguritul de prunci
Deschide Poarta către-nviere.

Praporii-nalți, stejarii și pinii
Pe cărările cerului cuprind în sine
Cimitirul moldav în floarea luminii
Pe văile somnului se retrage-n suspine.

Pajura-n piatră cuibar își cioplește
Molda-i fulgerul trecut peste zori.
În cimitirul moldav țaranu-și găsește
Atât de curate ale lui sărbători.

Duminică, 13 septembrie 2002

PE ROATA PĂINII

Pe roata pâinii Ștefan intră-n sat
Și veacul viscolește în ogradă
În turlle toate clopotele bat
Chiar dacă-s căptușite cu zăpadă

Magneticele forme-n cinuri s-au retras
Alaiul intră-n case-a mângâiere
Se-ntorc din munți zăpezile la pas
Cât satele sunt munte de tăcere

Pe roata pâinii-n împletit aluat,
Colacul copt de sfântă cununie,
Ștefan cel Mare-n fiecare sat
Intră curat ca lacrima-n pustie

Și casele lumină prind în cuibul lor
Cum în veghere prind a bucurie
Cu-aluat pe mâini femeile-n pridvor
Lacrimi de grâu își șterg de pe bărbie

Iar clopotele bat neconținut
Că buza fierului începe să se-aprindă
E Ștefan al Moldovei veșnic mit
Și de lumina lui e busuiocul încolțit la grindă

Pe roata pâinii Voievodul intră-n sat
Și veacul viscolește în ogradă.
Toată Moldova-n ceară s-a-mbrăcat
Să-și vadă Domnu-n haine de zăpadă.

Duminică, 20 octombrie 2002

NUNTĂ

Până când amurgul s-a tot uns
Cu lumină și cu ceară-ntru sfinție
Clopotele-n teamă au pătruns
În covata-n chip de năsălie.

Apa și oloiul prin făini
Drumul și-au cioplit cu strășnicie
Mâinile curate ca doi crini
Frământau aluat de cununie.

Apoi clopotele-n teamă s-au lăsat
Funiilor prinse-n mângâiere
De mâini noduroase de bărbat,
Limbile acolo deveniseră de miere.

Jarul în cuptor mustea curat
Și era ca pielea de fecioară
Drumu-n grabă-i, iată, măsurat
De colacii grei de ou și de dogoară.

Până când amurgul s-a tot uns
Cu lumină și cu miere-ntru sfinție
Clopotele duseră pe sus
Vestea cea de sfântă cununie.

Șoaptele pe chivot prinse cuiabar
Au prelins cântarea în Psaltire
Nunții-acestea îi dădură har
Nașterea-nflorise pe privire.

Vineri, 17 octombrie 2003

SUB ICOANĂ-N COLȚ

Sub icoană-n colț la răsărit
Candela în haine de oloaie
În lumină tainică-a-nvelit
Ritualul nașterii-n odaie.

Borangicu-nfășurat sub grinzi
Grâul îl primește-n starea lui primară
De la pleoape gândul ți-l aprinzi
Turta proaspătă se coace înspre seară

Cei ai casei strănși într-un mănunchi
Precum stropu-n câmp lângă trioară
Sub icoană cântă în genunchi,
Seu-n candelă în patimă coboară

Prescura încălzită de tăcere
Se îmbaie-n lacrimi și-n rășină
Roua caldă-mbracă pruncu-n miere
Cât oloiu-i cuibul de lumină

Sub iconă-n colț la răsărit
Candela de busuioc înconjurată
În lumină tainică s-a învelit
Și așa e casa de credință luminată.

Cei ai casei strănși și-ngenuncheați
Colo-n colțul casei sub icoană
Simt lumina mierii între frați
Un balsam ce le-a-nflorit pe rană.

Vineri, 17-18 octombrie 2003

SFINȚIRE

Sus pe cornișă acolo lângă sfinți
Unde lumina serii-i iată, mai subțire
Paisie cu calfe și-alaiul de părinți
Înalță crucea pleoapei de privire.

Și ceara toată-n buduroi lucrând,
Căci sfântă e lucrarea ei pe rană,
Se subțiază-n meșterire până când
Lumină dă și slujbei-i este hrană.

Cuvintele duiosase aprinse în cântări
La cer înalță truda-ntru veghere
Sus pe cornișă-n tainice visări
Prelații toți par stupul plin cu miere.

Iar rănile se ostoiesc în rugă și în cânt
Unde lumina serii-i iată, mai subțire.
Crucea de ceară crește pe pământ
Să fie omului de-a pururi moștenire.

Cântările și toaca-s crezul viu,
Nojița de lumină ce ne ține
În dreaptă-nfățișare și târziu
De îngeri străjuit să fiu și de albine.

Sus pe cornișă, acolo lângă sfinți
Unde lumina serii-i, iată, mai curată
Paisie cu calfe și-alaiul de părinți
Se-adună-n clopotul ce-a început să bată.

Vineri, 17 octombrie 2003

ZIDIRE ÎN LACRIMI

Preotului Dimitrie Isopescu

Da, semne magice atâtea câte-s sus
Între lucarne-n clopote și-n pândă
Mugur curat dau că-n tăcere-au pus
Mierea-nflorindă-n cântec să pătrundă

Chivotul tainic învelit în zvon
Și în aloe sfântă sub ferecătură
Bolta cerească-o prinde-n aură și-n ton
Să se-mplinească harul în făptură.

Muzici cerești în clipe de extaz,
În clipele de adâncă nemurire
Balsam aduc și îngerul e treaz
Tot priveghind azurul din privire.

Dar semne magice atâtea câte-s iată,
Câte ajung la noi în sacra-i bunătate
În lacrimi zidesc că-i fără pată
Fiul Divin ce ne veghează-n toate.

Iar clopotele-n muzică și-n har
Îmbracă lumea-n clipa de lumină
Cum sfinții toți îmbracă-un calendar
Și mierea înflorindă că ne-alină.

Chivotul tainic învelit în cânt
Potirul pe altar și crucea-ntru veghere
Toate-n nectar ne-mbracă pe pământ
Cât așteptăm divina înviere.

Joi, 22 mai 2003

CU MUNȚII TOȚI PE UMERI

Cu munții toți pe umeri a izvod
Așează luna – între ape sub pridvoară.
Gândul curat, ca pruncul, prinde rod
Și-n miere aburindă și-n ceară se-nconjoară.

Lumina-n zori prin fagi tot picurând
Se-arată maicii lacrimă-n durere
În tremuratul fiarei gata până când
Urma-n viespar ia taină și putere.

Botul vrăjit al sfetnicului său,
Al Moldei sfinte tremurând a bine
Aduce în pronaos pentru candeli său
Ca umbrele din clopote încep să înlumine

Iar sunetul pe funii pare-a fi prelins
Și funiile-s plete de fecioară
Că îngerii-n clopotniță au nins
Ca umbra să nu poată să-i mai doară

Cu munții toți pe umeri a izvod
Domnesc alai coboară pe-nserate
Când luna pune peste ape pod.
Să poată Domnul trece spre cetate.

Iar mierea câtă-i toată-n buduroi
Cu prescura se-amestecă-a împlinire
Că îngerii se trag din vopseluri înspre noi
Și ne îmbracă-n flori și-n nemurire.

Luni, 5 mai 2003

CU CĂTUȘA DE IARBĂ PE MÂINI

Cu cătușa de iarbă pe mâni,
Cu brățara de iarbă pe pleoape
Poți doar o clipă, o clipă s-amâni
Zbaterea ireală de ape.

Roua-n priviri ca un semn ireal,
Ca un semn dinspre lumi în visare
Poate să-nalțe-ntre noi pedestal
Pe muntele acesta de sare.

Și zălele toate pe trup înflorind
Cu cătușa de iarbă-n privire
Poți doar o clipă, o clipă în gând
Să mă-nchizi în ciudata nuntire.

Cu brățară de iarbă pe pleoape
Suntem sub pământ limpezitele ape.

Vineri, 5 septembrie 2004

SALONUL INTERNAȚIONAL DE CARTE ROMÂNESCĂ DE LA CERNĂUȚI

Alexandrina Cernov

Cernăuți

La începutul lui decembrie 2003, la Cernăuți a avut loc *a doua ediție a Salonului internațional de carte românească*. Cu doi ani în urmă Editura Alexandru cel Bun își propusese ca pe lângă activitatea editorială, destul de modestă din cauza lipsei de fonduri și, evident, cu puțini colaboratori (doar trei, pentru că nu oricine se angajează să pregătească o carte pentru tipar doar prin muncă patriotică), să devină și un centru de propagare a cărții românești, de informare a intelectualității din regiunea Cernăuți, în primul rând a profesorilor din școlile cu limba română de predare din Ucraina, despre noutățile editoriale din România și Republica Moldova. *Salonul* este, de obicei, și un prilej de discuție, întâlniri cu autorii etc. Alături de noi a fost și Editura Svit, redacția manualelor pentru școlile cu limba română de predare din Ucraina, care decenii la rând, încă din perioada sovietică, a editat manuale în limba română (pe atunci – moldovenească).

În situația în care la Cernăuți se scrie și se editează extrem de puțină carte în limba română, iar importul ei din România și Republica Moldova este, practic, imposibil de realizat, din cauza sumelor nereale care trebuie plătite la vamă, chiar și în cazul când acestea sunt donate, intelectualitatea de aici este lipsită de posibilitatea de a citi o carte în limba română, în afară de cei care poate au rude sau prieteni buni în România și care le mai trimit câte o carte. Sau care primesc cărți (ceea ce se întâmplă mai rar și pentru cei aleși) din partea DRP al Guvernului României sau a altor instituții științifice și de cultură.

„Nebănuite sunt căile cărții românești spre Cernăuți“!

Cităm părerea ziaristei cernăuțene Maria Toacă, o fidelă participantă a *Salonului de carte*, cronicar permanent al manifestărilor culturale românești de la Cernăuți:

„Inimaginabil de hopuroase sunt drumurile cărții românești spre Cernăuți. O profesoară îmi povestea cum face ea rost de literatura necesară lecțiilor de limba română. O rudă de-a sa, care pleacă săptămânal în România după marfă, îi trece prin vamă cărțile dăruite de prieteni și cunoscuți. Vameșii ucraineni nici nu bănuiesc ce se poate ascunde prin marfa din gențile unei negustorițe. Iar un parlamentar român, la o recentă întâlnire cu intelectuali din nordul Bucovinei, și-a exprimat bucuria că a trecut prin vamă, fără nici o problemă, câteva mii de cărți. Cică vameșii nici nu s-au uitat la ele. Bine ar fi ca acele cărți să se mai găsească acolo pe unde au fost repartizate. Or, se mai întâmplă ca, după ce unii le trec prin vămi și le difuzează prin școli românești, alții să vină din urmă și să le retragă*. (...) La Cernăuți, scrie în continuare Maria Toacă, avem foarte rar fericirea să asistăm la o asemenea paradă a cărții românești. Acum doi ani, la început de noiembrie, directorul Editurii Alexandru cel Bun, prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, ne-a deschis ușile primului salon, demonstrând că și într-un oraș de provincie, care de multe decenii și-a pierdut faima de centru cultural, cartea românească poate fi, măcar pentru câteva zile, la ea acasă“ („Mesager bucovinean“, an. I, nr. 4, octombrie–decembrie 2003, p. 5)

Despre „piața cărții românești“, unde în mod normal s-ar fi putut cumpăra o carte și în limba română, nu avem ce spune, căci aceasta, vorba lui Caragiale, „este sublimă, dar lipsește cu desăvârșire“. Știrea senzațională care a inundat mai ales presa din Suceava, despre redeschiderea librăriei „Lucefărul“, unde se vinde carte românească, nu este altceva decât o falsă propagandă sau dezinformare a celor cointeresați sau, poate, chiar răuintenționați, sau foarte naivi și optimiști (e greu de spus), nu s-a confirmat. Vizitând librăria respectivă, am constatat: că aici se vând cărți în limba ucraineană și rusă, iar cele câteva cărți în limba română, dosite pe rafturile cele mai îndepărtate, nu se prea vând fiind de fapt nesemnificative și de mult citite de românii de aici; că a fost scoasă firma „Lucefărul“, iar vânzătoarea a afirmat că este de acord să vândă și cărți în limba română, desigur, dacă cineva, în mod centralizat sau privat, îi va aduce aceste cărți. Evident că se va adăuga la costul ei diferite procente și domnia sa nu este sigură că cineva ar fi în stare să cumpere cărți atât de scumpe. Ei, și cine va avea grijă ca această librărie, sau poate alta, să fie aprovizionată cu cărți în limba română?

După prima ediție a *Salonului de carte* părea că nu vom mai face față cheltuielilor și greutăților de tot felul, care, de fapt, nu interesează pe nimeni și, prin urmare, că nu ne vom mai încumeta să organizăm al doilea *Salon de carte*. Și

* Se face aluzie la Comisia care funcționează pe lângă Direcția regională de învățământ din Cernăuți și care „revizuieste“, din când în când, cărțile din bibliotecile școlilor românești (n. red.).

totuși... A biruit convingerea că la Cernăuți, chiar pentru câteva zeci de cititori pasionați, care vor veni la *Salon*, orice efort este justificat. Chiar și pentru cei care, din anumite motive, nu vor veni, dar vor citi din presă despre cărțile lansate aici sau vor încerca să se întâlnească, pe furiș desigur, cu oaspeții noștri, pentru a primi o carte sau pentru a discuta cu prietenii, *Salonul* va fi o sursă utilă de informație. Așa suntem noi, românii de aici. Ne gândim prea des la vițica vecinului care, săraca, nu știm nici noi din ce cauză, dar trebuie neapărat să moară!

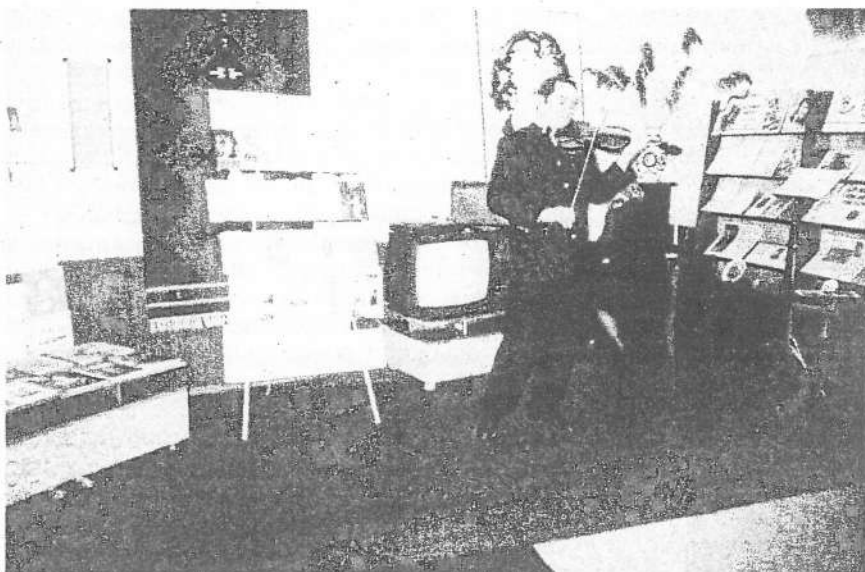
Și acestea nu sunt vorbe goale. Am aflat peste o lună, de exemplu, că un „binevoitor” a lansat cam prin toate instanțele, începând cu cele guvernamentale, din București (mai ales acelea care ar fi putut într-un fel sau altul să-l susțină material), că *Salonul* de la Cernăuți nu a fost o reușită, că, vezi Doamne, a fost sala prea mică, participanții prea puțini, cărțile și ele nu au fost prea importante etc., etc. Și asta, în pofida faptului că presa, cu excepția ziarului „Arcașul”, a caracterizat pozitiv acțiunea.

Salonul de carte s-a deschis prin inaugurarea Anului „Ciprian Porumbescu”, având-o ca oaspete pe Nina Cionca, nepoata Mărioarei, sora devotată a lui Ciprian, „sora mea cea mai scumpă și mai dragă” cum i se adresa în scrisori, cea care l-a îngrijit și l-a vegheat în ultimele zile din viața atât de scurtă și atât de zbuciumată: „Mărioara doarme pe o canapea, lângă el, ca să-i fie mereu aproape. El o roagă să-i cante compozițiile lui din Italia, *Nocturna*, *Gavota* și *Suvenir de Nerv*”, apoi cere caietul de note și încearcă să mai scrie ceva. A fost cândva un *Craț Nou*, acum nu mai e decât o umbră, așteptând în fața unei porți să se deschidă”. Luându-și rămas-bun de la cei dragi, Ciprian rostește ultima sa dorită, rămasă ca un testament pentru Mărioara, iar apoi și pentru nepoata sa Nina: „Nu lăsați să moară munca mea!” Nina continuă să adune materiale de arhivă, legate de viața familiei Porumbescu, să publice, să cerceteze. A fost lansată cartea *Puneți un pabar cu vin și pentru mine*, volum îngrijit de Nina Cionca, care cuprinde scrisorile și jurnalul compozitorului bucovinean. Cartea a apărut la Suceava, cu sprijinul Consiliului județean, președinte – Gavriil Mârza. Lansarea cărții lui Ciprian Porumbescu la Cernăuți are o semnificație deosebită pentru noi toți, dar mai ales pentru Nina. Era foarte emoționată recunoscând străzile din Cernăuți, imaginea cărora i s-a păstrat din copilărie. A intrat cu un sentiment de pietate în Catedrala în care s-au cântat compozițiile bisericești ale lui Ciprian Porumbescu „între care *Tatăl nostru*, acel cântec liturgic de o strălucitoare armonie, și cântecul funebru *Adusu-mi-am aminte*, răscolitor, unic în literatura noastră corală bisericească”. Nina Cionca citează amintirile preotului Constantin Morariu, prietenul lui Ciprian și confratele de la „Arboroasa”, cu care au pățimit în închisoarea austriacă de la Cernăuți, de unde i s-a tras și boala: „Cântările bisericești îmi vor rămâne pururea neuitate, mai ales melodiile lui Ciprian din Liturghia Sfântului Grigore *Acum puterile cerești cu credință purtați*, și îngereștile din săptămâna patimilor: *Cinei tale celei de taină, Să tacă tot trupul, Pace*. Că și acum aud melodiile acestea, răspândindu-se prin bolțile catedralei din Cernăuți ca niște imnuri tainice de îngeri”.

Seara, târziu, Nicolae Hacman a interpretat la vioară două piese compuse de Ciprian Porumbescu, *Balada* și *Reverie* – ultima în primă audiere la Cernăuți.

„Desigur, pregătirea profesională, rămasă neterminată, mereu întreruptă de condițiile materiale și, mai ales, de boala care l-a chinuit toată viața, scrie Nina Cionca, nu au permis acestui muzician din naștere să atingă o culme universală.

Un lucru, însă, nu i se poate contesta: darul unei invenții melodice naturale și spontane, trăsătura lirică originală care și-a pus pecetea pe orice compoziție a sa. Îndeosebi valoroasă se dovedește a fi muzica corală, Porumbescu înscriindu-se printre clasicii noștri ai acestui gen”.

O adevărată surpriză a fost pentru noi și cartea pictoriței Hortensia Maschievici-Mișu, *Microbul și alte povestiri adevărate* (Editura Anima, București, 2003), originară și ea din Cernăuți și bună prietenă a Ninei. Din păcate vârsta (e născută în 1917) și starea sănătății nu i-au permis să vină la Cernăuți, orașul copilăriei și al tinereții, descris cu atâta dăruire. Este o carte despre o familie de intelectuali bucovineni cu amintiri din copilăria fericită de la Cernăuți: atmosfera casei părintești, anii de școală, întâmplările fericite și cele tragice din timpul refugiului și imaginile sumbre ale războiului. Este scrisă cu multă înțelepciune, tact, dragoste și nostalgie, plină de sensibilitate și eleganța care-i sunt proprii unui om de artă. Aroma și culorile orașului de altădată, așa cum numai un pictor ar fi putut să le rețină: „Drumul meu spre și de la școală ducea prin Grădina publică. Dacă veneai prin intrarea principală găseai alei îngrijite și spațioase, straturi cu flori simandicoase: trandafiri fuduli, gladiole aristocrate și chiar și libeliile, mărunte cum sunt, erau de un violet împăratesc. Dacă pătrundeai mai departe, grădina lua mai mult aspect de pădure. Copacii erau mari, aleile umbroase. Pe una dintre ele, un monument reprezenta bustul unei personalități a Cernăuțiului de altădată, Constantin Tomașciuc*, unul dintre fondatorii Universității din oraș, ALMA MATER FRANKISKO-JOSEFINA, înființată în 1875. Pe mine nu mă interesa, nu treceam de obicei pe acolo și, dacă treceam, nu mă uitam la el, cu toate că era fratele străbunicului meu. Acum îmi pare rău că nu i-am dat atunci mai multă atenție. (...) Erau alte lucruri mult mai interesante în parc, de exemplu castanele proaspăt căzute. Le desfaceam din coaja verde, cu multă grijă, să nu pun degetul pe luciul imaculat, castaniu, care trebuia să rămână neatins. Îmi mângâia privirea. Iar pata catifelată, de un gri mat, de pe fiecare nu semăna niciodată cu alta. Fiecare castană avea

* Constantin Tomașciuc (1840–1889) – profesor universitar, doctor în științe juridice, primul rector al Universității din Cernăuți, deputat în Dieta Bucovinei (1871-1889). Doamna H. Maschievici nu știe că astăzi în locul bustului primului lector al Universității cernăuțene, sovieticii, pe același soclu, au instalat bustul generalului Babrov, al cărui corp de armată a intrat primul în Cernăuți (n. red.).

forma și culoarea ei. Culegeam multe, până se umplea geanta, înghesuind cărțile și caietele“. Straniu, dar culorile parcului, peste ani, au rămas aceleași, și astăzi copiii adună castanele... Ne vom opri însă aici.

Cărțile despre Bucovina și oamenii ei au trezit un interes deosebit pentru toți bibliofili. În anexă sunt prezentate toate titlurile, iar redacția revistei noastre promite să inaugureze, începând cu anul viitor, o rubrică nouă *Cărți despre Bucovina și bucovineni*, în care vom încerca să vă informăm nu numai despre noutățile editoriale, ci despre tot ce ne pare important și demn de știut pe această temă.

În aceeași zi s-a lansat ediția bilingvă româno-ucraineană a *Luceafărului* lui Mihai Eminescu în traducerea poetului ucrainean Vitali Kolodii, una din cele mai bune traduceri în limba ucraineană a poemului eminescian, și culegerea de poezii ale lui Taras Șevcenko în limba română în traducerea poetului român de la Suceava, Ion Cozmei. Buna idee a dialogului poetic româno-ucrainean, în premieră la *Salonul de carte românească* de la Cernăuți, a fost de bun augur, dovedind încă o dată cât de puțin ne cunoaștem. Suntem două popoare care și-au adus în paralel contribuția la cultura și civilizația Bucovinei și, prin urmare, trebuie să ne cunoaștem mai bine.

A doua zi au lucrat două secțiuni: *Literatură artistică*, moderatori poetul Vasile Tărășteanu și neobositul reporter de la Radio România Actualități – Mircea Motrici, de data aceasta și în calitate de poet, și *Cărți despre Bucovina*, moderatorii prof. dr. Ilie Luceac și conf. univ. dr. Ștefan Purici.

Într-un mod cu totul neașteptat la secțiunea *Literatură artistică* au lipsit majoritatea autorilor din Cernăuți, care și-au anunțat cărțile pentru prezentare, poate din această cauză și sala a fost pe jumătate goală, după cum scria ziarul „Arcașul“. Oare să nu-i intereseze pe scriitorii cernăuțeni întâlnirile cu confrății din România (aici au fost prezenți scriitorii din Suceava și Iași) sau, să zicem, opinia cititorilor lor? La un *Salon de carte* cititorii vin ca să se întâlnească mai ales cu autorii și editorii cu care ar putea încheia o eventuală discuție. Lansarea unei cărți în absența autorului ei este mai puțin atrăgătoare. Cei prezenți însă au fost răsplățiți din plin de întâlnirea cu oaspeții de la Iași, care, împreună cu fidela prietenă a *Salonului de la Cernăuți* Catinca Agachi, au reprezentat editurile Timpul, Convorbiri literare, Cronica, Editura Universității „Al.I.Cuza“ din Iași, Junimea, Sedcom Libris și Princeps Edit. Cărțile prezentate și comentate de ieșeni: Florin Cântec *Memorie și uitare în cultura română. Cazul Vasile Conta și Scrisori și documente inedite*, ediție bibliofilă (prezentate de Valeriu Stancu), colecțiile *Poezii orașului Iași și Prozatorii orașului Iași*, *Biblia* 1688, vol. 1–2. Text stabilit și ediție îngrijită de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, cartea lui Valentin Ciucă *Ion Irimescu – eseu despre paradigma fidiacă*, și altele i-au interesat pe cernăuțeni, legând astfel și noi prietenii sau relații cu editorii ieșeni.

Însă cărțile despre Bucovina au trezit la Cernăuți un interes deosebit. Ștefan Purici a venit în Cernăuți în noua sa calitate de șef de catedră al Universității din Suceava, și a prezentat cărțile de istorie ale colegilor suceveni și rădăuțeni: Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina* (Academia Română, Filiala Iași, Centrul de studii „Bucovina“, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002); Mihai Iacobescu, *30 de zile în Siberia. Căutând arbivele Bucovinei* (Iași, Editura Junimea, 2003); diacon prof. Vasile M. Demciuc, *Această poartă a creștinătății* (Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuțiului, Suceava, 2000) și *Bincredinciosul domn și apărător al dreptei credințe – Ștefan cel Mare și Sfânt*, Sfânta Arhiepiscopie a Sucevei și Rădăuților, Suceava, 1999) și altele.

Dr. Mircea Irimescu, președintele *Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina* a prezentat cărțile Editurii Septentrion de la Rădăuți, printre

care și cartea fiicei profesorului Ion Nistor, Oltea I. Nistor-Apostolescu, *Din co-moara mea de amintiri* (Editura Septentrion, Rădăuți, 2003).

Cartea *Din istoria ținutului natal (regiunea Cernăuți)*, scrisă de Demir Dragnev, Ștefan Purici, Constantin Ungureanu, Ion Gumenăi, editată prin eforturile președintelui *Fundației Culturale de binefacere „Casa limbii române”*, Vasile Tără-țeanu (Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2002), a avut și ea semnificațiile ei. Istoricii cernăuțeni, mai ales cei tineri, care pretind a face parte din *Junimea*, au manifestat o totală lipsă de interes. Or, noi avem nevoie de astfel de cărți, scrise de români și în limba română.

Dr. Ilie Luceac, profesor la Colegiul pedagogic al Universității din Cernăuți a prezentat cartea *Teodor Bălan (1885–1972). Viața și opera* (Editura Junimea, Iași, 2003), scrisă de dr. Harieta Mareci, lector la Universitatea din Suceava și *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)* (Chișinău, Editura Civitas, 2003) de bucovineanul Constantin Ungureanu, doctor în istorie, colaborator la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, ambele constituind o valoare deosebită pentru istoria Bucovinei.

Lucrarea Harietei Mareci este cartea de debut, realizată în baza tezei de doctorat. Scrisă într-un stil elegant și cu talent, ea reconstituie viața și activitatea istoricului bucovinean, activitatea lui științifică și profesorală, tragedia savantului și a intelectualului, nevoit să ia calea refugiului spre România, suportând toate consecințele pe care le-au trăit în acea perioadă mulți bucovineni. „Pentru cei ce s-au ocupat, fie și în treacăt, de activitatea istoriografică a lui Teodor Bălan, scrie cercetătoarea suceveană, ipostaza culegătorului și a editorului de izvoare a rămas de referință, și aceasta nu pentru că în orizontul științei – prea vast pentru a fi la îndemâna oricui – restituția documentară ar fi fost mai facilă, ci pentru că de la document trebuia să pornească orice încercare de lămurire a trecutului: cercetarea lui sistematică însemna pentru Bălan contactul direct cu «ceea ce a fost», adică o experiență indispensabilă în ordinea cunoașterii. Aparținând unui spațiu care a stat sub stăpânire străină, Teodor Bălan considera de certă actualitate punerea în circulație a unor informații necunoscute sau puțin cunoscute de către istoricii români, ori la care aceștia nu avuseseră acces...” Cert este, că pe această cale de cercetare documentară au pornit în ultimii ani mulți dintre tinerii istorici bucovineni. Cărțile lor sunt o dovadă indiscutabilă în acest sens.

C. Ungureanu, cunoscător de limbă germană, a realizat un studiu demografic în baza unui număr mare de documente și culegeri de materiale, publicații originale, și date statistice oficiale, un număr impresionant de lucrări și articole istorice din istoriografia austro-germană publicate în Germania și Austria, recensăminte oficiale austriece și alte statistici, urmărind scopul de a prezenta cât mai veridic situația unor etnii, confesiuni și pături sociale din Bucovina. Au fost cercetate fondurile: *Direcția cerculară a Bucovinei*, *Comitetul executiv al Ducatului Bucovina*, *Direcția ținutală a Bucovinei*, *Administrația militară austriacă*, *Consiliul școlar provincial al Bucovinei*, *Mitropolia Bucovinei* de la Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți. A fost cercetată Arhiva Istorică Centrală de Stat din orașul Lvov; *Guvernământul Galiciei și Comitetul districtual al orașului Lvov*. Din Arhiva Națională din București au fost folosite documente și date statistice inedite din fondurile *Colecția de microfilme Austria*, *Consiliul Aulic de război din Viena* și din fondurile familiale *Iancu Flondor*, *Sever Zotta* și *Hurmuzaki*. Pentru recensămintele rusești din anii 1772–1773 și 1774 autorul a folosit analiza antroponomică și care i-a permis o apreciere mai obiectivă a componenței naționale din această perioadă. O informație factologică importantă a fost selectată și din articole originale și însemnările unor călători, care după cum menționează C. Ungureanu „constituie o importantă sursă de informație despre

locuitorii Bucovinei, folosite până acum insuficient în istoriografie". Cele trei capitole reflectă cronologic tipurile de administrație din Bucovina în timpul stăpânirii austriece: perioada administrației militare (1774–1786), perioada administrativă a Galiției (1786–1849) și perioada autonomiei provinciale (1850–1918). Este o carte de referință, fără de care nu se mai poate cerceta serios istoria Bucovinei.

Ideea istoricului C. Ungureanu de a folosi însemnările unor călători în cercetările istorice devine din ce în ce mai incitantă, iar referitor la Bucovina începe să se materializeze prin publicarea în traducere în limba română a unora dintre cele mai interesante însemnări ale călătorilor străini. Astfel, în revista „Glasul Bucovinei”, an. IX, nr. 35–36 din 2002, au fost publicate impresiile de călătorie, fragmentul *Bucovina*, din cartea călătorului austriac Johann Georg Kohl, *Călătorii în lăuntru Rusiei și al Poloniei* în traducerea regretatei profesoare Zinovia Peniuc.

La *Salomul de carte* de la Cernăuți a fost prezentată cartea *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789). Recentele călătorii fizico-politice ale lui Hacquet în anii 1788–1789 prin Munții Dacici și Sarmatici sau Carpații Nordici*. Este doar prima parte a volumului întâi al seriei de patru cărți ale naturalistului austriac Balthasar Hacquet, în care se descrie călătoria în nordul Moldovei, pe care o numește Moldova austriacă. Primul capitol se numește: *Despre Carpații care se găsesc în Moldova de Sus sau Dacia transalpină, Țara de Sus, despre feburile de pietre, plantele, mineralele și apele lor, de asemenea despre valabi sau moldoveni etc.* Autorul subliniază: „...am început cercetarea mea în acest scop la o graniță triplă, anume acolo unde se întâlnesc Moldova princiară, cea austriacă și cea a Marelui Ducat al Transilvaniei”. Traducerea textului german a fost realizată de acad. Radu Grigorovici. Ediția este bilingvă, germano-română, îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefată de dr. Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române. Este a șaptea carte din colecția Centrului de Studii „Bucovina” al Academiei Române, Filiala Iași – *Enciclopedia Bucovinei în Studii și Monografii* din care menționăm și o altă realizare a acad. Radu Grigorovici –

Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice, ediție bilingvă germano-română îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii.

Acad. Radu Grigorovici, cernăuțean de origine, absolvent al facultăților de chimie și fizică de la universitatea cernăuțeană, reprezentant al școlii de fizică de la Cernăuți condusă de Eugen Bădărău, a realizat mai multe lucrări valoroase despre istoria Bucovinei, inclusiv istoria demografiei. Susține cu entuziasm și colaborează activ la revistele „Analele Bucovinei” și „Glasul Bucovinei”. Bine cunoscut în lumea fizicienilor este recunoscut și ca fiind unul dintre cei mai activi istorici ai Bucovinei: „Am găsit în examinarea critică a trecutului Bucovinei, scrie acad. Radu Grigorovici, și în întâlnirile frecvente cu frumusețile și oamenii ei o satisfacție în care se sintetizează cele două laturi, cea rațională și cea emotivă ale omului ce sunt, care mă subjugă complet. Gândul că această contribuție la cunoașterea adevărului despre trecutul Bucovinei ar putea ajuta câtuși de puțin la supraviețuirea virtuților acestei regiuni născute din valurile Istoriei, mă face să sper că nu irosesc anii care mi-au fost dărujiți”.

Au fost interesante și cărțile prezentate de către editorul Nicolae Șapcă din Hliboca – și anume cartea profesoarei Ludmila Rotaru, **Folclor din Stroiești, Nouășulița**, ediție îngrijită de prof. univ. dr. ing. Nicolae Leonăchescu (Tipografia Spicon, 2003) și prezentată de Maria Toacă.

Grupul editorial Miorița, Câmpulung, Bucovina a avut pentru noi o surpriză deosebită: cartea – **Folclor stăneștean. În memoria lui Vasile Posteuca**, ediție alcătuită de Ion Crețu, Ion Filipciuc și Ion Posteuca (Biblioteca Miorița, Câmpulung, Bucovina, 2003). Neobositul cercetător al culturii bucovinene Ion Filipciuc ne-a bucurat și cu alte cărți interesante.

A treia zi lucrările au continuat la Hliboca, la *Centrul Bucovinean Independent de Cercetări Actuale*. Aici s-a organizat o *masă rotundă* consacrată unor discuții cu colaboratorii editurilor Svit și Alexandru cel Bun, a autorilor de manuale din Cernăuți și cu alți participanți la *Salonul de carte*, cu profesorii de limba și literatura română. Cu acest prilej redactorul Editurii Svit, dl Ștefan Broască, a prezentat manualele de limba română pentru clasele V–XI, autor Gheorghe Jernovei, și manualele pentru clasele primare, autori: Ilie Luceac, Alexandrina Cernov, Natalia Ciuriuc. În cadrul discuțiilor s-a subliniat faptul că manualele de literatură pentru clasele V–VII, autori: Vasile Bizovi și Ion Bejenaru, deja nu mai corespund programelor actuale, repetă multe texte din manualele din clasele primare, în general, e necesar să se editeze manuale care să corespundă noilor concepții de predare a literaturii. Institutul de pregătire postuniversitară a profesorilor schimbă aproape în fiecare an programele, care, fiind rigide în ceea ce privește alegerea autorilor și a operelor predate și lipsite de o concepție metodică clară, nu permit și scrierea unui manual cât de cât acceptabil. Presupunem că, anume, din această cauză nimeni dintre specialiști nu se implică în elaborarea lor. Din păcate, a subliniat în mod deosebit dl Ștefan Broască, nu există nici un manual de literatura română și universală pentru clasele VIII–XI, ceea ce aduce mari prejudicii predării literaturilor române și universale, mai ales în clasele superioare. Mai adăugăm la aceasta și faptul că în bibliotecile școlare lipsesc textele scriitorilor clasici și contemporani care se recomandă spre a fi predate în școală. Deci, elevilor nu le rămâne decât să dea crezare doar profesorului și să conspcteze fidel lecția predată – căci, în marea majoritate a cazurilor nu au alte surse de informare – sau să folosească vechile manuale, aduse încă la începutul anilor '90 din România prin concursul unor societăți culturale, editate încă în epoca Ceaușescu, și care au deja aspectul unor cărți de anticariat. Ghidurile metodice (autoare E. Manoil) care sunt răspândite prin școli

nu pot satisface nici profesorii, nici elevii, acestea având și mari deficiențe de conținut. Ele nu pot înlocui manualul, cu atât mai mult textul literar. Profesorii au mai fost informați că la Editura Svit deja sunt pregătite pentru tipar două manuale, care urmează să fie recenzate și aprobate de minister: **Pagini de literatură română și universală** pentru clasele a VIII-a și a IX-a. Procedura de aprobare însă este atât de anevoioasă și birocratizată încât unele manuale „zac” în cabinetele funcționarilor de la minister aproape un an sau, ca în cazul manuscrisului manualului **Carte de citire** pentru clasa a IV-a – și astfel se pierd cu desăvârșire împreună cu recenziile și corespondențele cu autorii și redactorii editurii respective. Pe scurt, nimeni nu are grija noastră! În schimb nu se pregetă la același minister să se editeze manualele unor edituri nespecializate în acest domeniu, care nu corespund cerințelor științifice și metodice, conțin unele erori, dar în schimb sunt realizate în condiții tipografice impresionante. Dar și acestea sunt insuficiente.

De editarea manualelor pentru școlile românești se ocupă și *Centrul editorial Bukrek*, autoare – Serafima Crigan, iar în cadrul *Institutului de studii postuniversitare pentru profesori* s-a format încă un grup de autori de manuale de limba și literatura română și universală condus de către doamna E. Manoil, metodistă la acest Institut, dar care nu au prezentat încă nici un manual. Ei nu au participat nici la această întâlnire, credem noi, eficientă atât pentru editori cât și pentru redactori și autori. Au rămas indiferenți la părerile profesorilor și colegilor lor editori de manuale și reprezentanții *Centrului editorial Bukrek*.

Deci, deficitul de manuale la limba și literatura română continuă, iar indiferența față de calitatea programelor și a manualelor, atâtea câte sunt, este un indiciu malefic, ca de altfel și absența ziaristilor anume la această masă rotundă! Or, problemele manualelor școlare nu sunt mai puțin importante decât prezentarea celorlalte cărți la *Salon*. Ne-am bucurat însă de prezența profesorilor din raionul Hliboca și a oaspeților din România care au participat și ei la discuțiile despre calitatea manualelor de limba și literatura română, editate la diferite edituri din România și

Republica Moldova, despre eficiența manualelor alternative. Au fost menționate ca fiind printre cele mai bune manualele editurilor Humanitas și Niculescu.

Programul celui de al doilea Salon de carte românească, care a fost destul de dens, nu s-a limitat doar la prezentări de carte. Discuțiile au gravitat în jurul a mai multor probleme legate de problematica cărților, de soarta lor – de la scrierea și tipărirea lor până la vânzarea pe piață. Schimbul de experiență între editorii din Cernăuți și din România a fost extrem de util, ca și posibilitatea realizării unor relații profesionale.

S-a discutat mult despre lectură și cuvântul scris, rolul acestora în formarea personalității umane, despre societatea noastră, despre democrație și dictatură, despre diferite feluri de cenzură. Aceste probleme le-am discutat în repetate rânduri și cu colegii de breaslă și studenții – viitorii profesori de limba și literatură română. Descopeream însă, din ce în ce mai des, că majoritatea studenților mei citesc prea puțin, că multă lume din jurul meu consideră că lectura este doar o plăcere, un moment de relaxare, de alungare a plictisului, căci astăzi toți sunt atât de ocupați, stresați...

Paradoxal, dar la o astfel de discuție au fost antrenați – mai ales pe culoare – și participanții *Salonului de carte* pe care domnul Buzdugan, oaspetele nostru cu camera de luat vederi, căuta să-i convingă că astfel de manifestări ca *Salonul de carte* sunt lipsite de sens. Cartea, după părerea domniei sale, nu mai are astăzi, în epoca televizoarelor și a computerelor nici o perspectivă (!). Momentul a fost sesizat și de ziarista Maria Toacă. Ea menționa: „Deși l-am auzit pe un participant la Salon opinând pe culoare că astăzi cartea devine un anacronism și nimeni n-are nevoie de ea, rugăciunea preotului Ioan Olevici pentru prosperitatea cărții românești ne-a întărit legământul cu veșnicia cuvântului scris“ (*idem*).

Participarea activă a editorilor, savanților, scriitorilor, criticilor literari și a ziarștilor, cât și a cititorilor adunați în acele zile la Biblioteca regională din Cernăuți este un fapt care ne însuflă optimism.

Și totuși...Totuși au lipsit cei tineri... Este oare o simplă lipsă de interes pentru carte? Nici un student de la Catedra de filologie română, de la Facultatea de Istorie sau de la altă facultate, de la aceeași Societate *Junimea* nu a fost prezent la *Salonul de carte*. Nici măcar din simpla curiozitate profesională pe care ar trebui s-o aibă un viitor profesor de limba și literatură română. Nu e de mirare, căci nici profesorii lor, mai ales cei tineri, care de abia și-au început cariera universitară nu s-au interesat de cărțile prezentate, nemaivorbind de participarea la discuțiile care au avut loc.

Deplina nepăsare față de această „paradă a cărții românești“ a tineretului studios de la noi, cred că este consecința directă a lipsei de carte românească bună din bibliotecile școlilor noastre și din bibliotecile sâtești, astfel că lectura, ca precupare intelectuală, nu se cultivă chiar de pe băncile școlii. Și atunci rămâne, vorba domnului Buzdugan, doar o singură sursă de informație, televizorul (calculatoare nu prea au oamenii noștri...).

În cadrul acestui *Salon* s-a făcut și un aranjament între directoarea Bibliotecii „Volodimir Ivasiuc“ din Cernăuți doamna Antonina Ivanîțkaia și doamna Catinca Agachi, director adjunct la Biblioteca „Gheorghe Asachi“ din Iași, prin care bibliotecă ieșeană s-a obligat să transmită cărți în limba română, iar bibliotecă cernăuțeană să le pună la dispoziția cititorilor cernăuțeni. Deocamdată, participanții la *Salonul de carte*, oaspeții și gazdele, au lăsat la sus-numita bibliotecă câte o carte. Oricum, dacă cineva se va interesa, după prezentare, de vreo carte, va avea posibilitatea s-o și citească. Deocamdată doar atât am putut face pentru fideliile cititori ai cărții românești, dar ne gândim ca la următorul *Salon* să oferim mai mult.

La buna desfășurare a lucrărilor au contribuit colaboratorii Consulatului Românii la Cernăuți, în special consulul general, profesorul Romeo Săndulescu. Suntem recunoscători și președintelui Consiliului județean Suceava, domnului Gavril Mârza care ne-a sprijinit la organizarea celor două Saloane de carte românească la Cernăuți. Și nu în ultimul rând datorim mulțumiri directoarei Bibliotecii regionale „Volodimir Ivasiuk” din Cernăuți, Antonina Ivanițkaia, care ne-a fost o gazdă primitoare.

ANEXĂ

PROGRAMUL

Salonului internațional de carte românească Cernăuți

Deschiderea: miercuri, 10 decembrie 2003, ora 15.30

• *Cuvânt de deschidere: Editarea de carte românească în Ucraina (2000–2003)*, prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, directorul Editurii Alexandru cel Bun.

• **Prezentări de carte:** moderatori: prof. dr. Ilie Luceac, consilier editorial, Vasile Tărățeanu, consilier editorial.

• Mihai Eminescu, *Luceafărul*, ediție bilingvă româno-ucraineană, traducere de Vitalii Kolodii.

Prezintă: Alexandrina Cernov.

• Taras Șevcenko. Traduceri în limba română de Ion Cozmei.

Prezintă: Alexandrina Cernov.

• Ciprian Porumbescu, *Puneți un pahar cu vin și pentru mine*, ediție îngrijită de Nina Cionca.

Prezintă: Nina Cionca, Alexandrina Cernov.

Pauză.

• **Audiție muzicală:**

Vioară – Nicolae Hacman.

Prezintă: Ilie Luceac.

20.00 – Cina.

joi, 11 decembrie 2003

10.00 – 11.30 **Prezentare de carte** (literatură artistică – poezie, proză).

Moderatori: Vasile Tărățeanu, Mircea Motrici, Alexandrina Cernov.

• Vasile Tărățeanu, *Dinafară*, Timișoara, Editura Augusta, 2003.

Prezintă: Mircea Lutic.

• Grigore Bostan, *Cronograme în piatră*, Cernăuți, Editura Ruta, 2003.

Prezintă: Mircea Lutic.

• Mircea Motrici, *Parabola stâncii*. Versuri, Grup editorial „Ion Grămadă”, Suceava, 2003.

Prezintă: Vasile Tărățeanu.

• **Poeți din Iași**

Prezintă: Catinca Agachi.

• Grigore Crigan, *Casa cea nouă*, Cernăuți, Bukrek, 2002.

Prezintă: Vasile Tărățeanu.

11.30 – 12.00 **Pauză.**

12.00 – 13.30 **Prezentare de carte.**

- Mircea Lutic, *Cărți de poezie.*

Prezintă: Vasile Tărățeanu.

- Prezentarea cărților redactate și editate de Nicolae Șapcă.

Prezintă: Nicolae Șapcă.

- Dumitru Mintencu, *Timpul tăindu-și nasturii de la cămașă.* Chișinău, Editura ARC, 2003.

Prezintă: Simion Gociu.

- Ion Grămadă, *Cartea sângelui.* Grupul editorial: Crai Nou-Mușatinii-Bucovina viitoare, Suceava, 2003.

Prezintă: Alexandrina Cernov

- Mihai Morăraș, *Rădăcinile rămân acasă,* Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2002.

Prezintă: Vasile Tărățeanu.

14.00 – 15.00 **Prânzul.**

15.30 – 17.30 **Prezentare de carte** (carte științifică, cărți despre Bucovina).

Moderatori: prof. dr. Ilie Luceac, conf. univ. dr. Șt. Purici, prof. dr. Marian

Olaru.

- Demir Dragnev, Ștefan Purici, Constantin Ungureanu, Ion Gumenâi, *Din istoria ținutului natal (regiunea Cernăuți),* Fundația Culturală de binefacere „Casa limbii române”, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2002.

Prezintă: Vasile Tărățeanu.

- Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina,* Academia Română, Filiala Iași, Centrul de studii „Bucovina”, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002.

- Mihai Iacobescu, *30 de zile în Siberia. Căutând arhivele Bucovinei,* Iași, Editura Junimea, 2003.

Prezintă: conf. univ. dr. Ștefan Purici.

- Oltea I. Nistor-Apostolescu, *Din comoara mea de amintiri,* Editura Septentrion, Rădăuți, 2003.

Prezintă: Mircea Irimescu.

- Diacon prof. Vasile M. Demciuc, *Această poartă a creștinătății,* Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuțiului, Suceava, 2000.

- Diacon prof. Vasile M. Demciuc, *Binecredinciosul domn și apărător al dreptei credințe – Ștefan cel Mare și Sfânt,* Sfânta Arhiepiscopie a Sucevei și Rădăuților, Suceava, 1999.

- Diacon prof. Vasile M. Demciuc, arhimandrit Mihail Balan, *Mănăstirea Râșca,* tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Pimen, arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților, Editura Trinitas, 2001.

Prezintă: conf. univ. dr. Ștefan Purici.

- **Carte editată la Iași.**

1. Editura Timpul, Iași.

- Florin Cântec, *Memorie și uitare în cultura română. Cazul Vasile*

Conta.

Prezintă: Valeriu Stancu.

2. Editura Convorbiri literare, Iași:

- Florin Cântec, *Scrisori și documente inedite.* Ediție bibliofilă.

Prezintă: Valeriu Stancu.

3. Editura Cronica, Iași:

• Colecția „Poezii orașului Iași”

• Colecția „Prozatorii orașului Iași”.

Prezintă: Florin Cântec, Valeriu Stancu.

4. Editura Junimea, Iași:

• Colecția „Eminesciana”

5. Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași:

• **Biblia 1688**, vol. 1–2. Text stabilit și ediție îngrijită de Vasile Arvinte și

Ioan Caproșu.

6. Editura Sedcom Libris, Iași:

• **Iași. Citadelă Europeană. Album.**

7. Editura Princeps Edit, Iași:

• Valentin Ciucă, **Ion Irimescu – eseu despre paradigma fidiacă.**

Prezintă: Catinca Agachi.

17.30 – 18.00 **Pauză.**

18.00 – 19.30 **Prezentare de carte** (carte științifică, cărți despre Bucovina):

• **Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații dacici (1788–1789)**, ediție bilingvă germano-română, îngrijită, cu introduceri, postfețe și comentarii de acad. Radu Grigorovici. Traducere din germană de acad. Radu Grigorovici. Prefată de prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române. Editura Septentrion, Rădăuți, 2002.

• Hortensia Maschievici-Mișu, **Microbul și alte povești adevărate**, Editura Anima, București, 2003.

• Harieta Mareci, **Teodor Bălan, (1885-1972)**, Editura Junimea, Iași, 2003.

• Constantin Ungureanu, **Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)**, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, Editura Civitas, 2003.

Prezintă: prof. dr. Ilie Luceac.

• Ludmila Rotaru, **Folclor din Stroiești, Nouășulțea**, ediție îngrijită de prof. univ. dr. ing. Nicolae Leonăchescu, Tipografia Spicon, 2003.

Prezintă: Maria Toacă.

• Grupul editorial Miorița, Câmpulung, Bucovina.

• **Folclor stăneștean. În memoria lui Vasile Postecă**, ediție alcătuită de Ion Crețu, Ion Filipciuc și Ion Postecă, Biblioteca Miorița Câmpulung Bucovina, 2003.

Prezintă: Ion Filipciuc.

• Pavel Țugui, **Bucovina. Istorie și cultură**, Editura Albatros, București, 2002.

Prezintă: George Galan.

• Grigore Nandriș, **8 ani din viața României (1940–1948)**, București, Editura Saeculum, 1999.

• Ion Nandriș, **Satul nostru Mahala din Bucovina**, Casa de presă și editură Tribuna, Sibiu, 2001.

• I. E. Torouțiu, **Exegeza eminesciană. Poeziile antume din punct de vedere filologic**, Editura Floare Albastră, 2002. Antologie, notă editorială și bibliografie de Doina Rizea. Prefată de Nicolae Georgescu.

• N. V. Huțuleac, **Ecologia Landschaftului**, Editura Alexandru cel Bun, Editura Ruta, Universitatea Națională din Cernăuți, 2003.

Prezintă: prof. dr. Alexandrina Cernov.

20.00 – **Cina:**

Vineri, 12 decembrie 2003, Centrul bucovinean de cercetări actuale, Hliboca.

9.00 – **Plecarea la Hliboca**. Centrul bucovinean de cercetări actuale.

10.00 – 12.00 **Prezentare de carte**.

Prezentare de carte didactică: Asociația Editorilor cu profil pedagogic și cultural, Editura Svit, Editura Alexandru cel Bun, Casa Editorială Bukrek.

12.00 – 14.00 **Întâlniri cu scriitorii**.

14.00 – 16.00 **Prânzul**.

16.00 – **Plecarea la Liceul „Mihai Eminescu” din Carapciu**.

Prezentare de carte: Asociația Editorilor cu profil pedagogic și cultural, Editura SVIT, Editura Alexandru cel Bun, Casa Editorială Bukrek, întâlniri cu scriitorii, concert prezentat de elevii liceului din Carapciu.

Sâmbătă 13 decembrie 2003, Biblioteca regională din Cernăuți, Str. Kobilenska.

9.00 – 10.30 Prezentarea ziarelor și revistelor din Cernăuți și Suceava. Perspective. Probleme.

Ziarele: „Zorile Bucovinei”, redactor-șef N. Toma; „Concordia”, redactor-șef S. Gociu;

„Plai românesc”, director Șt. Broască; „Arcașul”, prezintă: director Vasile Tărățeanu;

„Libertatea cuvântului”, redactor-șef adjunct, Romeo Crăciun; „Familia”, prezintă: redactor-șef, Vasile Băcu.

10.30 – 11.00 **Pauză**

11.00 – 13.00 **Revistele:** „Lumea Carpatică”. Prezintă: Șt. Purici; „Bucovina literară”, „Almanahul Bucovina literară”, prezintă: Ion Cozmei; „Mesager bucovinean”, revista Societății pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina, Filiala București, redactor-șef Ștefan Hostiuc, prezintă: George Galan; „Glasul Bucovinei”, prezintă: redactor-șef Alexandrina Cernov, redactori: Ilie Luceac și Vasile Tărățeanu; „Țara Fagilor”, prezintă: redactor-șef Dumitru Covalciuc.

Închiderea Salonului de carte.

14.00 – **Prânzul**

15.00 – pentru doritori de excursie prin orașul Cernăuți.

Responsabili din partea editurii – prof. dr. ALEXANDRINA CERNOV, membru de onoare al Academiei Române, consilieri editoriali: prof. dr. ILIE LUCEAC, VASILE TĂRĂȚEANU.

Secretar: CAROLINA JITARU STAȘCHEVICI.

Sprijinul și ajutorul logistic: Departamentul pentru românii de pretutindeni, Consutul general al României la Cernăuți, Consiliul Județean Suceava.

AL XII-LEA CONGRES DE GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ DE LA IAȘI

(Iași, 15 – 18 mai 2003)

Ilie Luceac

Cernăuți

Între 15–18 mai 2003 în capitala istorică a Moldovei și-a desfășurat lucrările cel de al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică.

Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, împreună cu Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” au asigurat buna desfășurare a Congresului, acesta având o periodicitate de întrunire o dată la doi ani.

Evenimentul prezintă o importanță majoră pentru organizarea și impulsivitatea în continuare a științelor aferente studiului istoriei. În locuțiunea de deschidere a lucrărilor în plen a celui de al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică de la Iași, prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România, administratorul-delegat și vicepreședinte al Institutului „Sever Zotta”, a anunțat, în linii generale, programul lucrărilor Congresului, subliniind importanța științifică a secțiunilor pe teme, care și-au desfășurat lucrările în decursul celor trei zile de lucru.

Profesorul Gorovei a atras atenția asupra rolului unor studii de istorie socială, ilustrate, bineînțeles, prin prisma cercetărilor genealogice. Ele au menirea de a elimina unele „fantome care bântuie în istoriografia noastră de multă vreme”, încă din secolul al XIX-lea. Cercetarea genealogică poate să aducă în acest domeniu o contribuție fundamentală.

În continuare, cităm câteva fragmente din fonograma Cuvântului de deschidere, rostit de profesorul Ștefan Sorin Gorovei, în care sunt oglindite momentele-cheie din programul desfășurării Congresului:

„Domnule președinte al Filialei Iași a Academiei Române, dragi prieteni, dragi colegi, dragi oaspeți, doamnelor și domnilor! Ne regăsim în această sală primitoare, îmbrăcată în haina ei cea nouă, pentru a purcede la deschiderea lucrărilor celui de al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică. Îmi veți îngădui ca în numele Comitetului de organizare să salut pe oaspeți, urându-le «bun venit» și să adresez tuturor participanților, tuturor celor prezenți, cuvântul tradițional: «Hristos a înviat!».

Suntem la a douăsprezecea întâlnire. Dintre cei cu care am pornit la drum în iunie 1989 mai sunt înscriși în programul de acum doar doi. Și nici ei nu se află astăzi în această sală. Trei au abandonat drumul pe care noi, ceilalți, am rămas. De fapt după întâlnirile din 1989, 1991 și 1992, abia cea din 1993 – al IV-lea Simpozion de studii genealogice – a marcat punctul de cotitură în activitatea pe care, iată, o continuăm și azi. Atunci a fost prima întâlnire organizată sub egida Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, filiala Iași, proaspăt constituită, în martie 1993.

În acești zece ani care s-au scurs, s-au organizat la Iași nouă întruniri mari – simpozioane, apoi congrese, patru dezbateri privind heraldica teritorială, peste o sută ședințe de comunicări, ținute cu tenacitate în fiecare 10 luni pe an. Din 1994, revista „Arhiva genealogică” are apariție de sine stătătoare.

Pe terenul acestei activități s-au conturat condițiile propice pentru ca un vis vechi – aproape secular – să devină realitate.

Întemeierea Institutului „Sever Zotta” s-a petrecut ca o creștere lentă, pregătită din 1995 până în 1998. Sunt cinci ani de când el a fost oficial întemeiat, ca Fundație academică, fără scop patrimonial. Cu acest instrument de eficientă organizare s-a putut imagina *crearea unei reviste de heraldică, în special, de genealogie și a Buletinului Institutului „Sever Zotta”*. Ce a însemnat pentru noi toți această activitate de la Iași, am spus-o de multe ori în împrejurări similare. Două domenii de cercetare au fost revigorate, o școală și-a deschis porțile pentru elevi – și școală și elevi între ghilimele. Pentru elevi de toate vârstele s-a pornit o amplă operă, mobilizând energii, interese, capacități.

De mai multă vreme reuniunile noastre sunt adevărate întruniri ale românilor de pretutindenii: din țară, din fostul exil, ca și din provinciile înstrăinate. Nu e puțin lucru. Și suntem mândri să-l constatăm.

De câteva ori în ultimul timp am fost gata să renunț la organizarea acestui congres, din motive pe care le voi înfățișa de îndată cu toată claritatea. Au fost însă două pricini care m-au determinat să merg înainte. Și pe acestea vi le prezint mai întâi. Pe de o parte, este pentru prima dată când la o asemenea întrunire, congres, participă cu comunicări patru studenți. Anii III, IV, și V de studii aprofundate din Facultatea de Istorie a Universității noastre sunt reprezentați în programul Congresului. Iarăși, nu e puțin lucru.

De altă parte, doi români din Moldova dintre Prut și Nistru au dorit să lanseze aici, la Iași, cu prilejul acestui congres cartea lor despre familiile de-acolo.

Mi s-a părut că-n aceste două fapte trebuie să găsec suficient îndemn pentru a duce la bun sfârșit o promisiune. Am făcut-o și așa sunteți Domniile voastre azi aici.

Suntem mai puțini. Unii au resimțit anul acesta mai tare povara vârstei și a bolilor și-au rămas acasă. Alții au preferat orizonturi mai îndepărtate. Câțiva însă nu vor mai fi nici o dată cu noi sau alături de noi. Pentru amintirea unor foști membri ai Institutului „Sever Zotta”, a regretaților prieteni Ion Florea și Nicolae Cozlin-schi, pentru toți cei pe care unii dintre noi i-am pierdut în vremea din urmă, vă rog să păstrăm un moment de reculegere.

Doamnelor și domnilor, dacă ar fi de față, cu ființa sa pământescă, un Mihail Kogălniceanu ne-ar spune: „Mare și frumoasă vă este misia”. N-aș avea cuvinte de răspuns altele decât acelea ale lui Miron Vodă Barnovschi, atunci când lauda domnia dulce după care tânjea: „Iarăși obezile încă sunt grele”. Concluziile le-ar spune cu adevărată voioșie un Miron Costin, când zice că „nu sunt vremile subț om, dacă, totuși, biruit-au gândul, ca să nu fie inimii vrere”.

Cu aceste câteva cuvinte vechi, citate sau parafrazate, am evocat în chipul cel mai sintetic cu puțință situația noastră întregă: erorile, greutatea drumului, durerile și bucuriile. Dar nu e de ajuns. E probabil datoria mea să vă spun mai mult și mai multe și cu certitudine e dreptul Domniilor voastre să cereți a ști totul.

...De la 1 ianuarie 2003, Comisia de Heraldică de la Iași nu mai are un sediu propriu, după aproape zece ani, cât a onorat numele unui Institut ieșean de cercetare academică. Lovitura a țintit deopotrivă omul și instituția. Dar nimic nu s-a prăbușit. Omul e din plămada aceea pe care Camil Petrescu a numit-o „suflete tari”, iar instituția s-a dovedit solidă. Este cea mai înaltă datorie și o îndeplinesc cu cea

mai adâncă plăcere de a mulțumi aici și în mod public președintelui Filialei Iași a Academiei Române, dlui profesor Viorel Barbu, a cărui binevoitoare înțelegere s-a manifestat ferm și discret în acele împrejurări dramatice. Fără sprijinul Domniei sale, calm, probabil n-am mai fi avut parte de revederea noastră de azi.

Chiar în zilele când se hotăra soarta Comisiei de Heraldică, în legătură cu sediul ei, un for internațional aducea Institutului „Sever Zotta” o recunoaștere excepțională. La vârsta de nici cinci ani împliniți, mica noastră lume a fost acceptată cu unanimitate de voturi, ca membru cu drepturi depline al Confederației Internaționale de Genealogie și Heraldică (CIGH). Faptul s-a petrecut la 17 septembrie 2002, în cursul celui de al XXV-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică. Dați-mi voie să vă citesc un pasaj din scrisoarea pe care d-l Michel Teillard d'Eyry, președintele Confederației, mi-a comunicat vestea, cunoscută deja prin bunăvoința unuia dintre participanții la acest congres, doamna Ana Felicia Diaconu: „...je tenais à vous informer officiellement qu'au cours de sa séance du mardi 17 septembre 2002, qui s'est déroulée à Dublin (République d'Irlande), l'Assemblée Générale Ordinaire de notre Confédération Internationale a admis, à l'unanimité des membres présents et représentés, l'Institut Roumain de Généalogie et d'Héraldique „Sever Zotta” (Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”) de Iași, dont vous êtes l'infatigable animateur.

Je tenais à vous exprimer toutes mes félicitations pour cette accession de votre Société, qualifiée par l'érudition de ses travaux, au sein de notre Confédération...”

Astfel, România are în Confederația Internațională două reprezentante, ceea ce înseamnă două voturi. S-a petrecut chiar mai mult decât atât. La propunerea Institutului „Sever Zotta”, Academia Internațională de Genealogie a desemnat România ca țară gazdă pentru cel de-al V-lea Colocviu Internațional de Genealogie, care va avea loc în anul 2007. Se va ține acest Colocviu la București sau la Iași. Vă las pe Domniile voastre să decideți care dintre aceste orașe are merite mai mari în ceea ce privește finalizarea, organizarea și valorificarea cercetării în domeniu și căruia, prin urmare, i s-ar cuveni, de fapt, onoarea de a găzdui amintitul colocviu. Vă cer, doamnelor și domnilor, să vă exprimați opinia în această privință pentru ca la întrunirea adunării generale, poimăine, să putem formula și răspunsul așteptat de la noi.

După lungi și încurcate tergiversări, „Arhiva Genealogică” prinde să bată din nou din aripi, dar întârzierea acumulată e așa de mare – cinci ani – încât până și reluarea lucrului apărut – descurajantă. Fără câteva ghinioane, un nou număr s-ar fi putut afla astăzi în mâinile Domniilor voastre. Îl veți primi peste o săptămână sau două. Dar când îl veți primi va trebui să știți că e o revistă fără sprijin de existare și că e o redacție fără sediu. Dacă „Arhiva Genealogică” își va continua apariția, după cum sperăm cu toții, atunci redacția s-ar putea să se afle „la umbra nucului bătrân”, în Copou sau în Grădina Botanică. Dar mă grăbesc să adaug, tot pentru a marca justul echilibru, că nu vom mai lăsa această scumpă moștenire a înaintașului nostru la bunul plac al unor responsabili culturali. Ea este proprietatea instituției care poartă numele fondatorului ei. Această recunoaștere înseamnă că însăși restabilirea unui echilibru moral și istoric a fost necesară și s-a făcut.

Doamnelor și domnilor, tristele împrejurări pe care vi le-am creionat au trecut și amărăciunea și-a găsit o contrapondere în bucuriile aduse de aceleași ultime luni. Au trecut tristețile și amărăciunea, dar ceva urme au rămas. Ele pot fi temeiul și justificarea pentru o hotărâre destul de îndelung amânată.

Conduc filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de zece ani. Zece ani e mult, e mult prea mult.

Aceasta înseamnă trei mandate, plus anul de excepție, când în împrejurări care au rămas neclarificate a trebuit să suspend exercitarea atribuțiilor mele de președinte, iar Comisia ieșeană a fost condusă cu tact și înțelegere de domnul Mircea Ciubotaru.

Această temporară întrerupere a mandatului în 2001 a împiedicat organizarea legiuitelor alegeri din iunie 2002 și probabil a favorizat lovitura despre care v-am vorbit. În acele împrejurări am socotit că reluarea atribuțiilor e o chestiune de onoare. Acum, succesiunea la conducerea filialei Iași a Comisiei de Heraldică poate fi asigurată. Președintele ei nu mai este legat, nu va mai fi legat de un spațiu anume, de unde să poată fi alungat împreună cu Instituția pe care o reprezintă. De aceea acum, în fața Domniilor voastre, depun mandatul care mi s-a încredințat acum zece ani, reînnoit apoi în 1996 și în 1999. Colegii mei din Comisia ieșeană de Heraldică vor ști să asigure succesiunea în modul cel mai potrivit și să găsească un conducător, care să se implice poate mai puțin, și, oricum, într-un chip care să deranjeze mai puțin. Spun acest lucru nu fără regret. Însă am constatat în ultimii ani cu cât e mai preferabilă și mai profitabilă o atitudine de neimplicare, de împăciuire călăduță...

Firea mea nu se poate obișnui cu asemenea linii, pentru care au optat alții. Am înțeles misiunea mea nu ca pe aceea a unui vâtaf. A conduce înseamnă pentru mine a fi cel dintâi în ceea ce privește munca, înseamnă a da fără a cere. În uriașul angrenaj din care Congresul înseamnă doar o parte, am ales întotdeauna cantitatea cea mai mare de muncă, timp, energie, și – dați-mi voie să vă spun – și de fantezie creatoare. De sus în jos am primit sfaturi și îndemnuri spre compromisuri, spre atitudine servilă. În fața unei agresiuni fățarnice și neîndemânatică nu am avut însă de ales decât între a pleca sau a nu pleca. Întotdeauna am ales prima condiție.

Știu că felul în care am conceput organizarea acestor instituții ieșene în domeniul Genealogiei și Heraldicii supără pe unii, le stânjenește văzul și auzul. Am învățat de la ai mei o lecție pe care la autori francezi am găsit-o adunată în două vorbe. E nevoie de un „pouvoir faire” și de un „savoir faire”. În acest spirit am condus mica noastră filială, în acest spirit am organizat până acum toate activitățile și acest spirit l-am impus și în colaborarea cu colegii. Acum, mă întreb, dacă în sistemul general al relațiilor umane de la noi acest spirit nu se vedește cumva mai degrabă păgubos. Renunțând la atribuții nu voi renunța nici la muncă și mai ales nici la acest spirit până la sfârșitul zilelor mele.

Doamnelor și domnilor, vă sunt dator două vorbe despre Congresul de azi. Precum am prevăzut cu ani în urmă, ne îndreptăm spre restructurări tematice. Acum avem în cadrul Congresului două colocvii: *Genealogii sătești și Heraldică teritorială*. Fiecare dintre ele este precedată de către o secțiune cu comunicări pregătitoare. Am fi dorit ca la împlinirea a 550 de ani de la căderea Bizanțului să avem o secțiune de comunicări despre familiile bizantine și post-bizantine din România, alături de secțiunea finală dedicată familiei Cantacuzino. Dar pentru o asemenea secție nu s-au prezentat propuneri de comunicări. Am mai fi vrut după exemplul precedentului Congres să avem un grupaj masiv de comunicări despre familia Tăutu – cea mai veche dintre vechile familii din Moldova. Dar mai mult de patru comunicări nu s-au anunțat. S-a propus ca tematică generală protopografia și ne-am fi bucurat să avem o secție întreagă cu comunicări care să ilustreze acest domeniu. Însă nu s-a putut face decât numai cu cele două-trei comunicări propuse. În alcătuirea Congresului este o secțiune în care eu personal îmi pun mari speranțe, pentru că ilustrează un domeniu de mare interes, de mare actualitate și mai ales de mare necesitate pentru studiile noastre istorice. Este secția în care în după

amiază aceasta se vor prezenta comunicări de istorie socială, bineînțeles, prin prisma cercetărilor genealogice. A lămuri definitiv, *sine ira et studio*, anumite probleme, inutil dar intenționat complicate și controversate și a elimina fantome care bântuie în istoriografia noastră de multă vreme, încă din secolul al XIX-lea și cărora marxismul le-a adus numai un fel de revigorare, constituie o datorie importantă și la îndeplinirea ei cercetarea genealogică poate să aducă o contribuție fundamentală.

Al doilea lucru însemnat despre Congresul nostru de azi e faptul că într-o măsură mult mai mare decât în anii trecuți, el s-a organizat pe speze proprii. Pentru a folosi o expresie foarte cunoscută acum câțiva ani: „aici sunt banii dumneavoastră!”. Însă banii dumneavoastră, chiar în primul rând cotizațiile a doi ani întregi, nu acoperă cheltuielile. Contribuția membrilor Institutului „Zotta” în intervalul dintre ultimele două congrese înseamnă cel mult echivalentul a 20 de dolari, iar cheltuiala pe cap de participant acum e de cinci ori mai mare. Prezența fiecărui oaspete înseamnă o cheltuială de circa 100 de dolari. Spre comparație am să vă spun că pentru al doilea Colocviu Internațional de Genealogie, care va avea loc la Roma în octombrie, numai taxa de înscriere e de 100 de euro. Participanții își asigură singuri, cu alte cheltuieli, cazarea și mâncarea, plus drumul. Dumneavoastră, pentru toate, ați contribuit cu câte 200 de mii de lei. Sponsorii nu s-au înghesuit, iar la unii nici nu m-am mai adresat. Experiența de acum doi ani a fost dureroasă. Sponsorizarea oferită atunci de o faimoasă firmă ieșeană SC Polirom SA nu a ajuns la timp în vistieria noastră, în septembrie 2001. După trei luni, în decembrie 2001, am primit jumătate din sumă, iar cealaltă jumătate nu ne-a mai ajuns nici azi. Congresul de anul acesta aduce și prezentări de cărți. Domnul Petre Năsturel, membru fondator al filialei Iași a Comisiei de Heraldică, precum și al Institutului „Sever Zotta”, a împlinit la 1 aprilie opt decenii de viață. Volumul care i s-a închinat ca omagiu va fi lansat aici, sperăm, sâmbătă după amiază. Tot atunci și prima apariție editorială a Institutului „Sever Zotta” vă va fi, sperăm, înfățișată. Și, cu voia lui Dumnezeu, poate atunci ne va sosi și volumul autorilor din Moldova dintre Prut și Nistru, proaspăt acceptați ca membri ai Institutului „Sever Zotta”. E de datoria mea să vă cer și de data aceasta maxima rigoare și disciplină.

Trebuie să înnoiesc mulțumirile pe care fiecăruia în parte le-am adresat și înainte. Filialei Iași a Academiei Române, domnului președinte Viorel Barbu, pentru găzduirea pe care ne-a acordat-o și anul acesta, în această sală nouă, pentru tot sprijinul și pentru toate încurajările pe care și în această etapă am avut parte de la Domnia sa. Universității noastre, Universității „Alexandru Ioan Cuza” și rectorului său, domnul profesor Dumitru Oprea, care a fost alături de noi, alături de mine, în anumite împrejurări dificile din iarnă și acum, la organizarea acestui congres. Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale pentru excepționala cooperare, ajutor pe mai multe planuri și pentru expoziția care va fi vizitată mâine, după încheierea lucrărilor de dimineață. Și unor persoane particulare care, spontan, ne-au oferit ajutor.

În mod cu totul deosebit, adresez mulțumirile mele pline de emoții Soborului Sfintei Mănăstiri Putna, preacuviosului părinte arhimandrit Melchisedec, starețul acestei ctitorii a lui Ștefan cel Mare și Sfânt.

Mulțumesc colegilor mei, incluși sau nu în Comitetul de organizare. Sprijinul lor solidar îmi este întotdeauna o mare mângâiere. Îi rog să creadă că până și cuvintele mai repezite sau mai aspre uneori nu sunt decât expresia afecțiunii pe care le-o port și a dorinței de a face împreună lucruri bune și cu temei. Sunt aproape convins că ei cunosc deja această realitate. Nu vă ascund, de altminteri, cu câtă emoție îi văd crescând, ca să zic așa, și ajungând a face de la sine lucrurile

după spiritul care prezidează toată munca noastră. Mulțumesc în mod special domnului Cătălin Hriban, care a cheltuit energie, timp și fantezie pentru a face un lucru frumos din coperta unei cărți. Mulțumesc domnului Vasile Munteanu, care s-a îngrijit de apariția cărții într-un timp absolut record. Mulțumesc domnilor Daniel Ciobanu, Cătălin Hriban și Cristian Olaru pentru strădania de a face un portret frumos dintr-o poză destul de slabă pentru ctitorul „Arhivei Genealogice” și patronul spiritual al Institutului nostru. Mulțumesc tuturor colegilor și prietenilor care m-au înțeles și m-au secundat până aici.

„Doamnelor și domnilor, pentru prima dată în acest secol deschidem Congresul nostru într-o sală frumoasă, elegantă și nu ne rămâne nouă, celor care vom citi comunicări în acest congres, decât să fim la înălțimea acestei frumuseți pe care trebuie s-o respectăm, ca s-o avem de-acum încolo multă vreme. Cu împunternicirea pe care o am încă din partea Comitetului de organizare declar deschise lucrările celui de al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică. Vă mulțumesc”.

Sigur că sufletul Congresului l-a constituit Comitetul de organizare, în componența căruia a intrat Mircea Ciubotaru, Ștefan S. Gorovei, Cătălin Hriban, Maricica Ifrim, Rodica Iftimi, Sorin Iftimi, Marcel Lutic, Liviu Papuc și Maria Magdalena Székely.

Lucrările Congresului s-au ținut în cadrul a două sesiuni pe zi – dimineața și după prânz.

Secțiile Congresului și-au desfășurat lucrările în Sala mare și cea mică ale Filialei Iași a Academiei Române.

Printre comunicările care s-au ținut în cadrul lucrărilor acestui Congres s-a impus o tematică nouă, și anume, aceea a genealogiilor sătești. Comunicarea cercetătorului Viorel Rus de la Bistrița Năsăud („Genealogiile sătești și importanța lor. Cazul Rebrei”), cât și cea a lui Marcel Lutic de la Iași („Neamul Ciolac cercetat de Eugen D. Neculau”) au trezit interes în acest sens.

Considerăm interesante atât temele care vizează un tărâm teoretico-structural și care fac referire la un gen de colaborare internațională cu accesibilitate la publicul larg (Ana-Felicia Diaconu, „Heraldica între tradiție și inovație. Tendințe pe plan internațional”), cât și temele ce cuprind unele preocupări de metodologie genealogică, care vin să dezlege unele probleme controversate de istorie socială (Mircea Ciubotaru, „Genealogia și problema istorică a genezei și naturii categoriei răzeșilor”).

Ca de obicei, comunicările acad. Paul Cernovodeanu, prof. dr. Ștefan S. Gorovei, dr. Ileana Căzan, prof. dr. Mihai Dim. Sturdza (Franța), dr. Maria Magdalena Székely, conf. dr. Radu Ștefan Vergatti au imprimat lucrărilor Congresului un caracter științific sobru, informațiile istorice și culturale excelând prin eleganță și profunzime.

SUMAR

Glasul Bucovinei, Nr. 1–4, 2003

DIALOGURI CU BUCOVINENII

- Luceac, Ilie**, *Constantin Flondor – umilul mărturisitor al culorii sau recuperarea tradiției prin credință* ..... nr. 1–2, p. 7–35

DIN ISTORIA NEAMULUI

- Acad. Ștefănescu, Ștefan**, *Mari istorici și ideea națională: A. D. Xenopol* . nr. 1–2, p. 36–44

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Lazăr, Mihai**, *Importanța izvoarelor statistice pentru cunoașterea realităților fiscale din Moldova medievală* ..... nr. 1–2, p. 78–96
- Mareci, Harieta**, *Orizont istoriografic* ..... nr. 1–2, p. 71–77
- Patraș, Eugen**, *Problema protecției drepturilor minorităților naționale în contextul relațiilor reciproce dintre Ucraina, România și Republica Moldova* ..... nr. 3–4, p. 41–48
- Popescu, Ion**, *Românii – a treia etnie din Ucraina. Reginea Cernăuți (nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța) – monitorizare sociolingvistică* .nr. 3–4, p. 22–31
- Purici, Ștefan**, *Relații româno-ucrainene în epoca contemporană* ..... nr. 3–4, p. 32–40
- Ungureanu, Constantin**, *Populația Bucovinei în anii 1880–1910* ..... nr. 1–2, p. 45–70
- Ungureanu, Constantin**, *Populația Bucovinei în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)* ..... nr. 3–4, p. 7–21

IN MEMORIAM

- Luceac, Ilie**, *La despărțirea de Anatoli Dobreanski* ..... nr. 1–2, p. 97–100

ANUL CIPRIAN PORUMBESCU

- Luceac, Ilie**, *Ciprian Porumbescu – un precursor al operetei românești* ..... nr. 3-4, p. 49-63
Vasile, Vasile, *Vasile Alecsandri și Ciprian Porumbescu: Ciprian Porumbescu și Carol Miculi* ..... nr. 3-4, p. 64-70

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Cervinski, Olga**, *Literatura: sete spirituală sau agresivitate intelectuală? (Experiența Anei Abmatova)* ..... nr. 1-2, p. 101-113
Cozmei, Ion, *Trepte și ipostaze ale spiritului creator românesc în viziunea filozofică a lui Lucian Blaga* ..... nr. 1-2, p. 114-132
Diaconu, Mircea, A., *Traian Chelariu, în căutarea unui gest de justiție literară. // Printre „Memoriile” lui Traian Chelariu – RESTITUIRI* ..... nr. 3-4, p. 71-93
Filipciuc, Ion, *Vasile Posteuca, două scrisori, o mărturie.* ..... nr. 3-4, p. 94-100
Filipciuc, Ion, *Vasile Posteuca despre I. E. Torouțiu* ..... nr. 3-4, p. 101-108
Filipciuc, Ion, *I. E. Torouțiu și proiectele sale* ..... nr. 3-4, p. 109-113
Popescu Latiș, Cecilia, *Inscripții convertite* ..... nr. 3-4, p. 114-118

POEZIE

- Olevici, Ioan**, *Versuri* ..... nr. 1-2, p. 133-139
Marcu, Emilian, *Versuri* ..... nr. 3-4, p. 119-131

CĂRȚI. REVISTE. CONFERINȚE

- Jitaru-Stașkevici, Carolina**, *„Lumea Carpatică”, nr. 1, octombrie-decembrie 2001, 67 p.: nr. 4, 2002, 96 p.* ..... nr. 1-2, p. 140-144
Cernov, Alexandrina, *Salonul internațional de carte românească de la Cernăuți* ..... nr. 3-4, p. 132-145
Luceac, Ilie, *Al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică de la Iași* ..... nr. 3-4, p. 146-151

EVENIMENT

- Ungureanu, Constantin**, *Un istoric din nordul Bucovinei premiat de Academia Română* ..... nr. 1-2, p. 145-148

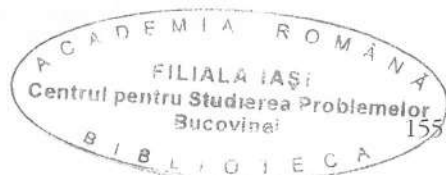
CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale sau eseuri, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, precum și materiale ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei noastre. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum douăzeci și cinci de pagini dactilografiate la două rânduri (intervale), sau culese la calculator, cu un scurt rezumat (zece rânduri) în limba română sau engleză. Textele sau rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare. Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor.

*

* *

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari și va fi urmat de numele autorului și orașul de reședință. Referințele bibliografice se vor face fie prin cifre în text (notele necesare fiind așezate la sfârșitul lucrării în ordinea în care se face trimiterea la ele), fie prin cifre încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică și, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua. Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU

Corectură: CONSTANȚA FILIP

Bun de tipar: 2004

Apărut: 2004

Tehnoredactare computerizată:

Editura INFO-TEAM Ltd.

Tel.: 230 51 89

Fax: 230 51 88

Tiparul executat la

TIPO GRUP

Str. Vulturilor nr. 31, București

Tel./Fax: 326.01.79

ISSN 1222-5606